

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VIII св. 3—4

БЕОГРАД 1956

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Наш правопис у новој обради	65
2. <i>М. Стевановић</i> : Измене у правопису српскохрватског језика	71
3. <i>А. Белић</i> : Значај новог правописа	86
4. <i>И. Грицаић</i> : О неким особинама фугура II (фугура егзактног)	89
5. <i>Ј. Радусовић</i> : Аугментативно-пејоративно значење неких именица	106
6. Језичке поуке	114

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД

1936

Слог: „Научног дела“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

А. Савић

НАШ ЈЕЗИК

Књига VIII

Нова серија

Св. 3—4

НАШ ПРАВОПИС У НОВОЈ ОБРАДИ*

Овог месеца Правописна комисија од 11 чланова, која се јавила као резултат скупа позваних стручњака и књижевника у Новом Саду (8, 9 и 10 децембра 1954 године), завршила је свој рад. И поред тога што су споразумом поменутих учесника у правописним већањима многа питања у којима се хрватски правопис у Загребу разликује од српскога правописа у Београду повољно решена, ипак она најглавнија питања, о графици латиничког и ћирилског начина писања, нису ни узимана у претресање, толико је било јасно свима члановима Комисије да за то још није време и да за то још није било унутрашњих разлога. Тако ће се и даље на једној страни писати *lj*, а на другој *љ*, на једној *nj*, а на другој *њ*, на једној *dž*, а на другој *џ*, и поред тога што је, пре више од сто година, Каралић (1818) прокламовао да сваки глас треба да има свој јединствен знак, а не да се јединствени гласови (*љ*, *њ* и *џ*) пишу са два знака од којих сваки има и своју засебну, друкчију вредност. Пре равно 80 година Ђ. Даничић је предложио и Хрватима јединствене знаке за поменуте гласове, али од његових предлога примљен је само знак за *ђ* — *d*, а остали се употребљавају само у великом историском речнику Југославенске академије који је он почео издавати. На тај начин, латиничка књига, писана српскохрватским језиком, не може се сасвим механички преносити у ћирилицу, што би био идеал у овом правцу. Исто тако се није дирало ни у књижевни изговор. Остала су два књижевна изговора — источни (екавски) и јужни (јекавски), и

* Овај чланак је објављен у Недељним информативним новинама бр. 317. Због његовог начелног карактера ми га и овде доносимо.

поред свих анкета које су чињене у нашем друштву. Оба ова питања, сматрало се, не деле Србе и Хрвате на два дела, не врше, како се данас вели, поларизацију наше јединствене језичке територије, пошто и врло многи Срби употребљавају латиницу и у Београду и другде по нашој земљи и јужни изговор. Главно је било да начин употребе ознака јужног изговора буде исти и код једних и код других. То је у овој прилици постигнуто у потпуности.

Као што се из овога види, принцип ове Комисије који се она трудила, по сваку цену, да спроведе у нашем начину писања био је: да начин писања латиницом и начин писања ћирилицом буде потпуно исти, и по принципима и у појединостима. Тој се општој тежњи подвргавало све у безброј случајева, и од крупнијег и ситнијег значаја. И у томе се постигла сагласност, што претставља несумњиво знатан успех. Иако и тај успех није потпун јер се у неким случајевима морало допустити двојако писање, ипак се то двојако писање (чега има у свима правописима) није делило на српско или хрватско, већ се тако прописивало за целину, са ознаком, где је то било могуће, како би било најбоље. По себи се разуме да то неће учинити подједнако популарним у свима крајевима наше земље оба начина, али ће, несумњиво, показати њихов значај и, свакако, постепено утицати да се искорене нетачна схватања о њима.

Иако поменута крупна питања нису узимана у разматрање по суштини, ипак је ваљало уједначити велики број размимоилажења оба наша правописа. Можете запитати: откуд толике разлике у њима када су оба та правописа подједнако заснована на Вукову правопису који је код Срба дефинитивно примљен (декретом Министарства просвете) 12 марта 1868 г., а у Загребу — 1892 године.

Код Хрвата, већ исте године када је у основним цртама примљен Вуков правопис, појавила се солидна књига о правопису д-ра Ивана Броза под називом: Правопис хрватскога или српског језика (1892). На доцнијим издањима сарађивао је и Д. Боранић, па је, после VI издања (1915 г.), тај Правопис Боранић сам издао, и од тада је то Боранићев правопис.

Иако је тај Правопис заснован на Вуковој реформи, ипак се опажа у њему извештан архаични вео. Није узалуд до тога вре-

мена, тј. од 1835—1892, када је употребљавано савремено што-кавско јекавско наречје у хрватској књижевности, пролазио његов Правопис кроз различне фазе архаичног начина писања које су, и поред реформисане графике (према чешкој графици), имале да га вежу са ранијом правописном традицијом. Тако су проширене оне црте Вукова правописа које су дале могућности историском (односно етимолошком) писању, као што је писање *d* испред *s* и *m* у извесним случајевима. Па и у другим неким случајевима се није сувише ишло за писањем речи како су се изговарале у новије време.

На српској страни дуго није било оригиналних правописа. Писало се према општим прописима Вуковим, који су укратко изношени у граматикама. Истина, у својој граматичи од 1894 г. **Новаковић** је посветио доста места Правопису (383—405), али се ту он, као и доцније д-р **Милан Петровић** у своме Правопису за средње школе (1914), налазио под непосредним утицајем **Брозова** Правописа. Тек сам ја покушао (1923) да у своме Правопису српскохрватског књижевног језика (и у студији под називом **О савременом правопису српскохрватског књижевног језика Б. 1923**) обратим пажњу, према начину писања који се код нас укоренио, на потребе извесног модернизовања Вукова правописа. То је, са моје стране, био позив не само да се уреде они делови правописа који сасвим нису били уређени (писање великих и малих писмена, састављено и одвојено писање речи, интерпункција и сл.) него да се и отступања која је **Вук** допуштао од своје системе уклоне. Ето, та је два Правописа, од којих је сваки изашао у више издања и претрпео извесне измене, али у којима се и у последњим издањима није изменио основни карактер докраја, — имала Комисија на расположењу, поред и другог материјала који се нагомилао у току времена. Срећна је околност била што су у Комисији били и професори **Загребачког** универзитета који су учествовали у раду **Филолошког** друштва у **Загребу** (**Храсте**, **Хам**, **Јонке**), чија се једна секција бавила нарочито проучавањем правописа, његовим попуњавањем и потребним изменама, затим проф. **Сарајевског** универзитета **Јован Вуковић**, који се такође годинама бавио питањима правописа и издао о њима, поред осталог, и две значајне књиге. Уосталом, и сви остали чланови бавили су се и правописом нашег језика у својим књигама (**М. Степа-**

новић, Р. Алексић) и, што је врло важно, били су дубоко прожети потребом јединственог начина писања ма и по цену оних уверења којих су се до тога времена строго држали и која им нису била ни тада поколебана. Међу члановима је било и таквих који су, радећи дуго време у средњој школи, одлично познавали њене захтеве у најразличнијим правцима (Храсте, Павешаић). Све је то стварало повољну атмосферу да се нашем правопису приђе са различних страна и да се постигне највише од онога што се постићи могло. И код свих је владало уверење да се повољни резултати могу постићи ако сви чланови буду прожети подједнако духом потребног јединства, што се и види по постигнутим резултатима.

Тешкоћа у решавању правописних питања није била у самим теориским научним схватањима, већ у усклађивању онога што се прописивало са досадашњом употребом и са значајем појединих решења. Полазећи од онога што нам је раније било дато, износећи све што се томе противило са поменуте стране и што је говорило у корист каквог решења, морало се често прибегавати споразуму рационалистички одмереном. Тако се утврдило да се Вукова основна правила која чине тако складну целину оставе онако како их је Вук одређивао, ма се у каквом посебном случају и одвајала од властите системе. Велики ауторитет Вуков и ту је још једном одиграо значајну улогу у нашем јединству.

Друге правописне особине које су у нашим досадашњим правописима добијале различну обраду сведене су на најједноставнији заједнички начин. Напр. географска имена писала су се на источној страни само великим писменима, на западној — у једним случајевима као на источној, а у другим само великим словом почетне речи. Одлучено је да се у свим случајевима сва пишу само почетним великим словом прве речи. При састављеном и растављеном писању, и поред заједничких основних принципа, одлучено је да се речи пишу заједно у случајевима који одговарају заједничким осећањима извршеног спајања речи у говору. Подела на слоге, када су у питању групе гласова, и поред врло таних правила која су за њу давана и могућности да се сведу на најмању меру, — посматрана је према поступању у другим језицима и сматрана као техничко питање остављено увиђавности појединаца. Питање страних имена ослобођено је оне неодређе-

ности која је владала у досадашњем писању и дата су врло једноставна правила. Једно од значајних питања које нас је некада делило — јесте и питање интерпункције. Примљена је логичка интерпункција која такође има својих тешкоћа, али која једино допушта да се њоме помогне писцу да што тачније изнесе своје мисли.

Ако будемо имали на уму да су ове тачке правописа обухватиле огромну грађу, ако се помисли да је и у свима другим случајевима изношено како би се најбоље могло изнети на писму све оно што се, са гласовне стране, садржи у нашим речима и како ћемо довести претставнике наших различних говора да исправно пишу, разумеће се обимност посла који је ваљало самовладати. Сем свега другог, при појединим дефиницијама ваљало је узети у обзир и многе моменте који се тичу и наших школа и широке публике којој ће овај правопис бити намењен.

Обично су досада у оваквим скуповима давани општи принципи, а остављено је појединцима да их у својим делима обраде. Сада је поступљено друкчије. Цела грађа пропуштена је кроз критику свих чланова, тако да је цео материјал очишћен од свих спорних питања. Сматрало се као најбоље да се и цео материјал који треба да уђе у речник који ће се дати уз правописна правила — комисијски прегледа, а сам речник да се умножи и оним речима које нису улазиле у досадашње правописне обраде, а са извесне стране би могле ући. Када се има на уму да ће се речи и акценатски обележити, сасвим је било умесно да се у тај речник унесу и оне речи које и само са акценатске стране могу имати значаја за данашњи наш писмени свет. То ће тај речник знатно увећати јер се акценатска страна обележавала досада уз ред.

На тај начин, наша ће јавност на основу овог споразумног правописа добити књигу која се одавно очекује. Истина, било је и досада правописних комисија које су имале да одреде заједнички правопис, макар и само за средње школе, као она 1929 / 30 године. Али тада је она потекла од административне власти, дакле одозго, па се све што је она урадила сматрало као наметнуто, као израз хегемоније једног центра. Данас ствар стоји друкчије. Она полази одоздо, њу су организовале Матица српска и Матица хрватска позивајући наше највеће установе да од својих најбољих стручњака организују ову Комисију. Тако је тиме први

чин свршен. Сада остаје још да се елаборат Комисијин изнесе пред наш најшири форум: пред наше академије наука, универзитете, књижевна и научна друштва и све сличне организације. Нека се чује и њихов глас. Па кад се изнесу примедбе, Правописна комисија ће укључити у свој текст све што је оправдано и што заслужује пажњу. Ја сам дубоко уверен да ће Комисија и овај део свога задатка узети онако озбиљно и широкогрудо као што је поступала и у досадашњем своме раду. За то нам је најбоље јемство и досада постигнути успех.

Не треба, мислим, нарочито да истичем да је оно што је досада урађено знак несумњивог значаја посла који је урађен, и то за оба наша народа. Наша заједничка култура то ће за најкраће време, уверен сам, јасно показати.

А. Белић

ИЗМЕНЕ У ПРАВОПИСУ СРПСКОХРВАТског ЈЕЗИКА

Правописна комисија састављена, по препоруци једног скупа (Новосадског договора) српских и хрватских књижевника и лингвиста, од претставника Југославенске академије знаности и умјетности, Српске академије наука, Београдског и Сарајевског универзитета, Загребачког свеучилишта, Матице српске и Матице хрватске, — сада, по завршетку главног посла око израде јединственог правописа српскохрватског књижевног језика, може дати детаљнија обавештења о резултатима свога рада. Она ће, управо, према обавези коју је, заједно са повереним јој задатком, узела на себе овај свој посао сматрати дефинитивним тек када нови правопис, у обради коју је она дала, прихвати културна и научна јавност наших народа. Зато ће Комисија правопис у коначној стилизацији, која ће бити скоро готова, пре његова штампања доставити нашим највећим научним и просветним установама, удружењима књижевника, новинара и просветних радника, па ће све образложене примедбе, и од њих и од појединаца, узети у разматрање пре објављивања новог правописа. Али је и пре тога нашу културну јавност потребно упознати, нарочито са најновијим изменама да би ова на време могла о њима размислити и припремити образложене приговоре на њих, дакако, тамо где их буде потребно дати и, наравно, ако их буде потребно давати.

Досада су већ, како је решено на последњем састанку (у Београду од 19 до 23 дец. 1956), поједини чланови Комисије на радију и у дневној штампи говорили о значају рада на изједначењу правописа, о принципима којих се Комисија у своме раду држала (такви су овде донети чланци проф. А. Белића), као и о изменама досадањих правописних одредаба учињених у циљу уклањања разлика између загребачке и београдске варијанте једног, по суштини и у ствари, и досад истог правописа књижевног језика

Срба и Хрвата. И ја сам, такође, (у Борби од 13 јануара 1957) дао као неки извод из овога чланка. А овде сам хтео изнети нешто опширнија образложења измена досадањих правописних одредаба уколико их је Комисија чинила, јер знам да читаоце Нашег језика ова питања изузетно занимају, и допуштам да из њихових редова може доћи и врло корисних сугестија у вези са радом на изједначењу правописа.

Сами чланови Комисије, можда, не би могли рећи да су овај посао обавили на потпуно своје задовољство, али су, свакако, уверени да су на њему учинили онолико колико је, с обзиром на све чиниоце који су се морали узети у обзир, највише било могуће учинити. Израдити један јединствени правопис за наше прилике значи наћи једно једино решење за сваки посебан случај. А природа ретко којег језика и ретко којег правописа ово допушта. Дакако, ни природа нашег језика и његова правописа, а ни услови њихова историског развитка, то не допуштају, него ће и наш нови правопис, како га је Комисија замислила, као и многи други правописи, оставити могућност да се понешто може писати и на два начина. А ово је у више од таквих случајева једино исправно. И не може се ни претпоставити да ће ма ко бити друкчијег мишљења него да је потпуно оправдано било оставити напоредну употребу придева, рецимо, *чио*, *био*, *ишоао*, *обао*, и облика истих тих придева са неизмењеним *л* на крају: *чил*, *бијел*, *ишолал*, и *обал*, као и именицу *иредио*, на пример, и други њен облик *иредјел*, или пак радне глаголске придеве: *срио*, *зрио*, *врио*, са *срео*, *зрео*, *врио* (и у јекавском изговору); *сливаји*, *уливаји* и *слијеваји*, *улијеваји* (у јекавском), односно *слеваји*, *улеваји* (у екавском изговору), затим јекавске дублете *иријејс* и *ирейис*, *иријескск* и *ирескок*, *иријевод* и *иревод*, *ириједлог* и *иредлог*. Тако исто и дублети придева *дечји* и *дечији*, *човечји* и *човечији*, који су лингвистички подједнако оправдани, као и архаични облици именичких заменица: *ијко*, *нејко* и *нијко* с нзвијим и нешто распрострањенијим: *кј*, *неко* и *нико* — и даље, наравно, остају у напоредној употреби.

Прописати само једне од ових облика, а оне друге одбацивати, ни по чему не би било оправдано, јер се и једни и други, и то, можемо рећи, једни колико и други, употребљавају у језику културних центара и у народним говорима оних области које

служе за основицу књижевном језику, па и код познатих књижевника наших. А све оно што се у говору овако напоредо употребљава и правописом треба верно означити. Једино у случајевима где је двојство било тако разграничено да је једно вредело за хрватске а друго за српске крајеве, у тежњи да се отклоне разлике, наметала се потреба за једним решењем. Поготову су жеље и настојања чланова Комисије да и нађу такво решење била оправдана тамо где у народном говору нема никаквих разлика, него се ове у правопису појављују као резултат ранијег неједнаког тумачења појединачних језичких појава, а данас се заснивају највише на традицији. Овде пре свега, и углавном, мислимо на двојак начин писања футура — у облицима: *бићу* и *бићћ ћу*. Не треба доказивати да се овај облик на целом језичком подручју Хрвата и Срба у свему подједнако изговара и та чињеница је, одиста, наметала налажење једног решења. Али зато што се чланови Комисије ни у међусобним дугим расправљањима овог питања нису могли сагласити којему од ова два начина писања тога облика треба дати преимућство, они су, иако уверени да би јединствено решење било неупоредиво срећније, дошли до заједничког закључка да је засад најбоље оставити оба начина писања у напоредној употреби уз истицање да први начин више одговара фонетском принципу нашег правописа, а други оправдава тежњу да се сачувају саставни делови футура.

У вези са остављањем двојакот начина писања овог облика много њих ће запитати да ли се у овом важном правописном проблему иуколико пошло напред. Овима се ипак може одговорити позитивно. Досада је у правопису код Срба био допуштен само једночлани облик футура (мислим, наравно, на случај кад помоћни глагол долази непосредно иза облика инфинитива глагола *за-ићи*), а код Хрвата се футур увек писао као сложен глаголски облик. Према новом правопису, који ће бити један исти и за хрватске и за српске крајеве, оба ће облика бити равноправна, и сваки ће појединац, и на једној и на другој страни, моћи узимати један или други облик (само се по себи разуме да ће се у једном делу, односно у једном саставу, моћи употребљавати само један од њих). А то ће, верујемо, водити к преовлађивању једног начина писања тако да ће, можемо се надати, у догледно време двојство и овде бити замењено јединственошћу.

Не само правописна традиција него и неки суштинскији разлози наметали су допуштање извесног двојства и у начину транскрибовања страних властитих имена. Хрвати су, латиницом, ова имена писали према оригиналу, давали су их, наиме, у истоме облику у коме се пишу на језику из кога се узимају. Срби су, међутим, и ћирилицом и латиницом, преносили њихов изговор, писали су их, тј., онако како се у дотичном језику изговарају. А и за један и за други начин писања постоји, очевидно, врло оправданих разлога. У прилог првога говори то што се често (у научној литератури увек) јавља потреба да читалац тачно зна како се неко страно име пише, да би га, свакад кад му затреба, могао наћи да се о њему обавести из поузданих извора. А осим тога се у свим језицима са латинском азбуком, највише сигурно са изнетој разлога, сва властита имена преносе у писаном облику оригинала. Други пак начин писања, тј. тачно, или бар приближно тачно, означавање изговора више од овара принципима фонетског правописа, какав је наш. А овај начин писања је и много једноставнији и за широки круг читалаца, за читаоце без знања страних језика, свакако практичнији. Правописна комисија је, не занемарујући главни циљ остварења јединствености правописа, све ове моменте имала у виду, па је настојала да нађе решење које ће најбоље задовољити изнете потребе. Саглашавајући се у томе да је читаоца потребно упознати и како се пишу и како се изговарају страна властита имена Правописна комисија је решила да се при писању ових имена у обема азбукама означава и изворни начин писања и изговор тих имена: да се у научним делима и уџбеницима за високе и средње школе, када се пишу латиницом, на првом месту та имена у нашем језику пишу као у оригиналу, али да се при првој њиховој употреби у загради обавезно даје њихов изговор; и обрнуто: да се у ћирилици поред фонетског начина писања при првој употреби у загради даје изворни начин писања. Иначе је остављена слобода у одабирању начина транскрибовања и страних властитих имена, која ће, сигурни смо, врло брзо, без икаквог прописивања које појединцима у томе намеће ову или ону обавезу, довести до преовлађивања онога што више од овара културним народним потребама.

И ова два случаја досадање разлике у правопису код Срба и Хрвата, где се двојство засад није могло избећи, нађено је,

како видимо, срећније решење и учињен је знатан корак ка остварењу потпуне јединствености.

За уклањање осталих разлика из нашег досадашњег правописа Комисија је дала дефинитивно решење, било усвајањем онога што смо имали у пракси на једној или на другој страни, било налажењем новог решења. Иако се не може спорити да обе варијанте (и београдска и загребачка) правописа српскохрватскога књижевног језика и у појединостима нису биле и научно и практично засноване, Комисија је тражила и, по њенсм мишљењу, у сваком посебном од тих неколико случајева разлика налазила преимућство на једној страни, па усвајала оно што је тамо било у употреби, или је пак, било у циљу упрошћавања било што је сматрала да ће се тако лакше доћи до јединственог решења, — предложила и нешто што досад нисмо имали ни на једној ни на другој страни.

Да би се доказала оправданост решења која је Комисија дала, треба, пре свега, видети у чему су постојале разлике и на чему су се оне заснивале. Можемо, мислим, рећи да је корен тим минималним разликама био у неједнаком гледању београдских и загребачких кодификатора на доследну фонетичност нашег правописа. Довољно је познато да је борба за фонетичност правописа врло дуго вођена и код Срба и код Хрвата, да је код Срба прихваћена неколико деценија раније и да је она, коначно, и код Хрвата усвојена почетком 90-тих година прошлог века, када су (1892) начела Вука Караџића кодификована у Правопису врло заслужног хрватског филолога Ивана Броза. Али је познато и то да ни сам Вук, непомирљиви борац за фонетски правопис, у пракси није могао остати свугде доследан своме принципу. Он се због тога сам као извињава, у предговору првом издању Рјечника (1818), што је био приморан да у писању *d* остави испред *s* неизмењено, иако се оно у изговору несумњиво мења у *š*. Вук се није усудио да у овом случају писмом верно претстави изговор зато што измену *d* и *š* у таквом положају прате и друге гласовне промене које воде у деформацију речи у којима се те промене врше. „Ја нијесам смио написати *госпоцки* и *грацки*“, вели тамо Вук, поготову што — ми ћемо то казати својим речима — промене везање -са овим једначењем не дају свагда исте резултате, него се негде праскави дентал сасвим губи (као у *љусйво*, *госйосйво*), негде овако са *s*

даје сливени глас, а негде само мења своју звучност. И сасвим је разумљиво то што поборници онога за шта се борио Вук нису пошли даље од њега, него су и они остављали неизмењено *д*, не само испред *с* него и испред *ш*, пошто га је у томе положају Вук такође писао (види његов Рјечник), иако о овоме посебно ништа не говори. А и више од тога, вуковци су код Хрвата мењање *д* у *ш* проширили и на положај испред безвучних африката (*ћ, џ, ч*) јер их је, поред традиције, и природа ових гласова (који у првоме делу своје садрже елементе сугласника *ш*) на то упућивала, а код Вука нису нашли примера за потврду да је он испред њих место *д* писао слово *ш*. Па и код Срба је у исто време било и језичких стручњака, и то значајних (Ст. Новаковић, напр.), који су сматрали да према Вуку треба писати неизмењене гласовне групе *дс, дш, дч, дџ, дћ*. Али се може рећи да се то отступање на овој страни ограничило углавном на положај испред сугласника *с*.

С друге стране, било је научних разлога да се пође даље од Вука, да се, тј., његов фонетски принцип верним претстављањем изговора, у коме сугласник *д*, несумњиво, губи своју звучност и испред *с* и испред свих сродних сугласника, учини доследнијим. Зато је проф. А. Белић, када се прихватио посла да изради један научни правопис, кога код Срба раније није било, — водио рачуна о томе, као што је узео у обзир значајан развитак нашег језика и науке о језику за сто година откад је Вук практично дао свој правопис. Што се посебно овог питања тиче, Белић у својем Правопису од 1923 г. није оставио ни једног случаја отступања од асимилације суседних сугласника по звучности колико ни по начину образовања, већ је предложио и мењање слова *д*, чак и испред *с*. Он је, и не без разлога, стао на гледиште да од принципа доследне фонетичности правописа не треба отступати у питањима која сама собом не руше други принцип према коме је оправдано избегавати промене које унакарајују облик речи, да се, наиме, није нужно клонити верног претстављања промене *д* у *ш*, која је несумњива, него у писму не треба означавати промене које иза овога настају, јер те промене тек доводе до деформисања речи (тј. од *грајски* дају *грацки*, од *госпојски* дају *госпоцки*, од *љуџиство* — *љуџиво*), што је скоро свима сметало. Ову новину многи нису прихватили, али не зато што она научно није била заснована,

него што је одударала од правописне традиције. А традиција је нешто о чему се у правописима многих језика, често и без довољно оправдања, води рачуна. О тој чињеници је водио рачуна и проф. Белић, када је касније, као члан једне правописне комисије, прихватио као оправдано средње решење, које се састојало у отступању од промене *д* у *џ* једино у случајевима где у изговору немамо ни *д* ни *џ*, него даље измене, где је место *џс* од *дс* добивено *џ*, као у *граџки* и *љуџки* (остављено је *градски* и *људски*), односно где долази до губљења праскавог дентала уопште, као у *љуџиво*, *средџиво* (остављено је *људџиво*, *средџиво*). У свим осталим случајевима се промена *д* у *џ* у изговору врши и на тој промени остаје, па је комисија еминентних наших научника, која је 1929 г. радила на изједначењу правописа српскохрватског језика, нашла за оправдано да се то и у писму означава. Али како су тада израђена, врло добра иначе, правописна упутства (којима су проф. А. Белић и проф. Д. Боранић онда саобразили своје раније правописе) актом државне власти у једно политички несрећно време проглашена за званична и у школама обавезна, и ово је, као и све нове одредбе тих правила, било осуђено на неуспех. Због тога углавном овакво решење, које се у овоме случају оправданошћу својом наметало, ни сада није могло доћи у обзир. А ни доследну фонетичност правописа такође ни сада није било могуће спровести, не само из напред наведених разлога из којих је и Вук био приморан да се о њу огреши, пего и зато што је раније само на једној страни покушано да се она оствари, што је моћ правописне традиције скоро неумитна и што се она у овоме питању темељи на огромном ауторитету Вука Караџића. Из свих ових разлога, а у циљу остварења јединствености Правописна комисија се сада слагасила да отступање од тачног претстављања изговара буде допуштено, и обавезно, у остављању непромењеног *д* (као и *ђ*) испред *с* и *ш*, ма у коме се положају речи они налазили (*џредсјава*, *одшејџаџи*, *градски*, *вођсјаво*), а да се испред безвучних африката (*ђ*, *џ*, *џ*) место *д* увек пише *џ* (*оџђуџнуџи*, *оџџејџиџи*, *наџчовек*).

Комисија је дошла до закључка да је допуштено, и потребно, отступити од доследне примене фонетизма у правопису и у случајевима деформације облика речи до које долази у резултату упрошћавања сугласничких скупова. Врло је добро познато да

ми у изговору немамо удвојених сугласника него да се *беззаконе*, *безжични*, (добивено од *безжични*), *иссукаџи* (добивено од *иссукаџи*), *оддужџи* изговарају, а и пишу, у облику: *беззаконе*, *безжични*, *иссукаџи*, *одужџи*. Према овоме, очекивали бисмо да свугде где се јави удвојен сугласник овако дође до упрошћавања. Међутим, у случајевима какав имамо у речи *џоддијалекаџи*, где бисмо таквим упрошћавањем добили облик *џодијалекаџи*, који фонолошки, и семантички, не може задовољити (у таквом облику ова реч упућује на значење некаквога *џолудијалекџа*, који као појам, па ни као реч, не постоји) није тако. Управо је ова околност Комисији наметнула решење да и овде и у другим оваквим (ретким, додуше) случајевима правилима новог правописа допусти писање удвојеног сугласника: *џоддијалекаџи*, дакле, *нузарада* и сл. Иако досадашњи наши правописи то нису допуштали, с принципске стране ово отступање није ништа ново, јер се, несумњиво из истих разлога, у потпуно идентичном случају и досад писао удвојен један сугласник; у облику суперлатива придева који почињу гласом *ј*, — *ј* се писало и на крају суперлативне речце *нај* и на почстку придева с којима се она спаја (*најјачи*, *најјевџији*).

Према природи сугласника који се у њу стичу, у групи удвојеног *си* (*сиџи*) у изговору неминовно долази до упрошћавања свођењем удвојене на просту гласовну групу *си*. И када од синтагме *шест* *стотина* година правимо придев, он се изговара у облику *шестогодишњи*. Али такву измену није могуће и писмено верно претстављати, него је у писму овој речи потребно дати облик *шестстотогодишњи* (дуд, рецимо, који је засађен пре шест стотина година), *шестстотогодишња* (грађевина из истог времена), *шестстотогодишње* (ропство, које је трајало шест стотина година). Ово се отступање доиста морало допустити да би се избегло мешање значења онога што је старо шест стотина година с нечим другим чему је свега *шест* година и што је за разлику од *шестстотогодишњег* — *шестогодишње*.

Вуков начин писања придева изведених наставком *-ски* од именица на *-ија*, непрекидно дуга традиција, на једној страни (код Хрвата), и допуштање да се тако може писати, на другој страни (код Срба), — исто су тако Комисији наметнули решење које мање одговара фонетском принципу нашег правописа. Вук Караџић је писао: *дахџски*, *нахиџски*, *сџахиџски*, *ракиџски*. Код

Хрвата су се овакви придеви тако једино, тј. са *j* на крају основе, и писали, бар су такво писање сви правописи код њих прописивали. А на српској су се страни они и пре првог издања Белићева Правописа (од 1923) писали и без *j*, јер тога гласа овде у изговору нема. Зато се проф. Белић раније залагао да се и пише једино онако како се изговара, али је он у каснијим издањима Правописа допуштао да се поред облика тих придева без *j* могу писати и облици са *j*. И шта је, кад се тражи једно решење, и када се, с друге стране, у свим осталим питањима није могло остати на принципима доследног фонетизма, природније него узети оно што се раније, у Вуково време и дуго после тога, употребљавало и код Срба и код Хрвата, што се код ових других досад једино употребљавало, а што је и код оних првих као алтернативан облик било допуштено. Писање ових придева са *j* оправдава и чињеница што се оно на крају основе пише и у другим неким међугласовним положајима поред *i* (*Којић*, *Бајић*, *змијолик*), иако се ни тамо не изговара као посебан одређени глас.

Састављено и одвојено писање неких речи и израза је врло сложен правописни проблем нарочите врсте. И он је у пракси задавао доста тешкоћа, нарочито у случајевима када се у истој функцији употребљавају и изрази (одвојено писање) и од њих сложене речи, тј. када су у питању изрази од предлога и појединих падежних облика именских речи, који су у неким случајевима дали сложенце, а у неким се опет употребљавају као синтаксичка веза од још увек посебних речи. Вук Караџић их је обично (додуше ни он не увек) писао одвојено. Али се од њега и код Срба и код Хрвата, природно је, пошло знатно напред и у неким с: случајевима, код првих више а код других нешто мање, коначно доста далеко отишло. И природно је што се морало далеко отићи, јер је развита наука о језику на то упућивао. Тако се одавна писало: *увис* (ово и код Вука), *увече*, *ујуџру* (и Вук их овако пише, само што поред њих у загради даје и одвојени начин писања), *наглас* (гласно), *најоље* (ван), *додуше* (истина), *догодине* (идуће године) итд. И свима је јасно да тако једино и треба писати. А принципски би, с лингвистичког гледишта, исто тако оправдано било писати заједно и: *ијред вече*, *у зору*, *иод зиму*, *на јесен*, *иод сѝаросѝ*, *са сѝране*, *с бока*, *с леђа*, *на жалосѝ*, *у сѝвари*, и сл. И досадашњи правописи су у последњим издањима, углавном,

прописивали да се ови изрази пишу заједно, као сложене речи, јер су све ово прилошки изрази чије умерено значење налаже да се такође заједнички пишу, као једна реч, пошто их један акценат и онако спаја у једну јединствену целину. Ово се, међутим, између осталог ни од већине писаца, није тако једноставно прихватало, или се, насупрот овоме, ишло у другу крајност и као сложене су се речи (дакле, заједно) писали читави изрази у којима свака реч чува своје посебно значење и има све обличке ознаке засебних речи. А да се у пракси неки пут ту било тешко снаћи и језичким стручњацима, доказ је чињеница што се ни сами писци правописа у свим појединим случајевима овде нису слагали. И разумљиво је зашто нигде у начину писања није било толико неодређености и неуједначености код писаца као у случају с одвојеним и састављеним писањем речи, иако су у досадашњим правописним правилима принципи, углавном, били утврђени. Да би се проблем упростио и тешкоће у пракси олакшале, Правописна комисија се сагласила да се као сложене речи, дакле — са спојеним саставним деловима — пише само оно што сви осећају као прилог и што су сви углавном, и на српској и на хрватској страни, и досад писали заједно. Тамо, међутим, где се посебни делови још осећају као такви и где се, узети заједно, схватају као прилошки изрази (а не као прави прилози), они ће се и отсад, и поред веће или мање пренесености њихова значења, писати одвојено. А ако се у по којем случају, као што се то мора претпоставити, код појединаца јави колебање како нешто треба написати, они ће сваки такав пример наћи у опсежном правописном речнику, који ће по замисли Комисије бити толико исцрпан да у пракси, поред њега, нико неће остајати у неудомици како то, према датим правилима, треба написати.

Ово ипак не значи да се гдекад није стало на гледиште да је исправније писати заједно и оно што се на једној страни писало само растављено и што је раније и код Срба и код Хрвата овако писано. Овде мислим на неједнак начин писања одричне речце *не* с облицима презента од глагола *хшети*. Вук је и у овоме случају негацију писао одвојено од глагола: *не ћу, не ћеш, не ће...* Неколико деценија су тако писали сви Вукови следбеници, почев од Ђ. Даничића. Касније је, међутим, код Срба и овде прихваћено састављено писање (*нећу, нећеш* итд.). А код Хрвата је све до

данашњег дана остао традиционални начин одвојеног писања одричне речце *не* и у овоме случају. Али будући да је научно утврђено (в. расправу А. Белића: *О јосипанку српскохрватских глаголских облика нећу, ћу и сл.*, објављену у 112 Гласу САН) да *нећу* није постало од *не—ћу* него од *не хоћу* (о чему нам јасно сведочи и данашња дужина првог слога, јер ту дужина није могла настати другим путем сем као последица сажимања до кога је дошло иза претходне асимилације)¹, — Комисија се лако сложила да се за нови правопис усвоји само сажети начин писања одричне речце *не* с облицима презента глагола *хћећи*.

Комисија је имала да уклони једну, додуше, не одвећ велику, правописну разлику и у употреби великог слова. Сложена властита имена географских објеката неједнако су се писала код Хрвата и Срба. Код првих с употребом великог почетног слова само првог дела имена, док су се други делови, уколико и сами за себе нису неко властито име или не означавају нешто друго (као у примерима: *Нова Градника, Црна Гора, Нови Сад* и сл.), писали малим словом: *Јадранско море, Хрватско приморје, Балканско полуострво, Дуги ошток*, итд. Код других су се сви саставни делови, углавном, писали великим почетним словом. И овај други начин је поред осталог био и нешто једноставнији јер не захтева нарочитог довијања да ли други део дотичног имена значи штогод друго или баш оно што односна заједничка именица значи. Али су се по истом овом правопису издвајала имена других опет географских објеката: речних долина, низија, висоравни, котлина, базена и сл., па су се она, иако означавају појединачне појмове, писала почетним великим словом само прве речи (*Моравска долина, Панонска низија, Дунавски базен, Скојска котлина*). И постављало се питање каква је разлика између ових и других просторних области као што су: Хрватско Загорје, Црногорско Приморје, Балканско Полуострво, — чија су имена на тој страни овако писана великим почетним словима сваке речи.

Тражећи јединствено решење и тежећи, при том, да се правопис растерети од претеране честе употребе великих слова и да што више упрости правила о тој употреби, Комисија је решила

¹ Образложење оваквог решења и овог и других неких правописних питања ми смо пре неку годину дали на овоме истом месту у чланку: *За јединствен правопис српскохрватског књижевног језика* (НЈ IV н. с. 149—170).

да пишање великог слова на почетку сваког дела сложених географских имена препоручи само за случајеве када су у питању имена села, градова, земаља и држава, а да се сви остали географски називи пишу великим почетним словом само првог дела, — не само у примерима као што су: *Панонска низија*, *Тейовска коџина* и сл. него једино тако и: *Балканско њолуострво*, *Дуги оџок*, *Хрвајско загорје*, *Охридско језеро*, па и *Сџара њланина* и *Црна река*. Можда ће бити приговора да је с принципске стране тешко правити разлику између *Новог Села*, рецимо, које ће се, као село, овако писати почетним великим словима оба дела имена, и *Сџаре њланине*, која ће се, као планина, писати великим првим словом само првог дела. Али зар и *Јадранско море*, и *Балканско њолуострво*, па и *Сџара њланина* нису територијална пространства исто као *Панонска низија*, *Тейовска коџина* и *Дунавски базен*, који су се и досад по свим правописима овако писали? Села, градови, земље и државе су географски објекти у нечему ипак другчијег типа. Њих људи, да би постали оно што јесу, нарочито и у разним правцима изграђују, па их то чини географским објектима посебног типа. А пошто овде није било могуће дати решење коме се не би могли правити приговори, Комисија је сматрала да и ово може задовољити, тим пре што је употреба великог слова једно од правописних питања која се решавају једноставним договором. Успешност договорног решења зависи од његове једноставности. А за ово решење се не може рећи да није једноставније од досадашњих.

Комисија је овај проблем унеколико упростила и цџљим смањивањем употребе великог слова тим што је одлучила да се административне јединице: комуне, срезови, општине и сл. пишу малим словом (*младеновачки срез*, *вараждински коџар*, *џалилулска оџиџина* итд.), да се изузетно значајни историски догађаји и идеолошки покрети, који значе прекретницу у историји човечанства или појединих народа пишу великим почетним словом, али само првог дела њихова (*Француска револуџија*, *Окџобарска револуџија*, *Народноослободилачка борба*, *Косовска биџка*, *Илирски њокреџ*), а сви остали догађаји, ратови и покрети малим словом.

Комисија је ишла за упрошћавањем и што већом једноставношћу и у давању правила о дељењу речи при преношењу њихових делова у следећи ред. Досада се у правописима, као и

у граматикама, ово дељење везивало за проблем поделе речи на слоге. Зато је ово многима правило велике тешкоће, које нису у складу са значајем какав тачно дељење на слоге може имати за суштину писмености. Истина, с лингвистичког становишта је једино оправдано да се у речима, где год се јави потреба за њиховим растављањем, знак за ово растављање ставља између саставних делова. А делови речи су гласови и слоге. Али, како са естетског тако ни са суштинских разлога, растављање није допуштено вршити ма где, између било која два гласа; како, у томе ће се сви с нама сложити, један глас, поготову ако је то сугласник, није допуштено стављати у један, а остали део речи у други ред и како чак реч није допуштено делити ни тако да један њен део завршава сугласником а други почиње самогласником, — то налаже дељење речи тамо где је граница између оних њихових делова који чине природне интонационе целине, тј. између слогова. И разумљиво је што су писци досадашњих правописа, и поред напора да их упросте, давали релативно сложена правила, која су тражила и нешто стручног знања или мало више умног напора за савлађивање. Зато су тим правилима врло често чињени приговори и зато су с више страна Комисији прављене сугестије и упућивани захтеви да правила о овоме што више упрости. Овакве захтеве су многи оправдавали релативно слободним растављањем речи у другим језицима. Иако свесни да правила језика с друкчијим правописом не морају важити и за наш језик, чланови Комисије су се сагласили да допусте широку слободу у растављању речи при њихову преношењу у следећи ред, али такву слободу која, наравно, неће искључивати ни растављање речи на местима где је оно највише оправдано, тј. на границама између њихових слогова. У томе циљу су стављена напред изнета ограничења, да се један сугласник никад не може одвајати од других делова речи, нити је пак допуштено реч тако делити да знак за то дељење долази између сугласника на првом а самогласника на другом месту. Али ово углавном никоме није правило тешкоће, него је сложеност проблема била у дељењу речи у вези са сугласничким групама, и поменуте дате слободе се само на њих односе. А правила новог правописа ће допуштати да свако, према своме осећању, знак за дељење речи на слоге може стављати испред целе сугласничке групе или између појединих сугласника у њој — без

обзира на природу тих гласова. Ова правила, дакле, неће онемогућавати да се чува целина слога, иако она и не обавезује на то.

Споменућемо узгред да је Комисија свугде нашла једно решење и у употреби знака за различите скраћенице, у чему досад није свакад било јединствености; затим је усвојила употребу ознака за обележавање разлике у значењу арапских цифара стављањем тачке иза њих када се употребљавају у значењу редних бројева. До недавна у томе није било разлике у правопису код Срба и Хрвата. Али се у последње време указивало на излишност тога знака, јер је, с једне стране, тврдило се, и без њега увек по смислу контекста могуће схватити да ли је однсна цифра употребљена у значењу основног или редног броја, а с друге се стране указивало на то да се при читању увек спотичемо о ту тачку, која и с естетског гледишта шкоди изгледу текста. Ипак се не може спорити да стављање тачке није понекад, као у примеру: Све је то изложено на 1 страни књиге, — неопходно потребно (дакако, ако се то не напише словима), јер читаоцу није могуће знати да ли се овде хтело рећи да је оно о чему се говори изложено на *првој* или на *једној* страни књиге. Усвајањем употребе тачке поред цифара за једно њихово значење, што је загребачком варијантом правописа стално прописивано, а београдском у изузетним случајевима допуштано, постигнута је јединственост у стављању једнога знака тамо где он ипак није излишан.

Када се овоме што је изнето дода још и то да ће нови правопис допуштати само слободну (синтаксичку) интерпункцију, која је добивала све више присталица и на овој страни где досад није била у употреби, и да ће у новом правопису бити изложена правила само за овај начин интерпунгирања — онда је јасно да ће нови јединствени правопис српскохрватског књижевног језика својим карактером превазилазити оквире упутства за јединствен начин писања. Он ће бити не само важан инструмент за уклањање вештачких препрека развиту нашег књижевног језика у правцу све веће његове јединствености него и врло значајан прилог уједначавању стила српских и хрватских писаца.

Комисија је, даље, уз израду заједничког правописа узгредно обавила још један задатак. Она је, наиме, потпуно ујед-

начила правописну терминологију, и тако омогућила да ни у стилизацији правописа, који ће бити издат и у Загребу и Београду (односно Новом Саду), не буде никаквих разлика. И не само то него је обављањем овога посла напола израдила јединствену граматичку терминологију, тиме дала добар пример и показала пут којим треба ићи у неопходно потребном уједначавању терминологија осталих струка нашег јавног живота, науке и технике.

И најзад, сагласност свих чланова Комисије у налажењу једног званичног назива за наш језик и то назива означеног придевом *српскохрватски* (односно *хрватскосрпски*), за који назив је у правилима о састављеном и одвојеном писању речи и израза дато образложење, даје нам права на тврђење да је Правописна комисија успешно обавила задатак који јој је наша културна и научна јавност поверила и да је тиме, по речима проф. А. Белића, учинила „знатан корак унапред у развоју наше јединичке културе“.

М. Сивановић

ЗНАЧАЈ НОВОГ ПРАВОПИСА

(Предавање на радију 12. I 1957)

Већ се доста говорило о новом правопису: о његовој упрошћености и у исто време његовој научности. По тој страни он се налази у сфери досадашњих наших правописа. Мора се и нарочито истаћи да је и наш досадашњи правопис био саграђен на научној бази и да је, у том правцу, у својим захтевима ишао каткада и сувише далеко. Али је његова главна мана неуједначеност ако узмемо целину наших народа која се тим правописом служила. Те неуједначености има баш у оним стварима које се стално јављају у писању, као велика и мала писмена, растављено и састављено писање речи, интерпункција, поред и других ситнијих разлика.

Не треба никад заборавити да је наш правопис заснован на Вуковој ортографској реформи, коју је он први пут објавио у своме Српском рјечнику 1818 г. Он је тада сматрао да је тиме наш правопис у потпуности одређен и да се све остало само по себи разуме или да није тако значајно да о њему треба писати и нарочите прописе. Можда, узето по суштини, то и није много важно, али по значају који то има данас — није тешко видети његов велики домаћај.

За сто и четрдесет година од оснивања Вукове реформе ишло се у том правцу различним путевима и створило се, и поред главне Вукове правописне основе, која је најзад примљена на свим странама, — прилично шаренило. Покушај да се оно уклони, за последњих тридесетак година, макар прво у школи, није успео јер није било, како се сматрало, довољно слободног договора, слободног решавања о тако општој ствари. Прошле године, пред сам њен крај, и то је завршено, и причекаће се још једно време да се саслушају мишљења и савети научних, просветних и друштвених јавних организација. Надамо се да и то време неће

дуго потрајати, и тако ћемо имати завршен један општена-родни посао.

Његов значај је врло велики, много већи него што су били напори да се до његова заједничког решења дође. Када се буде имало на уму да је култура свих наших народа једно, а да је она била исцепкана на поједине области за које су вредели посебни правописни прописи, јасно је да је узајамно утицање сметало писмености не само у круговима почетника, у школи, писцима у новинама, већ и свугде где се нешто објављивало. Сваком књигом и сваким листом који је ма с које стране долазио, — то се наново потстицало. Тешко је било замислити да ће се увек памтити онај свој „коэффицијент“ и у свакој прилици примењивати. Све је то уносило пометњу и неки несклад у нашу књигу која је примила била ону сјајну заједничку ортографску систему коју нам је завештао велики Вук. Било је јасно да се томе мора стати на пут, што се више писало и читало и што се више увиђало да та неслагања не потичу од природе језика, него од невеште или незграпне организације нашег правописа. Наравно, није се могло ни помишљати на то да се једна књига писана у Загребу може непосредно претурити у књигу објављену у Београду и обрнуто. О томе је некада Вук сањао, па ето то се до данас није остварило. Овим споразумним правописом — томе смо се приближили. Коректори штампарија биће у стању да поменуто преобраћање изврше у потпуности.

Када се овај правопис прими, моћи ћемо сматрати да смо добили једну заједничку правописну територију; а то значи до извесне мере и јединствену књижевну територију. Писци, пишући на једном крају земље, моћи ће с правом рачунати на много већи читалачки круг него досада, не зазирући од прописа друге правописне области. Истина, остаће и даље латиница и ћирилица, јужно и источно наречје као разлика међу начином писања књига. Али ми сматрамо да су то много мање сметње данас него што су биле некада. Ослободилачка борба и наше социјалистичко уређење знатно су утицали, бар на источној страни, да се поред ћирилице одомаћи и латиница, а још од Вука јужни је изговор био и на источној страни подједнако примљен као и источни. Ако би било где разлике у том правцу у нашој земљи, данашњица императивно тражи да се она искорени познатим

средствима која ће корисно послужити за проширење културног видика тамо где она буду употребљена.

Ето, у најкраћим потезима, значаја споразумног правописа који је израђен прошле године. Он је свакако велики. Али то није још све. Правописно уједначење не значи још културно уједињење у потпуности. То је само увод у потпуно књижевно уједињење. Иако је књижевно и замашније и сложеније неголи правописно уједначење, све већом и дубљом културом оно се природно постиже. Мислим да нећу погрешити ако речем да се његови знаци опажају на различним местима наше културне просторије. По себи се разуме да ће заједнички правопис само помоћи његовом даљем логичком развиту. То ће бити и највећи и најлепши резултат посла који је пред ову Нову годину завршен од Комисије за уједначење српскохрватског правописа, потстакнуте од Српске матице у Новом Саду и Хрватске матице у Загребу.

А. Б.

О НЕКИМ ОСОБИНАМА ФУТУРА II (ФУТУРА БГЗАКТНОГ)

1.

Пошто се у предавањима и расправама која се тичу глаголских облика врло често износе одмах и њихова значења, добро је да се истовремено указује и на немногобројне случајеве мање или веће синонимичности у конјутацији, тј. на случајеве када се исто значење изриче разним облицима, на разне начине. Колико има таквих случајева у нашој глаголској системи? Ако се зауставимо само на појавама где се облици суштински разликују, а не претстављају варијанте појединачних облика или слободу у реду речи, њихов је број мален. Ми, разуме се, нећемо узимати у обзир велико поље релативске употребе времена, у којем су могућности замењивања једних облика другима веома широке. Знамо да се футур I гради од презента глагола *хитети*, који се узима цео или скраћен, самостално употребљен или срастао са другим глаголом, и тог другог глагола, носиоца семантике, који се (кад није срастао са *хитети*) јавља било у инфинитиву, било у конструкцији *да+йрезени*. Између футура с инфинитивом и са *да+йрезени* постоји мала разлика у значењу, о којој је већ писано, мада се она у настави обично и не спомиње. Значењска разлика између плусквамперфекта типа *био сам радио* и *бејаш радио*, према језичком осећању неких — не свих — претставника говора који те облике познају, лежи у истој области као и разлика између *радио сам* и *рађах*, тј. перфекта и имперфекта. Што се тиче одричног императива, он се такође може исказивати различито: по образцу *не иди* или *немој ићи*, одн. *немој да идеш*. Између првог начина и друга два, постоји извесна стилска различност; конструкције *немој+инфинитив* и *немој+да+йрезени* су синонимске. Постоји, даље, и неједнако изражавање трпног стања. УНЈ књ. VII св. 7—10, стр. 205—216, проф. М. Стевановић је по-

казао да ни међу тим облицима нема једнакости у смислу. Конструкције типа *би́ва њечен* и *њече се* само се донекле укрштају, али нису истоветне по значењу, док конструкција *њечен је* стоји чак и у другом времену у поређењу с двема претходним.

Двојако изражавање имамо још и код футура II у нарочитим зависним реченицама. Он се исказује на ове начине:

од <i>чи́тиаши</i>	од <i>њрочи́аши</i>
ако буде читао	ако буде прочитао
ако ушчита	ако прочита

Осим презента „ушчита“ други облици тога глагола не употребљавају се, стога се „ушчита“ мора посматрати у оквиру облика глагола „читати“, где оно, уосталом, и попуњава једну празнину. Тип конструкције са „буде“ зове се футур II или футур егзактни. У доњем реду наше табеле налазе се облици презента. Ми ћемо, међутим, оба ова значења називати значењима футура II.

2.

Значење футура II, или да се овде задржимо на самом облику који се назива футур II, најчешће се појављује у оваквим реченичним положајима: *ако буде...*, *кад буде...*, *чим буде...*, *док буде...*, *ишћо буде...*, *колико буде...*, *који буде...*, *буде ли...* Иза овога долазе радни придеви несвршених и свршених глагола. У неким се нашим говорима *буде+радни њридев од сврш. глагола* избегава, па се у таквим случајевима употребљава перфективни презент (напр. у говору Пиве и Дробљака, који је описао Ј. Вуковић у Јужнословенском филологу XVII, стр. 74—75).

Јасно је и по самим реченичним склоповима да радње овако изражене морају имати везу с неким другим радњама. Та се веза, из перспективе времена у којем се говори, тек има остварити. Дакле, радња изречена оваквом зависном реченицом, у футуру II, и радња главне реченице (која може стајати у обичном футуру, у императиву или у каквом другом облику са значењем будућег извршења одн. воље, жеље), ступају у однос у плану говорникове будућности. Притом радња зависне реченице има да се догоди, према говорниковом исказу, или пре радње главне реченице (чим ја будем погледао, почни и ти да гледаш), или

за време (кад ја будем гледао гледаћеш и ти), или после ње (кад ја будем погледао ти ћеш се већ нагледати). Узгред ћемо напоменути баш на овом месту да назив „предбудуће време“ за футур II није згодан, пошто радња њиме исказана није обавезно „пред“ неқом будућом радњом, она се не мора догађати пре ње, како се то обично мисли. Термин футур II, који се употребљава условно, по нашем је мишљењу најбољи.

Међутим, ако пажљивије загледамо разне сложене реченице у којима се појављује футур II, видећемо да је њихово значење нешто компликованије, те да се не може изразити простим размештајем двеју обичних радњи на временској линији: будућа радња пре друге будуће радње, за време ње или после ње. Ми видимо још и ово: велики број реченица са футуром II значи хипотетичне будуће радње, поред тога што су оне зависне. Такве су све реченице са *ако буде*, *буде ли*. Код њих није извесно да ли ће се радње уопште остваривати; али није потпуна сигурност ни у то како ће се, у којој мери, у које време вршити радња у реченицама са *кад буде*, *док буде*, *шито буде* и сл. У сваком случају и та је сигурност мања него кад се нешто изриче обичним футуром. Ово се лако може осетити при поређењу футура I и футура II, у потпуно истим положајима. Ако се каже: „Човека који ће овамо доћи треба лепо да дочекате“, онда се мисли на једног, тачно одређеног човека, а осим тога исказује се сигурност у погледу његовог доласка. „Који ће доћи“ претставља овде такорећи епитет, неку врсту развијеног партиципа футура који као облик не постоји у нашем језику. Сасвим је друкчије значење када се каже: „Човека који овамо буде дошао треба лепо да дочекате“. Будући посетилац није познат, па се не зна сигурно ни то да ли ће уопште ико доћи; свакоме ко би дошао треба приредити леп дочек. Из тога се види да је садржај и саме речи „човек“ овде друкчији него у првом примеру. Овде, у другом примеру, то је „сваки човек“, а у првом примеру то је „онај, поменути човек“. Променили семантичке улоге подмета било би језички неправилно: не би се могло рећи: „Сваког човека који ће доћи треба лепо да дочекате“, а ни овако: „Тог поменутог човека који буде дошао треба лепо да дочекате“.

(Можемо узгред споменути да у нашим говорима постоји и конструкција *буде + радни њридев* која нема значење футура II.

Тако, напр., код Маретића (Граматика и стилистика II изд., стр. 542) налазимо: „Ако се против те жеље и труда буде што украло (тј. ако се је украло — Марет.), то је било по слабости људској“. Или код Ј. Вуковића, о. с., стр. 87: „Ако си слао, уватићемо т' у лажу, ако ли будеш истину казо, даћемо ти муштулук“. Ма како се тумачило то зависно прошло време, остаје чињеница да се оно може употребити само у семантичком присуству неке хипотетичности, непотпуне сигурности или сл.)

3.

Већу или мању хипотетичност реченица са футуром II важно је истаћи због тога што она уноси један нарочити моменат који има донекле утицаја на осећање и избор облика за вид (аспект). Наиме, у говорничковој свести често, због споменуте неизвесности или нефиксираности радње, присуствује, прво, помисао о томе да ли ће радња уопште настати, да ли ће доћи до њеног остваривања, да ли ће она почети да се врши; или, ако се и мисли да ће се сигурно догодити, сматра се ипак као најважније да она почне да се догађа. Овај детаљ, који наизглед спада само у област психологизирања а не у синтаксу, можемо одмах проверити и на примерима. Реченицу „Кад будеш ишао, не заборави да понесеш доглед“ морамо протумачити овако: „Кад будеш *ишао*...“, јер понети неку ствар човек може само на почетку путовања, а не у току. У преводу на неки други језик који такође познаје два вида ова особеност се запажа сасвим јасно. Тако, напр., у руском језику (који и у зависним реченицама употребљава обичан футур) ова би реченица гласила: „Когда ты *поедеш*, не забудь *взять*...“

Треба напоменути да се такво разумевање глаголске радње јавља понекад, у ограниченом броју случајева, и у вези с обичним футуром. „Ти ћеш *ићи*“ често значи нешто што је блиско значењу „ти ћеш *поћи*“. „Мој брат ће већ сутра путовати на море, а ја тек кроз недељу дана“; мисли се: „Брат ће *ићи*, *кренути*...“ (руски превод би гласио: „Мой брат *поедет* *завтра*...“, а никако „будет *ехать*“. Међутим у прошлом времену, у истом смислу, тј. у смислу поласка, не би се рекло „мој брат је јуче *ишао* на море“ него само „отпутовао“, „отишао“, „кренуо“.

Можемо се упитати — није ли можда осећање почетносвршености овде везано за саме глаголе „*ићи*“, „*путовати*“ а не за гра-

матичко време? С обзиром на то да је глагол: ити, идџ у старословенском био често употребљаван у значењу поити, поидџ, како нас обавештавају проучаваоци тог језика, можемо претпоставити да у њему, а аналошки и у глаголима сродног значења, има неког трага те видске старине. Али, с друге стране, такав семантички, а према томе и видски моменат појављује се и у још неким случајевима у зависним реченицама са значењем футура II. „Оно што будеш носио идуће недеље на излет треба да буде лакше него ово што си данас узео“; махом се подразумева „оно што будеш *йонео* . . . (Превод на руски језик: „То, что ты *понесёшь*” или „*возьмёшь*“ а не „то, что ты *будешь нести*”). У обичном разговору чућемо и овакве обрте: „Док будеш ово учио у школи разумећеш; ја ти сад не могу објаснити“. Значење је: „Кад настане време да учиш...“ или сл.

У оваквој употреби може се, у извесном смислу, осетити приближавање перфективном виду код глагола иначе имперфективних. Разуме се, глаголи ту не постају перфективни; само се целокупни контекст даје лако превести, интерпретирати помоћу имперфективног глагола са значењем наилажења, настајања. И то није ретка појава у српскохрватском језику. Наше језичко осећање мора понекад уложити чак и изванредан напор, ако се тако може рећи, да, напр., реченицу „ако пролетос *будеише* зидали кућу“ не протумачи као „ако *станеише* да *зидатише*“, „ако *дође* до тога да *зидате*“ и сл. Али треба тачно утврдити шта се подразумева под настајањем о којем је овде реч. Ми га не смемо схватити као извршење само првог тренутка радње. Стога је и разумљиво што се имперфективним глаголима овде формално не мења вид, што ми немамо појаву граматичке перфектизације. Овде се осећа — и то не увек, као што смо већ истакли — нешто друго, наилажење целе радње, њена појава; на њу се и даље мисли у њеној трајности, само што се наглашава да вршење треба да *дође*, да се *осишвари*.

Извесну аналогију можемо запазити, напр., у сродним значењима глагола *йочейи* и *стайи*. Та два глагола, кад стоје с допунама, не значе сасвим исто. У „почео је да прича“ указује се на почетак радње; у „стао је да прича“ још и на то да се причање и наставило. С обзиром на особености футура II, како смо их овде описали, боље би одоварало смислу реченице да се каже:

„А кад ти он сутра стане да прича о својим доживљајима, скупи стрпљење“ него: „А кад ти он сутра почне да прича...“.

Наш синтаксичар А. Мусић осетио је извесне моменте непотпуне перфективности у овом облику. Он говори на једном месту¹ да конструкција *буде + радни њридев од несврши. гл.* може значити вршење и *свршетак* одговарајуће трајне радње и наводи овај пример: „Кад се свршује седма година, отпуштајте сваки брата својега Јеврејина који ти се буде продао и служио ти шест година, отпусти га слободна од себе“. Овде је сам смисао реченице одиста такав да се може — али не мора — осетити указивање на завршетак временског отсека од шест година служења. Видимо да то лежи у самом контексту: контекстом је у глаголу „служити“ донекле померено значење у правцу значења глагола „отслужити“. Опет је, дакле, пред нама појава контекстуалне, синтаксичке, иако не и формалне глаголске перфектизације, истина мало не-обичнија него што је то иначе случај у футуру II. Слично као и у претходним примерима, где се у семантици појављивало настајање радње, али је још увек присуствовало и цело њено трајање, тако и овде, и поред наглашавања довршености, остаје и значење целокупности, трајности, и то значење граматички још увек преовлађује у конструкцији.

Понекад се у значењу футура II појављује и таква перфектизација, за коју је уопште тешко рећи да ли указује на почетни или завршни моменат, другим речима просто перфектизација — али опет само контекстуална, позициска. Ми, напр., реченицу „Ако их будете молили они ће вам то свакако учинити“ осећамо као „Ако их будете замолили...“.

У многим случајевима употребе футура II разлике у тачном разумевању значења и у осећању за видске преливе веома су индивидуалне; цело је питање врло танано. Ипак оно не стоји ван граматике, јер ова склоност при употреби футура II ка посматрању радње као целине с наглашеним настанком, појављивањем, а понекад и довршењем, испуњењем, изазива једну нарочиту обличку новину — узимање презента трајног глагола уместо футура II, али са додатим префиксом уз-, о чему ћемо говорити мало даље.

¹ Аорист имперфективних глагола у српско-хрватском језику, Јужно-словенски филолог V, стр. 31.

4.

Конструкција *буде + р. њр. од сврш. гл.* у језичком осећању већине говорника претставља исто што и перфективни презент у служби футура II, уколико се они уопште употребљавају наредо: ако *буде дошао* = ако *дође*. Споменули смо већ да у неким нашим говорним областима избегавају први од ова два начина изражавања. Али је и наш стари језик познавао оба типа конструкција¹, па се стога мора мислити да су они некад показивали неку разлику у значењу, само што је та разлика током времена до те мере избледела да већ долази и до губљења једне од њих. Овде се не можемо задржавати на описивању некадашњих семантичких прилика. Највероватније је то да је у „ако дође“ лежало, отприлике, значење „ако настане његов долазак“, „ако се он појави“, а у „ако буде дошао“ резултативно значење (у зависном футуру): „ако он већ буде на том месту“, „ако ње ов долазак већ буде свршен чин, прошлост (у неком моменту)“ — јер присуство радног придева уопште често сведочи о првобитној резултативној, претеритопрезентској семантици. Разлика би, као што се види, и у том случају била врло мала. За нас је интересантно да видимо има ли и данас каквог разликовања, у овом или неком другом смислу.

Да наведемо опет Мусића. У расправи о кондиционалу² он даје овај пример (који пре њега цитира и Даничић у својој обради глагола „бити“³): „Па кад дође лијеп данак Петров, што будемо на ватру сложили, оно ћемо љепше поградити“. То значи, вели Мусић, да ће у часу кад наступи Петровдан оно о чему се говори већ бити сложено на ватру. Међутим, ако се каже: „Па кад дође лијеп данак Петров, што на ватру сложимо, оно ћемо љепше поградити“ — значење је да ће се нешто тек почети слагати на ватру кад настане Петровдан. Наше данашње језичко осећање, при мало дубљој анализи сличних примера, може да се сложи с таквим тумачењем, али би захтев да се та разлика увек прави био неоправдано строг. Тачна диференцијација ипак се

¹ За *буде + р. њр. од сврш. гл.* напр. у РЈА под *бићи* II 1 с (св. 1, стр. 358 и д.); Ј. Зима, Њекоје, већином синтактичке разлике између чакавштине, кајкавштине и штокавштине, Згб 1887, стр. 256 и д. Перфективни презент такође се од најстаријих времена употребљава у зависном футуру, о чему је исто тако писано.

² Кондиционал у хрватском језику, Рад ЈА 127, 141 и д.

³ РЈА св. 1, *бићи* II 1 с с).

најбоље постиже додавањем различитих прилога или свезица за означавање околности. Ево примера из обичног говора: „Кад будеш у музеју, све што научиш биће ти корисно“: „Кад будеш у музеју, све што будеш научио биће ти корисно“. Први пример требало би да значи „Све што научиш у музеју биће ти корисно касније“, а други „Све што будеш научио *пре тога* биће ти корисно *тада*, у музеју“. Оба облика — „све што научиш“ и „све што будеш научио“ право су „предбудуће“ време према исказу „биће ти корисно“. Али су они у неједнаком односу према реченици „кад будеш у музеју“: „све што научиш“ претставља према њој истовремено збивање, а „све што будеш научио“ претходно збивање. Присуство те друге реченице, тј. таквог одмеравања радње и с друге тачке, требало би да претставља разлог за диференцирање облика футура II. Али ће се данас оба облика у овим примерима моћи двојачко протумачити, и тек ће допуне као „тамо“, „касније“, „дотада“ или сл. пружити значење које се жели.

Мале разлике у употреби ова два облика ипак се појављују и као нешто јача језичка нужност. Онако као што придодата реченица „кад будеш у музеју“ претставља један пресек кроз будуће време, према којем се реченице са значењем футура II односе на два различита начина, тако и уопште указивање оди. отсуство указивања на моменте у будућности, око којих ће се радње одигравати, могу пружати разлоге за један или други облик. Напр.: „Носим ћерку одмах у амбуланту; ако лекар већ *буде ситигао* молићу да је прими преко реда“; не би било исправно да се каже „ако лекар већ *ситигне*“, јер свезица „већ“ придаје реченици изразиту претеритопрезентску боју, значење прошлог догађаја са последицом на коју се указује, те је правилно употребити уз њу футур II. А ако би се желело рећи да лекарев долазак може настати и касније, онда би се казало овако: „Носим ћерку одмах у амбуланту; ако лекар *ситигне*, биће добро“. Још јаче се осећа умесност перфективног презента у оваквим примерима: „Ја ћу чекати у амбуланти, а лекар ако дође — добро јест“; или: „Чекаћу лекара, па кад дође“. Ово су већ постали устаљени начини изражавања. У оваквој употреби уопште се не мисли на тренутак кад лекарев долазак постаје готов, прошли чин; никаква друга радња се за тај тренутак не везује. Стога футуру II са његовим резултативним значењем овде и није место.

Постоји, затим, употреба перфективног презента са свезицом „ако“, често пропраћеном још и свезицом „и“, у значењу које прелази из погодбеног у допусно: „Његова музика ће још врло дуго живети, ако уопште умре“ — тј. допушта се да ће можда једном умрети, али ће у сваком случају дуго живети. Употреба футура II у овој неправој погодби била би незгодна, иако постоје формални услови и за њу. У чистој погодбеној конструкцији подразумева се условљавање једне радње другом, и она која је услов, ако је свршена (рецимо „ако умре“, „ако буде умрла“) може скоро увек да се замисли и као будућа радња и као резултат неке будуће радње, тако да су и перфективни презент (релативски) и футур II за њу подједнако погодни. Али у конструкцији за будућност онаквог типа какав имамо у наведеној реченици, често се не мисли на тренутак будуће готовости чина, јер радња која значи допуштање може да се догоди у свако време и њена свршеност, њена резултативна „присутност“, није важна, пошто не претставља погодбу за неку другу радњу. Употреба футура II коси се с таквом семантиком. Све реченице са „ако икад“, „ако игде“ и сл. спадају баш у ту категорију, на прелазу из кондиционалности у концесивност, и уз њих се много чешће употребљава перфективни презент него футур II. Оне се могу исказивати и мало друкчије, са „ако кад и“, „ако где и“ („ако кад и дође до тога...“, „ако где и запазимо недостатке...“), чиме се њихова концесивност испољава још јаче, и те реченице захтевају утолико пре перфективни презент. Разуме се, мешања са футуром II има и ту, и оно се данас не може сматрати грешком, то је пре само питање доброг стила.

5.

Поводом конструкција *буде + радни њридес* треба још додати да у оваквом њиховом специфичном развоју свакако игра извесну улогу и сам облик *будем*, о чијем виду постоји већ читава мала литература. У тој литератури има доста позивања баш на футур II. За тај облик не постоји данас јединствено осећање у погледу вида. Изгледа да је корен тог глагола још у најдубљој језичкој прошлости показивао семантику настајања, почетка егзистенције, развијања, за разлику од корена данашњег облика *јесам*, који је значао само трајно постојање. Призвук перфективности

у том глаголу (и то не само у облицима са данашњим кореном *буд-*) постаје тиме разумљив, а треба истаћи да управо српско-хрватски језик чува у том смислу лепу старину¹. Сасвим је логично да са облика *будем* ова непотпуна и факултативна перфективност може да се протегне и на цело сложено глаголско време, у којем тај облик претставља један члан а у којем већ и по самој семантици постоје предуслови за такво разумевање вида.

6.

Маретић у својој Граматици и стилистици, стр. 542, каже да се употребљава, мада веома ретко, и конструкција типа „ако буде био дошао“. Из досадашњег излагања мислимо да је јасно да и само „ако буде дошао“ значи у довољној мери оно што би се хтело исказати овом дужом конструкцијом, те да је овај сложени глаголски облик у језику сувишан. Осим тога футур II, код врло ограниченог броја глагола, може да се гради и према типу „мог-буде“ („хтедбуде“, „знадбуде“), што претставља траг старих конструкција *буде + инфинитив* за исто значење, али о њиховом некадашњем синтаксичком смислу и широј распрострањености овде нећемо говорити, пошто то спада искључиво у историју језика.

7.

Реченице типа „кад буде прочитао“ можемо готово неограничено, као што смо видели, замењивати типом „кад прочита“; али не и реченице типа „кад буде читао“ са „кад чита“. На први поглед ово је чак уопште незаменљиво, и свако ће одмах казати да се уместо „кад буде читао“ у том значењу говори још само „кад ушчита“.

¹ П. Ивић у својем чланку „О виду глаголског облика *будем*, НЈ VI, 7—10, стр. 244, каже сасвим тачно: „[У *будем*] нарочито је тешко одвојити значење „почети бити“ од „бити“ одн. „почети имати неко својство“ од „имати то својство“. Он додаје да је то мешање нарочито често у будућности. Можемо овде навести неколико интересантних примера из којих ће се видети да видска неограниченост постоји код глагола *бити* уопште, и ван облика *будем* у будућем времену: | Ја сам још пре две три недеље рекла... да ће бити вашара између њих [може значити: доћи ће до вашара] (Ст. Сремац, Поп Ђира и поп Спира, СКЗ 136, 149). За ноћ буде по триста јањаца, | Ја сам свако по овци познав'о[створи се] (Вук, Нар. пјесме II 294). Каменом му мајци срце било [претворило се] (Нар. песма, Бос. вила 1867, 693). Посестримо б'јела вило... [Буд' и мени у потреби [нађи се] (Ј. Сундечић, Изабране пјесме изд. МХ 1889, 159). Таквих примера има и у РЈА s. v. *бити*; као што Ивић и напомиње.

Али узмимо неколико примера из разговорног језика направљених по сличном сантаксичком калупу:

Кад му пишеш, поздрави га. Кад сутра идеш у позориште, уживај и за мене. Кад догодине зидаш кућу, пази на каквоћу цигле. Ако сутра и на испиту причаш такве глупости, сигурно ће те оборити. Ако вечерас једеш ово, нећеш спавати целу ноћ. Ако напролеће преправљате врата, позовите нашег мајстора. Итд.

Из примера се види да зависне реченице одиста казују будућност (оне не значе „ако сад пишеш“, „ако сад једеш“, нити „увек кад му пишеш“ или сл.), те постоје сви услови за употребу футура II (у преводу на руски „когда ты *будешь* ему *писать*“, никако „когда ты *пишешь*“). Па ипак се у слободном говору, иако много ређе и у писању, конструкције са несвршеним презентом срећу, и не претстављају неправилност¹.

Чиме треба тумачити ову необичну појаву? Два узрока могу да се узму у обзир. Прво, аналошка творевина, добивена из односа:

ако будеш написао = ако напишеш

ако будеш писао = ако *x*,

одакле се *x* може осетити као „пишеш“. Друго, постоји могућност употребе несвршених презентата у значењу будућег времена уопште, у нарочитим модалним положајима: „Сутра идем у позориште“ (решеност), „Догодине зидам кућу“ итд. Осим тога, у појединим случајевима, сами глаголи, услед различних момената, дају разлога да се осете као перфективни или сродни перфективнима, па се и понашају као перфективни у овим конструкцијама. О „ићи“ смо већ говорили; „писати“ у значењу упућивања писма има такође ту видску нијансу; па и „јести“, поводећи се за двовидским „ручати“, има понекад мало поколебан вид — што је све врло захвална грађа за будућу посебну студију.

8.

Још један проблем у вези с исказивањем значења футура II претставља употреба презента трајних глагола сложених с префиксом уз-, од којих се многи само у овој служби и употребљавају

¹ Ову појаву спомине и Мусић, о. с. 29. Он наводи: „Ја те не могу одријешити од гријеха прво него питам владике“ (Н. прип.), и још један пример.

Данашњи књижевни језик губи овај начин изражавања трајно футура II, и баш зато у њему и налазимо неке необичне појаве, које нису у складу с видском системом нашег језика уопште. „Ако узмогнем“, „ако усхтеднете“ и можда још неколико оваквих глагола могу се чешће чути у књижевном језику. „Ако успишем“, „кад ушчитају“ чује се данас у неким говорним областима у обичном изражавању, а другде само од претставника старијих генерација. То не звучи нимало погрешно, постоји језичко осећање за такве обрте, али се они просто ретко говоре. Књижевност пре I Светског рата показивала је много живљу употребу таквих сложених глагола, и ми ћемо даље дати изванредан број примера из ње. Маретић је у своје време говорио да се тако може употребити сваки трајни глагол¹. У нашим старим књижевним споменицима такође налазимо ову појаву: Маретић говори за славонске писце да је они показују чак врло често; забележена је код Рељковића у специјалној студији о њему, код далматинских писаца итд.². Али прво треба казати неколико речи о самом том глаголском облику, који нас опет наводи на расправљање о виду.

У вези са значењем и видом облика као што је „успишем“ такође није било слагања међу онима који су о њему писали. Управо то неслагање међу најбољим познаваоцима нашег језика показује да је и ово питање врло осетљиво, да одговор на њега и овде зависи од језичког осећања појединца; али се само по себи разуме да нека граматичка истина ипак мора постојати.

При стварању овог облика, ради његове употребе у футуру II, префикс уз- спаја се готово без изузетка са несвршеним глаголима, што показује да се тиме замењује *буде + р. њр. од несврш. гл.* а не *буде + р. њр. од сврш. гл.* Облик футура II типа „ако буде читао“ замењује се, дакле, конструкцијом „ако ушчита“. Појављује се префиксација — средство које по правилу служи перфектизирању. Да ли и ту у циљу неке видске измене? Потсетимо се на то да *буде + р. њр. од несврш. гл.* у понеким случајевима није чисто имперфективна конструкција. А ако је у контексту

¹ Граматика и стилистика 356.

² Т. Маретић, Језик славонских писаца, Рад ЈА 180, стр. 228; Р. Алексић, Језик Матије Антуна Рељковића, ЈФ 10, стр. 142—143; Маретић, Језик далматинских писаца XVIII в., Рад ЈА 211, стр. 75.

имперфективност баш јасно истакнута, онда презент истог глагола префиксираног са уз- није сасвим на своме месту. Напр.: „Цело време док ви будете седели и ручали, ми ћемо гладни стајати на станици“; мање обично звучи замена: „Цело време док узаседите и узручате, ми ћемо стајати...“ Међутим префикс уз- не ствара ни обичну перфективност у том сложеном глаголу. Проф. Вуковић тачно примећује¹ да овај префикс чини изузетак међу префиксима, и видска промена коју он уноси не личи на промене које се префиксима уносе у друге сложене глаголе.

Прво, можемо рећи да уз- уноси семантичке промене које потсећају на семантику самога сложеног футура II. И њиме се указује на наступање радње, са јачим наглашавањем да ће радња трајати. Дакле: „кад ушчита“ — кад се *деси* да чита, кад *дође* до читања, кад *наштане* то да он чита или сл., врло слично ономе што смо видели и код конструкција типа „кад буде читао“. У књижевности се могу наћи мноштво примери које треба тако тумачити, били они за нас данас обични или необични:

Гледајте, да се вама после Грци не узасмију, а потомство да вас не ускриви (Вук, Преписка IV, изд. Бгд 1909, 127); Неисказано ће ми бити жао, ако ову књигу узморам пустити у свијет без имена ваше Ексцеленције (Вук, Преписка VI, изд. Бгд 1912, 247); Благо вама ако вас узасрамоте и успрогоне... мене ради (Б. Даничић, Јев. по Мат. 5, 11); Повезаше тестију пешкиром, | Да се види кад се узбеласа (Ј. Новић, Бирчанин Илија, Н. Сад 1862, 126); Мислим да ће удесније бити, ако горе њу својој соби уздоручкујете (К. Руварац, Скупљени списи I, Н. Сад 1866, 123); А све остале прегазифу ако ми узастоје на путу (Глушчевић-Глишић, Рат и мир, превод, Забавник СКЗ 5, 52); И шта ћемо ми са нашијем шћерима, ако се момци не узажене (Св. Ђоровић, Цел. дела V, изд. Српски писци, 382); Ако ја још који пут узбаратам око њега, не био човек (М. Настасијевић, Из тамног вилајета, Бгд 1927, 28); Кнез Милош... је сматрао да му Вук може бити... штетан ако узговори против њега (А. Белић, Вукова борба, Бгд 1948, 57).

¹ О. с. стр. 86.

У глаголима са префиксима уз- ми осећамо призивак настанка и затим одигравања целих радњи, као и код сложеног футура II од несвршених глагола, па и јаче него тамо.

Сем тога, много ређе, исто као и тамо, може се појавити наглашавање довршености или пуне извршености, опет при сагледавању целе радње. Напр.:

Ако она узаживи још годину дана, то ће бити срећа (Ј. Веселиновић, Слике из с. жив. II, СКЗ 54, 113; глагол има значење „проживи“).

А друго, што се тиче питања којег су вида ти глаголи у чисто граматичком погледу — питања које смо поставили и у вези са сложеним футуром II — мора се поново истаћи да полемика о њиховом виду није нимало неоснована и да разне ситуације дају повода за разну процену. Ипак мислимо да префиксираност ствара услове за то да се делимична перфектизација, која је у сложеним имперфективним конструкцијама била видљива једино при тумачењу, при анализи, овде осети и као морфологизована појава. Стога смо склони да у полемици око вида дамо за право онима који сматрају да је вид ових глагола и граматички перфективан. Покушајмо да то поткрепимо још неким доказима.

Свакако да ни вид ни семантика тих глагола не могу стајати ван утицаја других глагола са префиксом уз-, каквих има доста. Вид свих глагола саграђених путем префиксације перфективан је, тако да перфектизација не би требало да мимоилази ни ове глаголе о којима је реч. Тешкоћа доказивања њиховог граматичког аспекта лежи у томе што смо ми овде лишени оних могућности које имамо код других глагола при сличној аргументацији: ми их не можемо, пробе ради, стављати у разна глаголска времена, у партиципе и сл.; можемо узимати у помоћ једино сложене облике *буде + р. ѿр. од несврш. гл.*, чији су они заменици, а који и сами, као што смо видели, изазивају сумње у погледу својега вида.

Префикс уз- уопште, у многим случајевима, означава почетак радње. Осим најпознатијих глагола с таквом семантиком навешћемо још неколико интересантнијих примера нађених у нашој књижевности: узбичаше море, узблуту дората, узбринуло нас је то све, тове га док не узбрече. Изразита је категорија глагола у којима се префиксацијом са уз- казује доспевање у неко

стање јаког интензитета, узимање маха или сл. (такви глаголи постају повратни): пук се био узазлио, Бранковићи се узгордише, Марко се љуто ужљутио, стока се узарумила, узгосподио се, како се само узбрижио, момче опако узапсова се итд. Нарочито код ове друге групе врло се често осећа и тај семантички призвук да стање, чији је почетак овако изречен, траје и даље. У томе је разлика између „узљутити се“ и „наљутити се“, између „узгордити се“ и „погордити се“ и сл. Лако можемо направити реченицу: „Он се био забринуо, али га је то одмах прошло“, али ћемо теже рећи овако: „Он се био узбринуо, али га је то одмах прошло“. Оваква значења нас веома потсећају на оно што смо констатовали говорећи о значењима футура II. Имамо разлога да мислимо да је и у глаголе — заменике сложеног футура II несвршеног вида префикс уз- ушао са доста сличним семантичким преливима, а према томе, у складу са појавом префиксације уопште, и са нормалним видским утицајем.

Па ни случајеви где уз- у презентима који значе футур II не означава наилазак радње с њеним трајањем него перфектизацију друге врсте („ако узаживи“ у примеру који смо напред навели, а може их се наћи још), — ни ти случајеви не говоре против нашег доказивања семантике и улоге тог префикса; јер семантика префикса често бледи, своди се на значење извршења и на чисту перфективност, пошто је такав пут који прелази перфектизованост уопште. „Написати“ значи испрва „извршити писање на некој површини, горе, поврх нечега“, па онда „завршити писање“, „извршити писање“.

О виду у нашим глаголима може се мислити и овако: кад би ови глаголи с префиксом уз- били трајни релативски презентии, зашто би они уопште морали долазити у овој функцији, зашто несвршени футур II не би могао бити увек, без изузетака, замењиван обичним, релативским презентом без префикса? Да ли је пред нама нека необична префиксација која је настала само зато да обележава зависност, релативску употребу? Такве су појаве непознате у словенској конјугацији.

Размислимо још и о овоме. Имамо сасвим обичне сложене реченице које садрже презент префиксиран са уз- у својем зависном делу: „Кад успишеш, *сѣави* мастионицу десно“ (и „кад будеш писао, *сѣави*..“), „Кад узашеташ, *погледај* оне прозоре“ (и „кад

будеш шетао, *погледај*..“). Ако би глаголи у овим зависним деловима били изразито трајни, без икаквих семантичких примеса перфективности, онда би и корелативни глаголи у независном делу морали такође бити трајни. Дакле, било би: „Докле год будеш писао, *држи* мастионицу десно“ (а не *стави*), „Цело време док будеш шетао, *гледај* оне прозоре“ (а не *погледај*). И ово је један од доказа у корист перфективности наших глагола са уз-, а донекле и сложеног футура II од несвршених глагола.

Има, додуше, примера где јасно осећамо имперфективност, и то се не може оспоравати:

А народ српски, докле гођ својим језиком узговори, пјеваће му име (Вук, Скупљени ист. и етн. списи I, изд. Бгд 1898, 292).

За такве случајеве смо већ рекли да се донекле противе данашњем језичком осећању. (Вероватно има крајева где су они распрострањенији). Својим постојањем они, рекло би се, ремете целокупну концепцију о свршеном виду презента на уз-. Ми појаву објашњавамо просто аналошким ширењем из оправданијих у мање оправдане случајеве, накнадно створеним утиском да је несвршени презент срастао са уз- у сваком случају начин да се направи футур II. Тачно је да ово показује губљење „словенског“ осећања за префиксацију, губљење које је разумљиво када се има у виду непотпуност парадигме. Али судећи по употреби, по многобројности примера, по ономе што се у говору осећа, баш овакви примери, и ређи и необичнији, које смо принуђени да осећамо као имперфективне, показују отступање од системе, а не они први, чешћи и обичнији, у којима такве принуде нема. Другим речима, исправније је „кад, чим успишеш“, а мање је исправно „доклегод, цело време док успишеш“.

Најзад, приликом утврђивања вида код глагола типа „(ако) успишем“, „(кад) ушчита“—треба узимати у обзир и један формални моменат. Они се понекад проширују још и уметањем перфективног обележја *ну/не*: говори се „ако усхтеднеш“, „кад узмогне“; речник Ристића-Кангрге има у објашњењу префикса уз- пример „ако успадне киша“. (Постоје и случајеви спајања тог префикса са правим перфективним глаголима: „Трудићемо се... колико то наше прилике уздопусте“, Задруга I, Н. Сад 1879, 1). Погрешно

би било мислити да овакви примери сведоче о имперфективности облика „усхоће“, „узможе“, „успада“, „уздопуштају“, које уметком *ну/не* или друкчије тек треба, ради постизања нарочитог смисла, перфективизовати. Ми употребљавамо у сасвим истом значењу и „узможе“ („Ако ко узможе... може у један пут платит“, Записи, Цетиње 1927, 51), и „могне“ („Ако могнеш Сава потурчити, | Сва ће ти се земља потурчити“, Вук, Н. пјесме 3, 11), и најобичније од свих „ако узмогне“. Није ли то знак да су они сви и видски потпуно равноправни? „Узможе“, „могне“ и „узмогне“ би и у свакој другој позицији, тј. и ван значења футура II, били перфективни, сви подједнако. Напр.: „Сва познија сеоба брђана не узможе ослабити стари језик“ (Л. Војновић, Вођ кроз Дубровник, Дубровник 1893, 6); „Он не узмогне подићи тај терет“; „Он не могне доћи, пошто је био спречен“. — Према томе „узмогне“, како у футуру II тако и другде, само је пример удвајања знакова перфективности, без стварне потребе; и само „узможе“ већ значи исто то.

Да сведемо оно што смо рекли. У значењу футура II употребљавају се два облика: сложени облик *буде + радни њридев* и презент. За конструкцију *буде + р. њр. од несврш. гл.* показали смо како у њој семантика иде понекад ка томе да се истакне настајање трајне радње, њено јављање; али формално вид такве конструкције остаје имперфективан. Вид конструкције *буде + р. њр. од сврш. гл.* је перфективан, и ми смо само указали на неке значењске разлике које постоје између ње и перфективног презента у истој употреби. Најзад, што се тиче имперфективног презента у тој служби, видели смо да се он јавља ређе и не у строго књижевном стилу, а да се уместо њега каткад узима исти глагол с префиксом *уз-*. Семантика таквих сложених глагола је, природно, слична као и у конструкцијама *буде + р. њр. од несврш. гл.*, али је вид, у највећем броју случајева, и лексички перфективан.

О појавама колебања аспекта у појединим начинима употребе српскохрватског глагола, као о једној прилично новој теми у србистици, мислимо да ће се ускоро моћи говорити на широј основи.

И. Грицкаји

АУГМЕНТАТИВНО-ПЕЈОРАТИВНА ЗНАЧЕЊА НЕКИХ ИМЕНИЦА

Овај напис можда ће дати повода за размишљање о једној запаженој језичкој појави која се овде излаже. Он ће, макар и својим ситним прилогом, узетим из народа, показати још једном како је стваралачка способност нашег народа у језику изванредно изразита, како, управо, у језику нема већег уметника од народа. Можда би се овде могла учинити једна ограда. Ова стваралачка способност није, разуме се, подједнако јака у сваком крају наше језичке територије. Негде је богатство изражајне моћи више даровитост читавог краја него особина појединца. Тамо се, као златно зрнвље у песку, стално откривају нове нијансе и нови преливи значења појединих речи. Тамо се нарочито налазе она значења која је народ, кроз живот и богато искуство, створио и одомаћио.

Познато је да аугментативно-пејоративни облици могу имати и значења нечег дотрајалог, сломљеног, срушеног, подераног и сл. Таквих примера могли бисмо навести и из језика наших књижевника и граматичара од Вука до данас. Кад, например, кажемо *кућейина*, ми обично мислимо на незграпно, накарадно направљену, малу никако већ повелику или велику кућу, по облику онакву какву Вук означава речју: *unförmlich*. То још, свакако, не значи да та реч у таквом облику има само то значење; она може још значити: стара, дотрајала кућа. У томе значењу не мора бити укључено — може а не мора — да је та кућа и велика. Овде се, дакле, разграничава појам аугментативнога са појмом пејоративнога. Код речи *бродина* ми опет осећамо две нијансе: прва је — велик, по облику нескладно, неукусно (с обзиром на његове линије) направљен брод, а друга: дотрајао, истрошен, похабан брод. И у првом и у другом примеру — и код *кућейина* и код *бродина* — обе нијансе значења могу бити удружене, тако да ку-

ћейина може значити: незграпна, велика и стара, дотрајала кућа, а *бродина*: велик, нескладан, дотрајао брод. Међутим, у наведеним примерима оне искључиво пејоративне нијансе не значе редовно она стања (*кућетина*: стара дотрајала кућа, *бродина*: дотрајао, истрошен брод) која смо навели. Према нашем знању и осећању, у овом значењу — пејоративном — ове се речи изговарају у селу много чешће но у вароши. Неке именице у овоме облику готово редовно имају само пејоративно значење. Па и та пејоративност удаљила се од оног обичног — погрдног, подругљивог значења, значења у коме има призивок омаловажавања, одбацивања ниподаштавања. Десетак примера забележених и проверених у народу, управо у оном крају где недоумице и нејасноће и нема у језику, омогућиће нам да ово тврђење поткрепимо.

Задржавајући се летос у горњој и јужној Херцеговини (Невесиње—Гацко—Вилећа—Требиње) утврдили смо да најшири народни слојеви, нарочито у селима која су удаљена од касабе, главног друма и железнице, изговарају редовно аугментативно-пејоративне облике неких именица у значењу које смо горе навели. И што дубље у планину, дубље у село које није у блиском додиру са касабом и вароши, примери су све чистији, јаснији, одређенији. Значи, према томе, да та нијанса пејоративности није новијег датума, већ да је давнашња, и да су њу потисли касабана и варош и цивилизованији живот у њима. Тако смо забележили:

1) *јашмачина* (од јашмак, женска повезача) значи само: подеран, исцепан јашмак. — Срамота је што ову јашмачину још носим, бајш к'о да сам каква сирота (Братач код Невесиња).

У овом примеру очигледно је његово искључиво пејоративно значење, док аугментативно отпада. Јашмак, наиме, има само једну величину, не постоји мали и велики, и његов баставак *-ина* даје му значење нечеј ружног, што нам се не свиђа, што нерадо носимо.

2) *аљинетина* (од аљина, в. хаљинетина) значи само: подерана, изношена, искрпљена хаљина. — Да сам ову аљинетину на себи испросила, љепша би ми била (Удрезиће код Невесиња).

Пример је сличан првоме. Овај облик најчешће се употребљава у овом смислу. Међутим ми смо приметили да се употребљава и онда кад се ради о некој хаљини која је готово нова, али се оној која је носи не допада по нечем, рецимо по боји. — По-

клонитићу ти ту жуту аљинетину, па макар и нова била, јер ме наказом прави (Биоград код Невесиња).

3) *аниња* (од *ан*, в. хан) значи само: дотрајао хан који се сам од себе руши. — Коње сам увео у анину на ком није било пола крова (Врба код Гацка).

Може *ханина* значити и хан велик као грађевину, а таквих је било на главним друмовима кроз Босну, али је у горњој и јужној Херцеговини био искључен појам аугментативности јер се овде радило о мањим, приземним хановима, са једном собом за госте и кириџије и двориштем које је околно било поткровљено за коње.

4) *обућина* (од обућа) значи: подерана, трошна, искрпљена обућа. — Ово није обућа већ обућина, кад овако воду пропушта (Самобор код Автовца).

Пример је јединствен јер се у њему као на длану види разлика између *обуће*, која се обува да би ноге заштитила од воде и студени, и *обућине*, која је поцепана, изношена, искрпљена обућа, па прокишњава. Аугментативност овде није сасвим искључена: стара, поцепана обућа обично је проширена, шира него што је потребно и према томе — увећана, па колико било. Доследно исто могли бисмо рећи за *ојанчине*.

5) *таванчина* (од *таван*, бој, спрат, Stockwerk) значи: стар, дотрајао, трошан таван са собом и отвореним простором пред њом; може и сами отворени простор пред собом. — Дођосмо тамо на Стојанову таванчину, па сам глед'о кад ћу пропасти у авлију кроз оне црвоточне поднице (Казанци код Гацка).

Поред овог облика, који је постао путем аналогije, а не на фонетски начин према облицима типа јуначина, сељачина, опанчина, чује се у истом значењу и облик *таванчина*. Присуство аугментативности у значењу овде је искључено, јер ми случајно знамо о чијем је тавану реч и колики је он; овде, дакле, може да се мисли само на један таван, црвоточан таван који по величини не одудара од просечног. Али исти облик може у себи садржавати и елемент увећаног, великог тавана (иако у овом крају куће „на таван“ нису честе, па према томе нису чести ни ови облици са аугментативном примесом).

6) *земљетина* (од *земља*, Land, Boden) значи: слаба земља, земља лошег квалитета, она која и у најбољим годинама слабо рађа. — Имам доста земљетине, али немам од ње велике вајде: колико се год упињем да је обрадим, опет подбаци (Бијела Рудина код Гацка).

Овде је значење речи ограничено на пејоративност: тежак, земљорадник, дакле, онај коме је све у земљи и коме све долази од земље, говори овако неповољно о земљи. Гледајући овај пример и у њему уз пејоратив прилог *досџа*, могло би се помислити да тај количински прилог не уноси у облик какву аугментативност. Не. У овом крају сељак неће рећи за добру, плодну земљу — земљетина, већ само земља, па је отуда значење облика овде јасно и утврђено. Изузетак у овоме чини онај сељак коме је обрада земље додијала, коме се осладио варошки живот, тако да ће он и најплоднију башту или окућницу назвати земљетином јер му се више не мили радити.

7) *главичина* (од *главица*: брег, брежуљак, узвишица, Hügel) значи: конкретно главица са рушевинама некадашњег утврђења (а уопште главица која је у било којем погледу изгубила свој некадашњи значај). — Она главичина сасвим је опустјела откад Аустрије нестала (Подосоје код Билеће).

Није нам одмах било јасно зашто је овај облик употребљен у реченици. Помислили смо у првом тренутку да пејоратив није дошао отуда што је реч о једној голој, сивој главици која ником ни за што не служи. Убрзо смо објашњење нашли: на узвишици је била за време аустриске владавине жандармериска касарна са утврђењем која је порушена пре неких четрдесет година и данас стоје од ње саме развалине. Водећи разговоре са старим људима баш због ове главице, и то баш ради тога да бисмо са сигурношћу утврдили значење овога облика, ми смо се уверили да је развалина касарне са утврђењем условила стварање његово. За овај случај забележили смо реченицу: „На оној главици, видиш ли, Швабо није градио касарну јербо му је ова, на овој главичини, имала све на видуку“. А кад смо, као узгред, припитали сељака зашто му је једна узвишица — главица, па још нимало мања од ове са касарном и утврђењем, а друга — главичина, он је одговорио као из пушке: „Па како није ово главичина кад је

развалина!“ Главичини је овде, дакле, синоним развалина. Семантички смисао овога облика развио се не толико у вези са главицом колико у вези са развалином која је на њој. Поред овог облика чује се у истом значењу и *главичѐтина* која у себи носи више пејоративности од главичине.

8) *горушѐтина* (од гора, шума) значи: занемарена, ненегована, напуштена гора. — Подигла се у оној огради горуштина откако јадни Мићан одапе (Орах код Билеће).

Проверили смо овај пример и утврдили да се ради о домаћину Мићану, као оно у Вуковом гају од П. Кочића о Вуку, који је стално неговао и дотеривао своју ограду. После Мићанове смрти (а од ње је протекло петнаест година), млада гора у огради се зашибљила, загушћала и почела кржљати јер нико у њу није навраћао. Овде дакле овај облик има само горње, пејоративно значење. У другој прилици, и не ретко, облик може имати и само аугментативно, као и аугментативно-пејоративно значење.

9) *женѐтина* (од жѐна) значи: болесна жена. — Да простите, женетина ми је у кући и слабо виђа сунца и мјесеца (Љубомир код Требиња).

Нема места никаквој сумњи да овај облик у овој реченици значи искључиво болесну жену. У више прилика ми смо се освесдочили да *женѐтина* значи болесну, болешљиву жену. Оно „да простите“ напосто је ствар такта и уљудности и у вези је, обично, са разним женским болестима о којима је незгодно говорити и пред комшијом а камоли пред странцем. Овај исти облик у другом крају — око Мостара и у западној Херцеговини — употребљава се за жену, и то с намером да би се унизила, да би јој се дао нижи ред у друштву, и то унижавање иде у једној градацији пејоративности док не стигне значење марвинчета или у најмању руку нечега о чему је непристојно говорити. Оно „да простите“ дословно значи: опростите што морам споменути ту реч. Поред овог облика чује се у истом значењу, али са још више пејоративности: *женѐтурина*.

10) *дашчурина* (од даска, Brett) значи: одбачена, чворугава и делимично трула даска. — Добаци ми ону дашчурину — не би' ли мог'о од ње штогод отестерати за овај сандук (Дужи код Требиња).

Пример показује да се овде ради о дасци која је и крива и трула у исто време: чворовитост и трулост два су својства њене ружноће и безвредности. И што је најлепше, и што још потврђује да у овом примеру нема аугментативности, ова је даска невелика, можда дужине једног метра, и никако јој не би одговарао овај облик с обзиром на њену величину. Према томе, овим пејоративом износе се само два негативна својства даске, а никако њена величина. Може овај облик у другој прилици бити и искључиво аугментативан и у исто време и аугментативан и пејоративан, али је овде ограничен на пејоративност. Овом облику сличан је: *дашчџина*. Између облика *дашчурини* и *дашчџина* осећа се, бар у овом крају, нека разлика: први облик у сваком случају има више пејоративности у себи од другог — уколико није потпуно пејоративан, док је код другог аугментативност обично на првом месту.

Разграничавање оваквих и сличних облика на аугментативне и пејоративне, па на оне у чијем значењу преовлађује аугментативност или пејоративност, или најзад на оне код којих је то двоје измешано, тешко би се могло извести по једном утврђеном, видљивом реду. Али ако је тешко и готово немогућно такво разграничавање, може се указати на то под којим се околностима једна нијанса у значењу истиче, постаје примарна, на рачун друге. То „преливање“ значења, помицање семантичке „казалке“ или према аугментативној или пејоративној белези, може се само осетити и на примеру, пуном и добро описаном, показати. Прелажење аугментативнога у пејоративно, и обратно, слично је уткивању хипокористичког у деминутивно. Тај процес преливања није особина од малог значаја, јер она прожима читав наш језик, даје му богатство изражајне снаге и чини га способним за fine и танане дистинкције.

Напред смо рекли да се аугментативно-пејоративни облици на селу чешће употребљавају него у вароши. И још колико чешће! Ту појаву није тешко схватити кад се узме у обзир са колико се више простоте и реализма сељак изражава од варошанина, и колико сељачка прецизност у казивању ствари одудара у позитивном смислу од варошког околишења, колебања, лутања. Варошка цивилизована хипокризија често избегава у језику речи и изразе који имају оштрину јасноће и недвосмислености. Отуда

на селу и толико аугментативно-пејоративних облика. Док би, например, у граду било управо непристојно употребити облик *женџина* онако како смо га ми употребили у наведеном примеру, са значењем јасним и одређеним, дотле је он на селу, у крају где су чистота и прецизност изражавања — освештана традиција, сасвим природан и на свом месту. Кома би у граду — да употребимо један облик који ни у ком случају не може носити у себи нешто изазовно, непристојно — пало на памет да у друштву рецимо просвећених људи прича како је био на некој — *таванчини*, како се пео уз неку *брџичину* и стао на неку *дашчину* и да у томе тону настави. Такав начин говора могао би се дозволити у фамилијарном говору, а тешко у пробраном друштву. Међутим, у селу, у народу, он је одомаћен у широкој и свакодневној употреби и он само појачава разноликост изражавања и проширује скалу значења, па, према томе, богати језик.

Десетак наведених облика пејоратива са једним, одређеним значењем које је у употреби у горњој и јужној Херцеговини — *јашмачина*: подеран јашмак, *аљинџина*: подерана аљина, *анина* дотрајао ан, *обуђина*: подерана обућа, *таванчина*: трошан таван, *земљџина*: слаба земља, *главичина*: главица са рушевинама, *женџина*: болесна жена, *дашчурина*: трула даска — доводи до ових закључних мисли:

1) Значење пејоратива друкчије се осећа у селу, у широким народним слојевима, него у вароши. Док наведени облици са наставцима -ина, -гина, -чина, -чурина у народу звуче сасвим обично, озбиљно и без примесе каквог ругања, потсмехивања или нечег сличног, дотле они у вароши мање или више парају уши јер имају значења најчешће подругљива, потсмешљива или томе слично.

2) И уколико се овакви и слични облици употребљавају у вароши са пејоративношћу у овим значењима сведеном на негативна стања бића и ствари (кућџина: трошност (куће), бродина: истрошеност (брода), хаљинџина: подераност (хаљине), женџина: болест (жене) и др.), они су ограничени, ретки и уски.

3) Формална страна ових облика — продужење именица продуктивним наставцима — смета да они не продиру у варош.

И смета грађанину она неестетичка асоцијација која га стално нагони ако не на аугментативност, а оно сигурно на једну значајну компоненту пејоративности — на погрдноост, подругљивост или потсмешљивост.

4) Нови друштвени живот, који добар део сеоске омладине одводи привремено или стално у варош на рад, не погодује проширивању ових облика. Напротив. Језик те омладине брзо се прилагођава језику нове средине, док се стара значења чувају тамо где су се развила.

Јован Радуловић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. Она одиста узбудљива, грандиозна драма, коју је исцрпело модерно сликарство (НИН бр. 313, стр. 9).

Неправилно је кад се говори и пише *исцрпџити*, *исцрпџело*. Овај глагол у српскохрватском књижевном језику правилно гласи: *исцрпџити*, *исцрпџем*, *исцрпџао*, *исцрпџила*, *исцрпџило*.

2. А ња бујица... дуби своје корито кроз долине и клисуре (НИН бр. 313, стр. 3).

У књижевном језику глагол *дубиџити*, *дубиџим* значи „стајати дупке“. Ако пак неки писац хоће да каже за какву реку или бујицу да своје корито прави пробијајући се кроз долине и клисуре, употребиће глагол *дуйџити*, *дубем*.

3. ...у бици за златну очевину нагрисану рак-раном нерада (НИН бр. 312, стр. 8).

Од глагола *нагрисџити*, *нагрисџем* трпни придев правилно гласи *нагрисџен*; облик *нагрисџен* је неправилан.

4. Пре свега, сваки наговештај о њоуњавању вакуума мора Бриџанцу изгледаџити кас америчко њреузимање некадашњих бриџанских њозиџија (Политика 30 XII 1956, стр. 2).

Пре свега, овде је место стране речи „вакуум“ врло лепо могла бити употребљена наша реч *џразнина*. А после тога, ако је писца његово надахнуће тако неумољиво нагнало да употреби ову страну реч, требало је да јој да облик у коме се она у нашем књижевном језику чешће употребљава, тј. облик са једним *у*, дакле: *вакум*.

5. Биџити њосредник у овом њџурбуленџином свеџу (Политика 30 XII 1956, стр. 3).

Стране речи могу се употребљавати онда када не можемо да за нашу мисао нађемо потпуно одговарајућу нашу реч. Упорно

и насилно уношење у текстове мало употребљаваних страних речи — није особина доброг стила. Писац чланка из којег смо навели овај пример могао је мирне душе да место француске речи *шурбулентниан* употреби српску реч *немиран*.

6. *Власи је већ многим ошуйела зубе* (Политика 30 XII 1956, стр. 3).

Глагол *ошуйети*, *ошуйим* значи „постати туп“. Смисао наведене реченице, међутим, захтева значење „учинити тупим“. За то значење употребљава се глагол *ошуйиши*, *ошуйим*, чији радни придев гласи: *ошуйио*, *ошуйила*, *ошуйило*. (Испор. даље поуке под бр. 22 и 23).

7. *Познавајући расположење јавности* (Политика 30 XII 1956, стр. 3).

У овоме часопису је и опширније писано о облику прилога садашњег *познавајући* (НЈ I, н. с., стр. 365—372). Тамо је дато лингвистичко објашњење постанка овога облика. Није, сматрамо, неопходно да у овој језичкој поуци понављамо то објашњење. Треба, међутим, нагласити да је, с обзиром на принцип грађења глаголског прилога садашњег, облик *познавајући* необичан. Глаголски прилог садашњи, наиме, гради се, као што је познато, додавањем наставка *-ћи* на облик 3 л. множине презента. А како од глагола *познавати* 3 л. множ. през. правилно гласи *познају*, прилог садашњи глагола *познавати* гласи: *познајући*. Тај правилни облик, као што се у поменутом чланку истиче, у чешћој је употреби од облика *познавајући*. А затим, иако се за настанак облика *познавајући* могу дати лингвистичка објашњења, остаје чињеница да је овакав начин грађења глаголског прилога садашњег „скоро усамљен случај“. Стога се, сматрамо, с правом може поставити питање: треба ли облику *познавајући* признати право грађанства у нашем књижевном језику. С обзиром на то што ми и онако имамо доста дублета које смо из много дубљих разлога обавезни да прихватимо у књижевном језику, мислим да се у овом случају може заузети одлучнији став и облик *познавајући* огласити некњижевним. Напомињемо, на крају, да је у истом броју „Политике“, на стр. 4, употребљен правилан облик прилога садашњег глагола *познавати* (*познајући* добро Италијане).

8. ...свако *шакозвано оригинално решење за овај њрг чини ми се излишним и нейојребним, њомало Хамлејовски* (Политика 1 I 1957, стр. 5).

Прилог *хамлејовски* погрешно је написан почетним великим словом; требало га је написати малим словом: *хамлејовски*, јер се и сви присвојни придеви с наставком *-ски* пишу малим почетним словом.

9. „*Не окрећи се сине*“ (Бранка Бауера), „*Долина мира*“ (Франца Штјиглица), „*Зле њаре*“ (Велимира Стјојановића) и „*Велики и мали*“ (Владимира Погачића) су дела која могу сикојно да сикоје у евројском њросеку (Политика 1 I 1957, стр. 15).

После овако разгранате субјекатске синтагме а поготову иза заграде предикатска синтагма не може почети енклитиком *су*. Место ње је овде требало узети пуни облик *јесу*.

Б. Н.

10. *Разболе се неки, додуше, али се не може рећи да је неко сасвим одајео од њога.*

Не узимајући у обзир то што глагол *одајети* у значењу *умрејети*, какво има у овој реченици, не доприноси лепоти стила, овде указујемо на нешто друго. То је питање одреднице *сасвим* уз глаголски облик *одајео* у значењу *умро*. (Вук Караџић, Рјечник под *одајети*, *одајем* вели и: „одаео, тј. умро (schimpflich); Рјечник Југославенске академије то исто, и још: Испор. отегао папке, које се исто тако говори с презирањем.)

Ако је већ неко одаео, тј. умро, онда је радња изречена тим глаголом извршена до краја, потпуно, *сасвим*. Све ове одреднице садрже се у значењу глагола *умрејети*. Како је писац уместо тога глагола употребио глагол *одајети* у истом значењу, то се све ове одреднице садрже овде и у значењу глагола *одајети*. Одредница *сасвим* је, дакле, потпуно излишна.

11. *Продали су је други, он је само њрисао, он јз због нечег био њрисаен да њрисане — некаквој Микни њознајој њо грабљивоси.*

Ова реченица није добро састављена. Због претеране дужине уметнуте сложене реченице, други део главне реченице (тј. „некаквој Микни познатој по грабљивости“) изгубио је везу

са првим делом, удаљио се од њега и тиме је цела мисао постала нејасна. Много би боље било да је писац непосредно везао први и други део главне реченице, а уметнуту сложену реченицу издвојио у посебну.

Дакле, овако:

Продали су је други некаквој Микни њознајој њо грабљивосици. Он је само њрисцао, он је због нечг био њрисцан да њрисциане.

12. *Није тачно да је дим, како неки кажу, измеђ вајре; он је само њен њлач, двојак — један њри рађању, други исцред гашења.*

Писац је, очигледно, хтео да каже да је дим плач ватре, који се јавља у два различита тренутка. Једном при рађању, други пут пре гашења, ватре. Међутим, писац је као атрибут уз именицу *њлач* улотребрио придев *двојак*, којим се истиче *двојство* особине *једнога* појма. Двојако је нешто „што је на два начина“ (Л. Бакотић, Речник). *Један и други*, опет, каже се за *два њјма*, која су из било каквих разлога стављена у међусобну везу.

Двојак и *два* (тј. један и други) неподударни су, дакле, по своме основном значењу, и не могу стајати уз исти појам као допуна један другоме. Поготово не онда када се, као горе, из реченичног смисла јасно види да се не ради ни о двојаком појму, ни о два различита појма, већ о једном јединственом, по својој природи увек истом — диму, тј. плачу ватре, која се само може јавити у два различита тренутка.

Сем тога боље би било рећи *њре* него *исцред гашења*, јер је предлог *исцред* у нашој свести више везан за значење места него времена.

Испор.: Чекању *исцред биоскоја*; али: Свратићу *њре биоскоја*.

Реченица је, дакле, требало да гласи овако:

„...Он је само њен њлач — њри рађању и њре гашења“.

13. *Индустријска њрерада дрвеша у њоследњих њар година у њјединим земљама све се више оријенишише на финалну њрераду дрвеша, јер исца доноси веће корисци од дрвеша...*

Иако у овој реченици нема граматичких грешака, она ће нам послужити да скренемо пажњу на неколика момента који су значајни за питање језика и стила.

Треба, пре свега, поменути непотребни германизам *њар година*, који се, нажалост, још врло често среће у језику наше штампе.

То је непосредни превод уобичајене немачке конструкције — *paar Tage, paar Jahre, ein paar Worte*, у којој именица *пар* добија значење неодређеног броја, и може се сасвим лепо заменити нашим речима *неколико, који, два-три* и сл. (Испер. Речник Ристић-Кангрге). Није, мислим, нарочито потребно истицати да иначе именица *пар* у своме основном значењу (пар голубова, срећак пар, пар рукавица, пар волова — у јарму, старије — јарам волова) ипак није туђа духу нашега језика.

Даље, треба истаћи да је придев *исти* у значењу показне заменице, као у горњој реченици, боље заменити неком од наших показних заменица — *овај, онај* и сл. (исп. Немачко — српскохрватски речник Ристић — Кангрге, под *derselbe* III, а. и б.).

И, најзад, треба указати на непрецизност пишчеве мисли у последњем делу реченице. Наиме, у први мах се стиче утисак да писац жели да врши поређење између користи које доноси само дрво и веће користи коју доноси финална прерада дрвета. Писац је, међутим, хтео да истакне како привреда има више користи од продаје скупих финалних производа него од продаје полупрерађеног или непрерађеног дрвета. И, према томе, реченица би требало да гласи:

Индустријска прерада дрвета у последњих неколико година у њојединим земљама све се више оријентисше на финалну прераду дрвета, јер јој ова доноси више користи.

Б. III.

14. С обзиром да смо зајазили да америчка Влада има *тешкоћа*, ...ми смо јој *ставили до знања* итд. (Пол. 18 X 1956);

Међутим, њојешкоће ће се тек њојавити у Аустралији (Веч. новости 18 X 1956);

Овако велику њојражњу користе њоједина предузећа (Пол. 5 X 1956).

Онима који воле именице *њојешкоћа* и *њојражња* скрећемо пажњу да у Правопису Д. Боранића код *њојешкоћа* има звездица. А то значи да је не треба употребљавати, него место ње ваља узимати именицу *тешкоћа*. Реч *њојражња* не налазимо ни у једном речнику, нити има икакве потребе за њом, јер се у томе значењу употребљава именица *њојражњавање*.

15. ...*као ѝрема јересу у његовој књижевној вери* (Савр. XI 1956).
Јерес је именица женског рода, као што је наведено и у правописном речнику, те је требало написати:

...*као ѝрема јереси* итд.

16. *По ѝрви ѝуѝ у историји телевизије извршен је ових дана ѝренос* итд. (Борба 24 X 1956);

Модели кола за 1956 годину ...ѝо ѝрви ѝуѝ су снабдевечи аѝа-раѝѝма итд. (Борба 4 X 1956).

У последњем броју писано је о погрешном изразу *ѝо ѝрви ѝуѝ*. Овде се само наводе два нова примера и поново указује на бесмисленост употребе дистрибутивног *ѝо* уз одредбени израз *ѝрви ѝуѝ*.

17. ...*једно ѝраво романиѝично вријеме у коме се није знала вриједносѝ човјека ниѝи смисао његовог биѝисања* (Летопис V 1956);

...*иронично-ѝесимисѝична црѝа која карактерише све наше јавно и ѝриваѝно биѝисање* (Летопис IX 1956);

...*живоѝа који се шуњао око колиба и уѝорно насѝѝвио да биѝише ѝо крај* итд. (Пол. 21 X 1956);

...*ѝи умеју да ѝодносе, без негодовања, оскудице свог ѝешког биѝисања* (Летопис VII—VIII 1956);

Моѝасан оѝисује брак као ѝеѝодношљиво биѝисање (на истом месту);

...*човека који је заглушен сѝрахом над својим усамљеничким биѝисањем* (Летопис IX 1956).

Већ је више пута било речено да *биѝисаѝи* (од турске речи *биѝис*) не значи *ѝосѝојаѝи* него *ѝроћи*. Реч *биѝисање* могла је у свѝм овим примерима да се замени речју *живоѝ*, *живљење*, *ѝосѝојање*. Писци немају право да речима дају значење које оне немају и не могу имати.

18. *Ѓегов ѝејсаж ѝоказује колорисѝичке ѝреокуѝације* (Пол. 22 XI 1956);

Пејсаж у Канѝону (Пол. 11 XI 1956);

Једнолик банаѝски ѝејсаж кресе ѝланѝаѝе цвећа крај Чоке (Пол. 25 VIII 1956).

Опет се појављује реч *ѝејсаж*, о којој је, као и о већини грешака узалуд писано. Та реч у француском гласи *pay sage*, с немим е на крају, и код нас се то до најновијих „реформатора“

писало *ијезај*, као што је наведено и у Белићевом правописном речнику и као што су у Београду увек писали они који знају и српски и француски језик.

19. ...займагала јер је расла коров (Летопис XI 1956).

Коров није именица женског него мушког рода, и придевски облик уз њу мора бити у женском роду.

20. ...све веће раићење интјересовања за итд. (Летопис IX 1956).

Раићење је погрешан облик именице од глагола *расити*, која гласи *расићење*.

21. *Карабињерски наредник воли сеоску ѝримаљу Анерелу и жели да је ожени* (Веч. новости 24/25 XI 1956).

Појединци код нас овако употребљавају глагол *оженити* (према немачком *heiraten*) у значењу *узети за жену*, али то не значи да је исправно и допуштено нашим уредништвима да овако сваки час жене женска лица.

22. *Родитиљи су га ѝрекорели* (Пол. 28 X 1956).

Начин неодређени овога глагола је *корити*, *ѝрекорити*, те је и радни придев правилан једино у облику: *корио*, *ѝрекорио*, *ѝрекорили*.

23. *Мостарски омладински ѝкреиш има велики значај у ѝоме ѝиш* је оживео ѝозиѝивне народне снаге итд. (Пол. 24 XI 1956);

...изненадно обнављање хладног раѝа могло би врло лако оживеѝи сѝари унутѝрашњи ѝриѝисак (у САД) (НИН 24 XI 1956);

Средовечан човек који је скромно сѝигао у Мелбурн оживео је одједанѝуѝ једну дивну усѝомену (Пол. 18 XI 1956);

Ударѝа је била филоксеѝа ѝо виноградима и све оѝусѝела (Веч. новости 1/2 XII 1956);

Сѝога ће ова књига, надамо се, наново оживеѝи и уѝврдѝити не само вредност наше народне књижевности итд. (Књиж. и језик у школи 1, 1956);

Еѝо, ѝо је усѝомена коју сам оживео ѝред мојом женом итд. (Пол. 26 XII 1956);

Дубаѝић је рељефно оживео сложену ѝрироду овог замаскираног сѝарца... (Књиж. новине 30 IX 1956).

У Вукову Рјечнику пре 139 година и у Белићеву правописном речнику наведено је много глагола који имају облике за два значења: *поустити жив, поустити ђуси* и *учинити живим, ђустим*. У овоме другом значењу ти глаголи гласе *оживити, ођустити*, дакле, радни придев *оживео, ођустила*, а не *оживео, ођустела*.

Св. П.

24. *Трибуна луду је описао*. — Ову реченицу смо нашли у једном угледном, свеједно је у којем, дневном листу нашем, и то листу који је по традицији водио рачуна о језику и стилу својих сарадника и дописника. То значи да се та врло корисна традиција почела напуштати, што, ми бар, јако жалимо.

На овоме је месту (у језичким поукама НЈ) више пута скретана пажња на рђаву конгруенцију, на коју често наилазимо у нашој дневној штампи. У томе погледу нарочито пада у очи необјашњива употреба облика предиката уз називе појединих страних листова. Необјашњива кажем зато што се ево и у случајевима када један страни лист носи назив потпуно одређеног рода и према оригиналу и према облику који му се даје у нашем језику, уз њега предикат употребљава у облику сасвим другог рода.

Ми се још и не чудимо када се за француски, рецимо, лист Ероце каже *Ејок је описао*, јер облик назива који му се даје у нашем језику на то упућује, иако је у оригиналу та именица ж. рода и иако се при читању замишља у облику *Ејоха*, тј. у облику који та именица има у нашем језику.

Много је мање објашњиво што се облик руског листа Известија (Известия) готово као по правилу, и поред нашег указивања, па и ширег објашњења (в. НЈ V, 292—293), да је то неисправно, још увек погрешно употребљава. И даље у нашим дневним листовима читамо: *Известија њине* и *Известија је њисала*. Нас изненађује не само то што се дописници новина не труде да потраже обавештења која би им помогла да избегну бар грубе језичке погрешке, него се и питамо како они назив поменутог руског листа не осећају оним што јесте, тј. именицом средњег рода у множини, него држе да је то именица женског рода у једнини, па пишу чак и *по мишљењу Известије* и у *Известији њине*. *Известија* нису ништа друго него *Извешћа* (тј. извештаји), као што су *саопште-*

нија-саопштијења или знанија—знања. И као што се не би могло рећи у знанију или саопштијенији, тако је бесмислица говорити и писати: *Известија, њо мишљењу Известије, Известија њише* и *Известија је њисала*, него је исправно једино: у *Известијама, њо мишљењу Известија, Известија њишу* и *Известија су њисала*.

А потпуно је необјашњиво како се пољски лист *Трибуна луду* може сматрати именицом м. р. Иако страна реч, *трибуна* је давно ушла у наш језик, и врло дуго се у њему употребљава и као заједничка именица а и као властито име. Питамо се, управо, да и данас негде немамо неке новине које би се звале тим именом. А врло добро нам је познато да смо у недавној прошлости имали лист *Трибуну* и нико овај назив сигурно није осећао друкчије него као именицу ж. рода, нити је ико икад долазио на идеју да било самој овој именици, било од ње зависним речима даје облик м. рода. Та још Вук Караџић је давно сасвим исправно рекао да је стране речи по потреби допуштено уносити у наш језик, али само уколико се оне својим обликом могу ускладити с домаћим речима. Према овоме, једино исправном, гледишту *Трибуна* се, по облику својме, колико ни *Политика*, не може сматрати именицом другог већ искључиво именицом ж. р.; па као што нико досад није говорио *Политика је њисао*, не може се нимало с више оправдања говорити ни писати: *Трибуни је њисао*, већ је једино исправно — *Трибуна је њисала*.

25. Гуске су залућале..., а „ловци“... немилосрдно су их њоубили... (Политика, 29 II 1956) — Реч је, дакле, о томе да су неки „ловци“ извршили радњу глагола *убијати* на извесном броју гусака, тако да су том радњом обухваћене све, колико их је год било. За значење извршености такве радње за свим објектима који се имају на уму употребљено је, као префикс, дистрибутивно *њо*. Међутим, само то није довољно. Пошто је овде радња перфективног глагола *убијати* поновљена онолико пута колико је било гусака на одређеном месту, јасно је да ту уствари имамо једну учесталу радњу, а за такву радњу служе у језику учестали глаголи, у овом случају гл. *убијајати*. Према томе, требало је у исписаној реченици казати да су ловци немилосрдно *њоубијали* гуске. Глагола *њоубијати*, као таквог, нема у нашим речницима, што је разумљиво, јер, као што смо видели, не може означавати оно што се њиме жели означити, нити што друго (сличан глагол *њо-*

удаџи, Вук, например, у своје Рјечнику, исправно упуђује на ѿудаваџи).

26. *Остаџи ме! заџвила је оловка* (Политика, 31 I 1957) — Текст коме припада ова реченица написан је екавски, а у том изговору глагол од кога је овде употребљен радни глаголски придев (*заџвила*) као саставни део перфекта не гласи *заџвилџи* (такав облик он има у некњижевном, икавском изговору), већ *заџвилеџи*, *заџвилим*, а онда је радни глаголски придев у ж. роду једино *заџвилела* јер се овај облик гради од инфинитивне основе. Оваква грешка код екаваца може настати и услед мешања бројних глагола на *-џи* и *-џи*, који се не разликују по презентској основи и који стоје једни према другима као непрелазни глаголи за означавање стања према глаголима прелазним (напр. *белеџи*: *белиџи*). Наравно, такво мешање граматика књижевног језика не допушта.

27. *А иџак, ѿред свџ сџрахова, учесџивоао бџх у њџховом изврџавању* — Именица *сџрах* спада у мисаоне (апстрактне) именице. Она означава једно стање које се само осећа и које се увек замишља као јединствено, тј. не може се делити. Зато што појам који се њоме обележава није ограничен и није дељив, она и не може имати облике множине. Међу апстрактним именицама, истина има таквих које се могу употребити и у множинским облицима, али, као што је познато, појам који свака од њих значи, тада је, у сваком датом случају, испуњен конкретном и посебном садржином, тако да су то онда исто што и стварне именице. Такве су, например, именице: *жеља-жеље*, *брига-бриге*, *неџравда-неџравде* и др. (исп. М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика 1951, т. 522). Међутим у такве никако не иде именица *сџрах*, бар не у књижевном језику. Зато је горе требало рећи: поред свег *сџраха*.

Б. М.

НАШ ЈЕЗИК излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; иста свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 300 дина; цена појединог броја је 60 дина. Претплату слаштин Институту за српски језик САН, Кнез Михајлова 35/I, на чековни рачун број 101-T-582. Рукописе слаштин Уредничком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд.

— Рукописи се не враћају.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VIII св. 5—6

БЕОГРАД 1957

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Старословенски језик	125—127
2. <i>М. Стевановић</i> : Око значења зориста	128—144
3. <i>Б. Милановић</i> : О неправилним облицима глагола <i>извинити (се)</i> и његовом значењу	145—150
4. <i>Б. Марков</i> : О наставцима <i>-ана, -лија, -лук</i> и <i>-ција</i>	151—170
5. <i>М. Пешикан</i> : „Одредни придев у српскохрватском језику“	171—174
6. <i>А. Пецо</i> : Социјатив без предлога <i>с</i>	175—183
7. <i>Б. М. Николић</i> : Акцент присвојних придева типа <i>момков, очев,</i> <i>сестрин</i>	184—188
8. <i>Б. Шљивић-Шимшић</i> : <i>Нерейвански</i> или <i>нерейлански</i>	189—195
9. <i>Језичке науке</i>	196—199

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД

1957

Слог: „Научног дела“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

НАШ ЈЕЗИК

Књига VIII

Нова серија

Св. 5—6

СТАРΟΣЛОВЕНСКИ ЈЕЗИК

Он није никад уживао велику популарност у средњој школи док није најзад и сасвим избачен из ње. Могло се претпоставити да ће он бар у универзитетима добити достојно место. Међутим, ако сам добро обавештен, у једном од наших филозофских факултета занемарен је сасвим. Уосталом и студије о старословенском језику готово су пресахле иако код других словенских народа (напр. Чеха, Пољака и др.) такве студије цветају. Питање је да ли је то правилан однос наше школе и науке према њему и да ли не треба што предузети да се он из основа поправи.

Познато је од коликог је значаја старословенски језик за нашу културу и књижевност. Цео живот наших народа њиме је проткан. Мислим да не треба нарочито да напомињем да је сав оригинални рад старе српске књижевности писан старословенским језиком наше (т.зв. српске или српскохрватске) редакције. И дела св. Саве, и Првовенчаног, и житија Теодосија, Доментијана, Данила, Цамблакова дела, цео рад Константина Филозофа, деспота Стевана, ресавске школе, која обухвата у једно време готово цело Балканско Полуострво, све то и много штошта друго (родослови, хронографи, натписи и записи), доцнија позна житија као цара Уроша, дела Гаврила Стефановића-Венцловића, цео осамнаести век и борба Вукова која је после тога дошла — све се то без добра познавања старословенског језика ни замислити не може. А сем свега тога и цела писменост Средњег века, крмчије, синтагмати, многобројни преводи богословских трактата и енциклопедских и забавно-поучних књига Средњег века, па Законик цара Душана, затим многобројне рукописне и старе штампане књиге (инкунабуле и уопште србуље) — све је то рађено на старословенском језику наше редакције. У Законнику цара Душана имамо и

прилагођавање тога језика за нашу употребу, али тај процес није продужен и уопште није изведен онако као код Руса. Не смемо заборавити да је тај језик био и језиком хрватске народне цркве који је живео у њој све до XIX в. Иако од мањег значаја него што је код Срба, ипак се он код Хрвата обрађује са више пажње и љубави (исп. Slovo часопис који му је специјално посвећен, Старословенску академију некада на Крку, Словенски институт и сл.).

Сем тога и велики споменици наше културе, наши манастири, сем фресака значајних за наш живот Средњег века и за висину његова културног развитка, — на сваком кораку траже и добро познавање старословенског језика.

Хоћемо ли ми то све занемарити остављајући да нам странци и описују старе споменике, и састављају палеографске албуме и тумаче нашу прошлост. И према раду Вука, Даничића, Стојана Новаковића и Љубомира Стојановића — да поменем само најкрупније и најзаслужније — не би се тако рекло. Зато сматрам да је ово отступање од њихове традиције велика заблуда која се ничим правдати не може, ни потребом упрошћавања универзитетских студија, нити икаквом другом тобожњом потребом. Дужност наша према култури нашој, према народу и према будућности налаже нам да познавање старословенског језика ставимо тамо где му је у славистичкој обуци право место.

Старословенски језик треба да заузме средишно место у славистичким студијама. Свугде у свету пишу се уџбеници, књиге текстова, предузимају проучавања његових споменика и његових особина, само се код нас то занемарује. Старословенски језик има и други значај за нас. То је један од јужнословенских језика записаних раније него и један други словенски језик, већ у другој половини IX века. Зато се у њему чувају и многе особине прасловенског језика, који је отац свих словенских језика па и нашег, српскохрватског. Оно што је у нашим споменицима, а свакако и у нашем језику, већ на различне начине измењено, то се чува у пуној системи у старословенском језику. Зато је он у многим правцима допуна историји нашег језика и објашњење многог чега. Он заслужује да буде проучаван са најразличнијих страна као што се и чини на страни све више и више. Ми смо први позвани да таквим студијама посветимо свесрдну пажњу. Али то

се не може учинити умањавањем његова значаја у нашим највишим школама, већ стварањем повољних услова за његово савлађивање у најразличнијим облицима његовим. А то ће се учинити стварањем засебних катедара за тај језик које ће обухватити и све дисциплине које омогућавају његово правилно разумевање (упоредну граматику словенских језика, палеографију, развитак старословенског језика код Хрвата, Бугара и Руса, узајамне везе писмености словенских народа са употребом старословенског језика итд.). Ако желимо успеха нашој култури и науци, о овоме морамо зрело и свестрано размислити.

А. Б.

ОКО ЗНАЧЕЊА АОРИСТА

Јужнословенски филолог (књ. XXI, 131—136) објавио је једну малу расправу о аористу нашег даровитог младог стручњака П. Сладојевића с мишљењем о значењу овога глаголског облика које се разликује од онога што је у науци код нас већ прихваћено. Исто, углавном, мишљење изнео је прво А. Стојићевић у студији *О значењу аориста и имперфекта у српскохрватском језику*¹, а затим Ј. Вуковић у својој оцени ове Стојићевићеве студије².

Иако Сладојевић, на првој страни своје расправе (у 2-ој белешци испод текста), каже да се с првим разилази у схватању синтаксичког индикатива, а да је схватање индикатива и релатива код другог блиско његовом, тј. Сладојевићевом, — свима је њима, и поред разлике у нијанси, тачка гледишта иста, и то, по моме схватању, погрешна. Њихова тумачења и анализе замућују јасну слику значења глаголских времена до које се долази поузданим начином одређивања синтаксичких категорија: индикатива, релатива и модуса, које је проф. Белић, у својим познатим радовима посвећеним овоме проблему, тачно разграничио.

У својој рецензији већ наведене Стојићевићеве расправе³, ја сам, између осталог, рекао и како се, по нашем мишљењу, може оцењивати тамо, мислим у Стојићевићевој студији, изнето гледиште о проширивању категорије индикатива, и било би сувишно то понављати. Вуковићевим пак и Сладојевићевим тумачењима овога проблема се, свакако, потребно позабавити. И ја ћу то овде учинити.

¹ Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede. Dela 3. Ljubljana, 1951, str. 171, 8.

² Питања књижевности и језика, књ. I, Сарајево, 1954, 180—190.

³ Јужнословенски филолог XIX, Београд, 1951—1952, 272—287.

Најпре, мислим, ваља рећи како се у нашој науци досад дефинисало значење аориста, јер то у Сладојевићеву чланку није прецизно, а код Вуковића уопште није речено. Вуковић, управо, пред крај своје рецензије говори како има тек да се утврде „основне синтаксичке вредности овога облика“. А Сладојевић своје разлагање почиње констатацијом да „у нашој науци влада мишљење да аорист у српскохрватском језику значи радњу која се десила у непосредној (или блиској) прошлости“. И ово је тачно ако се мисли само на индикативни, али не и на релативни аорист, јер овај последњи означава радњу која се извршила у једном, било коме тренутку¹ у прошлости, па ће бити тачно ако се каже да аорист уопште значи радњу што се извршила у једном одређеном времену, које је за индикативну употребу аориста — време у коме се о извршењу те радње говори, а за релативну — било које одређено време прошлости (реч је само о аористу перфективних глагола, од којих је употреба аориста неупоредиво чешћа, а аорист имперфективних глагола, то је прецизно утврдио проф. Белић,² па се данас и у школским уџбеницима констатује — означава радњу која се вршила до једног времена, за индикативну употребу до времена говорења, а за релативну до било кога тренутка одређене прошлости). Ово је, мислим, довољно јасно, па ипак неће бити сувишно да то и анализом примера, којом ћемо се мало касније забавити, потврдимо. А прво ћемо видети с колико разлога се Сладојевић не слаже „с мишљењем да индикативни аорист значи непосредно прошлу радњу“ и да ли је Ј. Вуковић у праву кад А. Стојићевићу одаје признање што основно (мисли индикативно) значење аориста није ограничио на непосредну, него

¹ О означавању тренутка глаголске радње аористом говори Љ. Стојановић у својој расправи: *О значењу и употреби глаголских времена у реченицама*. Јужносл. филолог II, 191. По А. Мусићу овај облик означава „радњу, која се извршила у садашњости, правој или у одређеној прошлости“. (в. Глас Српске академије наука CXXVI, стр. 8). А за проф. Белића индикативни аорист означава радњу која се „извршила непосредно пред тренутком саопштавања“, а релативни — „моменат извршења радње у прошлости“. (*Прилози учењу о употреби времена*. Јужносл. филолог XVII, 180). За мене пак тренутак у коме се извршила аористом означена радња јесте један од тренутака временског отсека у коме се говори, односно један од тренутака којег другог на неки начин одређеног времена у прошлости.

² А. Белић, *Аорист имперфективних глагола*. Јужносл. филолог V, 171—182.

га проширио и на даљу и удаљенију, па чак и на врло удаљену, прошлост (I. с. 188).

За Сладојевића је главно да је радња која се казује аористом *прошла* (и ово је, свакако, тачно уколико се она временски, било у правом или релативном индикативу, тј. у релативу, употребљава), да је *ограничена* (а то на сваки начин јесте, било временом говора, било временом у прошлости у коме се извршила, односно до кога се вршила) и да је *доживљена* од говорног лица (питање је, међутим, да ли је свака аористом казана радња доживљена од тога лица, како се то и иначе у последње време све чешће тврди).“ А о томе, наставља Сладојевић, „колико је радња удаљена од момента говора говорног лица, аористом се по нашем мишљењу не казује ништа“. И заиста, ни једним глаголским обликом, па ни аористом, не одређује се колико је радња удаљена од времена када се говори; не одређује се, мислим, је ли она извршена пет секунди, рецимо, пре тога времена, или пет минута, три часа, три дана, или било колико пре времена говорења, нити је уопште исправно мислити на одређивање временске удаљености извршења аористом казане радње од времена када се говори. Али је несумњиво тачно да се индикативним аористом означава прошла радња блиска времену говорења, управо радња која се извршила у томе времену (по А. Белићу — непосредно пред тренутком саопштавања), која се бар као таква износи (опет говоримо само о перфективним глаголима).

А. Мусић каже да „у Р (разговору)“, који по њему, како је то Белић констатовао, значи индикатив, „долази у аористу радња која се управо сада извршила у садашњости, али та садашњост није помишљена него права“. Он указује и на чињеницу „да се у старом индиском па и у грчком језику аорист употребљава за радњу која је управо сада прошла“¹. А још поузданију историску потврду оваквом значењу аориста имамо у науци познатој чињеници да је стари имперфекат, којег су се некадашњи облици у прасловенском почели употребљавати као сигматски аорист старијег типа (а у 2 и 3 л. ј. остали као једини облици аориста до данашњег дана) — значао довођење радње до тренутка

¹ А. Мусић, *Прилози о употреби времена у српскохрватском језику*. Глас Српске академије наука СХХI, 124.

говора, које је значење заједно с облицима аорист преузео на себе. Када је проф. А. Белић, поводом Мусићеве студије написао наведену расправу, у којој је изнео и извесна неслагања с Мусићем, он је у њој нарочито за Мусићеве анализе, и посебно за сад цитиране његове констатације о значењу аориста, рекао да чине част нашој синтакси, па се потпуно сагласио с Мусићевим схватањем о значењу аориста перфективних глагола и сам рекао да у синтаксичком индикативу аорист има значење времена и то правог времена ограниченог на моменат непосредно пред моментом саопштавања“ (1. с. 114). А и други су, не само прихватањем мишљења ова два најпознатија наша синтаксичара него и сопственим анализама примера, долазили до истих закључака.

Да би се на питање о значењу аориста и о правилном разграничењу његове индикативне од релативне употребе дао тачан одговор, треба нарочито истаћи да није од значаја колико времена је протекло од радње која се казује аористом, него да ли говорно лице оно што износи хоће да претстави као да се тек извршило, да се десило у времену када оно говори или у неком другом прошлом тренутку. А то време може бити и врло блиско, гдекад много ближе од онога што се у другој прилици претставља као непосредно претходни тренутак, па да се опет у њему радња не казује индикативно већ релативно употребљеним аористом. Све, рекосмо, зависи од тога хоће ли да се каже да се оно што се означава аористом десило у неком другом, а не у времену када се говори.

Иако сам ја за проучавање синтаксичких проблема на примерима из књижевног језика, у потврду за ово ћу прво навести и два карактеристична примера из свакодневне говорне праксе.

Неколико радника су код предузимача узели у акорд (то је било негде пред Други светски рат) да очисте друм на који се, услед рђава времена, стропоштало читаво брдо земље и камења. По завршетку посла дошли су предузимачу коме се један од њих обратио: „Ми *завршисмо* погођени посао и ево нас к вама да нам платите што смо погодили“. Радник који је ово казао употребио је, како видимо, аорист, и то несумњиво индикативно, јер је је хтео рећи — *сада* смо завршили иако није било баш тако него су посао раније били завршили.

А у сложеној реченици:

— *Виде* ли га ти како *окрену* главу и *направи се* да нас не види? — којом говорно лице пита свога саговорника о поступку неког трећег — од три аориста само је први (*виде* ли га), јамачно, употребљен индикативно, јер се њим пита о нечем што је било (одн. није било) непосредно пре постављања питања. Друга два аориста (*окрену се* и *направи се*) иако означавају радње које су се, такође, тек биле извршиле, употребљена су релативно, јер између тренутка говора и радња означених са ова два друга аориста стоји оно што се казује главном реченицом; радње означене аористима *окрену се* и *направи се* временски се, наиме, одређују према радњи глагола главне реченице.

Примере сличне овима налазимо у истом пасусу Љубишине приче *Шћепан Мати* одакле је Сладојевић узео први од примера које наводи у потврду своје тезе. И то је један од ових примера у самој делу пасуса који наводи, а други у реченици пред којом је застао — нећемо рећи зато што говори противу његове тезе. Он није истакао ни овај први пример, иако би могао говорити у корист те тезе — свакако више од оних на које указује. Ми ћемо прво анализирати још и ова два примера за значење аориста да бисмо показали о чему је овде, по нашем мишљењу, требало водити рачуна, па ћемо тек онда прећи на оне што их Сладојевић анализира.

Исто вече, пошто је кнез Долгоруков наредио да се *Шћепан Мали* затвори, прото Абрамовић (један од јунака Љубишине приче) обраћа се главарима црногорским на Цетињу речима: „*Камо ве главари*“ ... „*та Мошковит оурни нам образ*“. Радња глагола *оурниши*, извршена пре момента када Абрамовић говори, означена је аористом, ми сматрамо индикативно употребљеним, да би се рекло *сад* нам, хапшењем *Шћепана*, „*та Мошковит*“ (тј. кнез Долгоруков) *оурни* образ, иако то није било непосредно пред сам тренутак у коме је Абрамовић ово казао, него у току тога дана, сат, два, три, пет или, можда, и осам пре него што су се главари увече састали и Абрамовић узео реч да о томе говори. Али је, по нашем мишљењу, овде битно да је говорно лице *хтело* (тј. ако је *хтело*) рећи да је то *сад* било. И свакад је аорист када њим то хоће да се каже употребљен индикативно.

Реченица из говора проте Абрамовића пред којом је Сладојевић застао гласи: „*Видјесте* ли како га онај *Мошковит шури*

врх себе у тамницу.“ И у њој су употребљена два аориста: *виђесџе ли* и *џури* (тј. стави). За први од њих могло би се још и помислити да се њим хтело рећи *видјесџе ли сад?* И очевидно, када смо претпоставили да је аорист *оурни* (нам образ) у претходној реченици индикативно употребљен, а види се да је то опрђивање образа управо стављање Шћепана у тамницу, — онда би се могло рећи да и у *видјесџе ли* имамо индикативни аорист. Но ни ово, рекли смо, није од значаја, него је, понављам, битно је ли у првом случају говорно лице хтело рећи *сада нам оурни образ*. Зато за реченицу: *Видјесџе ли како га онај Мошковии џури врх себе*, можемо рећи да није индикативна, тј. да аорист у њој није индикативно него релативно употребљен, јер се оно што се том реченицом казује није извршило у говорној него у некој другој временској ситуацији. А да ово није „садашња“ (истовремена с тренутком говора) временска ситуација, лако је закључити из одредбе уз именицу Мошковит. Говорник за њега не каже сад *овај* или *џај*, него *онај* Мошковит, а то ће рећи да он просторно није ту, да га они нису могли видети у томе него у неком другом — јасно је — ранијем тренутку, у некој, и поред све њене временске блискости, другој временској ситуацији. Већ за радњу зависне реченице означене аористом *џури*, и не треба доказивати да се временски не одређује према тренутку говора, него према радњи глагола главне реченице, и да у сваком случају може бити само релатив.

Како индикативни, односно релативни карактер аориста не зависи од веће или мање удаљености њим казане прошле радње (а да је свака извршена радња прошла, као што је прошла и свака вршена па већ прекинута радња, каква се означава аористом невршених глагола, — то и не треба доказивати), него од тога дали се њим износи извршење радње у временској ситуацији у којој се говори или, у неком другом, било колико блиском, тренутку прошлости, — још боље ће нам послужити примери које смо нашли у једној занимљивој новинарској репортажи у (дневном листу) Политици (од 29 и 30 нов. и 1 дец. 1956 г.).

Једна личност из ове репортаже говори:

„И никад нисам боловао... Али сад *занемогох!* Најпре глава. Као да ме неко маљем треснуо посред чела! Па очи. Ништа нисам видео... И таман то некако *џрође*, *џодигох* се на ноге и *џочех* да

шврљам по пашњацима, кад, прошле године — било је то двадесет осмог јуна, на Видовдан — гром! Наши узели на пољу да шишају овце, а ја, још помало кењкав, седим овде на кревету и посматрам кроз прозор. А тих дана бјеху стално неке кише, грмљавине... Тек одједном *сину* ми неки огањ међу прстима и *разлеже се* тресак! Као да граната *їаде* у кућу.“

Очевидно је да је лице које говори занемогло (тј. почело да не може) онда кад га је заболела глава, па очи... Али је главно да ово лице каже о себи да је занемогло у садашњој временској ситуацији. А што се та ситуација протеже на подужи временски размак, то овде нема значаја; у реченици: Али сад *занемогох* — аорист је индикативно употребљен. Исто је тако јасно да су радње казане аористима *їрође*, *їодигох се* и *їочех* ближе времену говора, као и то да су, упркос томе, ови последњи аористи релативски употребљени, јер је јасно да је то на неки начин одређено прошло време; личност која говори *їодигла се* на ноге и *їочела* шврљати иза онога што ју је болела глава и очи, у једном, дакле, одређеном тренутку који није тренутак говора. А још мање може бити сумње у то да су и: *сину*, *разлеже се* и *їаде* у даљим реченицама релативни аористи, и поред тога што су њима означене радње ближе времену у коме се говори од радњи казаних непосредно претходном групом такође релативно употребљених аориста, а поготову од стања означеног индикативним аористом *занемогох*. То је, држим, за свакога несумњиво, јер се у наведеним реченицама временска ситуација у којој су се извршиле аористима: *сину*, *разлеже се* и *їаде* казане радње изрично означава временским одредбама: *їрошле године*, *їиш дана* и др. (исп. горе у последњем примеру). Дакле, *їиш дана* (а не у време кад говори говорно лице) *сину* неки огањ, *їиш дана се разлеже* *їресак*, и као да *їиш дана* *граната* *їаде* у кућу.

За нас су у релативној временској употреби и аористи у Љубишину примеру: *Какви је гођ Шћейан, ми га једном зацарисмо и дадосмо му шврду вјеру*, — који Сладојевић даје као пример за индикативну употребу овога облика. Ми ово закључујемо не само по чињеници што се то и из ранијег дела ове Љубишине приче види и што се зна да су Шћепана Црногорци били зацарили и дали му веру неколико година раније (Сладојевић се потрудио да нам да и тачне датуме Шћепанова проглашења за цара и његова

хапшења од стране кнеза Долгорукова), него што то говорно лице (прота Абрамовић) ово изрично каже одредницом *једном (једном* га зацарисмо и дадосмо му веру). И никакви даљи докази овде нису потребни.

За други по реду пример из Сладојевићева чланка: *Дође међу нама хришћанска свейиња, а ми је њродасмо за њаре*“, — када би се ова реченица узела сама за себе, одвојена од контекста, тј. од онога што се пре излаже и из чега се одвећ јасно види да се не само долазак патријарха Бркића (о њему је реч) него и продаја истога десила пре неколико времена, у другој, дакле, а не у временској ситуацији говора, — могло би се још рећи да говорно лице с оба означена аориста износи радње које су се непосредно пред тим, у времену говорења извршиле, да су аористи ту индикативно употребљени. Али, рекли смо већ, није тако значајно хоћемо ли се у по којем појединачном случају употребе аориста слагати сви да ли се ради о његовој индикативној или релативној употреби, него је главно да се тачно зна према коме моменту утврђујемо шта је синтаксички индикатив а шта релатив.

Нико, мислим, не може спорити тачност гледишта према коме је индикативна употреба и овога и сваког другог глаголског времена временско одређивање њима казаних радњи према тренутку у коме се о вршењу тих радњи говори, а релатив (ја га радије зовем релативни индикатив, в. Јужносл. фил. XX, 50) временско одређивање радње према било коме другоме моменту. И врло је занимљиво како то, између осталих, и проф. Ј. Вуковић на једној страни ово потпуно прихвата за све глаголске облике, а, у исто време, за одређивање синтаксичке вредности аориста тражи друга мерила. Тако он (у поменутој својој рецензији расправе А. Стојићевића) дословно каже: „Ако не полазимо од јасно одређене поставке да је сваки временски облик чија радња временски није одређена (одмерена) према моменту говора употребљен у релативу, онда неминовно стварамо компликације и за ствари које најједноставније могу бити протумачене... Док год с тим нисмо начисто, релатив као категорија глаголских значења остаје мутан и неразјашњив.“¹ И заиста. То и случај самога Вуковића потврђује. Само зато што му се при анализи неких примера учинило да у

¹ Питања књижевности и језика I, 1954, 188.

употреби аориста треба тражити и неке друге моменте, он је и могао (у истој рецензији) доћи до закључка да је „код нас категорија индикатива и релатива неразрађена и на анализи живог говора неразграничена,“ да су у питању значења аориста „више по среди други моменти, који треба да буду предмет посматрања ради дефинитивног утврђивања синтаксичке вредности овога облика“.¹ Скрећући пажњу Вуковићу да ни за разграничење праве (индикативне) и релативне временске употребе аориста не могу бити од значаја никакви други него исти моменти који и код других глаголских времена, ми се питамо на основу чега је он дошао до закључка да кад се каже да се једна глаголска радња врши у неко друго време, чак и „мало *йре*“², то за презент мора бити релатив, а за аорист не мора. Овде се, као и у ономе што смо малопре из Вуковићево рецензије цитирали, очевидно, ради о изразитом случају противречности, коју Вуковић на истом месту приписује другим неким ауторима кад износи своја неслагања с њиховим схватањем значења имперфекта, о чему ћемо ми другом приликом говорити. Међутим, временско одређивање радње, како презента тако и свих осталих глаголских времена, може бити само двојачко: индикативно (када се врши према времену говорења) или релативно (према било ком другом тренутку). И аористом се, дакле, казује или да се радња извршила у времену говора (односно да се до тога времена вршила) или у другом неком времену. И само у првом случају је то право (индикативно), а у другом релативно временско одређивање извршења радње. И овде, исто тако, и када се каже или се из контекста, односно из целе ситуације излагања, закључује да се радња казана аористом није извршила у тој ситуацији (тј. у непосредној, прошлости) него раније, ма било то и *мало йре* — опет ће то бити релативна употреба овога облика. И зато ја, супротно Вуковићу и Стојићеву, мислим да у стиховима: *Слуго моја, Тодоре везире! Видје ли ми Роксанду дјевојку? Видје ли је и йрсџенова ли?... Видјех царе и йрсџеновах је*, — имамо релатив, а не индикатив, јер се у претходним стиховима говори да је Тодор везир, пошто је прстенувао Роксанду, и после тога остао једну ноћ у Леђану, одавде

¹ *ibid*, 189.

² Баш ову одредбу је, и с правом, узео Вуковић.

отпутовао у Призрен и тек „Када дође бијелу Призрену, | Пита њега српски цар Стјепане“ оно што је изнето у стиховима с облицима аориста. Нека је мисија Тодора везира извршена и само дан раније, свакако се осећа да је то била друга временска ситуација (на ово, јамачно, упућује и околност што је несумњиво и виђење и прстеновање Роксанде било у једном другом, удаљеном месту). И значење аориста се овде осећа у свему као да је цар Стјепан рекао: Кад си оно (свеједно је када) био у Леђану, | У латинског краља Мијаила, | Видје ли ми итд. А ко год прочита песму из које је узет стих: Ти ме *џосла* да ти чувам стражу, — схватиће да је Марко прво послао свога слугу (Ваистину) на стражу да му Турци не би дошли на славу, да су затим наишле три аге цареве с тридесет јаничара и Маркова слугу, који је покушао да одбије њихов прилаз у двор, испребијале, обориле врата на капији, извршиле, дакле, неколико радњи раније и да је тек онда слуга, лијући сузе, изишао пред Марка и на Марково питање шта се с њим десило одговорио: Ти ме *џосла* да ти чувам стражу итд. И закључак је за нас јасан: временска ситуација слања слуге на стражу и накнадног констатовања те чињенице, када се овај испребијан вратио у Марков двор, није иста, макар да је то било истога дана.

Ми, истина, још не искључујемо ни могућност схватања да су певачи у оба ова случаја (не само у случају са стиховима из песме *Турци у Марка на слави* већ и у онима из *Женидбе Душанове*) хтели претставити да су се радње означене аористима извршене, у време када се о њима говори. Ми можемо допустити да ово и Вуковић овако осећа. Али свакоме, па и В., очевидно, мора бити јасно да је искључена могућност истовремености извршења женидбе краља од Будима и саопштавања о тој женидби изнетом у стиховима: *Ожени се краљу од Будима | Ево данас девети годин' дана*, — не зато што се време од пре девет година никако не може сматрати садашњошћу, него што је изричито истакнуто време у прошлости када се радња у аористу извршила. Па и поред тога Вуковић каже да је и овде аорист индикативно употребљен (1. с. 189), иако је ово, несумњиво, најтипичнији и најјаснији пример за употребу релативног аориста, јер се у другом стиху износи да се краљ од Будима оженио пре девет година, а не у време када се о томе говори. А у вези са овим примерима се намеће потреба

за истицањем да на типичност релативног карактера аориста не утиче дужина временског размака између извршења радње и тренутка у коме се о њему говори, него означавање или и само подразумевање да је то било у другој некој прилици, а не у време говорења.

Ово, наравно, не значи да сваки аорист уз који у истој реченици не стоји каква временска ознака (реч, синтагма или и реченица) за прецизирање тренутка у прошлости када се извршила аористом означена радња, — треба узимати као индикативни. Да ли се аористом означава радња извршена у време говорења или у другој прилици, то се закључује и из излагања о целом сплету радњи и збивања од којих радња у аористу означава само један радни потез.

Ма да се у стиховима из одговора Владике Данила Селим-паши (из Његошевог Горског вијенца) „... *ѿрејунисѿе мјешину гријеха!* | *Пуче колан свечевој кобили;* | *Леополдов храбри војвода,* | *Собејевски, војвода савојски* | *саломѿше демону рогове*“, — изрично не говори да се оно што се казује глаголима у аористу некада раније десило, ја не сматрам (као Сладојевић) да је то било у време када Владика говори, већ да се десило у једно друго време у прошлости. Штавише, оно што се мало даље констатује стиховима: *Пред Бечом је Бурак ѿсрнуо,* | *обрнуше кола низа страну* — упућује на оправданост нашег тумачења.

Пуцање колана и сламање рогова демону, којих је извршење означено аористима (ѿуче и саломѿше) односе се на преокрет ратне среће до кога је дошло када је пред Бечом Бурак посрнуо, тј. када су Турци (под Бечом) изгубили битку на најудаљенијој тачки до које су у Европи били доспели. Ту је, у тој бици, „Бурак посрнуо“, ту је „пукао колан“, ту су „обрнула кола низа страну“, а пре тога су Турци „препунили мјешину гријеха“. Све што је у овде наведеним стиховима означено аористима, десило се у време битке под Бечом (и оне касније, додуше, код Сенте, где је војвода Савојски био победилац). А то је значајан историски догађај о коме се, као таквом, говорило и пре малогоспођинске скупштине црногорских главара с које Владика Данило отписује Селим-паши.

Могло би се, истина, схватити да је песник, кроз уста Владике Данила, хтео рећи да се све оно што се означеним аористима казује десило у време Данилове владавине и истраге потурица,

која се у Горском вијенцу опева, тј. пред крај XVII в. А у то су се време, како се претпоставља, или негде брзо за тим и одигравали опевани догађаји. И само ако се то хтело рећи, Сладојевић је у праву кад каже да су означени аористи употребљени индикативно.

Међутим, аорист у стиховима: *Мрки Вуче, њодигни бркове | да ти виђу њоке на њрсима, | да њребројим зрна од њушака | колика ти њоке изломеше* — сигурно немамо индикативни већ релативни аорист, јер време када су Мандушићу токе изломљене очевидно није време говора Владике Данила, него је то била друга, иако недавна (од свега неколико дана раније) ситуација. Време боја од Радунове куле у Прогоновићима до Кокота више Љешкопоља, у коме је Мандушић учествовао, прошло је за ситуацију у којој је он изишао пред Владиком са пребијеним цефердаром. У то ни за кога не може бити сумње. И наведени стихови се могу разумети само тако као да се њима каже: . . . да пребројим зрна од пушака колика ти тамо (тј. у томе боју кад си у њему учествовао) токе изломеше.

На овоме примеру ћемо се позабавити још једним проблемом, а наиме, проблемом означавања доживљености радње, која се нарочито у последње време много истиче као најважнија карактеристика значења аориста. Овим се обликом несумњиво најчешће означавају доживљене радње, што нам потврђује врло честа његова употреба у језику белетристике, нешто ређа у свакодневном пословном говору и врло ретка у научноме стилу. Али се ипак не може рећи да је свака аористом означена радња доживљена од лица које тај аорист употребљава. Између осталих ово нам потврђује и аорист из малопре наведених Његошевих стихова у речима Владике Данила упућеним Вуку Мандушићу, којима му тражи да подигне бркове како би се могло видети колика су му пушчана зрна изломилa токе у окршају који сам Владика сигурно није доживео. А опет је употребио аорист зато што је хтео рећи да се то десило у једном одређеном времену (у времену боја о коме Мандушић прича) на неколико дана пре Мандушићева доласка на Цетиње. Стилски се, и по нашем мишљењу, аористом даје већа живост излагању, али се синтаксички овде не означава ништа друго него да се радња ломљења тока извршила у једном тренутку у прошлости, који, понављамо, Владика није

доживео. Но, ако ову радњу није доживео он, — свакако ју је доживео његов саговорник, те се за аорист, као и за имперфекат, може рећи, како сам ја то већ једном констатовао (в. Јужносл. филолог XIX, 274) да се њим најчешће означава прошла радња доживљена од „лица која учествују у говору“. А овде смо хтели указати на то да се гдекад овај облик употребљава и за означавање извршења радње у прошлости коју сигурно није доживело ни лице које говори ни оно којем се обраћа. У коментару мало раније навођених Његошевих стихова где се говори о догађајима у вези с опсадом Беча Милан Решетар објашњава: „Војвода Карло лотариншки, заповједник војске цара Леополда I и Иван Собејски, краљ пољачки, год. 1683 разбише под Бечом турску војску која га опседаше, а вођаше је велики везир Кара-Мустафа; год. 1697, Евген, војвода Савојски, на челу аустриске војске победи код Сенте цара Мустафу II. Последица тих двију битака би мир у Карловцима, у којему Турци изгубише Ердељ...“ У овоме коментару где говори о давнашњим историским догађајима коментатор употребљава аористе, иако он те догађаје ни на који начин није доживео. А овај случај такве употребе овога облика није усамљен, нити се може рећи да он ту није добро употребљен, јер се њим, оно што је главно, означава извршење радње у одређеној прошлости. Ту, дакле, имамо опет аорист у релативу.

Ми допуштамо да појединци могу неједнако осећати понеки случај употребе аориста, па, рекли смо већ, можемо допустити да и Сладојевић у многим примерима које наводи осећа да је тренутак у који пада извршење аористом означене радње један делић времена у коме се говори, да се, наиме, дотична аористом казана радња извршила у временској ситуацији говорења. Па ипак тешко да ће се с њим ико сложити да у примеру: *Идох* у Турску; *идох* у Француску; *идох* у Америку, а још не *иођох* на Ловћен (што значи: Ја у своме веку *идох* и у једну, и у другу и у трећу земљу, а не *иођох* на Ловћен) имамо само индикативне аористе. Такав је, дакако, само аорист не *иођох*, јер се њим казује да до сада не пођох, док је аорист *идох* овде сва три пута у релативној употреби јер се њим каже ја у *иоку свога животиа*, дакле, некад, не сада ни досада, *идох*.

Поготову у примеру: *Иде ли икад* у Сарајево? *Идох*. Само је то давно било — где се временским одредбама икад и давно

изричито указује на друговременост прошлих радња, — имамо најјаснији случај релативне временске употребе аориста. А у примеру: Ко *подиже* овако лијепу цркву? *Подигоше* Немањћи, а ко би други, — у коме је, за велико чудо, по Сладојевићу аорист такође индикативно употребљен, — не само што је свакоме јасно да се радња у аористу извршила у једноме врло давнашњем, посве другом, а не „садашњем“ времену (тј. времену говорења) него је исто тако јасно да та радња чак није ни доживљена од лица која о њој говоре. Ја зато, управо, и кажем „за велико чудо“ јер, теориски бар, ни Сладојевић недоживљене радње не сматра индикативским. Ово би се бар могло закључити из његових речи према којима „компонента у аористу коју су наши синтаксичари схватили као значење блискости радње уствари је значење доживљености радње“ (ЈФ XXI, 135). И ми се сад питамо: да ли се овим речима, које се непосредно настављају на дословну тврдњу да се аорист „у синтаксичком индикативу употребљава за прошлост уопште, без обзира на то колико је она удаљена од говора говорног лица“, — констатује да свака прошла радња казана аористом мора бити доживљена и да се, према томе, ниједна радња ма у коме се времену у прошлости извршила не означава релативним аористом. За оне што тако тврде, очевидно, значи. Значи ли, даље, да се релативни аорист употребљава само за означавање радњи које падају у тренутак ванпретериталне временске ситуације, а то ће рећи само у неки тренутак будућности, кад већ радње извршене и у садашњости, самим тим што су извршене, припадају прошлости? И значи ли, најзад, да се, пошто времена употребљена ван своје временске ситуације имају модално значење, — аорист никако и не употребљава за релативно одређивање времена? По ономе што се може закључити из горњих констатација, свакако, значи. Стварно, међутим, то не може бити тачно, већ се за означавање свих радњи које се нису извршиле у времену говорења него у било коме другом времену у прошлости може употребити и употребљава се релативски аорист. Овакав је аорист, штавише, неупоредиво чешћи од индикативног. Он је нарочито чест у језику писаца, на који ћемо се ми овде, у вези с питањем значења аориста, и посебно осврнути.

Потребу за овим освртом намеће нам не само чињеница што је један од врло значајних наших синтаксичара, напред

споменути А. Мусић, релативну употребу глаголских времена везивао за песниково (тј. пишчево) излагање, а индикативну¹ за излагање појединих личности — него и што аутори (Вуковић и Сладојевић) чија су нас схватања овога проблема и навела да се на њему овде задржавамо међу примерима које дају потврду свога мишљења да се свака доживљена прошла радња означава индикативним аористом, — немају ниједног из језика самих писаца, него су сви њихови примери из говора појединих лица. И ова би околност упућивала на претпоставку да и њихов релативни аорист, можда, треба тражити у излагању самих писаца. У прилог ње говоре и нека Сладојевићева објашњења. Он, наиме, индикативно значење везује за „констатације“ (о примерима које наводи за употребу аориста у индикативу каже да су „чисте констатације“). Ја мислим да се Сладојевић овде, можда и несвесно, поводи за Мусићем, који каже да аорист у разговору (а то, углавном, значи у индикативу) служи за констатирање. Међутим, није потребно доказивати да се не само индикативно него и релативно употребљеним глаголским временима увек нешто констатује (в. о овоме код А. Белића у Јужносл. филологу VI, 115).

По А. Мусићу, рекосмо, у разговору имамо констатирање, а за разговор он опет сматра „оно што говоре поједина лица“, док му је приповедање „оно што говори пјевач“ (тј. писац). Проф. А. Белић је, међутим, наскоро иза појаве значајне, иначе, Мусићеве студије о значењу глаголских времена у којој се ово констатује, — доказао (I. с., стр. 103—106) да у погледу несумњивих синтаксичких категорија индикатива и релатива разговор и приповедање, као год ни говор самога писца и говор појединих лица, не могу бити разграничени. Ипак се, и поред тога, на „разлици“ између пишчева излагања и излагања личности из пишчевих дела, као и осталих лица из обичног свакодневног живота, потребно и мало детаљније задржати.

Између онога што говори писац и онога што говоре поједина лица у синтаксичком погледу нема разлике. Писац обично износи радње и догађаје из прошлости и временски их облицима аориста одређује или према времену у коме их саопштава, или према ономе у коме су се они вршили. А тако исто и поједина лица,

¹ Глас Српске академије наука СХХI, стр. 113.

како из пишчевих дела, тако и лица из обичног свакодневног живота. Али будући да је време пишчева саопштавања обично неко друго, касније време, а не оно у коме су се догађаји десили, односно радње извршиле, — глаголска времена, којима се они означавају (између осталих и аорист), у пишчеву излагању имају најчешће релативни временски карактер. Овакав карактер она имају обично и кад писци говоре о прилично свежим (тј. скорашњим) догађајима. За ово се може дати безброј потврда. Као на једну од њих ми указујемо на репортажу Добрице Ћосића о устанку у Будимпешти крајем октобра 1956, коју је овај наш књижевник, непосредно иза повратка из Мађарске, објавио у београдском дневнику Борби. Када Ћосић описује оно што се дешава у једном моменту тога устанка он каже: *„Тргуше ме неки јауци. Окренем се. Два човека у цивилу беже, а гомила их гони. Мој водич ме остави и одјури за њом гомилом“*. А мало затим: *„Обрадовах се једном њенку, који изби иза једног угла и њод њуним гасом јурну улицом ка нама њуцајући увис. Побегосмо иза угла и ја више никако нисам хтео да настави њај дијалог“*. Довољно је, мислим, јасно да аористи овде означавају догађаје који су се иако скоро, свакако у друго време, а не у време саопштавања десили; јасно је, дакле, да су ови аористи овде релативно употребљени. А исто је тако јасно да релативност временског карактера овога облика свих наведених примера не зависи од тога што су употребљени у излагању самога писца, а не у излагању неке личности његове репортаже, — него од чињенице што су тим аористима означене радње извршене у једној другој, а не у временској ситуацији описивања онога што се десило, тј. у време пишчева саопштавања о томе.

Ми смо овде намерно узели примере из репортаже једнога писца да бисмо јасније показали како у овоме погледу нема баш никакве разлике између онога што писац и онога што било које поједино лице говори. Писац се у оваквом изношењу конкретних догађаја, и уопште, ни у чему не разликује од ма кога другог лица које би о тим догађајима усмено говорило. Сва је разлика, — наравно, не синтаксичка, — у томе што писац догађаје излаже писмено. Од значаја је још истаћи и то, да време првог саопштавања тих догађаја од стране писца јесте време њихова стављања на хартију, а не време у које се читаоци с њима упознају, јер је

то време при сваком даљем читању друго. О томе ваља водити рачуна. И у случајевима када писци излажу стварне догађаје онако као што су се они десили, они се, дакле, (писци, мислим) ни по чему не разликују од других лица. А синтаксички се, опет, не може правити разлика између стварних догађаја, како лично доживљених тако ни стварних догађаја о којима се неко посредно (тј. од другог) обавештава, и оних што их писци уметнички доживљују. Зато се у делима (и писменим саставима уопште) где се о таквим догађајима и доживљајима говори, глаголска времена којима се, када су у индикативу, означава вршење и извршење радње у време говорења (а то су презент и аорист), обично и употребљавају релативно. Али, у очевидно знатно ређим случајевима, када се, напр., о догађајима води дневник, и уопште када се доживљаји бележе у време када се дешавају, и ова се времена индикативно употребљавају.

Значи да се и аорист може индикативно употребити и у излагању писаца. Поготово је у говору појединих лица, како личности из дела писаца тако и оних из свакодневног живота, релативни аорист тако исто обичан као и у ономе што говоре сами писци. Јер се и радње, односно догађаји о којима ова лица говоре, како смо уосталом видели из анализираних примера, врло често временски одређују према неком другом времену, а не према ономе у коме се о њима говори. Уосталом, ни обична лица, била она јунаци појединих књижевних дела или личности из свакидашњице, не говоре само о стварним већ и о сасвим измишљеним радњама и збивањима. А ни овакве се радње и збивања, колико ни они што их писци уметнички доживљују, не казују ни другим ни друкчије употребљеним глаголским временима, нити и по чему временско одређивање извршења радњи, односно збивања догађаја о којима говоре писци, може бити друкчије него као у случају када о њима говоре поједина лица.

М. Стивановић

О НЕПРАВИЛНИМ ОБЛИЦИМА ГЛАГОЛА ИЗВИНИТИ (СЕ) И ЊЕГОВОМ ЗНАЧЕЊУ

Позната је особина многих наших говора да и глаголи с презентском основом на *-и-* а инфинитивном на *-е-*, *-и-* и *-а-* (VII и VIII врста) у 3 лицу множине презента имају завршетак *-у*, завршетак глагола свих осталих врста, док је у књижевном језику на том месту, као што се зна, увек само *-е* (они *живе, носе, ширче*). Ја сам у једном чланку, објављеном у овом часопису (књ. VII св. 3—4, стр. 87—106), узео да покажем како су на темељима те особине неки глаголи на *-иши*, који су по виду перфективни а по саставу сложени од префикса и простог глагола, добили у њима облике глагола са основама на *-не-/-ну-*. Примерима је затим потврђено да се они с таквим облицима јављају и у књижевном језику, као и у говорном. Оваквог морфолошког скретања има и у промени једне сличне глаголске речи која није наша, већ нам је дошла са стране. Мислим ту на глагол *извиниши (се)*. О томе сад овде.

Али пре тога хоћу да кажем нешто о самој тој речи као таквој и о њеном значењу и о њеној употреби код нас. Т. М а р е т и ћ у Језичном савјетнику (1924) за *извиниши*, *entschuldigen*, из рус. *извинить*, наводи значење „опростити“, и вели да је непотребно. И за В. Њ е г о в а н а (у НЈ год. VI, 111) овај глагол има исто то значење, и он га убраја у оне руске речи које употребљавамо „иако имамо сасвим добре наше речи за то“. Међутим, такође је добро познато да гл. *извиниши* значи и „оправдати (некога)“; пример: Незнање ме не би *извинило* (Ј. В е с е л и н о в и ћ). Л. Б а к о т и ћ је, у свом Речнику (1936), чак ставио то значење на прво место, а значење „опростити“ — на друго. Љ у б. С т о ј а н о в и ћ, износећи своје напомене поводом Маретићеве књиге, задржао се и на овој речи (НЈ год. V, 87). Ту се он слаже с Маретићем — да нам је гл. *извиниши*,

за нем. *entschuldigen*, непотребан поред наше речи *ојроситији*. Али пошто је исто тако врло честа употреба овог глагола и у рефлексивном облику, са заменицом *се*, нем. *sich entschuldigen*, Стојановић се одмах иза тога пита како ћемо ово рећи, и на то питање одговара сâм: „Понајбоље би било *изговорити се*, боље него *ојроситији се*. . .“ Код наших лексикографа налазимо у том значењу и *изговорити се*, и *исјричати се* и *одговорити се*. Али је питање да ли они у књижевном језику могу стајати место глагола *извинити се* као његова потпуна замена. Ја не бих рекао да они то могу бити. За такво *исјричати се* Вук је назначио да га има „по западнијем крајевима“; у општој употреби тај глагол има друго значење — *sich auserzählen* (о овом глаголу има код Јб. Стојановића на истом месту и код А. Белића у НЈ год. I, 34). Глагол *изговорити се*, кад није у свом основном значењу (*sich auzreden*, „посве изјавити што се мисли“), најчешће значи: наћи погодан изговор да се избегне нешто што се обично не жели, тако да се то онда не мора чинити; другим речима, значи „извадити [се] говорењем“ (Рј. I. Ак.). Што се тиче глагола *одговорити се*, он је у том облику, с рефлексивним *се*, данас врло необичан и редак. Одавде излази да уколико се ови глаголи и употребљавају у значењу глагола *извинити се*, да то у сваком случају има само локални карактер.

Семантичку вредност овога глагола, према његовој употреби у данашњем нашем књижевном језику, одредио је и тачније и потпуније Бакотић. Код њега стоји: „1. оправдати се; 2. молити за опроштај.“ Дакле, прво је значење исто оно које је наведено и за гл. *извинити* јер овде, као код сваког правога повратног глагола, граматички објекат претставља заменица *се*. Један пример за ово: Нити *се* могао *извинити* капетан сељски што их је [ускоке] пустио (Ч е д о м и љ М и ј а т о в и ћ); а то значи — није могао ичим оправдати себе за учињени поступак, није био у могућности да наведе било који разлог за то јер га није имао. И уопште када је, например, извесно лице изнело разлоге који су га стварно онемогућили или спречили у вршењу какве радње или су учинили да се она врши, а није била за некога или за неке пожељна, све то у намери да код њих са себе скине кривицу што је до тога дошло, онда се за то лице каже да с е и з в и н и л о. За друго значење овог глагола такође један пример: *Извини се* господину министру што сам га својом посетом узнемирио. . . (Р. Д о м а-

нов ић); — извиним се = замолим за опроштај, тј. да ми опрости за узнемиравање које сам му, не желећи то, причинио¹. Ово се значење, као што се види, у нашем језику може исказати и оно се исказује једино допунском глаголском синтагмом, и као такво оно у исти мах допушта, поред остварења радње глагола *замолиши*, и могућност да се на том месту употреби и глагол *зайфражиши*, *заискаши*. А треба овде нагласити још и то да гл. *извинити (се)* и кад значи „оправдати (се)“ чини да се такво његово значење остварује увек у знаку учтиво-сти, уљудности, па чак, рекло би се, и у знаку извесне понизности.

Са оваквим семантичким капацитетом глагол *извинити (се)* убрзо се укоренио у нашем језику. То одавно није више искључиво књишка реч са ограниченом и ретком употребом. Напротив, овај глагол је сваким даном све ближе општој употреби. И, штавише, може се готово насигурно тврдити да се он потпуно одомаћио код наших људи, нарочито код оних који су прошли кроз школу, као реч која се на сваком кораку чује у њиховом међусобном опхођењу, тако да им она нимало не звучи страна и више се нигде не осећа њен изворни траг, као што је то случај и код толиких других речи које су нам дошле из руског језика. У речницима савременог српскохрватског књижевног језика, наравно са изузетком Вуковог Српског рјечника и Рјечника хрватскога језика Броза и Ивековића, овај глагол има своје место као саставни део домаћег лексичког блага. Гл. *извинити (се)* стекао је пуно право на употребу у нашем језику и не може се из њега гонити, нити сматрати непотребним.

Сад о облицима овога глагола који у његовој промени настају накнадно и које наша граматика књижевног језика не признаје.

У речнику Правописа А. Белића (1950) налази се и глагол *извинити*, а међу заградама стоји да је неправилно *извинити*. Кад се приме к знању уводне речи састављача да је све оно што је ушло у речник „ушло са извесних разлога који су потицали или из особина савременог писменог или говорног књижевног језика“;

¹ Бакотић није водио рачуна о виду гл. *извинити(се)* кад му у ово значење ставља наш имперфективни глагол *молиши*; место тога треба *замолиши* (исп. за руски језик *попросить прощения*, Толковый словарь под ред. Д. Н. Ушакова, т. I, Москва 1953. s. v. *извинить*).

онда то само по себи значи да су за њега такви разлози постојали и кад је била у питању ова реч. А они су у томе што се гл. *извинијти* (*се*) појављује и у облицима који не иду у књижевне облике његове. И заиста, није нарочита реткост да се чује како понеки наш школован и образован човек употреби гл. *извинијти* (*се*), и то сасвим спонтано, у облику који се граматички не гради од његове основе *-(н)и-*, већ од глаголске основе на *-не-* одн. на *-ну-*. Ја сам не једанпут чуо такве облике овог глагола и узгред сам их забележио у већем броју, али за ову прилику биће доста да наведем два-три: Кад га видим, *извинућу* му се; — Могли сте бар да се *извинијте*; — *Извинуо* сам га што није дошао на предавање.

Кад је тако у говору, онда није чудо што се то налази и у делима која су иначе писана књижевним језиком, што је за нас, разуме се, као податак за ову језичку особину од веће вредности. То показују ови примери:

— Уморан од пута — *извину се* ностромима, који га све до врата од авлије испратише („Срп њ“ год. III, 1904, Дубровник, 147); — ...Не пристанем ли, бијаше ми дакако тешко *извинујти се* професору (Аугуст Шеноа, Приповијести VI, Загреб, 1933, 16); — Ако се не повучеш и *извинеш*, јао си га теби (Хрватско коло књ. XV, Загреб, 1934, 233); — Дубровчани су брзо похитали да му *се извину* и покушали да се оправдају... (Др Р. М. Грујић, Споменик LXVI раз. II, 1926, 22); — Неодржана реч и недолазак велика је срамота, и такав *се* мора како било *извинујти* и оправдати... (Срп. етн. зб. XLIV, 307); — *Извинуо се* што није могао дуже да остане (Вечерње новости, Београд, 1 нов. 1955, 4).

Пример: — Позвао ме и тражио да *се извинем*... Како то изгледа? Треба да *се извиним* човеку који ме је минут раније без разлога оборио (Спорт, 10 мај 1956, 2) — у коме је, као што видимо, одмах после некњижевног презентског облика на *-не-* (*извинем*) употребљен исти тај облик с примарном основном глагола, тј. с основном на *-(н)и-*, који је данас, у књижевном језику, једино исправан, — очигледно одаје једно језичко осећање у тренуцима када је оно само јако поколебано у овом правцу.

Што се тиче речника нашег савременог књижевног језика, у свима њима је, као што то уосталом треба и очекивати, гл. *извинити* (се) забележен само у том облику, са *-нити* у инфинитиву и *-ним* у презенту. Међутим, оно што у том смислу доноси историски речник Југославенске академије није без интереса за ово питање. Зато је потребно рећи нешто о томе. Наиме, у овом се речнику глаголска реч *извинити* упућује на именицу *извињење* где стоји да није потврђена, док се ова глаголска именица, чије се значење одређује као „дјело којијем се извини (оправда, опрости, изговори)“, нађена само у једнога писца XVIII в. Али то није све. Обрађивач речничке грађе П. Б у д м а н и за гл. *извинути*, *извинем* износи под 1. његова значења: „навинути, ипчашити, уганути“, а под 2. исту реч упућује на имперфективни гл. *извиновљавати*. за који каже да је начињен према перфективном *извинути*, чије значење затим одређује међу заградама глаголом и з г о в о р и т и у смислу „извадити говорењем“. По свему је јасно да ово *извинути* није ништа друго до глагол *извинити* узет у таквом облику. Његова специјална семантика, и у Будманијевом одређивању, садржи се у семантици овога глагола, а с друге стране, она је сасвим изван системе значења старог нашег глагола *извинути*. Према томе, при регистрацији таквог, новог *извинути* Будмани је узео у обзир само његову формалну страну и тиме га је одвојио од речи коју уствари претставља у измењеном облику. Да ли је сада сâм он, који је пореклом био Дубровчаџин, носио у свом осећању гл. *извинути* место *извинити*, или је имао у сазнању да су га и тада неки покатак тако употребљавали или је, најзад, можда могућно и једно и друго — то стоји као питање.

Јасно је да се у свим овим и оваквим облицима глагола *извинити* (се), у којима је глаголска основа на *-не-* одн. на *-ну-*, огледа онај исти појав који је констатован у промени неких наших глагола на *-нити*. У вези с тим треба одмах и пре свега рећи да се такви његови облици, колико сам запазио, могу чути или наћи написани првенствено и најпре код оних који су из свог завичајног говора понели те глаголе, глаголе на *-нити*, са променом по III врсти. У поменутом чланку истакнуто је да је овај појав захватио оне сложене глаголе чији глаголски делови претстављају извесне више или мање јединствене морфолошко-лексичке целине јер сами не живе више пуним животом. Зато су они остали с те стране мор-

фолошци недовољно заштићени и као такви били су припремљени да се на њих пренесе и спољашње обележје перфективности — основе на *-не-* / *-ну-*, пошто су се завршетком 3 л. множ. презента већ били изједначили с глаголима који *-не-* / *-ну-* имају ако не увек у изворном а оно свакако у врло старом облику. Глагол *извинити* (*се*) пружа много више од тога. Он, прво, својим обликом не садржи уопште таква два дела јер простог глагола *винити* (*се*) нема у нашем језику, и зато се ни толико не осећа као сложен; и друго, он је у говорима с наведеном особином гласовно постао потпуно једнак с домаћим глаголом *извинути*, који затим, нема сумње, и сам може утицати да се такав облик речи брже шири и код овог страног глагола.

Б. Милановић

О НАСТАВЦИМА -АНА, -ЛИЈА, -ЛУК И -ЦИЈА

Утицај турског језика на јужнословенске језике, нарочито на речник њихов, одавно је позната чињеница. О томе је доста и писано, али се ипак не може рећи да је ово питање потпуно исцрпено и да се, према томе, не може ту ништа додати или оспорити. Напротив, треба истаћи да има ту доста празнина и спорних питања о којима би се дало расправљати, тим пре што је турски утицај на поменуте језике много шири и дубљи него што се обично или на први поглед мисли. Разумљиво је да он није свуда и у свему подједнак; опште узевши, он је све слабији уколико се иде даље на запад, тако да се у словеначком језику своди на незнатне лексичке елементе, док се, с друге стране, као најјачи јавља у бугарском и македонском језику; а на српскохрватској територији у југоисточним говорима и у Босни и Херцеговини. То се може објаснити географским и историским приликама у њима: Бугарска и Македонија, на пример, ближе су границама Турске; даље, Турци су се у њима дуже времена задржали и најзад, више или мање, компактно турско становништво налазило се или налази се баш тамо.

Што се самог утицаја тиче, он је разноврстан, али у лексици нема, такорећи, области човекова живота у којој не би било, више или мање, турских елемената. Осим у лексици, турски се утицај огледа скоро у свим областима граматике, наравно у мањем опсегу. Трагова таквог утицаја вероватно биће и у синтакси, мада се страни утицаји у њу теже и ређе пробијају. Досада је највише пажње посвећено лексици, што је опет разумљиво, јер су њени елементи најупадљивији и уз то имају највише практичне вредности, нарочито код ширих слојева становништва. Али и ту би се имало понешто допунити, изменити и сл., тим пре што је знатан део турских речи већ потиснут домаћим или страним речима, па су многе већ заборављене или постале нејасне, или

су у понечему промениле своје раније значење, одн. добиле још које друго. Опште узев, како у лексици тако и у другим областима, турски утицај није довољно испитан, те остаје доста да се уради, ако желимо да имамо потпунију слику о њему. Да се то изведе, потребно је, поред осталог, имати у виду и категорије као што су презимена, називи места итд.

Осим тога, у целом овом комплексу проблема, ништа мање интересантно није питање да ли је све оно што смо примили од Турака—турско. Познато је, наима, да су преко турских речи, одн. заједно с њима, продрли и елементи других језика, нарочито персиског и арапског. И у овом погледу ни изблиза није довољно урађено, мада је било покушаја да се оваква и слична питања покрену и расветле. Из ових разлога није било лако, нити ће бити лако говорити о овом питању све док не буде више материјала за то.

У овом чланку износи се сумаран преглед утицаја турског језика у области грађења речи, који се огледа у наставцима *-ана*, *-лија*, *-лук* и *-ија*. Поред познатих чињеница о овим наставцима, праве се и покушаји да се понешто допуни, а местимично се дају и нешто друкчија гледања на поједина питања из њихове проблематике, на пример, о питању њихова постанка и њихових основних значења, њихове распрострањености и сл. Нарочита пажња је посвећена домаћим, најчешће словенским, речима са овим наставцима, јер оне, између осталог, заједно са приличним бројем очуваних турских речи, најбоље говоре о некадашњој продуктивности поменутих наставака. С друге стране, неки новији примери показују да ови наставци и дананас нису потпуно замрли, бар не у народним говорима и у разговорном језику уопште, где се много боље чувају него у књижевном језику који, уосталом, речи такве врсте прима директно из њих или преко њих.

Што се тиче питања како треба гледати на турске речи уопште, као и на домаће са поменутих турским наставцима, тешко је за све случајеве дати неке опште закључке. Важну, ако не и пресудну, улогу ту свакако има наша навика, јер тешко је, наима, искоренити неке такве речи за које често немамо добру замену. У овом случају, њихово искорењивање био би уствари узалудан посао, а користи од тога опет не би било много. Добар део таквих речи свакако ће остати у употреби, и требало би да остане, јер

су оне у пракси стекле право на опстанак. Ту се, дакле, не би могло скоро ништа изменити, а, опште узевши, није ни потребно. Међутим, што се тиче домаћих речи са турским наставцима, једно се данас као поуздано може рећи, а то је да *нове речи не би требало сиварати овим наставцима*.

Наставак *-ана**

Добили смо га преко турских речи на *hane* (*kahve-hane* > *кафана*, одн. *кавана*), па се зато сматра турским наставком који се доцније са турских проширио и на неке домаће речи. У турском језику *hane* се заиста сусреће код многих речи и то је свакако било пресудно што се код наших људи створило мишљење да је то турски наставак. Тако се отприлике може објаснити чињеница да се наставак *-ана*, тако рећи, у свим граматицама српско-хрватског језика, третира као турски наставак који је настао од *-hane*. Тачно је да се *hane* врло често сусреће у турских речи, али је питање, прво, да ли је он у њима турски наставак и, друго, да ли је уопште наставак или можда нешто друго. Пре свега, у речницима турског језика *hane* фигурира као засебна реч која углавном значи кућу, место где се живи, простор и сл., али се исто тако, и то понајчешће, сусреће као други део многих сложеница, обично персијског и арапског и нешто ређе турског порекла, напр.: *hastahane*, *kütüphane*, *baruthane* итд., у којима се углавном чува поменуто значење. Међутим, код неких од њих значење речи *hane* не осећа се у довољној мери, па се зато стиче утисак да је то наставак, а не засебна реч. Ипак овај процес прелажења од засебне речи у наставак није тако напредовао, као што је случај например са немачким *-heit*, *-keit*, јер се многе речи на *hane* још увек осећају као сложенице, те се зато *hane* у турској граматици не издваја као наставак. Наши људи, разумљиво је зашто, нису знали за *hane*, па су га схватили као наставак *-ана* и у том облику пренели га и на неке домаће речи. Сама реч *hane*, са своје стране, није турског порекла, њу су Турци, као и много

* Наставак *-ана* у извесних речи је друкчијег, одн. домаћег порекла, напр.: дијал. *девојана*, *ћеркана* = *ћеркетина* (Влез.) или код имена: *Гордана*, *Гроздана*, *Злајана*, *Мирјана*, *Огњана*, *Ситојана* и сл. која су свакако настала аналогно мушком роду, тј. према *Гроздан* — *Гроздана*, *Злајан* — *Злајана*, *Огњан* — *Огњана*, *Ситојан* — *Ситојана* и сл., па се *-ана* уопштио и постао самосталан наставак, напр.: *Биљана*, *Љиљана* итд.

шта друго, позајмили из персиског језика (исп. перс. *hānā* subst. — Haus, Gehause, Wohnung, Abteilung, Zelle, Fach, Platz oder Raum für Sache, Hauswesen, Familie. Zenker, Dictionnaire turc - arabe - persan, Leipzig, 1866). Зато би било исправније рећи да *-ана* потиче од персиске речи *hānā*, која се преко турских речи, од којих су опет многе праве персиске (исп. напр.: тур. *mehane* < перс. *mājhānā*, *hastahane*, *džebhane* итд.), код нас осећала и утврдила као наставак.

Примера са наставком *-ана* данас уствари нема много, али нема сумње да их је раније било много више. То, уосталом, потврђују народни говори који чувају знатно више таквих примера, док је књижевни језик задржао само незнатан део од њих. Даничић (Основе, стр. 142), напр., бележи следеће турске примере са овим наставком:

аисана, *баруџана*, *дамбулхана*, *диванана*, *јабана*¹, *кавана*, **кречана* (дијал. *ћиречана* — тур. *kireç* - креч), *мезилана*, *механа*... *шабакана*, *ћерана*, *шилбокана*². Њима се могу додати још неки примери који су опет углавном архаизми или дијалекатске речи: *керџичана* — место где се прави керпич, непечена цигла (Елез.), *џајрикана* — кућа патријарха, тј. патријаршија (Елез.), *салана* — кланица (у корену је арапска реч *selh* = драти) — означује место где се животиње деру, тј. стрводерница (Елез.), *џарайана* — ливница, ковница новца (такође арапског порекла — *darbhane*), *ћуџујана* — књижница (Елез.), што долази од ар. - перс. *kütürhane* — библиотека, *ћумурана* — место где се прави ћумур, *џебана* — муниција.

Према оваквим и сличним примерима начињен је изванредан број домаћих речи, међу којима их има и страног порекла: *дворана* (интересантно је да ову реч познаје и чешки језик, а пошто се наставак *-ана* < *hane* не сусреће у њему, можемо мислити да су је Чеси позајмили из српскохрватског језика), *куглана* (< нем. *Kugel*), *џчелана* (РЈЈА) — пчелињак, *џилана*, *соколана*, *солана*, *сџаклана*, поред обичнијег *сџаклара* (Ристић - Кангрга), *сџирељана*, *елекџирана*, *џиглана*, *џрејана*, *челичана*, *шећерана* и др. Међу ове примере не би спадала и реч *џољана*, јер се исто тако

¹ Ова реч, строго узевши, не спада међу примере ове врсте, јер у турском језику гласи без *hane*, тј. *uaban*.

² Није турска реч и уопште нејасног је порекла.

сусреће у руском и пољском језику, који, као што је познато, наставак *-ана* < *hane* не познају, зато би било исправније мислити да је ова реч настала на други начин. Међутим није потребно сматрати је позајмицом јер се сусреће и у старослов. текстовима.

Што се значења тиче, наставак *-ана*, и у старих и у нових примера, обично означаје просторију или место где се што прави, прерађује, где нечега има и сл., напр.: *баруџана*, *кречана*, *џилана*, *сирћеџана*, *џиглана*, *челмчана*, *механа* < перс. *māj* — вино и *hānā* — кућа, тј. кућа у којој има вина (*Lokotsch*), *солана*, *ћумурана* итд., а у речи, као што су: *ајсана*, *соколана* (исп. и тур. *hastahane* — болница) *-ана* означаје опет просторију: за затворенике, соколе, болеснике итд. За примере турског порекла ваља приметити да су многи од њих изишли из употребе (*диванана*, *мезилана*, *салана*, *ћерана*, *ћуџујана* и сл.); други су опет само дијалектизми или се сусрећу у старијој литератури и фолклору (*ајсана*, *џајрикана*, *џабакана*, *ћеџичана* и сл.). Осим тога, у извесних речи основно значење наставка *-ана* је изгубљено или је на путу да буде изгубљено. Тако, на пример, код речи *џарайана* значење места где се кује новац (исп. код Елезовића: „Одакле ми паре? *Тарайана* ми ги не сече“) скоро је сасвим потиснуто из употребе, а место њега развило се друго, секундарно значење: *гуџва* и сл.; код речи *џебача* значење оружнице, одн. места где се израђује муниција, је потпуно нестало, место њега развило се значење — *муниција*, тј. значење је са места прешло на предмет. Карактеристично за речи с овим наставком је и то да се многе избегавају на тај начин што се замењују домаћим речима или домаћим наставцима, напр.: *зайвор*, *крчма* (*госпионица*, *ресторан*), *кланица*, *књижница* и сл., или: *јчелињак*, *јредара*, *свилара*, *сџаклара*, *џрејара* итд. Интересантно је споменути и случај диференцијације код *-ана* и *-ара*, напр.: *сџрелана* — стрелиште и *сџрелара* (*сџрелара*) — бот. 1. в. рашак, 2. кека *Sagittaria sagittifolia* (Ристић-Кангрга).

Из свега овога види се да су речи ове врсте данас малобројне и изоловане и да је сам наставак *-ана* постао непродуктиван, па се стога његова употреба избегава. Међутим, неки најновији примери речи на *-ана* показују да овај наставак, и поред свега онога што смо о њему изнели, своју продуктивност није потпуно изгубио. Таква се продуктивност испољава, на пример, у

речи *сирељана* (сусреће се у Београду, а у Речнику Ристић-Канџра забележена је као *сирелана*), која је начињена према речи *куглана*, а ова опет не може бити стара; новијег су датума такође: *соколана*, *термоелектрана*, *хидроелектрана*, *челичана*, *шећерана* и др. Наведени примери, дакле, јасно показују да се овим наставком и даље творе нове речи.

Намеће се питање какав би био однос према најновијим примерима с наставком *-ана* и уопште према тежњи да се њиме творе нове речи. Оне речи које су већ устаљене у језичкој пракси, јасно, било би погрешно прогањати (*дворана*, *куглана*, *солана* и сл.), оне су, такорећи, укореење и стекле су право на опстанак. Непотребно је, међутим, прављење нових речи с овим наставком: *сирељана*, *челичана* и сл. или: „...*ледана*, *иллана*, *свилана*, *шећерана*“ (Ив. Брабец, М. Храсте, Ср. Живковић, Граматика хрватскога или српског језика, II изд., 1954, стр. 162). Непотребно је стога што постоје домаћи наставци (*-ара*, *-арница*, *-оница* и сл.) којима се лако може заменити наставак *-ана*, напр.: *ледара*, *свилара*, *сиругара*, *сирељаоница* итд., или ако је то донекле незгодно, може се описати: *фабрика шећера*, *фабрика сирћеџа* и сл.

Наставак *-лија*

Објашњењем порекла овог наставка позабавио се проф. Белић у литографисаним универзитетским предавањима¹. Он га изводи од „тур. *-le* управо *-lu*, *-lü*, *-li* (према дијалектима)“ и одређује његово значење: „порекло, припадање каквој земљи, месту и сл. *Bosna* — *Bosnale* = Босна — Босанлија и сл. Постао је у нашем језику самосталан: *Мостарлија*, *Сарајлија*, *прекоморлија* и сл.“ С друге стране, од турских придева као што су: „*калајли*, *белајли* (исп. *demirli*, *biserli* и сл.), када је начињена именица са *-ајлија*, то се *-ајлија* почело употребљавати продуктивно: *дугајлија*, *новајлија*, *златајлија*“. На крају, проф. Белић напомиње да примери са наставком *-li*, нарочито у народним песмама, остају без промене: *дерили*, *бисерли* („испод врата бисерли ћердане“).

У погледу постанка овог наставка од тур. „*-le* управо *-lu*, *-lü*, *-li* (према дијалектима)“, мислим да се ту не ради толико о дијалектима, колико о вокалној хармонији која је карактери-

¹ Српски језик (образовање речи — сложенице и суфикси), Београд 1931.

стична за турски језик, тј. да су поменути облици варијанте једног истог наставка које се јављају са овим или са оним вокалом зависно од претходног вокала. Ипак није искључено да су неки дијалекти могли уопштити једну од ових варијаната. Такав је случај донекле са дијалектом из којег је позајмљен овај наставак. Међутим варијанта -li могла је да буде уопштена и стога што и друге две варијанте имају приближан изговор -li, тако да су наши преци ове варијанте схватили као -li. Сам наставак -li, разуме се, није могао остати у том облику, јер није у духу домаћих наставака, па се морао прилагодити њима. Наставак с којим се -li спојио био је -ija, врло продуктиван наставак у нас, иако је страног порекла. Тако је свака турска реч на -li, одн. -lü, -le, -lu, аутоматски добивала и -ја, тј. свршавала се наставком -ија. На исти начин, уосталом, постао је и наставак -ија, као и имена: *Амија, Бедрија, Велија, Кадрија, Муслија, Назмија, Шефкија* итд. која у турском језику гласе без -ја. Ваља напоменути да ово -ја ретко када изостаје, сем у народним песмама и приповеткама, или као архаизам у народним говорима, напр.: *варакли* (Вук), поред *вараклија, бисерли, кадиф(е)ли, ковчали* (са копчама), *костирейли* (од кострети, Ziegenhaar, Geißhaar, Ристић-Кангрга), *меракли, љамукли, седефли, срчали, шербийейли, ћемерли* итд.

Наставком -лија граде се обично именице: *занатлија, вилејлија, јавашлија, Нишлија, манастирлија, грансјлија* (пушка), *новајлија, дугајлија, ојаклија, ојаклија* итд., међутим раније, а у турском језику и данас, њиме су се од именица градили и придеви. Савремени књижевни језик додуше познаје врло мало таквих примера, али њих има подоста у неким народним говорима. На пример, Елезовић (Речник косовско-метохиског дијалекта, I и II део) бележи, између осталих, следеће примере:

дамарлија прид. непром. који има жице, пругаст: Овај камен не ваља, много је *дамарлија*.

ђубрелија, е прид. који садржи ђубре, ђубревит. Та је њива много *ђубрелија*.

ласииклија прид. непром. гибак, који се истеже и скушља; који се може тумачити и овако и онако.

лезејлија прид. непром. укусан.

љамејлија прид. непром. памстан: Тако имали *љамејлија* људи.

џамукли, *џамуклија* прид. непром. који је од памука, памучан, који садржи памук.

ћушелја прид. непром. ћошкаст, рогљаст. Тур. *qöşeli* прид. — у РЈЈА *ћошели* прид. Итд.

Придевско значење код ових и сличних примера не долази у питање, али се и ту примећује да се поред придевског развија и именичко значење (*џамуклија*, *џојузлија* и сл.) и да често долази до потпуне супстантивизације придева (*џусџалија* — пустиња, запуштен простор). Исти је случај, разуме се, и са примерима: *новајлија*, *дугајлија* и сл. који су исто тако некада били придеви, а данас су именице.

Што се тиче рода код примера са овим наставком, треба опет имати у виду именице и придеве. Именице могу бити мушког рода: када *-лија* означаје грађанина неке земље или места (*Бечлија*, *Сафајлија*, *Османлија*) или уопште неко лице (*еснафлија*, *харанлија* итд.); и женског, када означаје неку ствар, напр.: *ојаклија*, *ојаклија*, *џајлија* итд. Нешто компликованији је род код придева који обично имају мушки или женски род, али исто тако могу имати истовремено мушки и женски, а понекад и средњи род, тј. сва три рода. Средњи се род обично ретко јавља, али ипак има примера који показују да је и он могућ (исп. напр. код Елезовића: „*диреклија* прид. непром.: *диреклија* платно (Пећ), платно које има пруге од друкчије пређе, те изгледа шарено. *Диреклија* прегљача, опет означава врсту ткања опрегаче и веза у њему“.

Ова лабилност рода код придева, одн. могућност да имају час један, час други род, а понекад и један и други или чак сва три рода, свакако долази директно из турског језика, који, као што је познато, уопште не разликује родове. Иначе је за придеве карактеристично и то да су непроменљиви, док су именице обично променљиве.

У погледу значења наставка *-лија*, истакли смо мишљење проф. Белића, према коме именице на *-лија* значе „порекло, припадање каквој земљи, месту и сл.“, али да би преглед овог питања био потпунији, потребно је изнети и мишљење других филолога. Међутим, пре но што томе приступимо, морамо истаћи једну општу констатацију за све њих: сви су они, више или мање, шкрти када

говоре о овом наставку и о турским наставцима уопште. Маретић, на пример, каже:

„*лија* је наставак из турскога језика, који је из турских ричи, какове су *бератлија*, *харачлија*, *занатлија* и т. д., узет, те се веже и с основама ричи, које нијесу турске, на пр. *Будимлија*, *Босанлија*, *Мостарлија*, *Нишлија*, *Видинлија*. Све су те именице дакако мушкога рода, а женскога су: *кадифлија* (капа од кадифе), *памуклија* (некаква јабука и некаква хаљина наложена памуком), *узвџлија* (кошуља од узведена платна).“ (Граматика и стилистика хрватскога или српског књижевног језика, Загреб 1931, II изд., стр. 295).

Даље у Граматици Брабец - Храсте - Живковић (Граматика хрватскога или српског језика, II изд., Загреб 1954, стр. 164) стоји:

„-*лија*: *харачлија*, *занатлија*, а према њима и: *Будимлија*, *Мостарлија*, *Нишлија*, *Сарајлија*“.

Из овог што они износе, види се да је врло мало речено о значењу овог наставка. Осим тога, излази да је од турских речи као што су „*бератлија*, *харачлија*, *занатлија*“ наставак -*лија* прешао и на домаће речи: „*Будимлија*, *Мостарлија*, *Сарајлија*“, што би се тешко примило, јер је значење ових нешто друкчије него код наведених турских примера. Зато би у овом случају било исправније рећи да је -*лија* код наведених домаћих речи дошао од турских речи са истим значењем — грађанин неке земље или места, напр. *Стамболија* (< *Istambollu*), *Једренлија* (< *Edirneli*) итд.

Знатно више о значењу наставка -*лија* даје проф. Стевановић (Граматика српскохрватског језика за више разреде, III изд., Београд 1957, стр. 238):

„*Наставак* турског порекла -*лија* најобичнији је за означавање грађанина онога места или земље чије име је у основи изведене именице: *Бечлија*, *Будимлија*, *Нишлија*, *Стамболија*, *Санџаклија*.“

Нешто ређе овим наставком се изводе именице од придева са значењем имаоца особине коју означава основни придев: *дугајлија*, *новајлија*, *срмајлија*.“

Тачно је да наставак -*лија* има наведена значења, али из наведеног не знамо да ли постоје и која друга значења и зашто

је баш најобичнији за означавање грађанина неке земље или места. Нису наиме споменути, нити је најзад било могуће да се у једној књизи за средњу школу спомену, примери као што су: *еснафлија*, *занайлија*, *шокајлија*, *чаршилија*, *факултетлија* итд., који имају друкчије значење него што га имају: *Бечлија*, *Будимлија* и сл. Оне означају човека који има занат, факултет; носи токе; припада еснафу, чаршији, одн. који је из реда трговачког или занатлиског и сл. Осим тога, наставак *-лија* исто тако показује да нека ствар има, одн. садржи или се састоји од оног што основна реч значи, али се најчешће јавља са значењем имаоца особине коју основна реч значи, и то у већем степену, тако да се често ради о извесном истицању. На пример: *вараклија* (на коме или чему има варака), *дамарлија*, *дамгалија*, *илејлија*, *јавашлија*, *каба(ха)џлија*, *мераклија*, *османлија* (који постиже циљ финоћом, а не грубом силом, Елез.) према *Османлија* (Турчин), *салијанайлија*, *сефајлија*, *џаксирайлија* итд., или *бркајлија*, *дугајлија*, *новајлија*, *џарајлија* (испор. код Елез. *џамејлија*) и сл. Исти је случај и код: *бурмалија*, *ђубрелија*, *олуклија*, *џембелија*, *ђушелија*, *шећерлија* итд. Или: *оџаклија*, *џајлија*, *џамлија* (соба у којој прозори имају стакла), *бардаклија* (Вук) итд. Код извесних именица, додуше, тешко је открити значење наставка *-лија*, али се ипак при дубљој анализи оно може пронаћи, на пример.: дијал. *шефџелија*, реч је постала од перс. *šeft* — дебео и *ālū* — шљива, месната шљива (Елез.); или дијал. *зерделија*, настало од турског *zerdalū*, а ово од перс. *zārdālū*, тј. од *zārd* — жут и *ālū* — шљива (К. Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen Wörter orientalischen Ursprungs*, 1927). Најзад, у погледу значења овог наставка, треба споменути још једну његову посебност, тј. да се код извесних примера развило још једно, секундарно, значење, које је углавном дијалекатско и новијег постанка: значење је са предмета прешло на лице које је у непосредној вези с предметом, напр.: *кајмаклија* — 1. кава с кајмаком; 2. пита с кајмаком, и 3. онај који воли кајмак; *градлија* — 1. градски топ (Ристић-Кангрга); 2. лице запослено на градском топу, тј. градски тобџија, и тобџија уопште. Итд.

С обзиром на то што је примера са значењем имаоца особина (својстава) које основна реч значи, или да је што од онога што

основна реч значи, знатно више од оних са значењем грађанина неке земље или места, не може се рећи да је наставак *-лија* најобичнији са овим значењем, тим пре што су такви примери сведени на неколико речи, док није такав случај са овим другима. Друго што треба споменути код оваквих примера јесте супстантивизација већег броја некадашњих адјектива. Нема сумње да се раније поред придева употребљавала именица и да је тек доцније дошло до њеног испуштања, јер се подразумевала, напр.: *анасонлија* (ракија), *кадифлија* (капа), *јамуклија* (јабука, одн. хаљина), *шоузулија* (игла), *чифтелија* (ловачка пушка са две цеви, одн. врста тамбуре), итд. Процес супстантивизације тако је напредовао да се код неких примера тешко можемо досетити о којој се именици ради (исп. напр. *ојаклија*, *фишеклија* и сл.).

У погледу извођења именица на *-лија* од придева, треба приметити да се овај наставак додаје обично именицама с којима образује опет углавном именице. Именице на *-лија* образоване од придева и у турском су ретке, а код нас једини примери такве врсте изгледа представљају „*новајлија*, *дугајлија*“ и *ојаклија*, док је реч *срмајлија* изведена од именице *срма*. Примери изведени овим наставком од глаголског општег дела такође су реткост, напр. дијал. *дрмалија* — човек у снази и сл., *шоцајлија* (онај који точи (Вук); точкац, Schenk, Mundschenk (Ристић-Кангрга), *шекелија*, вода ~, rieselndes Wasser (ibid).

Наставак *-лија* је некада био врло раширен и продуктиван; то потврђује не само приличан број примера који се и данас чувају већ и изванредан број домаћих речи које су њиме изведене. Неки примери толико су се одомаћили да се тешко могу заменити другим нашим речима, одн. наставцима, те ће свакако остати и у речнику књижевног језика (*занашлија*, *Сарајлија*, *Санџаклија*, *новајлија* и сл.). Међутим, остаје чињеница да је број таквих примера незнатан. Разговорни језик, додуше, допушта нешто више таквих примера, али и у њему су у опадању. Једино у народним говорима, нарочито у онима где је турски утицај био јачи, напр. у косовско-метохиским, јужноморавским и онима са муслиманским становништвом (Санџак, Босна и Херцеговина), таквих је примера нешто више (у Речнику косовско-метохиског дијалекта од Елезовића могу се набројати преко сто таквих примера). Наставак *-лија* је такође нарочито раширен у северним македонским гово-

рима у којима се, између осталог, проширио на рачун придевског наставка *-лив* или се употребљава упоредо с њим.

Интересантан је, између осталог, став и однос појединих граматичара према речима изведеним наставком *-лија* уопште, а посебно према онима које су настале у новије време. Маретић, на пример, не заузима неки одређенији став према њима чак и у случајевима хибридних творби, тј. када је *-лија* накалемљен на домаћу или страну реч. Ово се најбоље може видети у његову *Језичном савјешнику*, Загреб 1924, где стоји: „*ајенџајлија*, *Atten-täter*, може поднијети, и ако је *-лија* наставак узет из турских ријечи. . . ; *мудрџлија*, *Spitzfindigkeit*. АРј.; добра ријеч; *џретџглија*, *Verkäufer*, непотребна ријеч; боље: прекупац, која је ријеч познатија и нема у себи ништа турско (како је наставак *-лија*); *универзитетлија*, *Universitätsstudent*, в. *ајенџајлија*.“

Сличан однос према овом питању има и проф. Белић. У своме Правопису (1950) он у једним случајевима допушта овај наставак (Бечлија и Бечлика, поред Бечанин), а у другим га избегава: Нишевљанин (човек из Ниша) = Нишлија. Међутим, чињеница је да су ови примери у народу обичнији са обликом *-лија*. Тако се код речи *Нисевљанин*, на пример, ваља досетити да се ради о речи *Нишлија* која је, такорећи, општепозната. Али је ипак очигледно да се наставак *-лија* потискује у оваквим случајевима. Ова се тенденција најбоље огледа у примерима *Босанац*, *Мосћарац*, *Новојазарац* и сл. место некадашњег *Босанлија*, *Мосћарлија*, *Новојазарлија*. Осим тога, у народним говорима чује се и *Сарајевац*, место Сарајлија, *Нисевчанин*, место Нишлија (Ј. Смодлака, Имена места и мещтана на тлу Југославије, Сплит 1946). Уосталом, и у Речнику Ристић-Кангрге се исто тако налази облик *Сарајевац*, али се упућује па *Сарајлија*.

С друге стране, занимљиво је, опет, да овај наставак није потпуно изгубио своју продуктивност. То се види, на пример, код речи: *Паризлија*, *факултетлија*, *дефицијлија* — *Defizitmacher* (Ристић-Кангрга), *режисмлија* — *Regierungsfreund* (*ibid*) и сл.; даље, у новије време, у свакодневном говору, чује се чак *синдикајлија* (онај који има неке функције у синдикату). Мора се, међутим, приметити да се при употреби ове речи подразумева извесна фамилијарност, одн. извесно иронизирање. Такво се значење свакако могло развити тек у новије време, јер се сам

наставак већ схвата као архаизам, па се то преноси и на само значење наставка *-лија*. Пејоративну нијансу у значењу овог наставка налазимо, на пример, код речи: *кајуџија* — назив за грађанина (господина) у косовско-ресавским говорима; *чокалија* (*чокајлија*) — погрдан назив за лица из јужних крајева, најчешће за Македонце. Итд.

Наставак *-лија*, поред осталог, оставио је и извесне трагове у називима насеља и места, као и у повећем броју презимена, која показују да је ко из дотичног краја или земље коју основна реч означаје или указују на неку особину која се садржи у основној речи. Примери:

а) Називи: с. *Дражанлије* у Ливањском срезу (Смодлака), *Кармајлија* — назив једне махале у Вучитрну и цамије у Њој (Елез.), *Кушумлија*, *Сазлија* — 1. назив села у Општини талиновачкој, Срез неродимски; 2. баре у близини поменутог села (Елез.), *Скадарлија* — назив рејона и општине у Београду, *Совалија* — назив села у Срезу грачаничком, *Ада Циганлија* итд.

б) Презимена: *Баичелија*, *Бегајлија*, *Бисерлија*, *Вујаклија*, *Карадеглија* (Кара-Дег (Дег) — Црна Гора), *Кодралија* (презиме у селу Преказу, у Дреници), *Нишлија*, *Самоковлија*, *Тонузлија*, *Шешлија* итд., а према њима су начињена и *Текелија* (< мађ. *Teköli*), *Турајлија* и сл.

Од таквих презимена додавањем *-ић* добијена су и ова:

Бадемлић, *Бакајлић*, *Бајраклић*, *Бакрачлић*, *Биоградлић*, *Бисаглић*, *Бујуклић* (тур. *büyük* — велик, важан), *Бушајлић* (< с. Бушат), *Драмлић*, *Дугајлић* (*Дугалић*), *Карадеглић*, *Криалић*, *Маглајлић*, *Мисирлић*, *Московљевић* (< *Московлија*¹ — *Московљанин*); *Мушвевелић* (< *мутевелија* < тур. *mütevelli* — управник вакуфа), *Пашалић*, *Рекалић* (исп. и макед. *Рекалија*), *Сарајлић*, *Сџамболић*, *Тонузлић*, *Бујрилић* (исп. и турско презиме *Körçülü*, што долази од *köprü* — ћуприја (мост) итд.

¹ Интересантно је да је облик *Московљанин* начињен не према *Москва* (исп. *Варшава* — *Варшављанин*) већ према *Москов*, који се раније употребљавао место *Москве* и преко кога се развило значење *Рус* (исп. *Москов*, ген. *Москова*, човјек из московске земље, *Рус* (РЈА), *Московија* московска земља, *Русија* (ibid); или: „У Мошковији сад су ствари удариле низа страну...“, Ст. М. Љубиша, Цел. дела, I, стр. 35; даље, *Московић* у пјесмама исто што *Москов* (РЈА).

Наставак *-лук*

И овај наставак није био предмет неких нарочитих испитивања, па зато заслужује мало више пажње. Проф. Белић у поменутиим литографисаним универз. предавањима (стр. 135), не задржавајући се много на њему, истиче да потиче од тур. *-lek*, *-luk*, *-lük*, *-lik* и да се њиме образују апстрактне именице: „пашалек — паша и паџинство у значењу „достојанства“ и „онога чиме паша влада“. Затим наводи неколико турских речи према којима је овај наставак и у домаћим речима: *безобразлук*, *џасјалук*, *џиганлук* и сл. Што се тиче постанка наставка *-лук* од „тур. *-lek*, *-luk*, *-lük*, *-lik*“, треба споменути да је могуће и нешто друкчије објашњење које је углавном истог карактера као код *-лија*, тј. да су поменути наставци варијанте једног истог наставка који се по закону вокалне хармоније јавља час са једним час са другим вокалом. Разлика међу њима је у томе што је ту уопштен вокал *у*, а не *и*, и што наставак *-лија* гласи само тако, док *-лук* познаје и друге варијанте, например, у говорима источне и јужне Србије гласи *-љк* или *-лак* (исп. у Елез.: *ћурчиљк* и *ћурцилак*), а у македонским говорима он се јавља као: *-лак*, *лок*, *-љк*, *-лик* и *-лук*.

И други се граматичари не задржавају много на овом наставку. Маретић, например, помиње само да је турски наставак и наводи неколико турских речи према којима су саграђене домаће речи: *безобразлук*, *хриџанлук*, *џустамлук*, *џасјалук* и на крају додаје: „Није јасно, откле је *з* у домазлук (т. ј. она стока, која се не продаје, већ остаје дома)“. То је све о овом наставку код њега; питање значења се уопште не покреће. Више или мање тако приступају овом наставку и остали граматичари. Једино проф. Стевановић и овде се мало више задржава, истичући, између осталог, и његова значења. Тако, например, код њега стоји (стр. 238) да су се њиме „од именица или придева градиле именице различног значења: *џашалук* је област којом је управљао паша; а у погрдном значењу наставак *-лук* употребљавао се и за означавање области настањене оном етничком групом коју означава основна именица (*Арнауџлук*, *Шојлук*). С тим наставком су још и именице: *бакалук*, *баксузлук*, *бећарлук* (бећаровање), *домазлук*, *мамурлук*, *мезелук*, *бојаџилук* и сл.“

Мада је излагање проф. Стевановића у основи тачно, ипак би се могло у понечему допунити. На пример, када каже да се наставком *-лук* граде именице од придева и именица, он не наводи ниједан пример где се *-лук* додаје придевима. Дакле, за разлику од турског језика у којем се овај наставак може додавати како именицама тако и придевима, бројевима, инфинитиву и прилогима (исп. Х. Шабановић, Граматика турског језика, 1941, стр. 94), код нас се додаје углавном на именице. Изузетака има врло мало: *безобразлук* (< безобразан), *несташлук* (< несташан) и сл. Што се тиче речи *домазлук*, тешко би се могла извести од *дома* с обзиром да је позната углавном јужнословенским језицима, без старословенског и савременог словеначког, а сусреће се у турском језику у облику *damızlık* (изг. *damızlık*) са значењем оно што служи за запат, плођење: бик, пастув и сл. (исп. и тур. *damız* — стаја). Дакле, и облик и значење ове речи једнако показују да је примљена из турског језика и да се касније по народној етимологији ослонила на *дома*. Овакво мишљење прихватљиво је и стога што *домазлук* не значи баш „оно што дома остаје“; „з нејасно, исп. укр. *домаз* „код куће угојени во“ (Белић, Савремени српскохрватски књижевни језик, II део, Наука о грађењу речи, 1949, стр. 95). С друге стране, бугарски језик са својим *дамалък* исто тако потврђује да се ради о турској речи *damızlık*.

Што се значења тиче, може се забележити да се наставком *-лук* граде не само апстрактне именице (Литогр. предавања, стр. 135) већ и конкретне. Именице изведене од речи које обележавају неко биће имају углавном апстрактно значење, напр.: *ага-лук* — аговање, *йаша-лук* — пацинство, пашевање, итд., мада се секундарно и ту може развити конкретно значење (*башйованлук* — поврће и сл.). А конкретно значење имају обично оне именице које су изведене од ствари, напр.: *мезе + лук > мезелук*, итд., али и ту могу бити извесна отступања. С друге стране, апстрактно значење наставка *-лук* може бити различитог карактера: звање, достојанство, делокруг неког лица; даље, *-лук* врло често означаје неки занат, одн. занимање, напр.: *бакалук*, *башйованлук*, *бојаџилук*, *дунђерлук*, *кујунџилук*, *йајуџилук*, *џерзилук* итд., а преко оваквих примера развило се и конкретно значење, тј. значење се пренело на сам предмет занимања, напр.: *бакалук* — 1. бакалско занимање, и 2. бакалска роба; *башйованлук* — 1. башто-

ванско занимање, и 2. поврће и сл.; *бојаџилук* — 1. бојаџиски занат, и 2. бојаџиска роба, итд., па се то после могло проширити и на друге случајеве, напр.: *газдалук* — *Vermögen eines gazda* (Вук). Опште узевши, наставак *-лук* најчешће одговара домаћим наставцима *-ње* и *-ство*, напр.: *агалук* (аговање), *бећарлук* (бећаровање), итд., или: *дунђерлук* (дрводељство), *душманлук* (непријатељство), *комишлук* (суседство), одн.: *кукавичлук*, *нишкџлук*, *обешењаклук*, *хришћанлук* итд. Осим поменутих значења, *-лук* има и друга секундарна значења, напр.: *ајлук* — месечна плата, месечни доходак; *ашлук* — трошак, итд. Најзад, наставак *-лук* означаје различне предмете, напр.: *дизлуке* (*џозлуке*, *џозлуци*) — доколенице, *јаглук* (убрус), *миндерлук* — софа на којој се седи и лежи, *соганлук* (< соган — црни лук) — врста јела са црним луком, *џејеллук*, *учкурлук*, *чивилук*, *чорбалук* итд., исп. затим и домаћу реч са овим наставком *џрслук*. Међутим, нешто теже би се могло примити да наставак *-лук* има погрдно значење када се употребљавао „за означавање области настањене оном етничком групом коју означава основна именица (*Арнауџлук*, *Шојлук*)“, исп. и *Торбешлук* код Призрена. Такво значење, мислим, не садржи толико сам наставак *-лук* колико основна именица, одн. наш однос према њој. Против таквог значења овог наставка говори и то што других примера са овим значењем као да нема. С друге стране, и турски језик са својим *Arnavutluk* — Албанија, мислим, исто тако показује да се ради о крају насељеном таквом етничком групом, као и о томе да од те речи потиче и наша.

Могу се навести и други примери са наставком *-лук*, напр.: *ашиклук*, *ашчилук*, *беглук*, *јавашлук*, *калабалук*, *марифејлук*, *орџаклук*, *џишманлук* итд., или: *вашарлук*, *лениџилук* (леност), *лојовлук*, *сваштарлук*, *џврдичлук*, *шерејлук*, *џиганлук* и сл., али они не дају ништа ново у погледу значења. С друге стране, циљ чланка није у томе да се наведу сви могући примери с овим наставком, већ да се покажу његова основна значења, као и његова раширеност код нас, која се огледа у томе што је *-лук* још увек релативно чест наставак и што је прешао на овећи број домаћих речи које су данас не само обичне него се за неке тешко можемо досетити да у себи крију овај турски наставак (*џрслук*). Али и поред свега тога, *-лук* није више про-

дуктиван наставак и има исту судбину као и остали турски наставци, јер су примери с њиме само остаци, чији се број у савременом књижевном језику стално сужава.

Наставак *-ија* ≤ тур. *-dži + ja*

Овај наставак познат је и у облику *-чија* (тур. *-či (-čü) + ja*), напр.: *kürkçü — ћурчија*), који представља његову дублету, међутим у данашње време облик *-чија* је скоро потпуно потиснут од *-ија*. Да ли ће нека реч имати први или други облик зависило је од консонанта којим се реч завршава, тј. кад је био звучан, долазио је *-ија*, а кад је био беззвучан, облик *-чија* (овај принцип у турском језику важи и данас). У првом издању своје Граматике, Маретић је облик *-чија* издвојио од *-ија*, па на стр. 307 каже: „*чија* је турски наставак и налази се само у ријечи: порешчија тј. порез-чија“; а у другом издању (ваљда због тога што се јавља само у једној речи!) наставак *-чија* је потпуно изостављен. Што се речи „порешчија“ тиче, треба споменути да се она јавља и у облику *-ија*, тј. *порезиција* (Белић, Правопис српскохрв. језика, 1950), мада се у последње време и један и други облик с правом замењују домаћим наставком *-ник* (порезник). Наставак *-чија* се и у другим граматикама узгред или никако не помиње, јер заиста не представља ништа друго до сам наставак *-ија*, одн. његову дублету. Међутим, кад се ради о раширености облика *-чија*, мора се имати у виду да је био много чешћи, одн. да се употребљавао, такорећи, упоредо са *-ија* и да је тек у новије време потиснут од њега. У прилог овоме говоре остаци овог облика који се, наравно, најбоље чувају у народним говорима у којима, уосталом, сусрећемо и дублете, тј. чува се и један и други облик. Ево неколико примера: *ашчија, ћумрукчија, калиакчија и калиагија, конакчија и конагија, кулукчија, мирашчија, саачија и сајија, шуфекчија и шуфегчија* (пушкар), *ћевајчија и чевабија, ћурчија, чибукчија, њркошчија* и др. Али и ови примери јасно показују да се *-чија* потискује од *-ија* и, као последица тога потискивања, наставак *-чија* је сведен на минимум.

Осим тога, наставак *-ија* у извесним примерима јавља се проширен, те гласи: *-аија, -еија и -ијија*. Ови су наставци настали путем перинтеграције, па су се затим почели самостално употребљавати и ваљда због тога су у појединим граматикама

представљени одвојено од наставка *-ија*. Тако су представљени, на пример, код Маретића и у Граматици Брабец-Храсте-Живковић. Ево шта каже Маретић (II изд., стр. 259, 271 и 279):

„*аија*, у неколико ријечи: дјелација (онај, који дијели), лармаџија, магазиџија, парација („који на пар ради другим мајсторима“), пљачкаџија, проводџија, трџиџија и још у неколике друге. Види наставка *ија*.

еија у: четеџија, чизмеџија, силеџија; то је турски наставка узет из турских ријечи, како је на пр. кесеџија. Види *ија*.

иџија само у двије ријечи, којима основа није из турскога језика: пјаниџија (т. ј. пјанаџија...), шалиџија, а начињене су према ријечима капџија, симиџија (т. ј. симитџија), гдје је турска и основа и наставка. Види при наставку *ија*.“

Јасно је, дакле, да су наставци: *-аија*, *-еија* и *-иџија* настали код речи које свршавају на *a*, *e*, и (*алваџија*, *бозаџија*, *кавгаџија* ..., *кесеџија*, *чизмеџија* ..., *каџиџија*, *симиџија* итд.). Ту се уствари ради о проширеном наставку *-ија* који се схватио као *-аија*, *-еија* или *-иџија*, па се тако и самостално почео употребљавати. Међутим, неки од примера које Маретић наводи не спадају, строго узевши, међу ове наставке, јер вокал испред њих припада основи: *лармаџија*, *магазиџија*, *пљачкаџија*; исти је случај и код речи *шалиџија*, јер се ту пре може мислити да је *-иџија* директно додан глаголској основи, а не да је начињена према *каџиџија*, *симиџија*.

• Наставком *-ија* граде се именице углавном од именица и глаголских основа. Ретки су случајеви када се њиме граде именице од других речи: *бадаџија*, *мукџиџија* (мукте = бесплатно) и др., мада је то у турском језику чешћи случај. О некадашњој продуктивности овог наставка говори, између осталог, релативно велики број очуваних турских речи, нарочито у народним говорима, напр.: *абаџија*, *алваџија*, *асуриџија*, *башиџиџија*, *бозаџија*, *босџиџија*, *дуванџија*, *дуџанџија*, *ђумруџија*, *казанџија*, *занаџија*, *калаџија*, *каџиџија*, *канџиџија*, *кафеџија*, *кираџија*, *кириџија*, *кованџија* (пчелар), *куџунџија*, *лаџумџија*, *мејданџија*, *механџија*, *нишанџија*, *рабаџија* (тур. *arabadži*), *саканџија*, *салеџија*, *самарџија*, *скелеџија*, *ђумруџија*, *халваџија*, *ханџија*, *хаберџија*, *чорбаџија*, *чохаџија*, *шеџериџија* итд.

Према њима начињене су и домаће речи: *восковарлија*, *галамлија*, *димлија* — Schmaucher, Qualmer (Ристић-Кангрга), *иорежлија*, *рачулија*, *сајулија*, *шеширлија* итд., или: *булија*, *говорлија*, *делалија* (Teiler), *збирлија*, *криелија*, *наводалија*, *љачкалија*, *љраишлија*, *љркошчилија*, *љроводалија*, *силелија*, *љрошалија*, *хвалија* и сл. Продуктивност наставка -лија огледа се и у томе што се додаје и на довољно изразите домаће наставке (исп. дијал. *враишарлија*, *гајдарлија*, *глобарлија* (PjJA), *млекалија* (млекар)); даље, што је потиснуо неке домаће наставке, напр.: *ловлија* (ловац), *љјанлија*, одн. *љјаналија*, *шалилија* и сл., и најзад што се јавља у речима новијег постанка: *бонбонлија*, *вагонлија*, *лармалија*, *ликерлија* (Likörfabrikant), *малтерлија* (Mörtelmischer), *мајурлија* (Meier), *сладолелија*, *љрамвалија*, *шеширлија* и сл.

Наставак -лија најчешће означаје занимање које понекад може бити и узгредно. Тачно је мишљење проф. Стевановића (стр. 245) да именице са овим наставком означају лица која се баве оним што основна реч значи, али да се код извесних примера не ради толико о занимању, одн. о бављењу оним што основна реч значи, колико о истицању особина дотичног лица, напр.: *целилија*, *иналија*, *кавгалија*, *мукиалија*, *хаишарлија* и сл., или: *говорлија*, *љркошчилија* (*љркошчилија*), *љроводалија*, *рачулија*, *силелија*, *љрошалија*, *хвалија* итд. Најзад, у извесном броју речи -лија може имати и нешто друкчија значења, као поседовање нечега, напр.: *мирашчилија* — лице које поседује мираз (наследство); или: *чорбалија* — данас означаје имућна домаћина, међутим некада је означавао онога који чорбу кува, а то је био старешина јаничарске чете. Итд.

Од свих споменутих наставака изгледа да се -лија највише раширио. Он се, уосталом, од свих њих релативно најбоље чува и изгледа најмање је изгубио од своје продуктивности (исп.: *вагонлија*, *лармалија*, *малтерлија*, *сладолелија*, *љрамвалија*, *шеширлија* и сл. који не могу бити стари по своме постанку). Тако се може објаснити и чињеница да су примери са осталим наставцима мање отпорни и нису толико чести у употреби, као што је случај са неким примерима овог наставка. Он је постао, нарочито у народном говору, некако фамилијаран и народски, па ту боју данас тешко губи. Међутим, и поред свега тога, он не може задржати своју некадашњу продуктивност, јер други домаћи наставци са истим значењем (-ар, -ач и сл.) све више долазе до из-

ражаја, те га неизбежно потискују из употребе. Према томе, и за њега важи све оно што је било истакнуто код претходних наставака, тј. и он је за данашње прилике остатак старијег стања у језику.

Слично наставку *-лија*, и *-џија* је оставио трагове у извесном броју презимена. Ево, на пример, неколико:

Аџија, *Бојаџија*, *Колунџија* (< којунција), *Кулукџија*, *Масаџија* итд.

Додавањем *-ић* настала су презимена:

Абаџић, *Балугџић* (балугџија — рибар), *Башићованџић*, *Биберић*, *Биволџић* (в. Мандацић), *Бојаџијевић*, *Босићанџић*, *Бунарџић*, *Девеџић* (девеџија — онај који има или чува камиле), *Доганџић* (доганџија — дућанџија), *Екмечић* и *Екмеџић* (екмечија — хлебар, лекар), *Јабанџић* (јабанџија — странац), *Јорганџић*, *Калаџијевић* (*Калаџић*), *Кайџић* < *Кайџић* (каџиџија), *Колунџић* (в. *Колунџија*), *Кујунџић*, *Мандацић* (мандација — онај који има или чува биволе), *Масаџић*, *Муџавџић* (мутавџија — струнар), *Самарџијевић* (*Самарџић*), *Сајунџић*, *Туфегџић* (туфегџија — пушкар), *Туџунџић* (туџунџија — дуванџија), *Хаџић*, *Чаркаџић* (чаркаџија — војник у претходници, предњој стражи), *Чохаџић*, *Џемиџић* (гемиџија, ђемиџија — лађар) итд.

Из свега што је овде изложено, види се да је проблематика ових позајмљених наставака доста сложена и разноврсна, тако да захтева свестраније и дубље испитивање, тим пре што сваки од њих представља по један проблем за себе. То, другим речима, значи да се она не може потпуно исцрпсти у границама једног чланка. У вези с тим неопходно је потребно прикупити и већи број примера како из књижевног језика тако и из народних говора. Зато је овај рад одговорио својој сврси ако пружа приближну слику данашњег стања горњих наставака у српскохрватском језику.

Б. Марков

„ОДРЕДНИ ПРИДЕВ У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ“

— Осврт на чланак проф. С. Ристића —

У чланку „Одредни придев у српскохрватском језику“ (Књижевност и језик у школи, св. 2—3, 1956, стр. 81—93) проф. Светомир Ристић овако поставља проблем српскохрватских придева које он назива одредним:

„Поставља се питање да ли је двојна подела, дихотомија, придева у српскохрватском језику на одређени и неодређени вид довољна да исцрпи својом садржином све мноштво придева. Овим редовима покушаћу да покажем да она није довољна, већ да је нужно увести још једну врсту придева коју називам одредном; тај придев у нашем језику има облик одређенога придевскога вида, али његово значење није у одређености значења према неодређеноме, већ је у одредности значења именице којој је придан“.

Одредним придевима проф. Ристић назива заправо од именица изведене придеве који не значе квалитет, особину у ужем смислу, већ углавном неки однос именице од које је направљен придев према именици коју тај придев одређује. То се види из примера из Вуковог речника које наводи Ристић: *барутни*, *башчени*, *биберни*, *блитвени*, *бојни*, *вашарни*, *вратни*, *грбни*, *државни*, *западни*, *зимни*, *иглени*, *кречни*, *купусни*, *кућни*, *народни* итд.

Како се види, то су они придеви на *-ни* који се категоришу већином као присвојни а не значе у правом смислу припадање, власништво.

Ристић даје добру лексичку анализу значења оваквих придева, сасвим исправно их одвајајући од придева типа *жшћан* (*жшћна Мачва*), *сшћан* (*сшћно Хомоље*); у овом погледу има у његовом чланку добрих и тананих опажања. Али цело његово излагање изискује извесну ограду у погледу начина на који он поставља овај проблем.

1. Пре свега, сам Ристић напомиње да се мешају придеви овога значења на *-ни* и *-ски*: *зимско одело*, *магнетско поље*; иначе помиње само придеве на *-ни*. Међутим, са придевима на *-ни* делимично се подударају по значењу и неки придеви *-њи*: *лејњи*, *вечерњи* (уп. код Ристића *јролејни*), па и неки придеви на *-ов* и *-ји*: *лијов*, *брезов* (уп. код Ристића *блијвени*, *кујусни*); као *ситочни њрг*, што наводи Ристић, може се рећи и *козји њрг* и *свињски* или *коњски њрг*.

Разуме се, ово не значи да сви ови наставци (*-ов*, *-ји*, *-њи*, *-ски*, *-ни*) имају исту семантичку вредност, напротив — сваки од њих има другачије семантичко поље. Али је њихова употреба одређена не само семантичким него и фонетским околностима. У сваком случају сигурно је да сви они (тачније — помоћу њих изведени придеви) могу добијати и значења која Ристић назива одреднима, па и права описна значења, и према томе није оправдано придеве на *-ни* третирати изоловано од ових других.

2. Ристић „одредне“ придеве третира у релацији са неодређеним и одређеним придевским видом, како се види из навода који сам дао на почетку овог осврта. То је методолошка грешка и у исто време највећи недостатак у његовом гледању на овај проблем. Одређени и неодређени вид (разуме се, само код придева који имају облике оба вида) претстављају обележје првенствено функционално-синтаксичко: њихова употреба зависила је од одређености или неодређености значења именичког појма.

Напротив, Ристићеви одредни придеви претстављају чисто семантичку, а не синтаксичку категорију.

Према томе, категорија одредног придева, чије увођење у науку Ристић предлаже, не би могла доћи да допуни поделу придева на одређени и неодређени вид већ поделу на описне, присвојне и др. придеве. У питање да ли је потребно ту поделу допунити категоријом и термином *одредног* придева и колико је срећно нађен тај термин — не могу овде улазити. Напоменућу само да термин *одредни* ни по чему не диференцира ове придеве од других, јер су сви придеви, ма шта семантички претстављали, увек одредни, тј. увек одређују именицу на коју се односе; напротив термини *описни*, *присвојни*, *градивни* већ самим собом означавају извесну семантичку диференцијацију.

На овакво третирање (у односу на одређени и неодређени вид) Ристића је могло навести то што има „одредних“ придева који се по облику поклапају са описним придевом. Тако је на пример придев *сјочан* (одр. вид *сјочни*) у примеру *сјочно Хомоле* друкчијег значења а истог облика у односу на пример *сјочни њрг* или *сјочни ваиар*. То обличко подударење описног и „одредног“ придева могло је навести Ристића да та значења третира као различите функције исте речи.

Међутим, то су само по облику (или и по пореклу) исте речи, а данас оне претстављају заправо хомониме, јер међу њима постоји семантичка разлика; другим речима то су данас различити појмови. У примерима *жсићна Мачва* и *сјочно Хомоле жсићан* и *сјочан* су заправо описни придеви, са свим особинама карактеристичним за ту придевску категорију (облици вида, поређење). Напротив у примеру *сјочни њрг* имамо сасвим другу придевску категорију, која се умногоме преплиће са правим присвојним придевима, па се обично с њима и класификује. Уосталом, ова категорија довољно је јасно и прихватљиво анализирана код Ристића; неприхватљиво је, како сам рекао, то што он своје одредне придеве третира у односу на категорије *одређени вид* — *неодређени вид*, а не у односу на категорије *описни њридев* — *њрисвојни њридев*.

3. Ристић се изричито ограђује од разматрања акцента ових придева; па ипак даје и о томе неке узгредне напомене на које се треба осврнути.

„Пада у очи нагласак придева марвѐни. Мишљења сам да је овде наш језик поступио врло танано да би нагласком одвојио одредни придев марвѐни од одређенога вида марвѐни ... У Вука стоји гвѓзденѐ мајдан, гвѓзденѐ руда а требало би да гласи гвѓзденѐ мајдан“ (8 —84).

Иако то није речено, читалац би овај навод могао схватити као да у језику постоји намерно, рационално, свесно диференцирање акцента — да би се различитим акцентом обележила различитост значења. Међутим, таквог рационалног, целисходног диференцирања у језику нема. Истина, јавља се двојство облика, и то по правилу или аналошким укрштањем разних обличких категорија, или мешањем елемената из разних говора или језика. Од два облика истог значења и функције често се један губи, али често долази и до семантичког или синтаксичког диференцирања;

понекад на овај начин добивени односи постану продуктивни и примењују се даље у зависности од значења. Али то су секундарне појаве, а првобитно се до двојства не долази свесно, „плански“. То ће се јасније видети из неколика примера.

Познато је, на пример, да су аналошким укрштањем разних промена од старе именице *љубы* настале у српскохрватском две именице различитог значења: *љуба* (жена) и *љубав* (осећање). Међутим до ове репартиције није се дошло свесно, *са циљем* да се различитим обликом означе различита значења. До ове диференцијације дошло је пре свега услед тога што је морфолошким процесима настала могућност стварања разних облика (по III и IV врсти), па је облик по IV врсти (*љубав*) задржао апстрактно значење по угледу на остале именице IV врсте, које такође најчешће имају апстрактно значење; напротив, именице које значе женска бића најчешће су треће врсте, па је облик *љуба* задржао значење *жена*.

Акценатска разлика у *марвѐни* и *мървени* такође мора бити аналошке природе. Ако претпоставимо да је то по пореклу иста реч (према томе да је некад морала имати исти акценат), онда је она диференцијацијом значења потпала под утицај двеју различитих придевских категорија, које су на ту реч — у зависности од њеног значења — преносиле и различите акценатске односе. Али је могуће да су *марвѐни* и *мървени* и по пореклу различита образовања, и да је свако од њих, настајући као резултат продуктивности посебне придевске категорије, примало и акценатске односе те категорије.

Што се тиче акценатске разлике између *шѐрни* и *лѐвни* (упркос једнаком акценту основних речи), за коју Ристић каже да му је нејасна, — вероватно је да је акценат у *лѐвни* старији, добивен метатонијом; акценат *шѐрни* морао би бити новији, аналошки.

Питања покренута у Ристићевом чланку врло су сложена и захтевала би подробнија и обимнија испитивања; о њима је, уосталом, доста и речено у науци. Већ и зато ја у њих овде нећу подробније улазити, али сам сматрао да се потребно осврнути на овај чланак, нарочито с обзиром на широку намену часописа у коме је штампан. Наиме, чланак би могао унети извесну забуну и можда гдекога навести на погрешно тумачење ових проблема, што доводи у питање и саму корисност његове појаве.

М. Пешикан

СОЦИЈАТИВ БЕЗ ПРЕДЛОГА С

Савремена граматика нашег језика социјативни инструментал дефинише као падеж у коме стоји „име појма у чијој заједници се врши радња“, а као члан заједнице не сматра се само равноправни партнер или саучесник у вршењу глаголске радње „већ и сваки предмет, свако стање и особина коју неко има стално или и само у време вршења дотичне радње“ (М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика, II издање, 390). Овај падеж за разлику од правог инструментала, инструментала средства, увијек се и морфолошки посебно означава; он увијек, бар у књижевном језику, тражи и спољну ознаку — предлог *с* (*са*). Према томе предлог *с* (*са*) обавезно се употребљава не само у примјерима као: *Петар иде са Марком*, него и у примјерима као: *Ушао је у њрошјорије са шеширом на глави* или *С њугом ње њрашјимо*, насупротив примјерима инструментала за оруђе као што су: *Ударко га је руком* или *Задруге своје њиве ору њрашјорима*, гдје облик у овом падежу означава средство којим се врши глаголска радња.

Овакво је стање у нашем књижевном језику, али није и у свим говорима српскохрватског језика, па не ни у свим оним који чине ужу основицу књижевног језика. У неким од тих говора, као што је познато, поодавно се почела губити разлика између инструментала средства и инструментала друштва и они су почели да се морфолошки једначе. То једначење, углавном, врши се у корист инструментала друштва-социјатива па се и за означавање оруђа, наиме, употребљава облик социјатива.

О овим синтаксичким проблемима у нашој науци било је и раније ријечи. Специјално овом проблему посвећена је читава студија Милке Ивић „Значења српскохрватског инструментала и њихов развој“ (Београд, 1954). У том раду говори се и о проблемима морфолошких једначења ових двају облика. Према материјалу којим је располагала, Милка Ивић је све наше говоре

подијелила у три групе (н. д. 211). Мене овдје интересују они говори у којима се то једначење врши у корист инструментала средства-оруђника, одређеније речено — у којима за социјативну конструкцију имамо просту везу двају појмова без икакве спољне ознаке, бeз предлога.

Број говора у којима имамо такво стање, како се види и из рада другарице Ивић, врло је мали. Она је управо располагала подацима само из једног говора, и то говора који је прије неколико вјекова прекинуо органску везу са говорима матице земље и који је врло рано потпао под утицај једног несловенског језика. На другој страни број говора који имају социјативну конструкцију и за праву инструменталну, тј. конструкцију оруђника, знатно је већи (в. н. д. 227—228).

Појава социјативне конструкције и у оруђничкој служби најчешће се у нашој синтакси доводи у везу са утицајем других, несловенских језика (в. М. Стевановић — Један прилог српско-хрват. синтакси, Зборник А. Белића, Београд 1937, 308; а и М. Ивић, *op. cit.* 228—229). Страни се утицај, очевидно, не може спорити. Поготову не тамо гдје имамо и других особина развијених под утицајем страних језика (фонетских, морфолошких и лексичких). Али се ова особина могла развити и ту, на нашем тлу, без потстрека са стране. Она се могла развити, рецимо, под утицајем бројних и других конструкција с непромјенљивим основним дијеловима. Тако се према: *Оре са два њлуга* или *Оре с неколико њлугова* и *Ради са два ножа* или *Ради с неколико ножева* предлог с могао уопштити и у конструкцијама као *Ради са ножем* или *Оре са њлугом*. Доцније су овакве конструкције, потпомогнуте правим социјативним, могле постепено потискивати инструменталне и постати доминантне у већини наших говора.

Супротна појава није обична у нашим говорима, не бар у оним који су нам до данас познати. Ту особину, сасвим природно, не налазимо као обичну ни код писаца. П. Ђорђевић, који се међу првима бавио овим проблемом (в. О падежима без предлога, Гласник СУД бр. 69), наводи само неколико примјера социјативног инструментала без предлога с као: *А на њосџели млада сџи малакним чедом на руци; Јер се, њоје, царем завадисмо; Није лако богом райшовати; Сесџрице браћом расџавио* — али и он сматра да је „такав инструментал у савременом језику (рад је штампан 1889,

А. П.) тако редак, да га сем песама готово нигде више нема“ и додаје да се „и овде често можемо питати: да није случајно изостављен предлог *c*?“ (стр. 70). Милка Ивић, која је и дубље и свестраније ушла у разматрање овога проблема и дала савременије тумачење тога питања, наводи више оваквих примјера из књижевних дјела (стр. 215 и даље).

У неким нашим говорима имамо појаву напоредног употребљавања инструментала са *c* и без *c* како за права социјативна тако и за права оруђничка значења. Та је појава доста обична у архаичнијим говорима Црне Горе; исп.: *Нешићо се свађа директорем...*; *Блеше Милићем у фријашеља* и сл., иако и: *Разбијо му е главу с каменом...*; *Неће се мој с мойишком него њрекојаше с њалом*. (М. Стевановић, Источноцрногорски дијалекат, стр. 108—109). Таквих примјера наводи и Б. Милетић из Црмнице (СДЗБ. IX, 521 и даље). Али је у нашим говорима риједак случај да се ова два падежа једначе искључиво у корист инструментала средства-оружника. Милка Ивић, како је напријед речено, била је обавијештена о тој осбини само у говору Галипољских Срба у којем имамо „доследно укидање употребе социјативног предлога“ (стр. 234). А ову појаву у говору Галипољаца она доводи, и не без разлога, у везу са утицајем турског језика.

Како видимо, ни овај једини говор, *c* обзиром на страни утицај и на врло рано прекинуту везу са говорима матице (негдје крајем XVI или почетком XVII вијека), није давао материјала за праћење те појаве на нашем тлу. Због тога, а и зато што ми још немамо описане све наше говоре, М. Ивић је и извела на основу материјала који су јој пружали досад описани говори закључак“... да нигде немамо морфолшко изједначење инструментала и социјатива у корист инструментала сем у говору Галипољских Срба“ (стр. 234). Између осталих ми још немамо описане говоре западне Босне и Босанске Крајине. Сем онога што је о тим говорима рекао М. Решетар у своме раду „*Der štokavische Dialekt*“ о њима постоје свега још два мања рада. Један је од проф. М. Павловића о говору Јајца (СДЗБ. III), а други је извјештај Г. Ружичића о испитивањима говора западне Босне (Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића, књ. I). Али то је све недовољно да нам да јасну слику говора на тако широком подручју; а ти говори пружају доста интересантног материјала за нашу науку. Таквог

материјала има много и у говору бањолучких муслимана. То је икавско-шћакавски говор који поред осталих особина карактерише и то што скоро редовно има морфолошки изједначен инструментал и социјатив у корист инструментала. Ја имам примјера из говора муслимана Бање Луке и њене непосредне околине, а ту особину констатовао сам и у говору неких муслиманки које су родом из Босанског Новог и Санског Моста. Према обавјештењу које сам добио од једне студенткиње Филозофског факултета у Београду и у говору муслимана њеног родног мјеста, Приједора, та је особина сасвим обична.

Сви примјери у којима би се по критеријуму књижевног језичког осјећања данас обавезно употребио предлог *с* нису исте природе. Док за једне не може бити сумње да се ради о друштву, за друге се може рећи да у себи носе нијансу других значења која не траже предлог уз облик имена. Зато ћу ја све забиљежене примјере у којима се у овом говору не употребљава предлог, а књижевни га језик обавезно захтијева, подијелити у неколике групе:

а) У прву групу ишли би примјери са типично социјативним глаголима — глаголима који увијек траже два учесника у вршењу дотичне радње, као и сви примјери са глаголима што означавају радњу која не тражи другог саучесника, али кад се у извјесним случајевима успостави контакт између два партнера, они се послије јављају као равноправни вршиоци те радње. Такви су примјери уз глаголе: *разговарати*, *говорити* и сл.:

Разговарао сам Весом; Јуџрос сам разговарао Милом о томе; Рекла сам јој да разговара мамом ња да нам кући њерја; Синоћ смо разговарали баком; Директором сам говорила; То она њошифаром говори; Говори ти њравником; Јуџрос нешто говорим мамом; Здоговори се ти Милом; Јеси ли се здоговорила мамом;

уз глагол *радити*: *Лако је баком радити; Суџра ћу ја ово баком најравити; Правила сам госпођом колаче; Ја ћу мамом њравити слајко; Она вавик сама девера крвама; Она сама девера дјецом, а он ни хабера.*

Такав је и примјер: *Што год ја радим, радим адвокатом*, (примјер је забиљежен у судници). Истина, ту би се могло помишљати и на средство, али је очигледно у питању друштво. Го-

ворник је хтио на суду да каже да он све послове свршава не сам него уз помоћ адвоката, са адвокатом.

уз глагол *илесати*: *Кад сам илесо ћерком његовом; Плесом сам Маријом; Плесала је докџором;*

уз глаголе: *ићи, доћи*: *Сека сад иде Алијом; Ја ћу ићи мамом у Београд; Кад иде високим човјеком илахо изгледа мала; Иди ићи иићом, а ми ћемо за вама; Ишла сам Адемом у град; Онај иићо је ишо Есмом; Дошла је Азром; Хоћеш доћи Лазом да иогледаише оно; Честио би долазила Олгом нашој кући; Дођи Мином скуија; Нек она дође бабом; Ако не дође Муниром, дође мамом; Ја ћу изаћи бабом шейиши; Изишио је дјецом у иарк; Честио Фаишимом ирошейша;*

уз глагол *сиавати*: *Сиаваш ли баком или мамом?; Сама сам сиавала мамом у соби; Можеш у ћумезу, сад је добро сиавати кокошима* (то је био одговор дјетету које је у љутини рекло да неће спавати са мамом, него вани);

уз глаголе: *свађати се, иосвађати се*: *Посвађала се даићом; Вазда се свађа маићером; Увијек се свађала Миром; Посвадила се момком;*

уз глагол *иазити се*: *И сад се иом ирвом иженом иази; Ја сам се вазда Бићом иазила; Не иази се чојеком;*

уз глагол *бићи*: *Она сад буде маићером; Била је Есмом на илацу;*

уз остале глаголе: *Ја се Ђоком вазда иоздравим; Поздравила сам се баком; Не умије она Миром; Је ли онај друг иићо смо га срели дјешешом на улици?; Тако и: ку ћу ја дјецом сада.*

У свим наведеним примјерима имамо изражену везу двају лица као равноправних саучесника у вршењу глаголске радње и ту не може бити сумње у право социјативно значење. Међутим, у примјерима уз глаголе *играити се* и *забављати се* не морамо имати само социјативно значење. Појам обилежен овим обликом кад стоји уз овакве глаголе може значити и средство којим неко врши дотичну глаголску радњу. Исп.: *Игра се са друговима*, према *Игра се друговима*. Али ту није тешко поставити границу између ова два значења. Ако имамо равноправне учеснике у вршењу те радње, ако нико од њих не показује никакву надмоћност — ни физичку ни духовну, ријеч је о заједничком и равноправном учешћу у извођењу глаголске радње; међутим ако један од уче-

сника посједује извјесну надмоћност и показује жељу да је испољи, може се помишљати и на значење правог инструментала — оруђника. Моји примјери припадају првој групи значења, према томе иду у напријед наведене социјативне примјере. Такви су: *Пишала га шио се не игра друговима; Не игра се дјецом кад оде у дворниште; Игра се Азром; Вазда се игра малом дјецом.*

Насупрот оним говорима у којима се уз глагол *жениши се* употребљава предлог *с*, овдје, као и у књижевном језику, немамо предлога: *Оженио се Амиром; Примлад се оженио Хайком.*

б) У књижевном језику, како се види из напријед наведене дефиниције, предлогом *с* обилежава се и свака друга веза двају појмова „сваки предмет, свако стање и особина коју неко има стално или и само у време вршења дотичне радње“. У овом говору и то се обилежава простом везом двају појмова, без предлога:

Нећу цијеле ђоном; Нисам љравила слајко куйицама; Не носим цијеле кожним ђоном; Куйила је цијеле високом љешом; Правићу чорбу маслом; Добар је чај медом; Добра је салаша красљавцима; Однила је канишцу љоклојцем; Волим љуру маслом; Фино је шио чоколадом; Правила је љишцу јабукама; Можеш љушиши кафом, али не и чајем; Хоћеш ли хурмица хошефом.

У неким од ових примјера могли бисмо помишљати и на то да појам који стоји у овом падежу означава средство којим се вршила или помоћу кога се вршила глаголска радња. Тако — *љравићу чорбу маслом* — може се схватити и као — масло ће ми послужити за прављење чорбе, зачинићу чорбу маслом. Али, овдје се није на то мислило. Горња реченица управо значи — чорба ће поред осталих састојака имати и масла, односно, то ће бити чорба посебне врсте, за разлику од чорбе са кромпирима и сл. Или да узмемо други примјер — *љишца орасима, љишца јабукама*. Ти примјери означавају јела која се разликују од других баш по томе што садрже највише ораха или јабука. Ови примјери и по облику и по значењу разликују се од примјера као: *Пишца љосушца орасима, Пишца љосушца јабукама*. (исп. данас обична јела: *бурек са сиром, бурек са месом, бурек са јабукама, сладолед са шлагом* и сл.) Према томе и сви примјери ове врсте иду међу оне гдје би требало да се употреби предлог, а гдје га претставници овог говора не употребљавају.

в) Предлог се не употребљава ни тамо гдје примјер означава неку физичку особину: Која ти се свиђа? Она *и*лавим очима; Ко би *и*шо за оног високом брадом?

г) Ја сам посебно издвојио примјере гдје би се предлог *c* нашао испред ријечи које почињу тим или њему сличним гласом, а то због тога што и другдје, па и у литератури, има таквих случајева. Тамо се ова појава тумачи сливањем двају гласова у један (Исп. Д. Вушовић — Прилози проучавању Његошева језика, 59).

Такви су примјери: *Побила се сѝрином; Шѝо је ашиковала шофером; Била сам Шефиком у граду; Оѝшла је Сафетом кући; И сад она добро живи свекром; Чиѝав дан сам радила женом; Ишла је Зинком у школу; Сад би и ѝи ѝио Свештом; То сам ѝравила Шемсом; Она ни сесѝром не може скуѝа; тако и: Волим грах сухим месом; Добар је за сѝомак комѝоѝ ѝљивама.*

Насупрот оним говорима гдје се оваква појава може објашњавати сливањем сугласника (Вушовић у таквим случајевима види дуго *c*, на истом мјесту; а тако мисли и проф. Алексић В. Језик Матије Антуна Релковића, стр. 73), у овом говору немамо сливања. Немамо просто због тога што ту ни испред других ријечи које не почињу струјним сугласницима немамо употребу овог предлога, према томе овдје предлога није ни било.

Правилну употребу предлога уз социјативну конструкцију најчешће сам биљежио уз замјенице. Тако поред: *Ено даилица говори неким ѝелефоном; Био је неким друговима на ѝриредби* — обично је: *Побила се ш њом; Шѝа ја имам с ѝобом?; Не иде више с њим; Шѝа ћеш са ѝим?; Иде мамом или са мном; Шѝа радиш с њим?; С ким се сад забавља? Хамдом; Ишла је са мном; Посвађала сам се с њом; Да сам ја с ѝобом, знао бих иѝа бих радио.*

Код млађих правилна социјативна конструкција, вјероватно под утицајем школе и књиге, потискује ову инструменталну, али ни њима она није непозната. Да ли је раније оваква употреба социјатива била општија и распрострањенија тешко је тврдити. Истина, то се може претпоставити, јер је у говору старијих муслимана чешће налазимо.

За означавање инструментала средства, сасвим природно, овдје имамо везу двају појмова само без предлога *c*, бар ја нисам забиљежио од својих објеката супротну појаву. Према томе, ре-

довно је: Ударно га је шољагом; Најуни је мликом; Крава се коље ножем; Ошари се овим њешкиром; Плашио је главом; Ми не једемо рукама него кашиком; Частила ме кафом и колачима; Помаже се шћајом кад иде улицом; Одрези ножем колико ти је доста; Ено која њешто мошником; То сам ја мокрим рукама додирнула.

Тако и: Хоћете ли возом?; Јеси ли дошо возом или аутобусом, Оштили смо возом, а враћили се ћиом; Ишли би колима на чииав дан; Никад нисам ћућовала авионом.

И на крају како објаснити ову појаву?

Одговор на ово питање није лако дати. Претходно би било потребно испитати гдје све имамо ову особину, да ли је она искључиво позната муслиманском становништву или за њу знају и други (један студент из Бање Луке увјерава ме да се овакав социјатив може чути и од немуслимана¹ — ако је то тачно, могуће је да су је они примили од муслимана), као и то да ли је овакав социјатив раније био обичнији него данас што би се могло утврдити у архивама, ако их још гдје има. Тако, свестранијим испитивањем не само говора муслимана Бање Луке, него и говора становника цијеле Босанске Крајине могли бисмо доћи до задовољавајућег одговора на горње питање. За сад ја бих могао дати двије могуће претпоставке:

1. Могло би се претпоставити да се у овом говору, насупрот свим осталим који су остали у саставу говора матице земље, морфолошко једначење ових двају облика извршило у корист инструменталне конструкције без икаквог потстицаја са стране, макар да нема доказа какви постоје за вршење једначења у корист социјативне конструкције без страног утицаја.

2. Ако се пође од чињенице да је ова особина, бар према мом материјалу, једино позната муслиманима, и ако је у њиховом говору раније била распрострањенија, онда бисмо могли рећи и за овај говор, као што је Милка Ивић констатовала за говор Галипољских Срба, да је ту особину развио под утицајем турског језика. Истина, данашњи муслимани ових крајева нису билингви, а они у маси сигурно то никад нису ни били. Ипак тим још није откљоњена могућност утицаја турског језика. Без сумње, требаће још и

¹ Према обавјештењу које сам накнадно добио од проф. Ј. Вуковића за ову особину знају и немуслимати из Бихаћа, а и ту је налазимо код муслимана.

терејског и архивског испитивања док се дође до коначног одговора. Али, без обзира на поријекло ове особине, као и на њену распрострањеност, она се не може сматрати књижевном. И зато је сасвим погрешно кад наше радио-станице у својим програмима напишу: *Песмом и игром кроз наше крајеве* — јер ту пјесма није никакво средство којим се иде кроз наше крајеве, него наш пратилац. Исп.: Он све послове ради с пјесмом. Исто тако је погрешно кад се говори, а и пише, *обзиром* а не правилно *с обзиром*, о чему је често писано и у овом часопису. Тамо је указивано да обзир није средство помоћу кога се врши нека радња, него нешто што се има кад се та радња врши, а у таквим случајевима, како је напријед истакнуто, обавезно се употребљава предлог *с*.

А. Пецо

АКЦЕНАТ ПРИСВОЈНИХ ПРИДЕВА ТИПА МОМКОВ, ОЧЕВ, СЕСТРИН

Познато је да је у књижевном језику српскохрватском вокал суфикса присвојних придева на *-ов (-ев)* и *-ин* кратак. Тако на пример Д а н и ч и ћ наводи

а) за придеве на *-ов* :

момков, Петров, њидов, рдбов, свѣкров¹, бабов, банов, ђаков, мачков, ђнов, ђрлов, њијѣтлов, сѣриков² итд.;

б) за придеве на *-ев* :

дчев³, врањчев, врајчев, врачев, јѣжев, кнѣжев, краљев, свјрчев, сѣричев⁴ и сл.;

в) за придеве на *-ин* :

агин, баџин, жѣнин, сѣсѣрин, снахин⁵, бабин, бакин, брајин, брајин, брацин, гђсѣин, ласѣин, њђѣин, сѣјин⁶ и сл.

Нормативна акцентологија српскохрватског књижевног језика доследно је препоручивала искључиво овакве облике. Исп. напр. у Правопису проф. А. Белића (1950/52): *дчев* (стр. 345), *сѣкин* (стр. 456) и код проф. М. Стевановића : *генералов, младѣћев⁷, агин, сѣсѣрин⁸*.

Разумљиво је и оправдано што је нормативна граматика тако поступала : књижевна акцентуација српскохрватска уствари је „акцентуација у Вуковим делима онако како ју је обрадио Даничић“⁹.

¹ Ђ. Даничић, Српски акценти (изд. СКА 1925) 217.

² о.с. 214.

³ о.с. 217.

⁴ о.с. 214.

⁵ о.с. 217.

⁶ о.с. 214.

⁷ М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика за више разреде гимназије¹, 276.

⁸ о.с. 277.

⁹ А. Белић, Правопис, 123.

случајевима кад тим суфиксима непосредно претходи слог са неким од узлазних акцената. То је стога што је у говору Срема врло жива тенденција губљења дужина и што се дужине најбоље чувају после узлазних акцената (в. ЈФ ХХ 279—281). А друго, у Срему има облика без дужине управо зато што се и у овој позицији, тј. после узлазних акцената, дужине такође могу скратити.

Друго. У говору *Мачве*, који сам испитивао током 1955 и 1956 год., такође сам констатовао да суфикси присвојних придева на *-ов (-ев)* и *-ин* имају у *пот.-асс. sg. masc.* дуг вокал: *ђчев, Иванђв, Кѣјѣн, Пѣјѣн, сѣсѣрѣн* и сл.¹⁶.

Као што се види, појава о којој говоримо захватила је знатну територију говора који улазе у основицу српскохрватског књижевног језика. Да би се и посебно истакао значај територије која је захваћена овом појавом, потсећамо на чињеницу да је и сам Вук пореклом Дробњак а да из Поцерине и Мачве потиче леп број наших културних радника који су дали значајан прилог развиту наше књижевности и књижевног језика (Стојан Новаковић, Лаза Лазаревић и др.).

Чини ми се зато да је оправдаћо поставити питање: не бисмо ли можда могли дозволити да се призна право грађанства у књижевном језику и облицима *присвојних* придева на *-ов (-ев)* и *-ин* који у *пот.-асс. sg. masc.* имају дуг вокал ових суфикса? Ово неколико речи и написао сам у тој намери: сматрам, наиме, да има довољно разлога да се у књижевном језику, поред Вукових облика без дужине (*ђчев, сѣсѣрѣн*), допусти и употреба облика ових придева са дужином (*ђчев, сѣсѣрѣн*).

На крају две напомене.

Прва — о пореклу облика са дужином. Ј. Вуковић је несумњиво у праву када облике са дужином тумачи познатим дугљењем пред сонантом које је извршено на српскохрватском терену (СДЗБ X 275).

Друга напомена. Са присвојним придевима на *-ов (-ев)* и *-ин* никако не треба мешати придеве на *-ав* иако се у појединим говорима српскохрватским и придеви на *-ав* (*гаѢрав* и сл.) јављају са дугим вокалом суфикса (*гаѢрав*). Дужина код придева на *-ав*

¹⁶ Ваља нагласити да се и у Срему и у Мачви ова дужина јавља само код присвојних ових придела. Проф. Московљевић ме је обавестио да је тако и у Поцерини.

сасвим је другог порекла: то је стара, прасловенска дужина коју, додуше, не познаје наш књижевни језик, али која се чува у неким нашим говорима (в. код Ј. Вуковића, СДЗБ X 276 и д.). Дужина, пак, код придева на *-ов* (*-ев*) и *-ин* развила се у нашем језику када се, после губљења полугласника у слабом положају, дуљио вокал последњег слога испред сонаната *в* и *н* (в. код Ј. Вуковића, СДЗБ X 275 и тамо наведену литературу). Сем тога, у већини говора где се јавља, дужина наставка *-ав* задржава се и у женском и у средњем роду као и у косим падежима, док је дужина наставака *-ов* (*-ев*) и *-ин* ограничена искључиво на *pot. -acc. sg. masc.*

Берислав М. Николић

НЕРЕТВАНСКИ ИЛИ НЕРЕТЉАНСКИ

На размишљање о узајамном односу ова два облика присвојног придева на *-ски* од именице *Неретва* потстакао ме је чланак под насловом *Неретванска мочвара — будућа жилишница*, објављен јануара месеца у једном нашем дневном листу. Како у наслову тако исто се и у тексту, и то више пута, јавља облик *неретвански* који ми је у први мах био стран и необичан. Наиме, у нашој средњој школи се у историји и у географији спомиње само придев *неретљански* изведен наставком *-ски* од именице *Неретљанин*, тј. „човек из Неретве“ (Рјечник Броза и Ивековића).

Поставља се питање који је од ова два облика правилан, како би се то у свакодневном говору казало. Треба ли у нашем савременом књижевном језику дати предност једном од њих, треба ли, наиме, само један од ова два облика прогласити за књижевни.

Пре свега треба одмах истаћи чињеницу да се облик присвојног придева изведен наставком *-ски* од именице *Неретва* врло ретко употребљава и у свакодневном говорном језику и у језику писаца. Много се чешће у тој служби употребљава присвојни придев *Неретвин*, изведен од именице *Неретва* наставком *-ин*, нарочито онда када се говори о долини, кориту, ушћу и делти реке о којој је реч.

Неупоредиво чешће и у обичном говору и у језику писаца употребљава се у овом случају синтагма с посесивним генитивом (*долина Неретве, ушће Неретве* итд.).¹

Материјал који за ово питање пружају наши најпознатији речници прилично је оскудан. Вуков Рјечник тако бележи само

¹) О овоме сведоче бројни примери које сам узимала из свакодневног говора, а и изванредно велики број примера нађених у текстовима познатих наших научника који су у својим студијама, уџбеницима, монографијама и чланцима говорили о Неретви. (Вл. Ђоровић, Ј. Цвијић, Ј. Дедијер, П. Скок, Д. Хирц, Ђ. Даничић, Х. Крепешљаковић, А. Јовановић и др.).

именицу *Неретва* (*fluvius Hercegovinae*), а Рјечник Броза и Ивековића уз њу још и именицу *Неретљанин* (човјек из Неретве). Рјечник Југославенске академије, међутим, наводи и три облика присвојног придева на *-ски*, *неретљавски* (правилног образовања од *неретъ* в + *ски*), *неретљански* и *неретљански*, сва три са истим значењем (адј. *posses.* од Неретва) и сва три потврђена на тексту по једног писца.¹ За даље излагање од значаја је, мислим, споменути да Маретић, који је уређивао овај део Рјечника, за облик *неретљански* наглашава да га је писац „могао узети из народног говора“.

Енциклопедија Ст. Станојевића и у тексту о Неретви и у тексту о Неретљанима, становницима некадашње српске области Неретве, употребљава искључиво придев *неретљански* (Нар.Енциклопедија, књ. III, стр. 57—58). „Свезнање“ такође под *Неретва* између осталог вели: Код Опузена улива се у *Неретљански* Канал.

Из досада изложеног материјала може се стећи утисак да придеву *неретљански* треба дати преимућство у књижевном језику. Међутим, прегледајући лексичку грађу Института за језик Српске академије наука пронашла сам осам примера употребе придева *неретљански* и седам примера употребе придева *неретљански*. Ево неколико од тих примера:

а) за придев *неретљански*

1) ... у *неретљанској* клисури у Херцеговини вода је разрушила железнички пут ... (Самоуправа, 1903). 2) ... с леве стране стере се простран „фјорд“ на сухој земљи, према макарском приморју и уићу *неретљанском*. (М. Цар, Наше приморје). 3) ... да припремимо *големи* *неретљанске* за другу шуму... (Б. Шулек, Шуме 1866). 4) Како су *неретљански* *јоморци* обитавали кршевит ... предјел између Цетине и Неретве ... (Рачки, Борба Јуж. Словена). 5) ... Дуљанин наводи читав ред *имена* свакојаких *неретљанских*, *далматинских* ... (Кукуљевић, Аркив I). 6) Јањина ... нагнута је према *Неретљанском* *Каналу* (Ј. Цвијић, Насеља СЕ зб., 1922).

¹) Примери из Рјечника Југославенске академије:

а) ... *нахија неретљавска*, Ф. Јукић, Земљ. 21, 37.

б) ... из старе *неретљанске* *обласи*, Етногр. зб. 12, 107.

с) ... од Језера *крајине неретљанске*, Норини, 63, 69.

б) за придев *нерейлански*

1) ... Врховни штаб је наредио да се сруше сви преостали *нерейлански мостови* ... (Тито, Борба за ослобођење Југославије 1941—1945, Београд 1947, стр. 225). 2) Сталне борбе између Хрвата и Романа као и *нерейланска гусарења*... (Ст. Станојевић, Историја српског народа). 3) ... *нерейланским* и западnobосанским племенима. (Јиречек-Радонић, Ист. Срба III, 1923, 39). 4) ... граница пролази *Нерейланским Каналом*. (Закон о називу краљевине, 930). 5) ... посматрајући Макарску! Она је дно древне *жуге Нерейланске* ... (С. Матавуљ, Белешке једног писца, 1923, 33).

Судећи по примерима лексичке грађе Института за језик Српске академије наука могло би се, уз извесну оgradu,¹ рећи да писци са западне наше језичке територије радије употребљавају придев *нерейвански*, а они са источне придев *нерейлански*.

Поставља се питање откудa потиче ова разлика. Материјал који сам сама сакупила потврђује да та разлика унеколико постоји, а показује да је школа узрок од кога она потиче. Наиме, велики „Природни земљопис Хрватске“ (издат у Загребу 1905 г. под уредништвом Д. Хирца) у првој књизи (Лице наше земље) у поглављу о Неретви употребљава искључиво придев *нерейвански* онда када се говори о Неретви као о географском појму. Напр:

... *Нерейванска низина* постат ће житница Далмације. ... и у *нерейванском окружју* нашао једанаест људи који су превазили 90—100 година свога живота, итд.

Али и онда када се спомињу некадашњи ратоборни становници области Неретве, они се називају *Нерейванима* (875 године оплијенили су *Нерейвани Grado* и *Commacchio* у Венецији, и др.).

С друге стране, у неколико уџбеника штампаних у Београду, пре и после овога рата, нашао сам свега неколико примера упо-

¹) Кажемо „уз извесну оgradu“ стога што је, прво, број примера релативно мали, и друго, што ипак и међу њима има изузетак од горе наведене констатације. Тако је, напр., придев *нерейвански* употребљен у часопису „Самоуправа“ који је излазио у Београду, затим и у Насељима Ј. Цвијића. С друге стране, придев *нерейлански* налазимо код Дежелића („У панџама лава“) (Тај пример није овде цитиран).

требе овога придева, углавном у облику *нерејљански*¹. У Географском атласу (издање Геокарте, Београд 1953 г.) наша сам на карти Југославије *Нерејљански К*(анал). Мала анкета коју сам спровела међу наставницима једне београдске гимназије показала је да сви они врло ретко употребљавају придев о коме је реч, али када га употребе, онда му дају облик *нерејљански*.

Да је школа узрок од кога потиче већ раније споменута разлика, уочена на примерима из лексичке грађе Института за језик САН, сведоче и нека усмена обавештења прикупљена од интелектуалаца родом из крајева око Неретве и оних који су тамо живели и радили дуже времена. Сваки од њих рекао ми је да би према своме осећању употребио облик *нерејвански*, али да употребљава облик *нерејљански* зато што га је *научио у школи*. По њиховим саопштењима (међу којима је и саопштење једног од наших младих стручњака који је вршио језичка испитивања баш на томе терену) придев *нерејљански* данас употребљавају само школовани људи, и то не сви, док људи са села, без школе, данас већином, уколико га употребљавају, употребљавају придев *нерејвански*.

Што се тиче историје, у великој већини уџбеника, студија и стручних чланака² употребљена је именица *Нерејљани(н)* и од ње изведен придев *нерејљански* онда када се говори о српском племену које је негде у другој половини VII века населило приморску област око Неретве и својом ратоборношћу и гусарењем по Јадрану причињавало велике невоље Млечанима.

Као што се из изложеног материјала може видети Маретићева констатација да је облик *нерејљански* писац могао узети

¹) У једном од најновијих уџбеника географије, штампаном 1952 у Београду, већ се јавља колебање у употреби два придева о којима је реч. Тако се навал реке Неретве назива једном *Нерејвански* а други пут *Нерејљански канал*.

²) Поред већ наведених примера (Енциклопедија Ст. Станојевића) навешћу и остала дела која сам прегледала у вези с овим питањем:

Вл. Ђоровић — *Историја Југославије*, Бгд. 1933, поглавље Неретљани и Млечани и др.; Босна и Херцеговина, Поучник СКЗ 1925, стр. 35, 36, 38, 40.

Ф. Шишић — Бискуп Штросмајер и Јужнословенска мисао 1922, 113. Мостар и Херцеговина — уредници: Р. Димитријевић, Ј. Радуловић и А. Неметак.

Херцеговина, Ј. Дедијер. Етногр. зб. 12, 111.

Ђ. Даничић, превод *Историје Срба* од Мајкова.

М. Барода -цитат у Ђоровићевој *Историји Југославије*.

из народног говора онога краја, данас би се пре могла употребити за облик *нерейвански*, или бар за оба облика равноправно.

Оба ова придева, и *нерейвански* и *нерейљански*, изведена су преко имена становника Неретвине долине¹: *нерейвански* наставком *-ски* преко именице *Нерейванин* и *нерейљански* истим наставком преко именице *Нерейљанин*, где се испред наставка *-јанин* вршило јотовање групе *вј > вљ*, па се онда због тешког изговора групе *-џвљ-* сугласник *в* губио.² (Испор. Маретићеву Граматику и стилистику § 76 б, 81а и 99).

Поред наставка *-јанин*, испред кога се врши јотовање, јавља се данас и наставак *-анин* (испор. Мачва: Мачванин, *мачвански*; Бачка: Бачванин, *бачвански*). По нашем мишљењу стари облик *Нерейљанин*, односно *нерейљански*, који се услед деформације из фонетски објашњивих разлога у новије време у језичкој свести припадника нашег језика донекле удаљио од именице која му је у основи (*Нерейва* а *нерейљански*), стао се замењивати млађим обликом *Нерейванин* — *нерейвански*, чија је веза са именицом од које је изведен потпуно јасна.

Да овакав развитак већ постоји у нашем језику, потврдићемо на тај начин што ћемо упоредити развој одговарајућих облика од именице Будва. На то поређење упућује и Рјечник Југославенске академије и Рјечник Броза и Ивековића (в. именицу Неретљанин).

У Вуковом Рјечнику присвојни придев од именице *Будва* гласи само *будљански* (изведен преко именице становника: Будв + јанин > Будвљанин > Будљанин, са губљењем сугласника *в*). У Рјечнику Југославенске академије за придев *будљански* каже се да је „од прошлога вијека“ и да се налази „у наше вријеме између рјечника само у Вукову“. Придев *будвански* наводи се као нов и савремен.³ Овај нови облик чија је веза са основном именицом

¹) Извођење присвојних придева на *-ски* на овај начин ређе је у нашем језику, али га има. Испор. проф. Д-р А. Белића (Савремени српско-хрватски језик, II део, Наука о грађењу речи), који вели: „Често се придеви граде не од именице краја или места, већ од назива становника из тих крајева па ипак су придеви за именице краја или места“...

²) Облик *Нерейљанин* нашла сам у лексичкој грађи Института за језик САН: „Ђоко ти је *Нерейљанин* (Баја, Наши поморци III, 62).

³) Већ у „Вили“ Ст. Новаковића од 1868 године на стр. 118 налази се пример „Православно србско обшгство *будванско*“ (Рубрика „Књижевност“, из садржаја „Србско-далматинског магазина“ од 1867 г.).

потпуно „прозрачна“, сасвим је потиснуо данас стари облик *будљански*¹, као што је и име становника данас једино *Будвани* а не *Будљанин*.

Слично је и са придевом *рисански* (изведеним од именице *Рисан*) који се данас све више употребљава поред старијег *ришњански*, изведеног преко *Ришњанин*, тј. човек из Рисна.

За разлику од судбине старог облика *будљански* који ће се по свој прилици изгубити без трага у говорном језику као и у књижевном, придеву *нерейљански* не можемо проричати исту судбину. Не, углавном због тога што су се именица *Нерейљанин* и придев који је од ње изведен наставком *-ски* (неретљански) везали за један конкретан, одређени историјски период, и тиме ушли у област историјских наука, у чијим ће се удбеницима и студијама увек појављивати.

С друге стране, новији облик *нерейвански*, који се данас на терену Херцеговине углавном налази као облик из народног говора и који је ближи савременом језичком осећању, продира све више у употребу и преовлађује већ и у дневној штампи онда када се о Неретви говори као о географском појму. Оба су облика, дакле, данас равноправна у језику.

Не треба, значи, давати предност ни једном ни другом облику, не треба из језика гонити ни један од њих као неправилан и погрешан, већ се могу употребљавати оба, али, по моме мишљењу, са извесном диференцијацијом у значењима. Придев *нерейљански* употребиће се онда када се говори о нечему што припада или што је својствено становницима некадашње области Неретве, старом племену Неретљанима (*нерейљанско* гусарење, стара *нерейљанска* жупа, *нерейљанска* насеља и сл.); придев *нерейвански* пак онда када је реч о Неретви као реци, као географском појму. Дакле, *Нерейвански* канал (како то стоји у једној од најновијих карти Босне и Херцеговине), *нерейвански* мостови, *нерейванска* пржина (пример из грађе о дијалекту источне Херцеговине), *нерейванске* голети, *нерейванска* клисура итд.

¹) Већ низ година свако лето проводим у Будви и само једном, у разговору са средовечном Будванком, чула сам овај стари облик. Жена је причала да су били неки странци (мислила је на оне који нису из Будве него из неког другог нашег града) који су их питали јесу ли *Будљани*, „а ми се, вели, *Будвани* слатко насмијали“.

Сличну нијансу у значењима нашла сам у књизи Владимира Ђоровића „Босна и Херцеговина“ (Поучник СКЗ, 1925 г.) где аутор доследно употребљава именицу *Нерейлани(н)* у историском, а придев *нерейвански* у географском смислу. (Исп. стр. 35, 36, 39, 40). Он је, као Херцеговац са Неретве, свакако имао истанчано језичко осећање, посебно у овом питању. Зато се, мислим, може прихватити и у претходном пасусу предложено разграничење значења придева о којима је било речи, како би се убудуће избегло колебање о томе када ће се и како употребљавати сваки од њих.

Б. Шљивић-Шимић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Да ли имате телефон у сѐтану?*

— *Није на мом имену.*

Овако се не може рећи. Телефон може само бити пријављен или гласити *на нечије име*, те стога допуна глаголу *пријавити* (који је горе изостављен) овде може стајати само у акузативу. Дакле:

— *Није на моје име. — Није пријављен на моје име.*

2. *Павловићева жена Дана њосле налогене ваџре у њећи закључала је своју децу у кући, и уџуџила се мужу у Кучево, удаљеном седам километара од села.*

Овде бисмо указали на две ствари: пре свега, није добро рећи *њосле налогене ваџре* када ова синтагма, као у горњој реченици, треба да има смисао временске одреднице. Требало је да стоји *пошџо је наложила ваџру*, или *када је наложила ваџру*, или некако слично, јер би смисао реченице тада био много јаснији, а и реченица би била стилски лепша.

Сем тога није јасно ко је био удаљен седам километара од села, муж или Кучево! По смислу ипак изгледа да се синтагма *удаљеном седам километара од села* односи на Кучево, и тада би требало да гласи: „... у Кучево, удаљено седам километара од села“, јер је именица *Кучево* овде у акузативу (правац кретања на питање —куда?), па у истом облику мора да стоји и његова одредница.

Требало би да реченица гласи:

Пошџо је наложила ваџру у њећи, Павловићева жена Дана је закључала своју децу у кући, и уџуџила се мужу у Кучево, удаљено седам километара од села.

3. ... *добаци јој њоглед који је био намераван да буде израз разумевања и саучешића.*

Врло је чудновато да се и овакви примери стилске немарности могу наћи у нашим познатим дневним листовима.

Какав је то *поглед* који је био *намераван*?

Зашто да се не каже једноставно:

... *добаци* *јој поглед* којим је *хтео* да *јој* *изрази* *разумевање* и *саучешће*.

4. *Прозори* на *сушурену* зграде *хоћела* „Балкан“...

„Non-stop“ *лојше* у *сушурену* зграде...

Станбене или било какве друге просторије које се у зградама налазе испод нивоа улице или површине тла, називају се код нас најчешће *подрумом* (каже се напр. *стапује* у *подруму*), али се исто тако врло често чује и страна реч која у француском језику — из кога је позајмљена — гласи *souterrain* (лат. *subterraneus*), што у преводу значи *нешто што је испод земље, испод шерена*: — стан, ходник или слично, па даље у вези с тим и *шајти*, *скривени* (в. Речник француско-српскохрватског језика А. Пернћа и *Dictionnaire de la langue française, Littré et Beaujean, Paris 1914*).

Очигледно је, дакле, да ова реч у нашем језику једино може да гласи *сушерен*, а никако *сушурен*, поготову ако се узме у обзир да се именица *шерен* — која улази у састав дотичне речи — (франц. *terrain*, тј. *месито*, *земљиште*, *плац*, *земља*) — у нашем савременом језику налази у врло живој и свакодневној употреби једино у овоме облику (испор.: *идеални шерени* за *смучање*, *фудбалски шерен*, *шеренски сџручњак* или *шеренац*, *шеренски додајак* итд.) а никада у облику *шурен*.

5. *Код нас нико није разборио* ... *испишао* и *одредио* *стихију* *социјализма* *саме* *по* *себи* *као* *социјалне* *појаве*.

Објекат је овде у акузативу, па стога и његова одредба треба да има исти облик:

Код нас нико није разборио ... *испишао* и *одредио* *стихију* *социјализма*, *саму* *по* *себи*, *као* *социјалну* *појаву*.

6. *Тако је лик* *Мајке Храброст* *у иншерирацији* *Љилане* *Крстић*, *иако* *нема* *онај* *сиљни* *замах* *који* *јој* *даје* *Брехт*, *дала* *једну* *своју* *нијансу* *која*, *можда*, *обогаћује* *или* *оилемењује* *Брехт* *ову* *замисао* *лика*.

И још једном питање смисла реченице у вези с конгруенцијом! У овој реченици одиста се не може са сигурношћу рећи шта је субјекат; да ли *лик Мајке Храброст*, да ли само *Мајка Храброст*, или пак *иншерирацијор* *је* *улоге* *глумица* *Љилана*

Крстичић. Није јасно, даље, на кога се односи заменица у дативу *joj*, нити ко је дао лику Мајке Храброст „једну своју нијансу“. Потребно је да читалац при читању добро размисли, па да онда сам створи некакав закључак, који може, али и не мора, да буде тачан. А то, мислим, није сврха писаног текста, поготово не онда када је тај текст штампан за широку јавност. Требало би већ једном повести рачуна о томе да је пишчева дужност да читаоцима јасно и недвосмислено изложи своје мисли.

7. *Изражен је жал за прошлошћу Напуља, која је била ђевкија и безбрижнија...*

Чини нам се да овде први придев којим је охарактерисана прошлост Напуља није нарочито срећно изабран. У нашем језику доиста постоје придеви изведени наставком *-ак* од глаголског општег дела, на пример *чишак* (рукопис), *ковак* (метал), *орак* (који се лако оре), *варак* (кунус, који се лако вари) итд. Али они увек означавају нешто што се може читати (ковати, орати, варити), или, пак, нешто се лако чита (кује, оре, вари).

Када је овде писац рекао *ђевка*, тј. *ђевкија* *ђрошлоси* јасно је да није могао мислити на прошлост која може да се пева, која се (лако) пева, него на прошлост Напуља која је била безбрижнија и у којој се стога више певало, која је претстављала једно распевано доба, ведро и веселије но данашње. Отуда тешко да се придев *ђевак* у овоме значењу може употребити.

Сем тога, иако је јасно да је писац, употребивши израз *жал* хтео да својој мисли да изврстан архаични и песнички призив, ипак би боље било да је уместо ове дијалекатске речи употребио један од књижевних израза: жалост, бол, туга и сл. А ако је баш ту дијалекатску реч хтео да употреби, онда је требало да узме цео дијалекатски склоп и да каже „*жал за ђрошлоси*“ (исп. толико познати склоп „*жал за младоси*“ код Боре Станковића).

Б. Ш.

8. *Изврсан број земаља ђрихвалитио ђозив* (Политика 28 IX 1956, 6).

Изврсан је грешка: треба *Изврстиан-изврсна-изврсно*, јер је овај придев у вези са глаголом *изврстиити*, а *и* у облику *изврстиан* нема разлога да се губи. Супрогна је грешка *независтиан*.

9. Не обесхрабљује чињеница да је *и*рођао законски *и*редлог. (Вечерње новости 29-IX-1956, 6).

У књижевном језику нема места ни *храбаљ*, ни *охрабљити*, ни *обесхрабљивати* — па према томе ни *обесхрабљује*. Правилно је: *обесхрабрује*.

10. *Италијански уметници били су јуче увече гости код италијанског амбасадора* (Политика 19-II-1957, 8).

Примери као *јуче увече*, *данас увече* претстављају непотребно осиромашавање језика и, разуме се, драстичне језичке грешке. Нема, наиме, никаквог разлога да избегавамо лепе, јасне и обичне речи: *синоћ*, *вечерас*. Ова грешка јавља се под утицајем туђих језика.

11. Оно *што* називамо *јавним мњењем* није *баш* олако *и*римило *ово* *заобилажење* (Политика 12-I-1957, 1).

На грешку *мњење* уместо *мњење* (такође у Политици) недавно је на овом месту указивано (књ. VIII, св. 1—2). *Мњење* је глаголска именица од *мнити*, па је јотовање обавезно, као год и код *гоњење*.

М. П.

НАШ ЈЕЗИК излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; иста свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 300 дина; цена појединог броја је 60 дина. Претплату слаштин Институту за српски језик САН, Кнез Михајлова 35/I, на чековни рачун број 101-T-582. Рукописе слаштин Уредничком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд.

— Рукописи се не враћају.

Albionia Sada

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК**

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VIII св. 7-10

БЕОГРАД 1957

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>А. Бешић</i> : Једна научна и практична потреба	201—204
2. <i>М. Сивановић</i> : Опредебе самосталних речи	205—225
3. <i>В. М. Мићковић</i> : Откуда Филипу Вишњићу презиме <i>Вишњић</i>	226—232
4. <i>С. Матић</i> : Једна необична употреба предлога	233—235
5. <i>И. Груић</i>: Разлика између предлога <i>због</i> и <i>услед</i>	236—241
6. <i>В. М. Мићковић</i> : О називу <i>сабља димичкиња</i>	242—245
7. <i>С. Матић</i> : О значењу: види ми се = чини ми се	246—247
8. <i>Б. К.</i> : О значењу речи „Давор“, шаро, давор ² , добро-моје! ¹	248—250
9. <i>М. С. Лалевић</i> : О појавама безавим за глаголску ренцију	251—258
10. <i>Берислав М. Николић</i> : Запосвен, запослење	259—262
11. <i>М. С. Московљевић</i> : Најзад имамо српско-руски речник	262—268
12. <i>Аница Шаулић</i> : Прилог лексици народних говора	269—285
13. Језичке поуке	286—292

У Р Е Д Б У Ј Е О Д Б О Р

Секретар Уредничког одбора — Бранислав Милановић

— Научно дело —

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД

Слог: „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

M. Stasjevit

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК**

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VIII

БЕОГРАД 1957

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; њих свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Рукописе слајти Уређивачком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд. —
Рукописи се не враћају.

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД

Слог: „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

С А Д Р Ж А Ј

VIII књиге Нашег језика

	Страна
<i>Белић А.</i> : О науци о језику у средњој школи	1— 5
Наш правопис у новој обради	65— 70
Значај новог правописа	86— 88
Старословенски језик	125—127
Једна научна и практична потреба	201—204
<i>Б. К.</i> : О значењу стиха „Давор’, шаро, давор’, добро моје!“ .	248—250
<i>Грицакић И.</i> : О неким особинама футура II (футура егзактног)	89—105
Разлика између предлога <i>због</i> и <i>услед</i>	236—241
<i>Димитријевић Радмилко</i> : О облику и значењу речи <i>накрџај</i> у пе-	
сми Бановић Страхиња	19— 22
<i>Лалевић М. С.</i> : Језик и стил Сијарићевих „Бихораца“	36— 52
О појавама везаним за глаголску рекцију	251—258
<i>Марков Б.</i> : О наставцима <i>-ана</i> , <i>-ија</i> , <i>-лук</i> и <i>-ија</i>	151—170
<i>Машић С.</i> : Једна необична употреба предлога	233—235
О значењу: види ми се = чини ми се	246—247
<i>Милановић Б.</i> : О неправилним облицима глагола <i>извинити</i> (<i>се</i>)	
и њиховом значењу	145—150
<i>Мишовић В. М.</i> : Откуда Филипу Вишњићу презиме <i>Вишњић</i> . .	226—232
О називу сабља <i>димшикиња</i>	242—245
<i>Московљевић М. С.</i> : Најзад имамо српско-руски речник . . .	263—268
<i>Николић М. Берислав</i> : Акцентат присвојних придева типа <i>момков</i> ,	
<i>очев</i> , <i>сестџин</i>	184—188
Запослен, запослење	259—262
<i>Пецо А.</i> : Промене глагола <i>врети</i> и <i>зрети</i>	28— 35
Социјатив без предлога <i>с</i>	171—174
<i>Пешикан М.</i> : „Одредни придев у српскохрватском језику“ . .	171—174

<i>Радуловић Ј.:</i> Аугментативно-пејоративно значење неких именица	106—113
<i>Стевановић М.:</i> Императивне сложенице	6— 18
Уз чланак проф. Љ. Јонкеа „Неколико ријечи о одјецима Новосадског састанка“	23— 27
Измене у правопису српскохрватског језика	71— 85
Око значења аориста	128—144
Одредбе самосталних речи.	205—225
<i>Шаулић Аница:</i> Прилог лексици народних говора	269—285
<i>Шљивић-Шимић Б.:</i> <i>Нерейвански</i> или <i>нерейљански</i>	189—195
Језичке поуке	53—64, 114—124, 196—199, 286—292
Регистар	293—315

ЈЕДНА НАУЧНА И ПРАКТИЧНА ПОТРЕБА

Већ се одавно говорило о састављању језичког атласа као о насушној потреби наше науке. Решавање многих научних питања просто се одлаже док се и код нас не приђе састављању језичког атласа. Можда се у томе каткада и претерује, али је несумњиво да научна потреба за њим постоји. Она постоји и нарочито за нашу земљу јер мало има земаља у којима се вршило толико премештање становништва с једног места на друго, а према томе и једног говора на место другог. Мало је, врло мало места за које се може рећи да има сасје старо становништво иако се на много места помињу старинци. Али је увек питање да ли су ти старинци само релативни старинци или прави аутохтони, стари урођеници. Наш распоред дијалеката изменио се у знатној мери. Од краја XIV века, од доласка у наше земље Турака и поступног заузимања Србије (1459), и Босне (1463) и Херцеговине (1482), а затим и већине српскохрватских земаља, врши се померање нашег становништва. У току XVI в. када су и Хрватска, и Далмација и Славонија сведене на најуже границе (пад Бихаћа 1592 и 1606 мир краља Рудолфа са Турцима), узбуркано је и узнемирено њихово становништво, тако да и ту настају тзв. метанастазична кретања, каткада насилна, а често и својевољна, која су у већим размерима прекинута тек крајем XVII в., када се отпочиње ослобођавање Хрватске (до Уне и до јужног Велебита), целе Славоније и великог дела Срема (Карловачки мир 1699). После тога се отпочињу нова кретања у ослобођене земље, а нарочито у Војну Границу, којом је била опасана Турска тога времена, почевши од мора, кроз Хрватску, Славонију, Срем, делимице Бачку и Банат. Дајући нарочите повластице својим становницима, граничарима, Војна је Граница стално привлачила к себи и српско и

хрватско становништво мењајући полако и слику језичких односа у нашој земљи. Било је и других, већих и мањих сеоба нашег становништва. Сетимо се сеобе Арсенија Чарнојевића (1690 г.) и Арсенија Шакабенте (1737). И пре тога времена била су разна кретања и премештања становништва: 1481 из Крушевца у Угарску, у исто време из Босне у Хрватску и пресељавање у Босанску Крајину, а нарочито 1520, 1528, 1547, 1562, 1564, 1579, 1582 и доцније. Тада су се Срби населили у знатној мери и по Банату, Бачкој, Срему, Славонији и другим покрајинама, мада је у неким од њих (Банат, Бачка, Срем) било српског живља од старине.

Све је то знатно утицало на стварање нарочитих прилика за образовање нових језичких целина, различитих прелаза међу дијалектима и најразличнијих њихових комбинација. Нашој науци пошло је за руком да, у току последњих педесет - шездесет година, у најкрупнијим потезима окарактерише наш језик на терену. Добили смо врло интересантну слику дијалекатских односа која показује резултате тих вековних померања. Али то не значи да одређени дијалекти обухватају увек поједине језичке црте потпуно, без остатка. Језичке црте често и друкчије захватају делове наше земље него што то показују језичке границе дијалеката од нас одређених, тако да нам груписање језичких црта даје само релативну слику наших говора: засебним цртама ти су говори повезани каткада и друкчије, на различне начине. Како су они повезани и шта оваква или онаква веза тих црта значи, моћи ће се утврдити тек после проучавања протезања сваке важније црте у том правцу. То може показати дијалекатски атлас целокупног српскохрватског језика заснован на знатном броју језичких особина и зналачки израђен. Познато је колико су слични атласи користили развитку науке у Француској (Gilliéron), у Италији и Швајцарској (Јуд и Јаберг), у Румунији и по другим земљама.

За нас питање састављања језичког атласа има и другу страну, мада би и сам научни значај његов био довољан разлог да се његову остварењу што пре приступи. То је потреба нашег књижевног језика (наравно, подједнако, писменог и усменог). Наш књижевни језик заснован је на нашем народном језику. Од њега он води непосредно порекло у XIX в., а под његовим се сталним утицајем он отада развијао. Тако су се у њему појавиле често двојаке особине за исти појам, а каткада и тројаке. Ми смо се досада поводили

за језиком нашег великог учитеља Вука. Али савремени језик отишао је у своме стваралаштву и даље од Вука. Напоредо са Вуковим особинама почеле су се развијати и друге којима је тако исто непосредни извор народни језик оних крајева из којих је поникао и књижевни језик Вукова времена. То су такозвани дублети нашег књижевног језика. Којој би се црти могло дати првенство, може опет одлучити народни језик: оној којој је и сам народни језик дао првенство.

То не значи, наравно, да се из овог искључују и књижевници и други ствараоци у области књижевног језика. Ту питање има да реши нормативна граматика. Оно што се у књижевника најчешће употребљава, а што је творевина књижевног језика, тј. оних који тај језик стварају, већ самим тим је одлучило питање, по себи се разуме, ако те црте одговарају духу нашег језика.

Најшира област за тај посао, када се имају на уму практички циљеви којима он има да послужи, јесте наша данашња акцентуација. Ту има доста двојних и тројних начина акцентовања речи, а према њима је осетљивост образована човека велика. Да наведем који пример. Говори се напр. *и́летѝмо*, *и́летѝѝме*, а тако је писао и Вук и Даничић, а употребљава се доста често и *и́лѝѝмо*, *и́лѝѝме*. Таквих глагола има врло много. Зна се шта је старије и, како би се рекло, правилније, али се зна такође да *и́лѝѝмо*, *и́лѝѝме*, иако је новије, није никакво кварење језика, већ обрадовање према једнини *и́лѝѝм*, *и́лѝѝш*, *и́лѝѝ* и 3 л. мн. *и́лѝѝу*, дакле продужавање стварања новог система на основу аналогije, језичког појава који се јавља и у другим правцима. Ту имамо упрошћавање овог система облика које није противно духу нашег језика. Па ипак, како да се реши ово питање? За невољу остављено је данас да се може употребљавати и једно и друго докле се једном научном анкетом не би утврдили обими употребе једног и другог облика. Тако је у многим другим случајевима. Језички атлас ту би могао лако и дефинитивно помоћи.

Наравно, и лингвистички атлас донео би само грађу на основу које би се могле донети одлуке о заједничким облицима. У сваком случају, ми морамо бити добро и солидно обавештени.

Састављање језичког атласа захтева много пажње, познавања ствари и сналажљивости. Пре свега морају бити добро састављени упитници (квештионари). То не значи да је упитник

утолико бољи уколико има више речи, већ ако има онај материјал на основу којег се може постићи оно што се жели. Језичких атласа може бити различне врсте. Уосталом ту се треба користити и оним што је већ досад урађено. Тако је напр. Север Поп, познати дијалектолог и оснивач једног светског центра за дијалектологију у Лувену, израдио целу књигу о различним упитницима за лингвистичке атласе и упутствима како их треба састављати (*Bibliographie des questionnaires linguistiques*¹, да и не говорим о другим узорима и словенских и несловенских земаља. Друга је потребна ствар имати спремне записиваче на местима. Ако раније такве послове нису радили, за њих их треба оспособити. То морају за тај посао бити школовани и нарочито спремни људи. Напоследку, мора се тачно обележити мрежа места која треба обићи и унети у испитивање. За наше послове мрежа мора бити састављена према покрајинама за које се зна да могу дати потребан материјал. Њихов се број може увећавати или смањивати, што би се показало према потребама дотле обрађенаг материјала и обраде.

Ја се надам да наша наука неће још дуго очекивати остварење овог значајног подuzeћа, утолико пре што се у неким центрима нашег научног рада тај посао већ отпочиње и што се износи све чешћа потреба да се изради и заједнички лингвистички атлас свих словенских језика, за који би наш атлас био један од потребних претходних радова. Уосталом, његова би организација могла да прихвати и остварење оног упитника који би се јавио као специјална потреба свесловенског лингвистичког атласа.

А. Белић

¹ Изашло у *Collection des publications de la Commission de l'enquête linguistique* (под *Comité International Permanent de Linguistes*). Библиографије тих упитника излазиле су раније у часопису *Orbis*, који уређује такође Север Поп, проф. на Католичком универзитету у Лувену.

ОДРЕДБЕ САМОСТАЛНИХ РЕЧИ

Запазили смо да у последње време и неки наши педагошки часописи третирају језичка питања, нарочито уколико она стоје у вези с наставом матерњег језика у нашим школама. И то је добро. Ми се томе свакако можемо радовати. Питање је само на какав начин се то чини у неким случајевима. Па ипак се ми на томе нећемо, или бар за сада нећемо, задржавати, него ћемо се осврнути на нека питања која је потребно расправити, нарочито тамо где се она и с научне стране додирују. Једно од таквих је питање апозиције коме је посвећен чланак д-р Илије Мамузића *Апозиција у науци и настави* (Настава и васпитање бр. 4, 1956, стр. 193—200).

Ми ћемо се с Мамузићем одмах сложити да је у ово питање потребно унети више светлости. Ми му, управо, и посвећујемо ове ретке више тога ради, него што бисмо с писцем наведеног чланка хтели полемисати о ономе у чему се с њим не можемо сложити. Па ипак ћемо, још на почетку, и на овоме морати да се задржимо из принципских разлога.

Д-р И. Мамузић се јада што из досадашњих наших објашњења апозиције излази „као да нам је и данас много више стало до самих *дефиниција и класификација* појмова о језичким појавама него до стварног уношења деце, путем језичких осећања и посматрања, у изражајну услугу тих појава“ (нав. чланак, стр. 194). Оваквом констатацијом се чини врло рђава услуга науци у име које се то говори. Будући да давање дефиниција и потребних класификација не искључује уношење (ми сматрамо да је срећније било рећи *увођење*) деце, путем језичких осећања и посматрања (ја бих рекао *језичког осећања и посматрања*) у *изражајну услугу* тих појава (мислим да би боље било рећи — у *разумевањем* тих појава), — ова нам констатација звучи као фраза, а од фраза ни у науци ни у настави нема користи. Уосталом граматика, па ни

она школска, не може избећи нити треба да избегава дефиниције, као ни класификације, тамо где су оне потребне. А када су и дефиниције и класификације допуштене у осталим научним дисциплинама: у хемији, физици, биологији, у математици, у логици, у психологији, у историји, па и у уметности, ми не схватамо ради чега би граматику требало лишити права на њих. Разумљиво је да се њима ни у уџбеницима не може претерано оперисати већ, поготову овде, треба више објашњења, више добрих примера. А нарочито у гоступку извођења наставе треба од примера, преко свестраног њихова објашњења, ићи к дефиницијама. Али их ипак ни у граматици није допуштено избегавати. Колико пак у настави матерњег језика треба користити језичко осећање ученика — није потребно доказивати. Свакоме наставнику овога предмета то мора бити јасно. А што многи немају вештине да наставу изводе овим путем, неће бити кривица до граматичара, који у својим уџбеницима дају и дефиниције.

Већ смо и напред рекли како и сами осећамо да проблем апозиције треба мало више осветлити. Другим речима: и ми сматрамо да је и у школским књигама потребно дати потпуније објашњење апозиције, али не само апозиције него, у вези с њом, и потпуније објашњење атрибута и других одредаба самосталних речи. Само се поставља питање неће ли та потпунија објашњења појачати гњев оних који сматрају да језик треба учити само преко грешака које се у њему праве и неће ли и многи други, ако се та објашњења дају и у школским уџбеницима, сматрати да наше ученике треба поштедети толике опширности. Овим сам хтео рећи да узрок досадашњим непотпуним разјашњењима делова реченице на којима се овде мислим задржати треба тражити и у настојању писаца да избегну опширност уџбеника, због које им се често, каткад можда и оправдано, замера. Ја овим не мислим да се, као писац уџбеника, лично браним, али морам констатовати да писац чланка *Апозиција у науци и настави* у њему доказује недостатке углавном мојих објашњења апозиције. Он, истина, каже да се „у хрватским граматицима појам апозиције везао за формални елеменат именице, а у српским за формални елеменат замене“ (1. с. 194), па онда говори о везивању службе апозиције за замену као највећем недостатку српске дефиниције о апозицији (стр. 196), а затим оставља остале граматичаре, па чини прву

замерку што „Стевановић сматра апозицију именским долатком који означава оно исто што и име коме се додаје“ и држи да је она „уствари друго име појма већ једанпут означеног именом уз које стоји“ да се опет экоми на то што српски граматичари (међу осталима, дакле, и Стевановић) апозицију везују за формални елеменат замене“, што је она (тј. апозиција) код њих (дакле — код свих) „замена речи“ ...„те баш замена“. У мојој се граматници з а м е н а нигде и не спомиње, него се, напротив, даје констатација које нема у другим граматикама да апозиција „као име већ означеног појма садржи њ е г о в е о с о б и н е гледане ‘с неке друге стране“ да, као таква, „она може и изостати, јер се по већ датоме имену зна о чему је реч“ и „да се апозиција накнадно додаје ради свестранијег објашњења појма који се њом означава“. Писац чланка у Настави и васпитању, истина, није пропустио да то истакне, али као да не жели да се задржава на овоме, што је за објашњење апозиције битно, јер одмах износи замерку што ја не изводим закључак да је апозиција неопходна, него кажем, супротно, да „није неопходна“. Она, међутим, ради одређивања одређеног појма одиста и није неопходна. Да је и стилски излишна, на шта се у наведеном чланку окреће, — то, колико нам је познато, ниједан граматичар још није тврдио. А што је главно: у граматници се даје синтаксичка, а не стилска вредност синтаксичких категорија. Писац чланка у *Настави и васпитању* полази са другог становишта и кад тврди да је апозицију немогуће изоставити, па зато узима „ма који пример, рецимо први Стевановићев „*Партија, извидница народа, гледа далеко у будућности*“ (нав. чл., 196), а ми опет кажемо да је без апозиције као одредбе и у овом примеру јасно о коме појму се говори, да она ту долази уз један већ одређени појам и да, према томе, нису у праву они што сматрају да апозиција „врши исту службу коју и атрибут“ (нав. чланак, стр. 197).

И из наше дефиниције која се и у чланку цитира (а ја сам је мало пре овде поновио) јасно је да и за мене апозиција, иако означава (истичем да за мене означава, а не казује, како писац чланка тврди да сам у својој граматници рекао), исти појам који и реч на коју се односи (Са овим ћемо испоредити оно што се говори не само у нашим него и у синтаксама осталих језика, између осталих и у једној од најпознатијих граматика

савременог француског језика, где се каже: „l'apposition désigne toujours le même être, le même objet, le même fait ou la même idée que le nom qu'elle complète“. — Maurice Grevisse, *Le bon usage grammairre française*. Paris 1955, 147)¹, — садржи особине, не једну већ више њих (то је сасвим разумљиво када се зна да је то обично именица или именичка синтагма), да и она, дакле, иде у категорију одредаба као и атрибут, али да се ипак апозиција и друге апозитивне одредбе синтаксички знатно разликују од атрибута и атрибутских одредаба уопште. Ми ћемо то ниже детаљније показати, а овде ћемо се задржати и на још једној или две замјерке које нам чини писац поменутог чланка.

Он истиче да је у уџбеницима потребно доказивати оно што јест, а не оно што није. И одређеније — изрично каже: „Стевановић доноси цео параграф (442) којему је задатак да каже не шта јест, него шта није апозиција“. То је заиста тачно, али ја ни сада не мислим да је то било непотребно, јер у томе параграфу, наравно пошто сам рекао шта је апозиција — ја доказујем да нису апозиције све оно што неки сматрају; да нису апозиције, рецимо, именице које означавају шире појмове од именица на које се односе у примерима типа: *Гацко ђоле л'јейо ти си*, — да то нису ни титуле и звања итд. И зато је врло чудно како писац чланка, кад му је добро познат тај параграф, може тврдити да нигде нисам обухватио примере типа „цар Стјепан“. Зар није јасно да овај пример иде у титуле, о којима сам ја баш у цитираном параграфу говорио.

Што д-р И. Мамузић сматра да је заједничка именица *цар* уз властиту именицу *Стијејан* њена апозиција, он ту није усамљен. Тога је мишљења, како је он сам истакао, био знаменити наш граматичар Томо Маретић, па и новији граматичари његове школе; тога су мишљења, углавном, врло познати француски, немачки и руски синтаксичари и синтаксичари других језика. Наше је гледиште, међутим, друкчије и ја ћу покушати да га овде образложим.

¹ И у другој једној такође познатој граматици савременог француског језика се констатује: „Dans l'apposition, les deux noms désignent la même chose, le même être (*Grammaire Larousse du XX-e siècle avec la collaboration de: Félix Gaiffe, professeur à la Sorbonne et à l'Ecole Normale Supérieure de Paris ... Paris — b^e 1936, 72*).“

Именице које означавају титуле и звања (између осталих и именица *цар*) уз било које властито име, тесно су везане за имена носилаца тих титула, односно звања. Писац чланка у *Насиави и васийишању* се жали да му „тесно, метафорички употребљено, није ни довољно одређено ни јасно“ (стр. 200). Међутим, нешто што се накнадно додаје никада није тесно везано с оним чему се додаје. Ни апозиција, дакле, није тесно везана с именом на које се односи. А титуле и звања у примерима као што је *цар Сијејан* тесно су везане с именима њихових носилаца; титуле и звања, значи, у оваквим случајевима, ако је допуштено доказивати нешто што није, нису апозиције. За ово има и конкретнијих доказа које ћемо дати у току даљег излагања.

Д-р И. Мамузић је одиста у праву кад сматра да термин *и м е н с к и* ствара забуну зато што се одмах помишља на сва имена (именице, придеве, заменице, бројеве) и да је због тога куд и камо бољи термин *и м е н и ч к е* одредбе. Али се, по нашем мишљењу, и овоме може претпоставити термин *одредбе самосталних речи*, јер се у функцији ових употребљавају каткад и друге речи сем именица. И ми, будући да полазимо од функција речи, зато и узимамо овај термин. А од функција полазимо и при одређивању вредности појединих синтаксичких категорија, па се због тога не можемо сложити с писцем чланка *Айозиција у науци и насиави* да се код нас само декларативно говори о функционалној граматици.

Ми, баш с обзиром на функције које имају у реченици, јасно делимо апозиције од атрибута. Исто тако речи које су с формалне стране идентичне с речима у служби апозиције издвајамо у посебну синтаксичку категорију ако су функције њихове друкчије, као год што и речи које се по форми својој не разликују од атрибута такође одвајамо од ових уколико су по својим функцијама у реченици различите од њих.

Мора се, дакако, водити рачуна и о ст. ољној страни и другим одликама појединих одредаба самосталних речи. А када све то заједно с њиховим реченичним функцијама и са јачином везе између ових и главних речи посматрамо у целини, — ми јасно видимо да има неколико међусобно различних врста тих одредаба. Према самим функцијама пак одредбе самосталних речи су или *ајрибујске* или *ајозијивње*.

Прве од њих, тј. атрибушке одредбе су тесно везане с речима које одређују; оне се употребљавају да одреде ранјје неодређене или недовољно одређене појмове. Као такве атрибушке одредбе су неопходне, а као неопходне су неодојиво везане с главним речима уз које стоје. Најобичније од ових одредаба јесу атрибути, у чијој се служби најчешће јављају придевске речи (придеви, придевске заменице и бројеви), као у примерима:

Имао је *варошки* капут, *сељачке* чакшире и *нове* опанке. (Д. Ђослић, Далеко је сунце, 445). — Уча је уживао углед *одличног* команданта (Исто, стр. 20). — Букова облица тивљаво је горела и цичала (Исто, стр. 31). — Један *немачки* митраљез и даље је тукао у *кућна* врата (Исто, стр. 403). — Лепа је ноћ у *моравској* долини кад месечина заспе *снежна* поља (Исто, стр. 217). — Саопштење о *смртној* пресуди као да пренерази и Павла (Исто, 181). — *Таквих* речи у *оваквим* тренуцима Павле није могао да нађе (Исто, 97). — Веровао је да му је то *најлепши* тренутак младости, па се уживљавао у *сваку* појединост (Исто, 44). — На *њиховим* лицима читало се изненађење (Исто, 25). — Постиђено погледаше *вићког* младића с *деићњасићим* лицем (Исто, 27). — Ја само вршим *своју* дужност (Исто, 31). — Обилазио би *стиарије* људе и дуго с њима разговарао (Ч. Вуковић, Висине, стр. 11). — Бубњи и праска *илехана* пећ (Исто, 10). Кроз *дувањски* дим и полутаму нејасно се виде две *урамљене* слике и два *омања* ћилима (Исто, 9). — Зар ће *фромзли* гласник ноћас морати да загази у Злоречичу (Исто, 7). — *Мокри* прамен косе почива на *високом* бијелом челу (Исто, 45).

Узгред ћемо напоменути (оно што је иначе врло познато) да се у служби атрибута не употребљавају само одговарајући облици придевских речи, који се у роду, броју и падежу слажу с речју што је одређују, него и именичке синтагме у облику неког падежа с предлогом или без њега, нпр.:

Младић *разбарушене* косе и *бледог* лица гледао је кроз мутно стакло. — Планински орлови *огуљених* *врајтова* почеше се вијати небом. — Врата *од* *куће* се нагло отворише. — Утврђење *на* *брду* је било неприступачно и тешко освојиво. — Уто неко докотрља једно буре *с* *дрвеним* *обручима*, итд.

О другим одредбама атрибутског карактера говорићемо касније, а овде ћемо се, одмах иза атрибута, задржати на апозицијама, да бисмо јасније истакли разлику између једних и других. Ми, речено је већ, идемо међу оне синтаксичаре који апозиције као посебну врсту одредаба самосталних речи одређују према њиховој служби у реченици. А служба је апозиције да казивањем нових особина с неке друге стране одреди већ одређени појам чијем се имену додаје. Зато сматрамо да је тачно када се каже да апозиција означава исти појам који и име на које се односи. Несумњиво је тачно да и апозиција приписивањем особина или казивањем нечега другог о њему одређује односни појам, да уопште узев има службу сличну атрибуту, али то што је апозицији и атрибуту овде заједничко није ништа друго него служба одређивања самосталних речи, а по свему осталом се атрибути и апозиције међусобно разликују. Посебни карактер апозиције, у односу на атрибут видеће се из примера:

Цемова војска стигла је до Брусе, *дрвног седшишиа османске власиш, лејог зеленог града на њадиџама високе љланине* (И. Андрић, Проклета авлија, стр. 59). — *Управник, њврд и искусан сџарац*, имао је крута, класичан начин управљања (Исто, 19). — *Смирна, град лејих Гркиња*, није видела такав стас (Исто, 41). — *А шта сад хоћете од мене, несџрејњака, чудака, особењака и скуљача сџарих кључева* (Р. Маринковић, Руке, стр. 159). — *Вељко Настић, кмејов син*, удари шофера каменицом у потиљак (М. Лалић, Зло прољеће, стр. 133). — *У моме селу, у овој Међи овдје*, ни сада нема ничега другог чиме би се човјек похвалио (исто, 160). — *Мало касније покуља резерва мрачног лица, сељашџиво наше у дрвоњавим униформама* (Исто, 358). — Он мора бити као ја прави стари радикал, *адамовац* (Д. Ђосић, Корени, стр. 32). — *Зар да дозволим да један полициски зликовац, мундирлија*, саслушава њега који је овој земљи уставе и законе кројио (Исто, 157).

Поређењем ових са напред наведеним примерима атрибута није тешко запазити да би се, изостављањем апозиције у првој реченици, рецимо, опет тачно знало докле је допрла Цемова војска и да је апозиција (не једна већ у овоме случају две) додата овде

да се њоме накнадно да карактеристика града уз чије име је стављена. Међутим, ако би се тако из примера: *Дугойфрајна киша шкоди усевима* — изоставио атрибут, не само да не би било јасно о каквој киши је реч него би у овоме случају њоме била казана једна бесмислица да *киша шкоди усевима*. А као у овим, тако и у свим овде наведеним примерима апозиција је одредба већ одређеног, а атрибут одредба раније неодређеног појма. Значења речи које су у основи атрибута и апозиције само су једним делом иста, а другим делом су различита. Диканж¹ за *appone* даје два значења: *dare* и *attribuere*. И у главном се може рећи да основни глагол *appono*, *appone*, - *posui*, - *positum* значи: ставити поред², метнути на што, придати, додати; а *attribuo*, *attribuere*, - *bui*, - *bitum* — одређивати, приписивати. Већ ова значења основних глагола, и поред делимичног подударанја, јасно упућују на различите функције главних одредаба самосталних речи — апозиције и атрибута.

Дефинисање апозиције као другог имена појма чијем се имену додаје не заснива се једино на формалној страни речи које се у њеној служби употребљавају, не заснива се, наиме, једино на томе што се у њеној служби употребљавају само именице, односно именичке синтагме (а ту службу могу вршити и целе реченице). Она стварно и јесте друго име већ именованог појма, само име што означава скуп нових особина које се апозицијом, иако свакад накнадно додатом, ипак приписују једанпут именованом појму. Па и поред тога је тачно да се апозиција не употребљава ради поновног именовања дотичног појма већ, како рече др. И. Мамузић, ради казивања његових особина, односно, како бисмо ми рекли, — ради одређивања већ познатог појма с неке још непознате стране, односно са стране која се као непозната жели приказати. А именице се, уосталом, као одредбе не употребљавају само у служби апозиције него и у служби именског предиката, рецимо, с именицом као главним делом тога предиката, а, по нашем мишљењу, и у служби атрибута. И апозиције, које редовно стоје у истом падежу с именицом на коју се односе, својим обликом се не слажу у роду и броју с њом, не зато што би од ње биле не-

¹ Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis I.

² „Apposition empr. du latin *appositio*, de *appone*, placer à côté“ (Maurisse Grevisse, Le bon usage grammairre française, 147).

зависне, него што се у служби апозиције употребљавају самосталне речи, које се у томе погледу не поводе за речима од којих синтаксички зависе, као што се не поводе ни у већ истицаној предикатској служби и другим службама где су у тесној вези с речју коју одређују.

Ако се, како је то одвећ познато, у служби апозиције употребљавају именице, односно именичке синтагме, а у служби атрибута — претежно придеви (и придевске речи уопште) — то не значи да све именице употребљене уз друге именице у служби њихових одредаба треба сматрати апозицијама, као што ни сви придеви у одредбеној служби нису атрибути. Проф. А. Белић у своме делу *О језичкој ифироди и језичком развијку* показао је да придеви „када се употребљавају уз именице, а не значе сталну особину већ привремену и када се употребљавају уз предикате, а слажу се са именицом по роду, броју и падежу“ ... „имају онај положај у језику који имају партиципи“ (стр. 455). Као пример с таквом употребом придева он даје прво реченицу *Дејше болесно не излази на хладноћу*. За овим наводи: *Девојка је дошла б о с а*, у коме везаност придева за предикат, дакле његов по функцији прилошки карактер, доказује употребом прилога место придева у неким језицима, између осталих у пољском (стр. 456). Привременост особине појма на чије име се односи, тј. везаност те особине само за време док се врши радња у предикату дотичне реченице, не ограничава се само на одредбе субјекта већ се она може односити и на одредбе других реченичних делова за које је везана предикатова радња, на одредбе објекатске допуне, рецимо. То се види из Белићевих, на означеном месту наведених, примера: Јанко брани Владислава *мртва* и Ја сам га *жива* видео, затим из примера: Мислиш ли ме *мртва* пожалити, пожали ме док сам у животу; Мила мајко ожени ме *млада* и др., који су у школским граматицама навођени за овај, како су га једни наши граматичари (Ј. Стојановић, рецимо) називали, предикативни додатак, односно привремени атрибут (Овим га именом у својој школској синтакси зове И. Лалевић), а који би, по нашем мишљењу, најсрећније било звати *аифрибуитско-ифрилошком одредбом*, јер врши и службу атрибута и службу прилога у исто време.

Изразито апозитивног карактера су придеви у одредбеној служби каква је у примерима:

Старе каменине, *угојене и њешке*, потеклоше брзом струјом у низину. — *Сигурни у њобеду* они су с песмом на уснама умирали. — *А младић, онако збуњен*, примаче се прозору. — *Ветрић, њун мириса од њолског џећа*, лелуја зрело, златно класје. — *Сатрвен дугим јадом и чемером*, старац суво уздахну и пође с трга. — *Бујан и још неискусан*, младић је брзо упао у сумњаве послове и дрске подвиге свога друштва и дошао у сукоб са законом. — *Сурова и врлетна мајка Босна, ојора и шкрића у свему*, не да ти да се нагледаш свога најрођенијега.

Зато се ти придеве називају *ајозицијивима*, који се, како из наведених примера видимо, обично јављају у скуповима речи, у синтагмама, а свакако су врло ретки као појединачне речи (као у примеру: *Ти, болестан, ниси ни њомишљао на њо*). Они се, дакако, као и сви придеви и родом и бројем и падежом слажу с именицом на коју се односе, али би их, на основу тих формалних одлика сасвим погрешно било убрајати у атрибуте. Ови апозитиви су врло често везани за предикативу радњу, најчешће као њен узрок (Старе каменине, баш зато што су угојене и њешке, потекле су брзом струјом у низину; зато што су (они о којима је реч) сигурни били у победу—умирали су с песмом на уснама; зато што је био бујан и још неискусан, — младић је упао у сумњаве послове; зато што је био сатрвен јадом и чемером, — старац је сухо уздахнуо итд.). И с те стране посматрани, они иду у атрибуто - предикатске одредбе. Али битнија од ове јесте њихова одлика што се као одредбе накнадно додају већ одређеним њимовима, а то им даје извесну самосталност у односу на речи којима се додају. Ова одлика њихова, која им је заједничка с апозицијама, раније је запажена. Њу уз друге неке граматичаре истичу и најновији руски синтаксичари Е. И. Коротајева и Н. Н. Прокопович у великој Граматици руског језика Академије наука СССР (Том II, стр. 643 и даље), мада ове одредбе, као и ранији, између осталих и руски, лингвисти, полазећи од формалних елемената, — убрајају у атрибуте (рус. определения), а не у апозиције (рус. приложения). Они их издвајају као „обособленные определения“, на исти начин као што и праве апозиције (обособленные приложения) одвајају од других именица у служби одредаба које немају службу апо-

зиција (l. cit., стр. 647—649), иако су и њима све ово апозиције (приложения).

Одвајање ових на изврстан начин самосталних одредаба од оних које су тесно везане с главним речима, тј. одвајање апозитива од атрибута, као и одвајање правих апозиција од именичких одредаба које имају положај (употребљавају се уз друге именице), али не и службу њихову, — не само да је оправдано него је у синтакси неопходно, јер како се у малопре цитираној Граматици руског језика каже: „обособленные согласованные определения выраженные именем прилагательным или причастием отличаются от соотносительных с ними необособленных определений по значению и по функции в предложении“ (стр. 643), а „обособление приложений обусловлено выполнением ими тех же функций в предложении которыми вызывается и обособление определений, выраженных именами прилагательными или причастиями“ (стр. 647). Занимљиво је да и неки француски синтаксичари јасно истичу разлику између одредбених именица у служби где не чине целину с речју на коју се односе и од које се одвајају запетом и именица тесно везаних с речима које одређују, ма да и једне и друге убрајају у апозиције¹.

Атрибуско — прилошким одредбама с апозитивима је заједничко то што су и ови последњи најчешће ознаке временски ограничених особина, везаних за радњу предикативу, или још уже за одређени тренутак, што су и они као и прави апозитиви уствари предикати непотпуних реченица, и што су одредбе већ одређенч појмова, а од ових се разликују тесном везаношћу за главне речи: Мила мајко, ожени ме *млада* значи — Мила мајко, ожени ме *док сам млад*; Ој Дунаве, мутна водо, што ти тако мутан течеш — што си тако *мућан док те гледам где шечеш* итд.

У српскохрватском језику, у коме је ред речи слободан и њихов положај у реченици врло ретко има граматичке функције, — ни у случају с одредбама самосталних речи не може се говорити о тачно утврђеном месту појединих од њих, јер је, на пример, у реченици: *Човек исцрпан то не би учинио* — придев *исцрпан* као и у: *Исцрпан човек то не би учинио* — атрибут; и у првом

¹ G. Cayrou — P. Laurent — Mlle J. Lods, Le français d'aujourd'hui. Paris, V^e 1949, 323—324.

и у другом случају ова реченица значи: *Човек који је исправан* *ио не би учинио*, као што у познатом стиху са придевом у атрибутско-прилошкој служби: *Срдийи Марко низ Косово језди*, где одредба стоји испред главне речи — она очет има временски ограничен карактер. Ипак се може говорити о неупоредиво чешћој употреби атрибута испред именице и о чешћој употреби атрибутско-прилошке одредбе иза ње.

И праве апозиције, тј. апозиције које су то несумњиво, за све граматичаре, такође обично (али не увек) стоје иза речи на које се односе. А и природно је што, када се узимају као накнадно додате одредбе, стоје иза речи којима се додају. Н. Н. Прокопович у цитираној великој граматичи Академије СССР каже само за апозиције уз личне заменице да долазе иза главних речи¹ сем у случајевима када „садрже у себи квантитативну карактеристику или нијансу узрочног значења“, у коме случају се „могу налазити испред заменица што их одређују“ (в. на истом месту). Међутим, примери А. А. Шахматова² које он у својој синтакси руског језика даје за апозицију-постпозицију говоре о обичном положају правих апозиција иза речи које одређују. И у српско-хрватском такође једино апозиције које садрже привремене карактеристике, обично узрочног значења, везане за вршење радње у реченици могу стајати и обично стоје испред главних речи, као у примеру: *Вредан и исправан службеник, Марко је уживао ошћише симћатије целог колеќиива*. У другим случајевима, место апозиције у нашем језику је обично иза речи коју одређује. То потврђују сви примери које смо напред за ову одредбу навели. Али ова мање-више формална страна њена овде није битна. За нас су, управо, синтаксички моменти, тј. функције појединих реченичних делова и њихов однос према другим деловима реченице, стварна веза и јачина везе између њих и речи које одређују — мерило према коме утврђујемо карактер појединих врста одредаба самосталних речи и разлике међу њима.

Посебни карактер и битне разлике између двеју основних група одредаба самосталних речи, између атрибутских и апози-

¹ Грамматика русского языка. Том II, Синтаксис, часть первая. Москва 1954, стр. 557.

² А. А. Шахматов, Синтаксис русского языка I. Ленинград 1925, стр. 277.

тивних одредаба, наиме, за све су синтаксичаре колико несумњиви толико и лако уочљиви. Али су граматичари још од давнина разлике између њих везивали за формалне одлике њихових ознака, тј. за речи којима се оне претежно казују, атрибушке одредбе за придеве а апозитивне за именице. И као што су се у лингвистичкој науци занемаривале посебне функције придевских речи у апозитивној служби о којој смо већ говорили, на исти начин многи граматичари до данашњег дана сваку именицу уз другу именицу сматрају њеном апозицијом. Тако су за једнога од најзначајнијих компаративиста индоевропских језика К. Бругмана апозиције и именице које стоје поред других именица и одређују их, као у примерима: гр. Ζεὺς Πατήρ, lat. Arabia terra, mulier ancilla, nhd. Prinz Eugen, аксл. чловѣкъ грѣшникъ, russ. бојарин-кнјаз' и сл.¹ И граматичари немачког језика све именице у служби одређивања других именица, без обзира на разлике у природи одредбе и друге различите моменте, такође сматрају апозицијама. Поред осталих и познати синтаксичар Ото Бехагел, који у својој великој историској синтакси немачког језика опширно говори о апозицијским групама² као примере за ове даје не само:

Geh in die Post, das grosse Haus links; König Sigismund, ein Katolik; Rom, die Hauptstadt der Welt; für uns Kinder, eine jüngere Schwester und mich; mit Vermeldung, dass sie, die unmenschliche Mutter sie, das Töchterlein, diesem habe versprochen, —

већ и:

Ritter Pontus, Jungfrau Cölestina, Kaiser Wilhelm, ein stadt Ninive, da inne ist ein berc Ethna, Mars der planet; das Regiment Fouquet, das Hotel Markwart и сл.

И у напред цитираној граматизи савременог француског језика поред најтипичнијих примера типа: le lion, terreur des forêts; Cicéron, l'orateur romain — за апозицију се наводс и примери: un enfant prodige, le philosophe Platon dame mouche, sultan

¹ Karl Brugmann, Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg 1904, 636.

² Otto Behaghel, Deutsche Syntax eine geschichtliche Darstellung. Band III Die Satzgebilde. Heidelberg 1928, 412—429.

léopard¹ и сл. Једнако су апозиције и за колектив аутора друге такође познате граматике француског језика одредбе какве имамо у тамо наведеним примерима: Capitaine Renard, maître Corbeau, le maréchal Foch итд.²

Руски синтаксичари, да се најзад још на њима задржимо, такође сматрају за апозицију сваку „одредбу која се изражава именицом и слаже у падежу с речју коју одређује“. Дословно овако се апозиција дефинише у великој граматичи Академије наука СССР.³ А Шахматов,⁴ свакако један од најпознатијих руских синтаксичара и синтаксичара уопште каже „приложение это то зависимое слово, которым в форме существительного означаетя свойство-качество или родовой признак господствующего слова“.

Ово говоре не само наведене дефиниције него и цело доста опширно разлагање о апозицији и у једној и другој синтакси руског језика, каогод и у њима дати примери. Међу тим примерима за апозиције налазимо код Шахматова⁵

— поред:

А он, бестия, меня уверяет. — Это вторая жена, красавица, умница... вышла за него когда он уже был стар. — Пошел домой, я не хочу с тобой, скотом, ехать. — Окружили нас, голубчиков, со всех сторон на заводском дворе. — Лёгкие судороги — признак сильного чувства пробежали по его широким губам. — Оба отличные математики, они сверх службы... давали уроки.

— и:

дерево бук, *город* Москва, *река* Днепр, *село* Каменка, *граф* Ростовчин, *учительница* Фролова; Николай Ростов, Иван Андреевич, Мария Николаевна; старикашка-извозчик, невеста-девушка и сл.;

а у Синтакси Академије наука СССР⁶ —

¹ Maurisse Grevisse, Le bon usage grammaire française (sixième édition). Paris 1955, str. 147.

² Grammaire Larousse du XXe siècle. Paris (6e), 1936, 71.

³ Грамматика русског језика II, Москва 1954, 553

⁴ А. А. Шахматов, Синтаксис русског језика. Ленинград 1925, стр. 272.

⁵ А. А. Шахматов, *op. cit.*, 273—277.

⁶ Нав. дело, стр. 553—557.

поред:

— Мы пошли на вал, возвышение образованное природой и укрепленное частоколом. — Дежурный в чистой куртке, нарядный, молодцеватый мальчик с метлой в руке встретил входивших. — В это время входила к нему в кабинет барыня, жена управляющего казенной палаты. — Человек партии, я признаю только суд моей партии. —

и:

— И вот приходит в башню ту, где скрыл царевну — красавицу. — Сокрушила злодейка жена. — Ты меня загубил со своими сыновьями — разбойниками.

И многи други исто тако значајни синтаксичари разних језика на исти начин апозицијом сматрају сваку именицу употребљену у служби одређивања друге именице и у истом падежу с њом. Управо, бар колико је нама познато, у науци о језику уопште апозиција је само тако схватана. Једино се код нас у Београду учи да је обим апозиције знатно ужи. Проф. А. Белић у својим универзитетским предавањима је истицао да именице што се као ознаке ширих појмова употребљавају уз друге именице које казују уже појмове иако имају њихово место ипак нису апозиције. Исто тако и писци школских граматика, прво Љуб. Стојановић, а затим и други — све до најновијих, за апозиције држе само именице које се као друго име истог појма у истом падежу додају главним речима ради њихова одређивања према раније неизреченим особинама. То је већ истакнуто и подвргнуто критици у Мамузићеву чланку *Апозиција у науци и настави*. То се такође констатује и у чланку проф. Ј. Вуковића *О њонеким ипостављенима наше граматике* (Књижевност и језик 1956, бр. 6—7, стр. 297—309), где се он критички осврће на неколика граматичка питања, о којима ћу ја, због нешто друкчијег мишљења о неким од њих, говорити на другом месту. Што се пак питања апозиције тиче ми углавном на њу подједнако гледамо. Одбацујући његово сврставање апозиција у допуне и приписивање осталим именицама у њихову положају а друкчијој служби делимично допунски карактер, што се апсолутно не може прихватити, ја се у осталоме овде с њим слажем, јер он, по моме мишљењу, сасвим тачно каже да су именице с местом апозиције

какве имамо у примерима: *ријека Неретва*, *ученик Иван Павловић* и сл. више атрибутског карактера.

Оне, доиста, у служби именованга особине и ранга (титуле и звања) који имају појмови уз чија имена стоје и у служби означавања врсте и рода коме односни појмови припадају, и нису ништа друго до атрибути, како нам, између осталих, потврђују примери:

Гледа га љубопитно, као што се обично гледају *сѣранци* пролазници (Св. Ранковић, *Порушени идеали* — Српски писци, стр. 127). — За њим Арсеније са пет великих кеса *мирењача* (Исто, 181). — Ухвати ме иза затиљка за кошуљу *конољачу* (А. Ковачић, У регистратури, 17). — Затим отскочи кано да га је ујела *ојровница* змија (Исто, 55). — Постаде сада мужић *јузавац*, коме се сва брига живота претвори само у то (Исто, 83). — Он сори на људе *нефраведнике* (Исто 99). — Ивица, Ивица! — ускликну регби усхићеним гласом дјевојка — *Сиројан* Ивица! (Исто, 123). — Истурa ноћу људе *јојединце* (И. Андрић, *Проклета авлија*, стр. 11). — Међу њима има Турака *избеглица* из Србије (Исто, 103). — Тако човек *сѣранац* има стално осећање да је негде на неком ђаволском острву (Исто, 15). — Ту се виде трагови уске стазе кроз *целац* снег (Исто, 5). — А оне двије сестре *сиројнице*, због чега оне (Р. Маринковић, *Руке*, 249). — И смјешка се грозно и безнадно као човјек *очајник* што сједи на дну свог властитог живота (Исто, 135). — Већ је изум праћке оборио *дива* Голијата, и *жгољу* чобанина учинио краљем (Исто, 140). — А дирљива ријеч... само потсјећа мајке *сѣарнице* у црнини (Исто, 140). — Мени је само зачудо како овај наш *вранац* коњиц из коморе не проговори (Б. Ђопић, *Доживљаји* *Николетине* *Бурсаћа*, 73). — Лице му дође кисело као да је загризао јабуку *дивљаку* (Исто, 87).

— Тако нешто читао му је *великошколац* Вукашин (Д. Ђосић, *Корени*, стр. 203). — Не бих могла да живим с овим сељацима рече *бабица* Роза (Исто, 230). — Кад дође *господин* капетан сви ће они на мене да пруже прст (Исто, 116). — Бајазит је рођен... од мајке *ројкиње* (И. Андрић, *Проклета авлија*, 159). — Десио се да је у пролазу угледао девојку

Гркињу (Исто, 43). — *Река Сава* пловна је до *Сиска*¹. — *Гацко њоле*, л'јепо ти си! — *Дрино водо*, племенџта међо! — *Дјевојка* је јечам *жишо* клела. — *Воз* нешто дуже стаје само у *Лапову селу*. — *Рођен* је у *варошици* *Прњавору* итд.

Ови се примери очевидно ни по чему не разликују од оних што их поједини синтаксичари страних језика дају међу примерима за апозиције, какви су: рус.: *злодейка* — жена, *старицашка* — извозчик, *дерево* бук, *город* Москва, *граф* Ростовчин, *учиџельница* *Фролова*; фр.: un enfant prodige, le philosophe Platon, le maréchal Foch; нем. Kaiser Wilhelm, ein Stadt Ninive, Mars der Planet; лат.: mulier ancilla; стсл. чловѣкъ грѣшникъ.

А у свим овим и њима сличним примерима из наших и страних језика означене именице нису употребљене у служби апозиције већ у служби атрибута. Ни за кога сигурно није спорно да *стѣранци* пролазници, кеса *лиѣрењача*, кошуља *коноѣљача*, *оѣфровница* змија, људи *неѣраведници*, *сиройан* Ивица, Турци *избеглице*, човек *стѣранац*, *целац* снег, човек *очајник*, *жгоља* чобанин, јабука *дивљака*, значе исто што и: *стѣрани* пролазници, кеса од *лиѣре*, *коноѣљана* кошуља, *оѣфровна* змија, *сиройи* Ивица, *избегли* Турци, *стѣран* човек, *цели* снег, *очајан* човек, *жгољави* чобанин и *дивља* јабука. На исти начин и: *злодейка* жена (жена *зливовац*) значи *зливовачка* жена, *старицашка* извозчик (старчиѣ *фијакерист*) — *стѣари* *фијакерист*, un enfant prodige (дете чудо) — *чудесно* дете, чловѣкъ грѣшникъ — *грешан* човек итд.

У посве истој атрибутској служби употребљене су означене именице *великошколац* (у *великошколац* Вукашин; исп. с овим синтагму *ѣак великошколац* која се, не мењајући значење, може означити синтагмом *ѣак велике школе*, дакле — у облику с квалитативним генитивом место *придева*), *ройкиња* (у мајка *ройкиња* једнако је мајка у *ройском њоложају*), *Гркиња* (у синтагми *жена Гркиња*) са жена *грчког њорекла*. Да се именице у оваквим случајевима употребљавају у истој (атрибутској) функцији потврђују речи пољског научника: „Одредба именице је пре свега *придев*, *придевска заменица* или *број*, а тада таква *одредба црте*, *броја* или *реда*... назива се *додатак*, напр. *добар човек*, *ѣа књига*, *ѣрећи дан*

¹ Овај и даљи примери узети су из појединих граматика и разговорног језика.

и сл. У истој функцији јавља се и именица у истом падежу у коме стоји и члан који се одређује ... *Jan król; król Jan.*¹

Заједничке именице уз властита географска имена (типа *река Сава, село Степанчиково* и сл.) у српскохрватском језику се најчешће употребљавају у стиховима (исп. примере:

Дрино водо, племенита међо. —

Девојка је јечам *жшћо* клела. —

Ти не куни Сријем *земљу* равну и сл.) —

очевидно да се речју с потребним бројем слогова попуни стих или из другог ког метричко-ритамског разлога. А када би се оне само зато употребљавале не би се могло рећи да имају и синтаксичку функцију. Али у случајевима какав је у примерима: Воз стаје у Лапову *селу* и Родио се у *варошици* Прњавору, заједничке именице *село* и *варошица* употребљене су као потребне ознаке: у првом случају да се одреди да воз стаје у Лапову *селу*, а не у Лапову *варошици*, а у другом: да се дотично лице родило у *варошици*, а не у *селу* Прњавору, именице су, дакле, употребљене да одреде неодређене појмове, а то је служба атрибута, а не апозиције. Уосталом, ништа није ново ни необично да се једне речи употребљавају у служби других, да се, између осталог, именице употребљавају у служби придева. А сасвим је оправдано да се при синтаксичкој класификацији речи сврставају према њиховим функцијама. То је управо и једино правилно. Оправдано је, дакле, и правилно именице уз друге именице у служби придева сврстати међу атрибушке одредбе. Питање је само којим их именом ту звати. Да ли их једноставно звати атрибутима, како то њихова служба у реченици налаже, или онако како смо их ми досад у својим предавањима звали и како их је ту скоро Ј. Вуковић у своме напред поменутом чланку назвао — *атрибутивским ајозицијама*. Овај термин за њих није најсрећнији зато што их ставља у синтаксичку категорију којој не припадају, ставља их ипак у апозиције,

¹ У пољском оригиналу: „Określeniem rzeczownika bywa przedewszystkiem przymiotnik, przymiotnikowy zaimek lub liczebnik, a wtedy takie określenie cechy liczby, lub porządku (...) nazywa się przydawką np. *dobry człowiek, ta książka, trzeci dzień*, itp. W teźe funkcji ukazuje się i rzeczownik w tymże przypadku, w którym stoi i człon utożsamiający...: *Jan król; król Jan.*“ (Т. Benni, J. Łoś, K. Nitsch, J. Rozwadowski, H. Ułaszyn, Gramatyka języka polskiego, w Krakowie 1923, 379.

а оне то, како смо видели, нису. Нама се чини да би за њих аналогно термину апозитив (за придевске речи у служби апозиције), најбоље одговарао назив *атрибутив* (категорија именица у служби атрибута). Овоме термину могло би се приговорити једино због тога што се он у неким језицима сасвим другог система употребљава као назив за један придевски падеж. Али, најзад, није тако ни важно какав ћемо термин за њих узети, него је од значаја утврдити да су оне синтаксички посебног карактера и да их свакако треба разликовати од апозиција. Оне су, за разлику од апозиција, тесно везане за имена уз која стоје, оне се употребљавају да та имена, као раније неодређена, одреде, па зато и кажемо да имају атрибутску службу. Апозиције, међутим, иако зависне од главних речи чине извесну целину за себе, као такве се накнадно додају тим речима да их одреде по неким новим особинама које се баш апозицијама казују. Зато апозиције имају и своју посебну интонацију, као што их имају и апозитиви¹. По тој интонацији оне се у говору разликују од атрибута, а, дакако, и од атрибутски употребљених именица. У писању се пак апозиције — будући да и у односу на главну реч претстављају извесну целину за себе и да се као таква целина накнадно додају речима ради новог одређивања већ одређених појмова које те речи означавају — редовно одвајају запетама. Ово је, с једне стране, доказ колико су у заблуди они што разлику између атрибута и апозиције објашњавају одредбеним односом атрибута према главним речима, а допунским односом апозиција према њима. Та одвећ је познато да су допуне и функционално и по интонацији врло тесно везане за управне (главне) речи и да се као такве никада никаквим знаком не одвајају од ових. Потсећамо само како би било бесмислено запетом одвојити објекат у акузативу, рецимо, или назив оруђа или име појма коме је што намењено, или појма од кога нешто потиче од управног глагола.

С друге стране, није тешко доказати неоправданост констатације неких граматичара да апозиције треба одвајати запетом само кад стоје иза главне речи. Апозиције се, мислим праве ало-

¹ Овде поново скрећемо пажњу на разликовање тзв. „обособљених“ атрибута (определения) и апозиција (приложения) од „необособљених“ код Е. И. Коротајеве и Н. Н. Прокоповича. (Грамматика русского языка Академии Наук СССР, Том II, стр. 642.—649).

зиције, и када стоје испред главних именица овдајају запетама. Нико, сигурно, не може спорити да у реченици: *Вредан и сналажљив мајстор, он је ускоро дошао до лепе зараде* — запета иза синтагме *вредан и сналажљив мајстор* није сасвим на месту, а још мање да та синтагма овде није апозиција уз личну заменицу *он*. Именице пак у одредбеној служби атрибута, које су такође убрајане у апозиције, а за које ми кажемо да то нису — не одвајају се запетама ни када дођу иза главних речи, колико ни када стоје испред њих. Довољно је само погледати у напред наведене примере са: *јабуком дивљаком, кошуљом конојљачом, кесом лићрењачом, људима нејраведницима, мајком сџарицом, сесџром сиротињцом, човјеком очајником, Лайовом селом, Гаџким њољем* и др., у којима одредбена именица долази иза оне што је одређује, — и одмах ће бити јасно да су одредбена и главна именица у тесној међусобној вези исто онако као кад одредбена стоји испред главне (као у примерима типа: *јединац син, жгоља чобанин, варош Прњавор, зича зима* и сл. Зато се оне ни у првом, ни у другом случају, у писању не одвајају запетама.

Сасвим друкчије ствар стоји с титулама (и звањима), рецимо, када долазе иза имена њихових носилаца. Оне се онда, то се с разлогом истиче у многим језичким приручницима где се говори о интерпункцији, — редовно одвајају запетом од именица иза којих долазе. Али ово не само зато, и уопште не зато што долазе иза речи којих су одредбе, него што оне ту имају карактер апозиција. То потврђују и примери из Граматике загребачког ауторског колектива Брабец—Храсте—Живковић: (*Иван Павловић, ученик IX гимназије, истиче се марљивошћу; Кандидирали су: Звонко Милуш, студент, Бранко Бакран, радник, Маје Шимукић, намјештеник*; в. стр. 185—186 II изд. од 1954.) и они што су дати у граматичи потписаног (Н. Н., *судија средског суда, извршио је увиђај на лицу места; Милош Милошевић, њравни референт, водио је записник; књигу је написао Ненад Ненадовић, њрофесор универзитетиа, а предговор је дао Јанко Јанковић, академик*; в. III изд. од 1957, стр. 276). У сваком посебном случају лица иза чијих имена тако стоје њихова занимања дају се као одређена, а називи њихових занимања везани за појмове носилаца — означавају те појмове. Она су у томе циљу накнадно додата именицама које одређују, и зато су то апозиције. Међутим, назив зани-

мања ставља се испред главног имена да се одреди о којем од више лица с тим именом се говори; *ученик Иван Павловић* значи — онај Иван Павловић који је ученик (а не неки други); назив занимања је овде употребљен да одреди још неодређено лице. У тој, сада атрибутој, функцији тесно је везан с именом које одређује и зато се, наравно, од њега не одваја запетом.

Што се у извесним случајевима за дани тренутак и самом употребом имена, односно презимена, тачно зна о коме је лицу реч, што је, хтео сам рећи, то лице одређено и без стављања титуле или занимања уз његово име, као у случају са *Председник Ајзенхауер* или *Премијер Булганин* — то је нешто сасвим друго. Овде је титула постала скоро саставни део имена. Зато је с њим тесно везана, па се, разумљиво је, не одваја запетом од њега. А што је главно, она за случај кад се и без титуле тачно зна о коме лицу је реч, ништа ново не каже, па је и по томе јасно да није и не може бити апозиција, већ као и титуле чија је служба да прецизирају на које се од више лица с истим именом мисли иде у атрибутоке одредбе.

М. Сивановић

ОТКУДА ФИЛИПУ ВИШЊИЋУ ПРЕЗИМЕ *ВИШЊИЋ*

У свом делу *Филип Вишњић—Песник бује* (Београд, Просвета, 1956), М. Панић - Суреп наводи (стр. 10) да се отац Филипа Вишњића звао Ђорђе Вилић, кога су у селу звали Стојаном, а његову жену Марију—Вишњом. Њихова сина Филипа „прозваће Вишњићем (ни Вилићем, ни Ђорђевићем, ни Стојановићем!)“.

Писац није дао никакво објашњење откуда је Филип назван Вишњићем по мајчином надимку, а то остаје нејасно многим читаоцима. С обзиром на личност Филипа Вишњића, покушаћемо да то укратко објаснимо, не упуштајући се дубље и питање у ово питање, тј. у питање о постанку презимена уопште.

Уствари, одговор на ово питање дао је још Вук. У свом Рјечнику, код речи *презиме*, он вели: „У Црној Гори и Херцеговини народ има презимена којима се породице позивају од кољена на кољено као и у осталој Европи; у Србији пак тога обичаја до нашег времена није било, него се сваки позивао по своме оцу додавши очиноме крштеноме имену *овић* или *евић*, код имена која се свршавају на *је* и *о* само *вић*, а код онијех која се свршавају на *а* само *ић*, н. п. *Мил(ов)ановић*, *Милошевић*, *Милојевић*, *Ранковић*, *Милејић* (и то је значило: син *Милованов*, *Милошев*, *Милојев*, *Ранков*, *Милејин*); ако ли је коме отац умро прије матере он се позивао по матери додавши материноме крштеном имену мјесто *а* *ић*, н. п. *Ружичић*, *Смиљанић*, *Перуничкић*, *Ситанић*, *Недић*, *Вишњић*, *Бојанић* (и то је опет значило: син *Ружин*, *Смиљанин* и т. д.)“.

Сем у Србији, и у неким другим крајевима наше земље постојао је обичај, па негде још и данас постоји, на пр. у Васојевићима, да се деца кад им отац рано умре тј. док су још мања, не зову по очеву већ по мајчину имену. Ако се отац звао Милош, а мајка Лепосава, онда ће њихову децу, после очеве смрти, звати по мајци, на пр. Вукашин Лепосавин, Малица Лепосавина, а

доцније, без обзира на раније породично презиме, прозваће се *Лепосавић*. То се дешавало чак и када су оцеви били истакнуте личности, као и када је породица, братство или племе, који су имали заједничко презиме, били чувени. Тако се на пр. у познатом братству Бакића (Васојевићи, село Забрђе, близу Андријевице) један њихов огранак назвао Видић по мајци Види, а у другом братству Лакићевић (село Присоја) један њихов огранак звао се Миленић по мајци Милени.

По мајци изведено презиме није увек остајало за доцније потомство, већ некипут само у оквиру дотичног места или племена јер је у администрацији (књиге рођених, општина) завођено шире презиме, а понегде су и сами носиоци таквог презимена доцније хтели да даље задрже старије или познатије презиме.

Жене које су се после мужевљеве смрти истакле у мучној борби за опстанак, које би сачувале имање и одгајиле децу, или оне које су биле сиромашне и у свему оскудне, па су својим рукама и напорним радом подигле своју породицу („на преслици и десници руци“), биле су нарочито цењене; за њих се у народу често каже: то није жена, то је човек, то је човек жена (М. Глишић каже: муж жена). У ређим случајевима жене су за време Турака светиле своје мужеве, па се после тога селиле у друго место. Али без обзира на личну вредност удовице по њену имену називана су не само деца него и кућа и имање (у Васојевићима се на пр. каже: идем ка Лепосавиној кући, купио сам ливаду од Лепосаве и сл.). Жена је дакле постајала старешина породице са свим правима свога умрлог или погинулог мужа: деца, кућа и имање су називани по њој.

Ако се удовица преудала и повела са собом дете из првог брака („довоче“, „доводак“), онда се оно утолико пре звало по њој. Тако се Сока, прабаба Сокића из Ивањице, доселила из Санџака (околина Нове Вароши), после погибије свога мужа који се звао Матијевић, на село Кушиће са својим сином Милосавом, који се прозвао Сокићем. На гробу своје мајке он је написао: Сока Матијевић.

На основу онога што је рекао Вук као и на основу овог кратког излагања јасно је да је тако било и с Филипом, сином Ђрђа Вишлића, кога су после очеве смрти звали Филип Вишњин, па затим Филип Вишњић.

Број презимена која се изводе од женског имена није мали у нашем народу. Навешћемо неколико од њих (у загради је женско име од кога је изведено презиме):

Анђелић (Анђелија), Анђић (Анђа), Аничич (Аница), Боричић (Борика, придев је у дијалекту Борикин и Боричин), Великић (Велика), Видић (Вида), Вишњић (Вишња), Вуканић (Вукана), Грозданић (Гроздана), Данић (Дана), Даничић (Даница), Деспич (Деспа), Дмитрић (Дмитра), Достанић (Достана), Дуњић (Дуња), Ђукнић (Ђукна), Загорчић (Загорка), Златић (Злата, Златија), Иванић (Ивана), Иконић (Иконча), Инђић (Инђа, Инђија), Јањић (Јања), Јеврић (Јевра), Јеленић (Јелена), Јеличић (Јелица), Јованић (Јована), Катић (Ката), Красић (Краса), Лилић (Лила), Љубичић (Љубица), Мандић (Манда), Маргитић (Маргита), Марић (Мара, Марија), Маричић (Марица), Марнић (Марна), Милунић (Милуна), Миљанић (Миљана), Мирић (Мира), Митрић (Митра), Настич (Наста), Недић (Неда), Ојданић (Ојдана), Павић (Пава, м. име Павић), Пелагић (Пелагија), Петрић (Петра), Планић (Плана), Полексић (Полексија), Радић (Рада, м. име Радић и Радич), Радојкић (Радојка), Ракић (Рака), Ранчић (Ранка), Ризнић (Ризна), Росандић (Росанда), Росић (Роса), Роснић (Росна), Сандић (Санда), Сарић (Сара), Синђић (Синђа), Синђелић (Синђелија), Смиљанић (Смиљана), Сокић (Сока), Стакић (Стака), Станић (Стана, Станија), Станисавић (Станисава), Станичић (Станица), Станчић (Станка), Станојчић (Станојка), Стојанић (Стојана), Стојић (Стоја), Стојнић (Стојна), Тањић (Тања), Танкосић (Танкосава), Тодорић (Тодора), Христић (Христа).

У својој расправи „О народним именима у Хрвата и Срба“,¹ Т. Маретић каже да се данас као права презимена осећају и речи које су у почетку биле права правцита имена, на пр. Антић, Јовић, Симић, Јованић, Петричић, Милетић итд. Ове су речи, према писцу, могле добити значење презимена „јер се народ дао завести оним *-ић*, које стоји на крају у тих ријечи као и у правих презимена на пр. *Јовановић*“. Затим мало даље наставља:

„Чудно би се могло кому чинити, како је то, да народ тврди и од женских имена нова на *ић*, на пр. *Анић*, *Катић*, *Мандић*,

¹ Рад JAZU, LXXXI, XV, 90 (1886).

Зоричић, од *Ана*, *Кайа*, *Манда*, *Зорца*. Тај ћемо појав лако разумјети, ако помислимо ово: наш народ уопће настоји, да према мушким именима створи колико је могуће слична женска. На пр. *Милач* поред *Милана*, *Рџул* поред *Рџула*, *Стијанко* поред *Стијанка*, *Вукан* поред *Вукана* итд. Особито се лијепо види та тежња код кршћанских имена, гдје је наш народ према мушкоме имену начинио женско или обратно не питајући имала или немала црква тога свеца или светицу. Н. пр. *Кузман* и *Кузмана*, *Лазар* и *Лазара*, *Манојло* и *Манојла*, *Јаћим* и *Јаћима*, *Јаков* и *Јакова*, *Василије* и *Василија*. Обрнути примјери, гдје је мушко према женскоме, јесу: *Корун* према *Коруна*, *Маргит* према *Маргитија*, или *Маргаритија*. Сада нам је дакле јасно, да народу није задало никакве тешкоће начинити имена *Анић*, *Кайић* итд. према *Јовић*, *Петрић* итд. Само се по себи разумије, да су *Анић*, *Кайић* знајприје била права имена истом касније су постала презимена као *Јовић*, *Петрић*, итд. Име н. пр. *Анић* давало се мушком чељадету као н. пр. *Кузмана* женскоме.“

Овакво тумачење о постајању презимена изведених од женских имена не може се потпуно прихватити, или не бар за сва презимена. Тако на пр. у Ак. Рј. за презиме *Анић* каже се да се јавља (по мајци *Ани*) од XV в., *Кайић* (по мајци *Кайи*) од XVI века, *Даничић* (по мајци *Даница*) од XVI века.

Полазећи од основног значења наших презимена која се завршавају на *-овић* (*-евић*)¹, Маретић каже да има таквих која су постала само наставком *-ић* (на пр. *Јованић*) и да су она у прво време вероватно значила само деминутив (мали или млади *Јован*), Он тако изводи и презиме *Перић*, *Симић* (деминутив од: *Перо*. *Симо*), па и презимена *Анић*, *Кайић*... Затим, за презиме *Анђелић* вели да оно, сем од женског имена *Анђелија*, може бити изведено од *Анђелић* (дем. од *анђео*), презиме *Видић*, може бити изведено од мушког имена *Вид* (дем *Вид-ић*) и од женског *Вида*. У Ак. Рј., откако је постао његов редактор Т. Маретић, наводи се за многа презимена да могу постати и од мушког и од женског имена.

¹ Јовановић значи син Јованов и за ту посесивност био је довољан придевски наставак *-ов* или *-ев*, али је додат суфикс *-ић* који означава деминутив, па је тако у прво време и значило презиме Јовановић — мали или млади Јованов син.

Ни ово тврђење Т. Маретића не може се усвојити, или бар не за презимена неких крајева наше земље, јер се у тим крајевима сва презимена од именица мушког и женског рода на *a* изводе наставком *-ић*:

Алексић (Алекса), Алемпић (Алемпија), Бојчетић (Бојчета), Вукотић (Вукота), Вулетић (Вулета), Вучетић (Вучета), Грубешкић (Грубеша), Драгишић (Драгиша), Дукић (Дука), Животић (Живота), Завишић (Завиша), Зарић (Зарија), Илић (Илија), Јеремић (Јеремија), Јеротић (Јеротија), Каичић (Каица), Љубишић (Љубиша), Малишић (Малиша), Маркишић (Маркиша), Микетић (Микета), Милетић (Милета), Милић (Милија), Мушкикић (Мушика), Никшић (Никша), Остојић (Остоја), Перишић (Периша), Петронић (Петронија), Плавшић (Плавша), Пунишић (Пуниша), Радетић (Радета), Радоњић (Радоња), Рајчетић (Рајчета), Рељић (Реља), Синишић (Синиша), Срђић (Срђа), Станишић (Станиша), Стојишић (Стојша), Страхинић (Страхинја), Тадић (Тадија), Тимотић (Тимотија), Угљешкић (Угљеша), Угричић (Угрица) итд.

Презимена изведена од женских имена поменута су раније.

У крајевима где се говори јужним дијалектом хипокористици се од неких мушких имена, као што је познато, завршавају на *o*, а у крајевима источног дијалекта на *a*: Анто и Анта, Арсо и Арса, Ацо и Аца, Бајо и Баја, Бешо и Беша, Блажо и Блажа, Божо и Божа, Бојо и Боја, Васо и Васа, Весо и Веса, Гавро и Гавра, Гајо и Гаја, Глишо и Глиша, Гошо и Гоша, Грго и Грга, Дабо и Даба, Дóбро и Добра, Драго и Драга, Дражо и Дража, Дујо и Дуја, Ђоко и Ђока, Ђуро и Ђура, Жико и Жика, Жујо и Жуја, Зако и Зака, Заро и Зара, Иво и Ива, Игњо и Игња, Ико и Ика, Исо и Иса, Јашо и Јаша, Јевто и Јевта, Јездо и Језда, Јешо и Јеша, Којо и Која, Косто и Коста, Кочо и Коча, Крсто и Крста, Лако и Лака, Мајо и Маја, Максо и Макса, Мато и Мата, Машо и Маша, Мијо и Мија, Миљо и Мила, Мимо и Мима, Мито и Мита, Мићо и Мића, Мишо и Миша, Мојо и Моја, Нешо и Неша, Нико и Ника, Нино и Нина, Ново и Нова, Панто и Панта, Пејо и Пеја, Перо и Пера, Пешо и Пеша, Радо и Рада, Рајо и Раја, Рако и Рака, Рашо и Раша, Ристо и Риста, Саво и Сава, Симо и Сима, Спасо и Спаса, Србо и Срба, Срего и Срета, Срећо и Срећа, Стијепо (Срјепо, Шћепо) и Степа,

Стојо и Стоја, Стоко и Стока, Тапо и Таша, Тешо и Теша, Томо и Тома, Топо и Тоша, Трипо и Триша, Ђиро и Ђира, Ћосо и Ћоса, Цвејо и Цвеја, Цвијо и Цвија итд.

Презимена изведена од ових имена су различита: Арсовић и Арсић, Божовић и Божић, Глишовић и Глишић, Драговић и Драгић, Јевтовић и Јевтић, Машовић и Машић, Мишовић и Мишић, Пантовић и Пантић, Перовић и Перић, Рашовић и Рашић, итд. Док би многа презимена била изведена у источном дијалекту од мушких имена (на пр. Васић, Перић, Ракић итд.), дотле би та иста презимена била изведена од женских имена у јужном дијалекту (Васа, Пера, Рака итд. у јужном дијалекту су имена жена). Исто тако је и презиме *Видић* у јужном дијалекту изведено од женског имена *Вида*, а од *Вид* (Видо, Виде) презиме *Видовић*, а за презиме *Анђелић* речено ми је са два различита места (из Србије и Црне Горе) да то презиме потиче од имена Анђелија.

Колико се мора водити рачуна о времену, месту и дијалекту при закључивању о постанку неких презимена навешћемо следеће.

У Васојевићима за нека мушка имена одмила постоје дублети који се разликују или само акцентом или наставком и акцентом: Бѐро и Бѐра, Бѐшо и Бѐша, Ву́ко и Ву́ка, Ву́ле и Ву́ла, Гру́јо и Гру́ја, Де́до и Де́да, Бе́ко и Бе́ка, Бо́ко и Бо́ка, Бо́шо и Бо́ша, Бу́ко и Бу́ка, Зе́ко и Зе́ка, Ки́ко и Ки́ка, Ла́ко и Ла́ка¹, Ла́ле и Ла́ла Ле́ко и Ле́ка, Лу́ко и Лу́ка, Ма́рко и Ма́рко, Ми́рко и Ми́рко, Ми́то и Ми́та, Ми́ћо и Ми́ћа, Ни́ко и Ни́ка, Са́во и Са́ва, То́мо и То́ма². Поред тога постоје женска имена која се од мушких разликују само акцентом: Ву́ка, Бу́ка, Лу́ка, Ми́рка, Са́ва, То́ма. Насупрот томе од Мико нема дублета, али то постоји за женско име: Ми́ка, и Ми́ка (*раније* је било и име Ружка). Презимена изведена од горњих имена, не узимајући у обзир женска имена, била би: Бѐровић и Бѐрић, Ву́ковић и Ву́кић, Гру́јовић и Гру́јић, Бе́ковић и Бе́кић, Зе́ковић и Зе́кић, Ки́ковић и Ки́кић, Ле́ковић и Ле́кић, Ми́ћовић и Ми́ћић, Са́вовић и Са́вић, То́мовић и То́мић (у дијалекту Бѐрновић, Ву́кновић итд). Презимена Ву́кић и Са́вић разликују се акцентом од имена Ву́кић (дем. од Вуко) и Са́вић

¹ Љ означава меко л.

² Вук има (Рј.) Кѡста и Крста поред Косто и Крсто.

(дем. од Сава). Ово последње презиме у крајевима источног дијалекта могло би се извести од мушког имена Сава, а у јужном од женског Сава и гласило би Савић.

У Васојевићима презиме Митрић (Дмитрић) изводило би се једино од женског имена Митра (Дмитра), међутим у Београду постоји презиме Митрићевић које је изведено од имена Митрић (дем. од Митар). Слично су постала презимена Петрићевић и Павлићевић од имена Пётрић (дем. од Петар) и Павлић (дем. од Павле, Павао). Оба ова имена могу бити и презимена која би у Васојевићима била изведена од женских имена: Петра (Петрија) и Павлија. Број сличних случајева није мали.

Ово неколико напомена учињено је само да би се указало на моменте које треба узимати у обзир при утврђивању од којег је имена изведено неко презиме.

Питање о постанку презимена *Вишњић* и презимена која се на сличан начин изводе од мајчина имена мислимо да је сада јасно не само на основу онога што је још Вук рекао, већ и на основу других чињеница и података који су изнети или додирнути у овом чланку.

В. М. Мићовић

ЈЕДНА НЕОБИЧНА УПОТРЕБА ПРЕДЛОГА

Ова необична употреба налази се у стиху неких народних песама у зборнику Матице хрватске. Те песме су записане скоро све у околини Дубровника; у њима се предлог доста често налази између атрибута и именице: бијеле пред дворе, меке на душеке, зелену у гору, Лимно у бијело, траву на зелену, гори по зеленој (I књ., 306, 308, 397; II, 112, 199, 303, — итд.). Маретић, који је први о томе говорио (Наша народна епика, 39), мислио је да је то по својој вољи правио сам скупљач Матичин, Балдо Главић. Ивпић је поправио Маретића: он је опазио (Наст. вјесник XIX, 41) да се иста таква употреба предлога налази и у песмама других скупљача, опет из исте те околине, у петој књизи Матичиног зборника. То, дакле, није никаква самовоља нити ћуд једног скупљача, него књижевно средство народних певача дубровачкога краја.

Познато је да су такав метрички поступак употребљавали дубровачки песници. Гундулић, на пример, каже: витешкијех од закона (Осман I, 124), и то је употребио ради тога да би постигао слик: она — закона. Немогућно је да је тај поступак прешао од дубровачких песника на народне певаче, немогућно је зато што дубровачка књижевност, уско ограничена на танак образовани слој, највећим делом и нештампана, није могла вршити утицај на народне певаче. У бутарштицима, које, и по времену записивања, и по самим записивачима, стоје много ближе дубровачким песницима, — скоро да нема такве употребе. Опазио сам управо само један пример: Златне у трубље и сребрне (Богишић бр. 58, 49). Али и тај један пример налази се у песми која има очевидно књижевно порекло.

Најприродније је и највероватније да је таква употреба предлога дошла у народно певање из нове књижевности хрватске, пошто је у новијем хрватском песништву такав поступак доста чест. Нисам продубљивао студију у том правцу, али ће неколико

упадљивих примера довољно осветлити ствар. Мажуранић је у Смрти Смаил аге Ченгића (године 1846) дао доста примера тог метричког начина. (Одмах да кажемо да је временски ово угледање народних певача сасвим омогућено: Мажуранићево певање пада у 40-те године XIX века, а Матичин зборник народних песама садржи много творевина прикупљених 70-их и 80-их година, а у те творевине спадају и песме Балда Главића и других скупљача из дубровачке околине). Примери из Мажуранићевог спева скоро да нису потребни: Вјерна уз друга друг корача. — Ал' и добра у јунака... — У по дана гано доба у глухо. — Ил' рујева испод грма зече, — итд. И други хрватски песници су употребљавали тај метрички поступак. Прерадовић је још пре Мажуранића писао: Нема више томе на пољу тужном / Нити листка... (1845 године, у песми Косово; Дјела 1918 I, 139). Разуме се да тога има и у његовим доцнијим песмама. Исте употребе има и код доцнијих песника, што показује да је тај метрички поступак постао трајна тековина хрватског уметничког стиха. Али су за испитивање о пореклу тог поступка у народном певању важни они ранији, велики и популарни песници, Прерадовић и нарочито Мажуранић. Њихова дела падају у доба веће популарности дела писане књижевности, и зато су она могла утицати на народно певање. Још једно Мажуранићево дело вероватно је утицало, а можда извршило чак и претежни утицај на народно певање. Поменути метрички поступак забележен је поглавито у дубровачкој околини, и нешто мало само и у даљој околини. Могућно је онда да су, из разлога локалног патриотизма, извршила утицај на народне певаче и два Мажуранићева певања којима је допунио празнину у Гундулићевом Осману. Мажуранић је у тим певањима употребио тај поступак много пута, знатно више него сам Гундулић: лијепу у реду, љуте од силе, ноћна ода сна, десној у руци (XIV, 122, 191, 390, 473 итд.). У поређењу са Гундулићем Мажуранић са овим прелази већ у манир, али је с тиме поступак постао упадљивији и наметљивији за подражавање. Разуме се, код народних певача је тај поступак чиста и празна форма, док Мажуранићу служи за циљеве стиха, најчешће за стварање елизије потребне у бројању слогова.

Зашто ни Маретић ни Ившић нису подвукли да је оваква употреба предлога код народних певача последица угледања. Не

зато што то нису видели, него зато што су о народној песми имали друкчије назоре: постојало је, и још помало постоји уверење да је народна песма самостална и самоникла творевина, да је скоро потпуно одвојена и независна од писане књижевности. Ова једна појединост, овај метрички поступак — који се по теорији о самониклости народног певања не може објаснити, — показује, међутим, јасно могућност, и не само могућност него и стварност таквог угледања. На такве путеве угледања на какве смо овде указали, упућују нас нарочито две чињенице: присуство те појаве само у дубровачкој блиској и даљој околини, као и отсуство те појаве у бугарштицама, које иначе носе на себи многе трагове дубровачкога утицаја, нарочито у језику.

С. Мајић

РАЗЛИКА ИЗМЕЂУ ПРЕДЛОГА ЗБОГ И УСЛЕД

О разлици између предлога *због* и блиског по значењу предлога *ради* писано је већ и у овом часопису (проф. М. Стевановић, Употреба и значење предлога *због* и *ради*, НЈ VI, 139—150), и ту је њихов однос објашњен филолошком анализом; сем тога у школским уџбеницима и разним језичким упутствима врло је често било наглашавано да ова два предлога не треба мешати, тако да су се и многи од оних чије језичко осећање није разликовало право значење тих двеју речи, постепено навикли да пазе на разлику.

Међутим у говору и у писању меша се предлог *због* и са другим предлогом узрочног значења — са *услед*. Имали смо прилике да прочитамо на вратима једне радње: „Затворено услед инвентара“, па нас је неправилност оваквог натписа потстакла да размислимо о томе који случајеви захтевају један а који други предлог.

Бесумње, има примера где се оба ова предлога могу данас равноправно употребљавати, пошто њихове семантичке вредности то допуштају. Напр.: „Није дошао због болести“ — „Није дошао услед болести“; „Због поледице саобраћај је отежан“ — „Услед поледице саобраћај је отежан“. Можда овде и има неке једва осетне разлике између једног и другог начина изражавања, али ће се специфичности ових двају предлога много боље осетити у примерима где један од њих може да стоји а други уопште не може.

Узмимо овакве реченице: „Зашто се он толико узнемирава због болести сасвим непознатог човека“ или: „Због јучерашње поледице било је данас много прича и шала“. Да ли бисмо могли и ту да употребимо *услед*, тј. да кажемо: „Зашто се он толико узнемирава *услед* болести непознатог човека“, „*Услед* јучерашње поледице било је данас прича“? Видимо да је то немогућно, иако

су именице поред предлога исте као и у горњим примерима. Разлика, дакле, није у значењу синтагма већ у значењу ширих контекста. У првим реченицама именице које стоје уз предлоге *због* и *услед* — тј. *болесни*, *поледица* — значе такве узроке из којих нешто проистиче по самој природи ствари, оне значе, такорећи, стање на основу којег наступа даље збивање; а сем тога — оно што наступа у време док сам узрок још траје, док је „на снази“. Лице о којем се у горњем примеру говори није дошло пошто га је спречила болест, која је трајала у време када је требало поћи. Поледица самом чињеницом својег постојања, сама собом, отежава саобраћај. Такав случај није код нашег другог пара примера: болест непознатог није ситуација из које се неминовно развија узнемирење, него се неко може због тога узнемиравати или не узнемиравати, по сопственим предиспозицијама. Исто тако данашња прича не резултира из јучерашње поледице, већ је само изазвана, потстакнута њоме, и притом се и не догађа у исто време кад и она него касније. У таквим случајевима, дакле, предлог *услед* не може се употребити, док се *због* несметано употребљава и у једном и у другом типу реченица.

Ако смо ово тачно утврдили, моћи ћемо да извршимо проверу и на различитим другим примерима. Приметићемо да предлог *услед* може стајати само уз именице које значе неко стање, ситуацију, макар и у врло широком смислу те речи. Можемо саградити пример у којем ће се употребити „услед каљавости пута“, па онда и „услед каљавог пута“, што је у ствари исто, јер ту каљави пут више не значи толико материјални предмет него, захваљујући извесном стилском померању, стање пута. Може се рећи „услед болести грла“ а и „услед болесног грла“ („Услед болесног грла отказује већ трећу претставу у опери“); казаћемо „услед ветра“, „услед јаког сунца“ (сунце ту није небеско тело већ извор жеге, суше), „услед претераног пића“ (тј. услед алкохолизма), „услед неравног земљишта“, „услед таквог понашања“ итд. Све су то изрази са значењем нечега што сâмо „излучује“ из себе последице, и то нечега што је на било који начин актуелно, у дејству, кад наступају те последице. Казаће се: „Услед великих промена у рељефу земље овде је нестала вегетација“; саме промене, или можда стање које је њима проузроковано, било је пресудно што је вегетација нестала. Друга је ствар када се за неспремног

ђака каже у шали: „Због оних великих промена у рељефу земље било је повуци — потегни на испиту“. Ту се не би употребило „услед“, јер су „велике промене“ само повод, а колебање комисије — да ли да да ђаку прелазну оцену — није никакав резултат тих геолошких збивања већ један сасвим споредан и случајан „продукат“. Узрочна веза, дакле, није таква да би омогућила употребу свезе *услед*. Постаје сасвим јасно да уз именице које се никако, чак ни у фигуративном значењу, не могу разумети као изрази за стање које непосредно проузрокује нешто, предлог *услед* не можемо употребити. Немогућно је рећи „услед тебе (су се посвађали)“, „услед купатила (имао је неприлике)“ и сл.

Неправилна употреба може довести и до извртања смисла. Реч мора значити оно што значи, и њена семантика избија и тамо где јој је из незнања или непажњом намењена друкчија улога. Кад би се конструисала реченица „Ја вас похваљујем услед храбрости“, она не би могла значити да је *неко* похваљен због *своје* храбрости, пошто храброст не ствара одликовања већ само даје повода за њих. Неочекивано, реченица значи граматички сасвим недвосмислено, иако не много логично: „Ја вас похваљујем услед *своје* храбрости“, тј. „Ја, који говорим, храбар сам и то ми омогућује да вас похвалим; без храбрости не бих могао да то учиним“.

Из свега овога видимо да натпис „Затворено услед инвентара“ (што овде значи: инвентарисања) нема оно значење на које је мислио састављач натписа, те да је боље било да се напише „Затворено због инвентара“. Оваква каква јесте, ова реченица би само могла значити нешто у том смислу да је инвентар неко нарочито стање хаоса и претурања, од којег се врата радње затварају по некаквој неопходности (као напр.: „Врата су се затворила услед промаје“).

Што се тиче предлога *због*, не постоји таква реченична ситуација где он не би могао да замени предлог *услед*, иако *услед* исказује у јачој мери оно специфично значење, које бисмо могли назвати значењем природне, непосредне, логичне узрочности. Предлог *због* значи каузалност уопште, како ове врсте, тако и друкчију — удаљенији повод или сл., такође са извесним ограничењима, али у другој области.

Таква семантичка расподела свакако је последица историског развоја ових двеју речи. Нажалост, нисмо још у стању да се упознамо с оним што пружа грађа Рјечника Југославенске академије поводом наших предлога. За предлог због сазнајемо из Даничићеве Синтаксе (Србска синтакса I, 169) да је он нов и да се у Даничићево време ретко употребљавао. Јасно је да је његово ширење било брзо и снажно; примере за њега овде није потребно наводити, јер његова употреба покрива сва значења о којима смо говорили. О предлогу услед можемо рећи да је он још пре релативно кратког времена имао нешто друкчије значење, које је доста брзо еволуисало. Ево примера из којих видимо да је он значио „после“ (отприлике такво значење, иако с друкчијом реакцијом, има данас и руско *вслед*): „Упућујем вас... на разговор Драгићин са Љубинком услед читања песме Јовановићеве“ (К. Руварац, Скупљени списи II, Н. Сад 1869, 74); у овом, као и у следећем примеру, има и призвук значења „поводом тога“. „Кнез Никола услед смрти бив. српског министра... послао је... телеграм“ (Вечерње новости, Бгд 1893 бр. 65, 3). Значење „као последица тога“ осећа се нешто јаче у овим примерима: „Услед они састајања упознаше се они све бољма и бољма“ (К. Руварац, Скупљени списи I, Н. Сад 1866, 80); „Услед причања неких калуђера са Атона... одлучи он (Раство) да кришом побегне у Св. Гору пустињацама“ (Ј. Радонић, Историја Срба, превод, I део, Бгд 1911, 264); „Султан је, услед свију обавештења која су се дотле била прикупила... био одредио босанског везира... наложивши му да те нереди утиша“ (Ст. Новаковић, Васкрс државе српске II изд., Бгд 1904, 26). Овај последњи пример, као и даља два, садрже у себи нијансу „на основу тога“: „Онај, који се прјави за полагањ испита ... било то услѣдъ јавнога позива ... или изъ сопственога побуђенја мора ... поднети доказе“ (Законъ о правозаступницима, Бгд 1865, 4); „Ово је правило издано услед личног предлога цара Маркијана“ (Н. Милаш, Правила православне цркве II, Задар 1873, 65). Сви ови семантички призваци су блиски и постепено воде управо оном значењу које *услед* има данас: значењу непосредне, природне последице, резултата, нужног произилажења из нечега, за разлику од *због*, које показује узрочне везе и овако, а и друкчије засноване. Ево примера његове употребе: У след ратова аустријских и турских Србин [је] могао слободније доћи

бар својој богомољи (М. Ђ. Милићевић, Путничка писма II изд., Бгд 1868, 312); Услед дугога засебнога ... живљења ... погранични крајеви беху постали неки полупусти неутрални појас земље (Љ. Ковачевић и Љ. Јовановић, Историја српскога народа II, Бгд 1893, 170); Ово је болест која се појављује на скочном зглобу коња, а услед које коњ трајно осакати (Д. Спасић, Практично коњарство, Бгд 1896, 364); Пчеле услед дима малакшу и онесвесну (Д. Ружић, Пчеларски речник, Бгд 1904, 40); Услед оваквих прилика махом су већа и богатија она села која леже на... дилувијалним косама (Ј. Цвијић, Основе за географију Македоније и Старе Србије II, Бгд 1906, 394); Био [је] осиромашно, и то услед неумешних и лакомошћу на велику добит изазваних шпекулација (Ст. Новаковић, Јован Ст. Поповић, Бгд 1907, 2); Услед преоптерећености личности ... раде ... површно (Бр. Ђосић, Египћанка, Бгд 1927, 31); Услед куге и одлажења у непријатељску земљу [Морлаци] толико су се смањили, да их сад има на броју једва хиљаду и пет стотина (Ј. Ердџановић, О пореклу Буњеваца, Бгд 1930, 49); итд.

На крају две напомене о стилској вредности предлога *услед*. Примећује се, прво, да се употреба тог предлога помало укалупљује, своди на реченичне шаблоне, и да се јавља све више у одређеним областима писане речи: новинским извештајима, актима, учбеницима и сл. Није још дошло до фазе губљења из разговорног језика; али у сваком случају тај предлог звучи данас много више „књишки“ него *због*, а уосталом, судећи по неким знацима, он није никад ни припадао живој речи (у Вуковом речнику га нема и наши класични писци га нису много употребљавали). Друга особина је у овоме: *услед* се употребљава, мада без икаквог стилског императива, више у оним реченицама где се говори о неутралним или неповољним стварима него у реченицама којима се износи нешто позитивно. Пре ће се чути: „Ову биљку не држе по собама услед њеног непријатног мириса“ него: „Ову биљку држе по собама услед њеног пријатног мириса“. Тешко да би неко направио реченицу: „Услед лепог времена претстава је одржана под отвореним небом“, док је сасвим обично: „Услед рђавог времена претстава је одржана у затвореној просторији“. Вероватно игра улогу то да се за исказивање повољних узрока често употребљава реч „захваљујући“ која може имати предло-

шку функцију. Разуме се, овај је детаљ још увек тако мало утврђен у језичкој пракси да је једва и вредан помена, али га овде износимо као једно сведочанство више о обиљу тананости до којих се довинуо наш језик.

И. Грицкаї

О НАЗИВУ САБЉА ДИМИШКИЊА

У својој расправи *Прилози за разјашњење извесних назива оружја у народним умотворинама* Г. Шкриванић¹ је изнео мишљење да назив *сабља димишкиња* не потиче од имена града Дамаска, како се досада мислило, већ од назива *Димишки-хане*, радионице у Цариграду у којој су се такве сабље израђивале. Ову је радионицу описао Евлија Челебија у свом путопису напомињући како је имао прилике да у њој види и главног мајстора. Читав тај пасус који се на ово питање односи писац је дао у преводу. Будући да нам је Цариград ближи од Дамаска и да су везе наших крајева с Цариградом биле јаче него с Дамаском, према Г. Шкриванићу, врло је вероватно да су сабље *димишкиње* назване тако по радионици *Димишки-хане*, а не по Дамаску.

Наводи Е. Челебије морају се узети као тачни, иако је он иначе као извор доста несигуран кад су у питању други крајеви, али то никако не значи да назив „сабља димишкиња“ не потиче баш од имена града Дамаска, односно од имена како су га прво урођеници, а доцније Арапи и Турци звали: *Димишк*, *Димишкеш-Шам*, *Димешк*, *Демешк*, *Димашк* (грчки *Δαμασκός*, лат. *Damascus*, јевр. *Dammesq*, тал. *Damasco*, фр. *Damas*, енгл. *Damascus*, нем. *Damaskus*, руски *Дамаск*). Напротив, ако се ово питање поближе размотри, видеће се да је овај назив изведен од *Димишк* — *Дамаск*.

Сирија је с Дамаском у току векова променила много господара. Њу су држали Јевреји, Асирци, Мисирци и Персијанци, а 312 г. пре наше ере њу је заузео Александар Македонски. У 64 г. (пре н. ере) освојили су је Римљани, а доцније Византија, под чијом је влашћу остала све до 636 г. Те године су је заузели припадници Мухамеданског (Исламског) царства и од 661 до

¹ Г. Шкриванић, *Наш језик*, НС V, 56 (1954).

750 г. Дамаск је био њихова престоница. Крајем XI века (1096 г) Крсташи продиру у Сирију остајући у неким њеним деловима до краја прве половине XII века. Они су нападали и опседали Дамаск неколико пута (1126, 1129 и 1148), али без успеха. Турски султан Селим заузео га је 1516 г. и као град Отоманске Империје остао је све до 1918 г. Од ове године Сирија с Дамаском била је под француским протекторатом до 1941 г. када је постала независна и слободна земља.

Као последица крсташких ратова било је још јаче упознавање Европе с културним тековинама и техничким остварењима Блиског Истока, а нарочито успостављање директне трговачке везе између Истока и Запада. Пиза, Ђенова и Млеци директно су својим бродовима преносили робу из Александрије и из палестинских пристаништа у која су караванима долазили производи из Дамаска и Багдада. По Дамаску је названа нарочита тканина, која се првобитно у њему израђивала, *дамаско њлајно*, па се и данас назива на специјалан начин шарано платно: *дамаск* према немачком *Damast* (фр. *damas*, тал. *damasco*, енгл. *damask*). Оно се код нас помиње у XV веку (1463 г.): *плашћ царљеного дамашкина* (дакле, *дамашкин* — *rannus damascenus*).¹

Сматра се да је од времена крсташких ратова (дакле од 12 века) у Европи било познато на Истоку чувено оружје које је прављено у Дамаску од *дамаског гвожђа* — *челика*: *сабље* и *мачеви*. Челик дамаског типа израђиван је много раније пре наше ере, па се мисли да је та вештина дошла из Индије и Персије (сличног је типа и јапански челик, а на основу металографских испитивања археолошких ископина истог је типа и челик старе Римске Империје). Али ова производња нарочито је била развијена у Дамаску, па чак и после 1401 године када је Тамерлан, заузевши Сирију (1399), одвео већину ковача који су се тиме бавили. Крсташи су исто тако пренели и вештину шарања гвожђа или челика другим металима, особито златом или сребром („дамасковати“, „дамасцирати“, нем. *damaszieren*, фр. *damasquiner*, тал. *damaschinare*, енгл. *damaskeen*, *damascene*). И за ову вештину знало се с давно, тако да још Херодот помиње један суд који је био на тај начин украшен. Обично су у металу прављени

¹ Ђ. Даничић, Рјечник из књижевних старина, 1863.

врло уски урези у које су стављане необично танке златне или сребрне жице, па се то накнадно дотеривало тако да је изгледало као да то није механички рађено, него на неки начин сликано. И данас се „дамасцирањем“, „дамасковањем“ назива шарање и наједање металних површина на други начин (електролитичким путем, нагризањем киселинама).

Сабље или мачеви, рађени у Дамаску од дамаског челика, могли су се савити под правим углом да се не сломе, и после савијања враћали су се у првобитно стање, били су необично оштри и тврди, тако да су „могли пресећи тешка гвоздена кошља или најтањи свилени конац који лебди у ваздуху“.

Сви ранији покушаји да се такав челик добије остали су без успеха (принцип добивања таквог челика поменут је на другом месту)¹, и тек у првој половини XIX века руски генерал и металург П. П. Аносов (1797—1851) успео је да потпуно репродукује дамаски челик у Златоусту на Уралу (Златоустовские казенные заводы). Исто тако и предмети произведени од сличног челика заостајали су од оригиналних предмета добивених у Дамаску. Али, као што то често бива, сам назив проширен је доцније на све сабље које су имале сличне особине, иако нису потицале из Дамаска. Довољно је потсетити на производе као: *миланска свила*, *венецијанска огледала*, *бриселска чийка*, *северски њорцелан*, *мајсенски њорцелан*, *колоњска вода*, *чешко стакло*, *нирнбершка роба*, *шампањ*, *коњак*, *фризренски филигран*, *џиројски филми* итд., који су тако назвати по местима где су први пут и у прво време произвођени, а доцније су постали још и ознака за квалитет, начин израде и врсту таквих производа, те су се и израђивали на различитим местима.

Несумњиво је да је некад снажна и моћна Турска Империја, чија је војска (и јаничари и коњица) била наоружана сабљама, морала имати велики број радионица за прављење овога оружја. Вероватно је исто тако да су „сабље димшикиње („*димшик килци*“) израђиване не само у Дамаску него и на другим местима. Према томе, *сабље димшикиње*, чији првобитни назив потиче од имена града Дамаска, тј. од *Димшик*, *Демешк*, могле су се ковати не само у Цариграду него и по читавој Европи, па и код нас.

¹ В. М. Мићовић, Наш језик НС, V, 50 (1954)

Сва имена која Вук помиње у Рјечнику за ову сабљу: *димишкија*, *димишкиња*, *димишџија*, *демискија*, *демшикиња*, *демешкиња* лако се изводе од *Димшик*, *Демшик*, име за Дамаск које су Арапи и Турци примили од урођеника. Насупрот нашему, бугарски назив изводи се од Дамаска: *сабља дамаскына* (Н. Геровъ, Рјечникъ на Българскый языкъ. Пловдивъ, 1895), *дамаскиня сабля* (Н. Г. Данчовъ и И. Г. Данчовъ, Българска Енциклопедия, София, 1936).

Неки други називи — као: *аламанка* (из Немачке), *арапча* (арапска, из Арабије), *аџемкиња* (персијанка, сабља из Персије, од арап. Аџем = Персија), *кова лайшиноскога*, *маџаркиња* (*маџарлија*, *мађаркиња*), *мисиркиња* (*мисирлија*) (из Мисира, Египта), *џрекоморка*, *џриморкиња*, *скадаркиња*, *шаџарија* (*шаџарска сабља*) — изведени су према имену народа, земље или места где су такве сабље прављене или одакле су долазиле. Исто тако *сабља шаммијанка*, *шаммијанка* названа је по Шаму (Шам — Сирија, Дамаск), дакле, и ово име које је новијег порекла, такође означава *сабљу димишкињу*, *сабљу дамаскињу*, *дамаску сабљу*. Најзад, Његош је назива *сабља дамаскија*: Нек ти сине сабља дамаскија, Дамаскију да крви напојиш (Горски вијенац, стих 1796 и 1810).

В. М. Мићовић

О ЗНАЧЕЊУ: ВИДИ МИ СЕ = ЧИНИ МИ СЕ

У петој години Нашег језика НС, у чланку „Један Вуков латинизам“ писао сам о једном значењу глагола *видети* које Вук у свом Рјечнику износи на следећи начин: „како ми се види *es scheint videtur*“ (И данас сам, у Срему, то значење чуо само у таквој конструкцији, на пример мати ће рећи детету: Како ми се види ти тражиш батина). Са примерима и на основу свог београдског језичког осећања тврдио сам да је таква употреба и код Вука и у Војводини, као и код неких писаца (већином старијих) — књижевнога порекла, то јест примљена из латинског језика. Проф. С. Георгијевић је моје мишљење побијао (у шестој години Нашег језика). Најзад је проф. Рончевић (у седној години нашег часописа), расправљив неке ствари које је Георгијевић замрсио, па је, поред осталог, и мени дао за право: и он је јасно осетио да такво значење (види ми се = чини ми се) није у општој употреби српскохрватског језика. Георгијевић је, наиме, полазећи од свог војвођанског осећања, затим од неких мојих примера из србијанских писаца закључио да је таква употреба општа и старој порекла на читавој територији нашег језика.

Али је још један, на први поглед врло лак основ имао Георгијевић за такав закључак: он је у ужој Србији, изван своје Војводине, нашао поменути црту: у Трстенику, у коме је службовао. Зато је његово закључивање сасвим оправдано и разумљиво. Полазећи од свог војвођанског осећања те употребе као живе (види, на пример како он одобрава превод немачке реченице: *ich finde die Castanien gut*, — са: Кестени ми добри виде се, Наш језик НС VI, 25), он је доиста могао помислити да сам ја погрешно кад такве употребе има и у Србији. Међутим, случај забележен у Трстенику не претставља ништа друго него само једну покрајинску особину, јер је то особина косовско-ресавског говора, у чијој се области налази Трстеник. Ту употребу (нешто

различиту од оне коју сам чуо у Срему: „ствар ми се види добра“, „види ми се да си то преплатио“ итд.) забележио сам (после свог чланка) од неколико претставника тог говора из Крушевца и његове околине, затим из јужних крајева тога говора, из Приштине и Вучитрна, најзад и из најсевернијих крајева косовско-ресавског говора: из неких пожаревачких села. Том говору припадао је и приповедач Душан Радић, из чијег сам дела навео један пример у свом првом чланку, погрешно приписујући тада и тај пример књижевном утицају, коме је био потпао и сам Вук.

Али осим што је то косовско-ресавска покрајинска црта, има ту још један занимљив изглед ствари: академик Гл. Елезовић, који ми је поменути црту потврдио за свој родни Вучитрн, налази њу у истој таквој конструкцији и у албанском језику. Пошто се албански на доста широкој линији додирује са нашим косовско-ресавским говором, онда је више него вероватно да је тај наш дијалекат ту своју црту примио из албанског језика, и да она претставља и један балканизам.

С. Мајић

О ЗНАЧЕЊУ СТИХА „ДАВОР’ ШАРО, ДАВОР’ ДОБРО МОЈЕ!“

У песми „Смрт Марка Краљевића“, како ју је Вук објавио у другој књизи Народних песама, налазе се ови, сваком Србину а ваљда и Југословену уопште, познати стихови:

„... Када Марко био уз Урвину,
Поче њему Шарац посртати,
Посртати и сузе ронити.
То је Марку врло мучно било,
Па је Марко Шарцу говорио:
„Давор’ Шаро, давор’ добро моје!...
Ево има сто и шесет љета
Како сам се с тобом састануо,
Још ми нигда посрнуо ниси,
А данас ми поче посртати,
Посртати и сузе ронити:
Нека Бог зна, добро бити неће
Хоће једном бити према глави,
Јали мојој, јали према твојој.“

Нас овде занима шта управо у овој песми значи реч „давор“, пошто нам се чини да то, бар на овом месту, неће бити „узвик који изражава тугу или жалост“ нити „прекор, ређе претњу, радост, чуђење“, те да, бар у овом контексту, не значи што и „авај, тешко мени“ или „еј (мени јадном) авај“. (В. Војислав М. Јовановић, „Српске народне песме“, антологија, V издање, Професорска задруга 1937, 211; Светозар Матић, Вукове „Српске народне пјесме“, Просвета, 1953, књ. II, 373; Војислав Ђурић, „Антологија народних јуначких песама“, СКЗ 1954, 611).

По нашем мишљењу Марко не каже Шарцу „авај“, него га уствари храбри, вичући му „држ’ се!“, „не дај се!“ јер Шарац

посрће и сузе рони, па га треба повратити, зауставити да то више не чини. Да тако мислимо даје нам повода претпоставка да *давор’* овде не долази од глагола *давориџи* који има везе с осећањима жалости и туге, него да потиче од турске речи *даврана* (која се у нас изговара и *давран* и *довран*), као што на то одавно указује варијанта ове песме коју је објавио И. С. Јастребов у својој књизи „Обичаји и песме турских Срба“ (вид. с. 189, 390, 472):

Давран шарче, давран добро моје...

Шта управо значи *давран*? По Ристић-Кангргином Речнику значи *држи се*, а по Миклошићу и Јастребову долази од турске речи *давранмак* што значи *држати се*, *прибрати се*, *ослободити се*. У Студеници и свуд по Старом Влаху (не само у Србији, него и у деловима Старога Влаха у Црној Гори и у Босни-Херцеговини), колико је мени познато, каже се за реконвалесцента да се *давранише* ако се опоравља, што у даљем значењу значи да је претуррио кризу и да се повратио из болести. Исто се каже и за усев после суше, ако падне киша па га освежи. И Јован Илић у својим песмама употребљава реч *давран*:

Давран, кадо, ти не рони суза! —

у смислу „држи се, не дај се, не бој се,“ а чуо сам и од једног старог ратника кад је причао о бугарском препаду на Брегалници како се „Срби иза сна тргоше, али се одмах давранисаше и надбише Бугаре“, где би *давранисаџи* могло поред *повраћити се*, *доћи себи*, значити и *охрабрити се*.

У једном старијем рукопису који се чува у Архиву САН под бр. 207 под насловом „Живот и прикљученија Павла Поповића“ овај Павле, савременик устаника, описује овако мегдан између Јанка Катића и једнога Турчина: „...Преповедали су како је Јанко Катић на удвој (тј. двобој) изишо крпалји Деми, Гушанц-Алијином сестрићу, и кад су се један другом приближили били, да је повикао Дема: Даврана Јанко, а овај њему: Даврана Демо, и један на другог из кубура опале...“

И овде је *даврана*, дакле, у смислу неке опомене и претње противнику и по свој прилици значи: „Држи се, јер ћу сад ударити на тебе!“

Кад се све ово има на уму биће да је народ уствари заменио турску реч *даврана* својом сличном *давор*, чије је првобитно значење у народу већ ишчилело и готово се сасвим изгубило тако

да је почело свашта значити, особито под пером наших романтичара. Они су од речи *давор* направили име старог словенског бога смрти и рата, а од *даворије* ратну или родољубиву песму, понекад и гудало. (Доситеју на почетку „Собранија“ као да је давор чак пагански идол!). И глагол *даворићи* добио је у народу и књигама свакојака значења, од *шаворићи*, до *шужно теваћи*, *бићи носталгичан*, *шужсћи*. Није онда чудо да је узвик *давор* у свести многих дошао у везу с појмовима туге, те протумачен у песми „Смрт Краљевића Марка“ као да значи *авај*.

Вероватно је, међутим, да је и у овој Вуковој песми, као што је то код Јастребова, стих некад гласио:

„Давран, Шаро, давран, добро моје! —

на после идући од уста до уста, турска реч, као непознатија и ружнија, замењена српском милозвучнијом. Према томе Марко уствари каже Шарпу да се охрабри, да се поврати те да не посрће и да не рони суза. Додуше, после тога одмах настаје песимистички закључак да „добро бити неће“, али је Марко, као и наш народ, фаталист, те иако им је суђена смрт, Марко ипак позива Шарца да се прибере и да се не плаши онога што се не може избећи.

Б. К.

О ПОЈАВАМА ВЕЗАНИМ ЗА ГЛАГОЛСКУ РЕКЦИЈУ

Познато је да глаголи кретања управљају једним облицима именица, а глаголи мировања другим облицима њиховим. То је јасно. Само не треба указивати да је предлошка црта што с њима стоји овај или онај падеж; у тим је везама опет носилац или управљач сам глагол а не предлог. То нам је јасно већ из чињенице што имамо повише предлога који се слажу с два падежа, или више падежа. Код нас се у пракси често чује да падежом управља предлог тај и тај, а заборавља се (или се не види) да ту није од одлучујућег значаја предлог него глагол. Овој неправилној оријентацији у пракси особито иде на руку то што велика већина предлога иде с једним падежом. У таквим се случајевима на први поглед све своди на исто — да ли сам предлог управља односним падежом или то врши која друга реч, увек је један предлог само с тим једним падежом. Али треба и у тим случајевима истицати да је баш та друга реч управљач, тако да кажемо, облика саме именице (или и читаве синтагме истог облика и предлога. Каква ће пак бити служба те везе од именице и предлога, то је друго питање. То нас овде не занима.

Међутим, кад је један предлог способан да се слаже и с два, па и с три облика (падежа), онда је јасно да тај предлог одиста није онај управљач обликом именице него нешто ван те везе, ван падежа с предлогом. Из кратког поређења лако ћемо разабрати шта овим хоће да се каже. Упоредимо ситуацију коју можемо претпоставити с другом у данашњем нашем језику. У дофлексивно време имали смо (можемо претпоставити) везу: ићи у шума, доћи у пећина, трчати у шума, трчати у пећина и сл. — Намерно смо узели такве случајеве у којима су сами глаголи кретања. По данашњем језичком осећању и по данашњим језичким законима логично је што у таквим случајевима имамо исти падежни облик (данас акузатив с предлогом). Већ из самог односа

глагола кретања према вези предлога с именицом запажамо истоветност, напредност. Томе је услов сам глагол, његов карактер.

Узмимо према тим реченицама друге: лежати у шума, спавати у шума, седети у пећина, дремати у пећина. — Јасно је из ове везе да и овде управља сам глагол, а све су то глаголи мировања. Наше је језичко осећање, смисао и једне и друге везе, потпуно одређено, задовољено. Јасно нам је и једно и друго. Замислимо странца који тек учи наш језик. Он нам може рећи такве реченице, и ми ћемо га потпуно схватити, разумети га шта је хтео да нам каже. Додуше, овде наше интересовање није према питању лица, времена, броја глаголског облика и сл. него само према питању односа падежа према глаголу, односно везе од падежа и предлога према глаголу.

У другој групи имамо глаголе мировања, баш према првим примерима с глаголима кретања. Већ из тога јасан је однос. Сам је глагол својим карактером, својом семантиком већ довољан и данас као и јуче да одреди да је различан однос падежа с предлогом према њему у једном и другом случају.

Како видимо, није битно то што се потом, у флексивно доба, јавља у једном случају, уз глаголе кретања један облик (акузатив), а уз глаголе мировања други облик (локатив). Предлог је остао исти: у. То је већ само довољно да укаже да том везом управља сам глагол, да обликом самог падежа не управља предлог него глагол...

У неким је нашим говорима врло умерено ово осећање за глаголску рекцију, па то запажамо и у неких познатијих писаца с покрајинским особинама у језику (као напр. у Његоша и С. Љубише). Али и у књижевном језику има случајева где настају колебања. Та колебања нису настала из стсуства осећања глаголске рекције него стога што су настали и друкчији односи, дошло се до диференцираних односа у самом осећању, а то се још није довољно чврсто диференцирало обликом, па отуд и несигурност у извесној мери. Тако и образован човек може каткад застати, па мора размислити како ће се изразити, тј. који ће облик узети у вези с глаголом који у различним ситуацијама може бити с различним пртама у својој рекцији које траже сад акузатив, сад опет локатив. — Ми ћемо само споменути случајеве као сићи (саћи), изаћи, спустити се, пасти и сл. који могу бити схваћени

као и други глаголи кретања, али исто тако могу имати значење реализовања радње у одређеном простору, у простору ограниченом, схваћеном тако да се радња врши у њему самом, где настаје, траје и завршава се, па је отуд природно што се радња обухвата простором, што даље приближава и рекцију ових глагола у свему глаголима мировања. Упоредити ваља:

Силазити на Теразије: Силазити на Теразијама, — где је јасно у првом случају значење кретања, у другом значење мировања. Ми ћемо само споменути да прво значи да радња, управо дејство, стање — настаје, започиње се ван Теразија, па се развија у правцу Теразија и завршава се на Теразијама. Додуше, завршавање се тек претпоставља, пројектује, очекује се да ће се довршити на Теразијама, а уствари овде је обележен само процес у правцу Теразија, с циљем да се стигне на Теразије..

У другом пак случају не схвата се силажење из другог вишег простора, положаја или места на Теразије, него је у свести говорног и саговорног лица једно: реализација се силажења врши на самим Теразијама, силажење се и започиње, и врши, и завршава на самим Теразијама.

Ситуације су ове: полази се с Неимара а силази на Теразије; глагол је кретања, према њему је акузатив с предлогом; потом: силази се из кола која су већ на Теразијама, дакле — силази се на Теразијама, јер су и кола у којима смо већ на Теразијама, па се уствари врши излажење из кола и силажење на месту, односно у месту: — на Теразијама. Теразије су у првом случају циљ силажења, циљ, на који се силази. У другом случају Теразије су место где се остварује силажење, али је то само силажење обухваћено Теразијама, јер се врши на самим Теразијама... Можемо још рећи: у првом случају завршавање радње силажења ће се извести на Теразијама, а у свести је процес силажења, сам ток силажења, трајање без обзира да ли је глагол свршеног (сићи, саћи) или несвршеног (силазити) вида, али тако да се истиче процес који је ван Теразија, али у правцу Теразија. У другом је случају потпуна реализација и настајања, отпочињања, и самог процеса, тока, трајања, и завршавања, дакле целе радње, на самим Теразијама, опет без обзира на то да ли је глагол свршеног или несвршеног вида.

Тако кажемо и:

Снег је пао на ливаду: Снег је пао у Србији;

Авиони су се спустили на ливаду: Авиони су се спустили у Србији.

Не треба да нас буну што су узети различни предлози (на:у). То није ни од каква значаја. Могли бисмо у оба случаја узети и исти предлог: Крушка је пала на ливаду, у торбу; Магла се спустила на ливаду, али и: у Србији. Овде је смисао: магла се спустила одозго, била је изнад Србије, али у простору који одговара Србији, који је према Србији, па се спустила у Србији, баш као да је већ и била у Србији, као да је обухваћена Србијом. Други случај је нешто друкчији: авиони су се спустили на ливаду, а били су или на другом месту ван ливаде или у ваздуху, али опет не над ливадом, не према ливади, изнад ливаде. Тако имамо и даље: Снег је пао у собу, у стају и сл., али: Снег је пао у Србији итд.

Занимљивији су случајеви с глаголским придевом трпним неких глагола. Карактеристични су примери: увијен, завијен, заваљен, обучен и сл. Све су то облици од глагола увити, завити, завалити, обући и сл. Запажамо ипак да сви ти глаголи могу имати по два објекта: увити што у нешто, завалити кога у шта, обући кога у што (напр. увити књигу у хартију, обући дете у одело и сл.). Као и другим глаголима, и овима можемо додати заменицу *се*, па да буду или псвратни (обути се) или медијални (завалити се, уп. Ено га, завалио се у јаз, тј. заваљен у јаз, па и: заваљен у јазу).

У свим је случајевима објекат у акузативу без предлога, а с њим је и други објекат с предлогом. Нас овде не занима могућност употребе инструментала (увити дете ћебетом, обући се добрим оделом и сл.). Занимљиви су случајеви трпних придева тих и сличних глагола и њихов однос према акузативу с предлогом.

Каже се: увијен у мараму, завијен у хартију, заваљен у фотељу, обучен у ново одело и сл. Свуда је акузатив с предлогом у. Посматрајмо сам глагол, а потом његов трпни придев према одговарајућем објекту с предлогом. Јасно је да сами глаголи значе процесе, дејства, трајање (без обзира на вид глаголски). Исто је тако јасно да у трпном придеву нема тог процеса у истој мери

него је тежиште на завршеном процесу, на самом стању које је резултат процеса. Трпни придеви у тим везама не значи процес, дејство, него стање. А то је сад придевска особина, придевска црта а не глаголска. У томе и јесте придевност тога облика а не само у формалним одликама (моција, деклинација, род). Тако ћемо рећи и узимајући те трпне придеве као праве придеве постале од трпних придева: од јабука *завијених у харџију*, пред децом *обученом у ново одело*, од пријатеља *завалењих у фојеле* и сл. Из ових је примера јасно да је овде надвладао придевски елеменат, придевност, особина, стање, а не сам процес, глаголност. Али је исто тако јасно да је примарно оно што је глаголско, а секундарно је оно што је придевско...

Што је занимљиво: у тим случајевима, кад су то већ прави придеви, опет се задржава и глаголска црта баш у односу на везу акузатива с предлогом. Иако сад имамо придев са свим особинама (чак и с поређењем: увијенији, од оних најбоље увијених, дакле као „најувијенијих“, док сасвим може лепо бити: најобученији, најобувенији и сл., где се изменило значење, тј. добро, најбоље одевен, обувен и сл.), он и као реч стања, особине, не мења однос према вези падежа с предлогом који је (однос) постојао и док је сам тај трпни придев чувао све особине глаголности, и то глаголности која захтева акузатив с предлогом.

Посматрајмо синтагму „обући ново одело“. Ту претпостављамо претходни облик „вући об себе ново одело“, према чему имамо „обући се у ново одело“, тј. „обући себе у ново одело“, са значењем „ставити себе у ново одело“. Код нас је нормално ослабљено осећање за предлог *об* (уп. *облак*, *обука*, *обућа*, *обувати* и сл.), али то не значи да је то случај са свим другим примерима (уп. *облити*, *обавити*, *обасути*, *опколити* и сл.). Један је вид његова значења као у примеру „об раме је диљку објесио“ (обвјесио).

Сад прелазимо на оно што је основно и најзанимљивије: и глаголски придев трпни, као и од овога настали придев (адјектив), чувају оно што је битно у самом глаголу — да траже акузатив. Стога имамо, према томе, само: обучен у ново одело — и кад је значење глаголско, тј. прво, основно, а и кад је ново значење, придевско, одредбено, са значењем особине, својства и сл., што су одлике не глагола него придева.

Али иако је овде сад придев, дакле са значењем особине, својства, те бисмо очекивали облик места, локатив, како се одиста може каткад и чути, ипак је остало оно што је било примарно, глаголско, те и даље имамо акузатив као падеж објекта (уп. обући се у вука, тј. постати изгледом, по изгледу као вук и сл.).

У свим таквим случајевима, дакле, имамо чување значења процесуалности а не резултативности, како бисмо одиста очекивали. Процесуални карактер глагољности толико је за ову врсту корена значајан да се чува и манифестује баш у облику именице (падежу), која се узима с предлогом према том глаголском и у правом глаголу, тј. у трпном глаголском придеву, али и у самом новом придеву. Иако, дакле, придев сад више није у тесној вези с глаголом, јер је већ потпуно прешао у придевску категорију, али је он ипак сачувао и ту важну особину глаголску — да и даље захтева исти облик и исту везу (предлога с одређеним падежом), која је била карактеристична за сам глагол.

Отуд ће бити јасно што и у другим случајевима имамо исти однос, као на пр. *ѝриѝисак на дно*, *ѝриѝисак на бокове* а не притисак на дну, на боковима. И овде је сачуван однос глагола према вези падежа с предлогом: *ѝриѝискиваѝи на дно*, *на бокове* и сл. Овде ипак имамо једну нову црту: *ѝриѝисак* је формално именица, и она баш као таква, има однос не према резултативном него према процесуалном значењу.

Како видимо, и у оваквим придевима и у оваквим именицама, не само по постанку већ и по природи својој тако тесно везаним с глаголима, имамо исти однос као и када би били употребљени сами глаголи, са свим специфичностима и формалним и садржајним које су карактеристичне за глаголе. Именица *ѝриѝисак* је и поред свега и глаголска реч, глаголска именица, што запажамо не само из постанка њена него и више у вези с тим и из њена значења које је једнако притискивању (уп. притисак на дно: притискивање на дно: притискивати на дно)

Ваља упоредити:

1. *обући се у одело*: *обучен у одело*; и у резултативном значењу сачувано као доминантно процесуално значење чак и у правом изведеном придеву: *колико има војника обучених у ново одело?* и сл.;

2. *наслони́ти се на ограду*: *наслоњен на ограду*; исто као и у примеру под 1: онде је било десет *младића наслоњених на ограду*;
3. *увии́ти у мараму*: *увијен у мараму*; као у примерима под 1 и 2: узео сам од крушака *увијених у мараму*;
4. *и́ришиасак на дно*: *и́ришискиваи́ти на дно, на бокове* и сл.; исто као у наведеним случајевима;
5. *обеси́ти о грану*: *обеиен о грану*; дај ми од гроздова *обеиених о грану*; али и: од гроздова *обеиених о грани*, па који стога *висе о грани*, те отуд и: *обеиених о грани* (у коме случају се има осећање стања које се казује везом — *висе о грани*);
6. *завали́ти се у фоти́љу*: *заваљен у фоти́љу*; нека устану петорица од оних другова *заваљених у фоти́љу* (или: *фотеље*); али и: од оних другова *заваљених у фоти́љи*, с осећањем стања, положаја оних који *леже у фоти́љама*, које настаје као резултат процеса *заваљивања у фотељу*.

У прва четири примера (и сличним случајевима) имамо потпуно и доследно очувано процесуално значење и онде где бисмо могли очекивати резултативно. Процесуалност је сачувана и у речима с временским значењем реализовања за процесе, дејства, деловања, акције (глаголи), и у одредбеним речима за особину, својство, положај (придеви), и за независне речи као именована самог дејства, деловања, процеса (именце). И овде су не само тесно везани глаголи и од њих (преко глаголских придева) настали придеви, него и глаголи и именице.

Али у глаголима *завали́ти се*, *обеси́ти* и сл. запажамо и могућност употребе локатива. Ту се преко потсвесне елизије могло доћи и до друкчијег односа. Сасвим је нормално да се доследно према наведеним случајевима чува процесуалност и да имамо: *обеси́ти о грану*, *обеиен о грану*; *завали́ти се у фоти́љу*, *заваљен у фоти́љу*, али и резултативно значење преко елизије или могућне елизије, например: *Ено ти штапа — обеиен је о грану*, а одатле и: *Ено ти штапа — обеиен је о грани* (= *виси о грани*) преко: *Ено ти штапа који је обеиен о грану*, па *виси о грани*, и даље: *који је обеиен о грани* (елизија: *виси*).

Слично имамо и у петом примеру (као у четвртном): Ено га, *завалио се у јаз*, тј. *заваљен у јаз*, где је процесуалност подједнако очувана, али исто и: *заваљен у јазу*, преко елизије: *заваљен у јаз*, па *лежи у јазу*. Запажа се у томе и црта медијалности: *заваливши се* не само и једино: *заваливши себе*, према — *заваливши некога*, него: *лећи, исцфружисти се, бити у стању „заваљености“*, као: *лежашти у јазу*, преко: *лежи заваљен у јаз* (где преовлађује веза „заваљен у јаз“, а на то наслоњен смисао глагола *лежи*), па потом: *лежи заваљен у јазу* (с тежиштем на вези „лежи заваљен“, а потом је допуна „у јазу“ наслоњена на предњи склоп), као: *заваљен лежи у јазу* (где је наново тешња веза „лежи у јазу“, али исто тако и „заваљен лежи“, те се глагол *лежашти* нашао и смислом, непосредно везан и с једним и с другим делом израза: *заваљен — лежи — у јазу...*

Из свега је овога јасно да је не само овакво спајање него и утисак који преовлађује у свести и елидирање у тесној вези с одређеним ситуацијама, а то значи и са семантичким потенцијалом глагола *обесити, завалиши се* и сл. И ово показује колико је то осетљива материја и колико опрезности треба уносити у анализу односа речи у различним њиховим везама.

М. С. Лалевих

ЗАПОСЛЕН, ЗАПОСЛЕЊЕ

Ови се облици веома често данас могу срести и у говорном језику и у савременим штампаним текстовима. Може се рећи да су они чешћи од облика *зайошљен* и *зайошљење*.

Познато је врло добро да у савременом књижевном језику глаголи чија се основа презента завршава самогласником *и* а основа инфинитива самогласником *и* или *е* у тргнуом придеву имају измењен крајњи сугласник основе по старом јотовању (*ношен* и сл.)¹. На основу овога лако је објаснити облик *зайошљен*: *с* се једначи по месту (начину) образовања са *љ* (које је добивено старим јотовањем) и даје *ш*. А како се глаголске именице које стоје према прелазним глаголима граде од трпног придева одговарајућег глагола додавањем наставка *је*, јасно је како се објашњава облик *зайошљење* (*зайошљен* + *је* = *зайошљење*).

Облици, дакле, *зайошљен* и *зайошљење* правилно одговарају и фонетици и глаголској системи нашег савременог језика. Па ипак, они су озбиљно потиснути облицима *зайослен*, *зайослење*.

Да бисмо објаснили како је дошло до ове појаве, треба најпре да покажемо како су настали облици *зайослен* и *зайослење*.

У некојим дијалектима нашим раширени су код глагола VII Белићеве врсте, место књижевних облика глаголских именица типа *оделење*, *брањење* — облици *оделење*, *бранење*. — Нема никакве сумње да се могу констатовати два разлога настанку ових облика са неизмењеним сугласником основе. Прво, неизмењени сугласници могли су бити враћени аналогijом према оним облицима ових глагола где уопште и није било услова за ову промену (презент у првом реду)². Други узрок који је могао довести до

¹ За наше излагање није неопходно да се задржавамо на примерима са подновљеним јотовањем типа *чашћен* и сл.

² Исп. код А. Белића, Дијал. ист. и јужне Србије 151, овакво тумачење за трпни придев. В. даље.

појаве неизмењених сугласника код глаголских именица нешто је сложенији али је такође могао бити врло јак. Познато је, наиме, да су се у старословенском глаголске именице на *-ниѣ* од глагола чија се инфинитивна основа завршава вокалом *ѣ* градиле управо од инфинитивне основе (и то и од прелазних и од непрелазних глагола)³. Али, као што наводи проф. Белић, „у нашем језику, већ од свршетка XV в. налазимо да се партиципи код ових глагола граде према глаголима са *и* у презентској и инфинитивној основи, дакле: *виђен, исиовиђен, жељен* и сл.“ (loc. cit.). Међутим, карактеристично је да проф. Белић сматра да би облик *оболење* претстављао „продужење старог облика *оболѣниѣ*, а *оболење* би био облик који се развио по аналогiji са другим облицима (према једнакости през. *оболѣм* са *одеѣм* и према правилном *одељење* добивено је и *оболење*)“ (о. с. 220). Карактеристично је, дакле, да проф. Белић сматра да би облици типа *оболење* (где у основи имамо *ѣ*) могли бити продужетак старијег стања. Сматрам да су они и могли довести до појаве и облика *одељење* у дијалектима где се ови облици јављају. Разуме се, само, да је најбоље претпоставити дејство оба наведена чиниоца: и облика у којима уопште није било разлога за измену *л* у *љ* и облика типа *оболеѣниѣ* (> *оболење*).

Нема никакве сумње да у ову категорију иде и гл. именица *зайослење*. Онда када смо од *одељење* у некојим нашим дијалектима добили *одељење*, могли смо добити и *зайослење*. То је исти процес.

Трпне придеве са неизмењеним сугласником основе (који захватају уже дијалекатско подручје него глаголске именице) проф. Белић тумачи утицајем облика презента (ДИЈС 151). У вези са трпним придевима усто треба узети у обзир и старословенско видѣнз и сл. Мислим да је оправдано на овај начин тумачити и облик *зайослен*.

Мени се чини да овако треба схватити процесе који су довели до појаве облика *зайослење* и *зайослен*. Ти у сваком случају дијалекатски облици добили су широку примену благодарећи општем развјетку нашег народног живота. Али, гледани у овој перспективи, ти облици излазе из система нашег књижевног језика и

³ А. Белић, *Лейѣње, сѣдѣње*, НЈ н.с. VII, 7-10 (217—222) 219.

иду у ред примера типа *оделење* који се такође не сматрају књижевним.

Можда би се, међутим, могло дати и друкчије објашњење облика *зайослен*, *зайослење*: да су они, наиме, настали према придеву *идслен*. У том случају имали бисмо неку врсту аналогије. Али, очекивали бисмо да у оваквим случајевима аналогија делује на целу категорију глагола чија се презентска основа завршава групом *сл + и*. Наиме то би значило да прави придеви могу утицати на трпне придеве и мењати њихову фонетику. Тога, међутим, нема: према *мислџи* чврсто стоји трпни придев (*из*)*мислен* и глаг. именица *мислџење*, иако и овде постоји придев *мислен*. И уопште тешко је наћи примере за овакву врсту аналогије у нашем језику. Зато и сматрам да лингвистички није оправдано облике *зайослен*, *зайослење* доводити у било какву везу за придевом *идслен*.

Не би морало да буде довољно убедљиво ни објашњење да је семантички моменат условио облике *зайослен*, *зайослење*. Тешко је, наиме, *зайослен* одвојити од *зайдслии* и повезати једино са напр. *бесйослен* или сл.

Најмање би било оправдано облик *зайослење* тумачити димилацијом (*љ : њ > л : њ*).

Из свега овога произилази овај закључак: облици *зайослен* *зайослење* стоје у истом реду са дијалекатским облицима типа *оделење* и као такви граматички се не могу оправдати у књижевном језику.

Постоји, међутим, још један разлог којим би се могло правдати њихово присуство у књижевном језику: то је велика раширеност њихове употребе. Па, с обзиром да у нашем књижевном језику право грађанства имају они облици који су у већини нашег народа у употреби, — могло би се рећи да то право стога имају и облици о којима је реч. Међутим, ту треба бити обазрив. Никако не треба губити из вида чињеницу да би ово био једини такав случај и да би он излазио из системе трпних придева VII Белићеве врсте. Сем тога, има још приличан број појава, и то појава које су доследно захватиле систему на коју се односе, које су врло раширене у дијалектима, а чија примена у књижевном језику уопште не долази у обзир (уклањање резултата II палатализације у облицима dat. — loc. sg. именица fem. на *-а*: *руки*; ширење

наставка -у у 3 pl. praes. VII и VIII Белићеве врсте и сл.). Зашто је потребно бити толерантан према појединачном случају који грубо нарушава систему, а недвосмислено противан појавама које доследно захватају целу систему?

Зато сматрам да засад још није дошло време да се облици *зайослен*, *зайослѣње* прихвате у књижевном језику. Мишљења сам да се књижевним могу сматрати једино облици *зайошљен* и *зайошлѣње*. Ако сам добро разумео проф. Белића, на то се своди и његово третирање овога случаја у Правопису (1950/52): у Правописном речнику он s. v. *зайослен* каже „в. *зайошљен*“ а s. v. *зайошљен* у загради додаје „од запослити“.

Берислав М. Николић

НАЈЗАД ИМАМО СРПСКО-РУСКИ РЕЧНИК

И поред вековних културних веза између нашег народа и руског, мало је досад учињено на српско-руској лексикографији, која би олакшала међусобно изучавање ових језика, без којег се не може замислити право узајамно познавање и културно зближавање. То се раније можда могло и разумети, јер смо били и географски и политички удаљени, па се због слабих економских и културних веза недовољно осећала потреба учења руског језика, који нам је иначе близак, а дела велике руске књижевности била су нам доступна у добрим преводима. А и Руси су имали интереса за нас иако се наша књижевност ни изблиза не може поредити с њиховом.

Међутим после последњег рата, у ком су се и руски и наш народ заједнички борили против истих непријатеља, за исте политичке и социјалне идеале, жеља за међусобним упознавањем нагло је порасла, и руски језик се код нас почес учити не само у школама него и на многобројним течајевима. А ниједан језик, па био он и најсроднији, не може се научити без добрих речника, и то не само оних у којима су туђе речи преведене на наш језик, већ и оних у којима су наше речи преведене на туђе језике. Па ипак, после рата код нас се појавио само један нов руско-српски речник, пре којег је стереотиписан један предратни. А српско-руски речник није се појавио ниједан¹, док су штампани, нарочито у Загребу, неколики добри речници за учење западних језика, енглеског, француског, немачког и талијанског.

Срећом, Руси су нас у томе претекли, као што су нас претекли и много раније, још у прошлом веку. Први се појавио, 1870, „Сербско-русский словарь“ П. Лавровскога, који садржи

¹ Ако не рачунамо мали безначајни речник који је издао Маљеванов у Новом Саду 1922 г.

најпотребније речи, са по једним значењем. Године 1903 издат је у Петрограду „Дифференциальный сербско-русский словарь“, који је саставио Л. А. Мичатек, с кратком граматиком српског језика од проф. П. А. Лаврова. Овај речник је доста обиман, 718 страна речника и 58 страна граматике. Речи су са обележеним акцентом. Оба ова речника су састављена по II издању Вукова Речника.

После овога рата Московско „Государственное издательство иностранных и национальных словарей“ почело је издавати разноврсне речнике за учење других језика, у првом реду за потребе војске, а после и за политичко-културне потребе. Међу осталим, штампан је 1945 један цели Русско-сербский словарь, са око 10000 речи, у издању Војног института страних језика Црвене армије, а пре кратког времена појавио се у издању истог предузећа „Сербско-хорватско-русский словарь“, који је израдио И. И. Толстој. То је обимна књига од 1168 страна, а садржи око 50000 речи и уз то кратак преглед граматике српскохрватског језика. Овај речник претставља озбиљан, велики допринос руско-српској лексикографији, као неопходна приручна књига за сваког Руса и уопште совјетског грађанина који хоће да научи наш језик и упозна се с нашом књижевношћу. Као такав, он заслужује да се о њему проговори и на страницама овога часописа, не само због својих добрих страна, већ и због неких омашака на које треба указати.

Како је овај речник састављен и шта садржи видимо из ових речи састављачевих у предговору:

„Овај речник састављен је на основи савременог српско-хрватског језика²: у њега је ушла нова друштвено-политичка, економска и свакодневна лексика. Од покрајинских, застарелих и турских по пореклу речи писац је сматрао потребним унети оне које се више употребљавају, на које се наилази у штампи и делима српских и хрватских писаца—класика“. Држећи се овога мерила И. И. Толстој се послужио најбољим српским и хрватским двојезичним речницима, речником Л. Бакотића и руским речницима Даља, Ушакова, Ожегова и „Диференцијалним српско-руским речником“ Л. А. Мичатека, средњешколским терминоло-

² Писац стално за наш језик употребљава погрешно назив „сербско-хорватский“, па тако и на насловној страни речника.

гијама на нашем језику и правописом проф. Белића. Рекао бих да се писац највише послужио „Српскохрватско-немачким речником“ Св. Ристића и Ј. Кангрге, како у погледу избора речи, тако и у погледу акцента, израза и идиома, којих у другим употребљеним изворима нема. Толстојев речник, рекосмо, обухвата око 50000 речи (док Вуков има 47.000), а пошто Ристић-Кангргин има око 65000, значи да их Толстој није све узео, али је с друге стране узео неке новије речи, нарочито сложене кованице, као *аеромитинг*, *аероуит*, *вајроотийоран*, *вајросиалан*, *земљовод* и др.

Аутор се трудио да унесе што већи број речи чије значење руски читалац тешко може погодити етимолошки, по формалној сличности између руског и српскохрватског. С друге стране, због ограниченог обима речника, по правилу нису у њега унете многе изведене речи чије је значење јасно из тога како су начињене, осим ако нису добиле неко значење различно од онога обичног за одређени суфикс, као што су: деминутивне именице на *-ић*, *-чић*, *-ак*, *-ица*, *-чица*, *-ца*, *-шице*, *-ешице*, *-енице*, аугментативи и пејоративи на *-иља*, *-еиљина*, *-урина*, *-оња*, апстрактне именице на *-ост* начињене од придева, глаг. именице на *-ње*, именице начињене наставцима *-ица*, *-киња*, *-ка* од именица мушког рода истог значења, најзад, прилози правилно изведени од придева наставцима *-о* и *-ски*. Разлози за изостављање ових речи потпуно су оправдани, али ми се чини да су, у корист што већег броја значења, израза и идиома, могле изостати још неке речи. То су неке слабо познате покрајинске речи, већином турског порекла, које је аутор нашао у нашим речницима, али које су мало коме познате. Истина, оне се налазе у народним песмама, које ће читати Руси учећи наш језик, али су те ретке речи обично објашњене у збирци. Такве су напр.: *аваница*, *авгушар*, *алей*, *авра*, *бајшок*, *вад*, *каљун*, *киџер*, *јаја*, *џењак*, *шан*, *шајрашче*, *шајронца*, *шен* и др. Много су корисног простора заузеле и разне стране, већином интернационалне речи истог облика и значења у српском као и у руском, напр. *абажур*, *абитуриент*, *абонент*, *аварија*, *аванс*, *агонија*, *агреман*, *адресант*, *академик*, *бакелит*, *барон*, *кијарис*, *концерн*, *ламитон*, *магнаит*, *магnezит*, *номад*, *парийет*, *период* и др. Ипак, има један разлог због којег ни ове речи нису сувишне, а то је њихов акценат, који ни по месту није увек једнак руском,

а по квалитету и квантитету је увек друкчији. Добра страна овога речника је што су све речи акцензоване.

Акцент је најтежа страна нашега језика за странце, чак и за Словене, и не може се очекивати ни од Руса да га добро науче, јер наш књижевни акценат не савладају ни сви образовани Срби и Хрвати. Али због оне мањине која жели да га правилно употребљава потребно је да се у двојезичним речницима и акценат обележава и тако се у последње време и чини. Тако је урадио и И. Толстој. Али, с обзиром на то што је данас наш акценат у фази великог превирања, нарочито кад се тиче страних речи, које се после рата много, чак и без потребе, употребљавају, обележавање акцената у нашим речницима није увек поуздано и тачно. Зато се не треба чудити што и писац овога речника као странац, који је, истина, живео неко време код нас, није могао не погрешити служећи се њима или саветима сарадника Југословена, који рекло би се, нису ни сами сигурни у књижевном акценту. Да би друго издање речника имало мање акценатских омашака, ја ћу, ради примера, овде указати на неке. Пре свега, противно правилу да наше речи не могу истовремено имати два акцента (изузев ретке случајеве сложеница као *југозапад*, *североисток* и сл.), прелиставајући овај речник, нашао сам: *аеромитинг* м. *аеромитинг*, *аеронаути* м. *аеронаути*, *аерофотографија* м. *аерофотографија* (док су друге сличне сложенице правилно акцензоване: *аероплан*, *аеростат*), *вансџранџиџво* м. *вансџранџиџво*, *вансџранџички* м. *вансџранџички*, *вансџредџиџни* м. *вансџредџиџни*, *ванџикдџски* м. *ванџиколски* и др. Ево неколико других речи с погрешним акцентом: *бџговски* м. *бџговски*, *анџиџка*, м. *анџиџка*, *џиџлас* (географски) м. *џиџлас*, *вџселџник* и *вџселџница* м. *вџселџник*, *вџселџница*, *карамџела* м. *карамџела*, *киџмеџаџк* м. *киџмеџаџк*, *куџдиџи* м. *куџдиџи*, *куџиџум* м. *куџиџум* *џдлукуџгла* м. *џолукуџгла*. Сви ови погрешни акценти су узети из Рчстић-Канџриџиног речника, а Вук тих речи и нема. Има још доста погрешних акцената, ед којих су се мноџи, свакако, омакли при штаџпању. Али примери узети из наших постојеџиџних речника показују како је прека и хитна потреба за једним практичним, нормативним речником срџскохрџатског књижевног језика.

Техника која је употребљена при изради речника добра је, тако да је текст прегледан и излагање јасно. Код именица се даје и генитив јед. ако се мења акценат или се врши нека гласовна

промена: *јунак, јунака, јунац, -ца, бџац*, оца. Код свих придева се даје и завршетак одређеног вида: *ддбар, ддбрий, добра, добри; љућийи, -й, -а, -с*. Наставак одређеног вида није било потребно давати за сваки придев, него само ако се мења акценат, као: *ндвчан-новчаний, зѣмљан-зѣмљани* и сл. Место тога корисно би било да је дат компаративни облик, ако има друкчији акценат или ако је извршена нека коренска или фонетска измена, као *љућ-љући, мали-мањи, добар-бољи, рђав-гори* и сл. Исто тако би било корисно да је код именица које проширују основу у множини или мењају акценат то и показано, као: *во-волови, сѣо-сѣолови, оџац-оџеви, очеви* ређе *оци*, и др. Такође не би било наодмет ни да је дат акценат и неких других именичких облика с премењеним акцентом, као: *рука-руку, жѣна-жѣно, граѡ-у граѡу, граѡови, граѡѡѡ, граѡѡѡѡ* и сл.

Што се тиче значења унетих речи, аутор није дао само најглавнија, већ и друга, чак и ређа, архаична и покрајинска, увек означивши то, потврђујући значење неком допунском речју као одредбом или фразом или изразом, нпр. *глава куѣуса* кочан, *глава ексеѡа* шљапка гвоздја, *бисѣѡа* глава јасниј ум, *човек своје главе* упрямец, *глава на сѣубу* капитель. Нарочито је за похвалу што је унето много пословица, фраза и наших идиома, за које није лако наћи одговарајући руски израз или идиом, као нпр. за наше „Гледа Земун, види Панчево“ руско „Один глаз на нас, другой в Арзамас“, или за наше „на куково лейѡо“ руско „послѣ дождичка в четѡверѣ“. Ако у овоме писац није увек успео, кривица је до речника којима се служио, јер у њима такви изрази нису увек добро преведени на други језик. Тако нпр. наша пословица „Тиха вода брег рони“ погрешно је преведена са „В тихом омуте черти водятся!“, што значи сасвим друго, тј. оно што се каже нашом пословицом „Испод мире сто ѡѡвола вѡре“, а то је на свом месту и преведено том руском пословицом. И неке речи нису добро преведене, као нпр.: *бескѡначно ѡлаѡно* није гусеница, већ конвейер, *бѡба 4.* није гребенъ инѡюка, већ: один из многих бугорков на гребне инѡюка, наполненных кровью; за *бѡбица* није дато значење *финна* (ларва пантљичаре); речи *брњица* дато је и сасвим непознато значење *исѡодкля юбка*, тј. доња сукња; *ѡицинална жѡелезница* преведено је са *временная жѡелезно-дѡрожная ѡѡѡка*, а треба *ѡѡбочная локальная жс. - д. ѡѡѡка*; *коѡа* је преве-

дена не само са *ведро*, већ и са *корзинка*, тј. котарица; *вајришиће* у пренесеном смислу је преведено са *домашњи очаг*, а то је наше *огњишиће*; *навијати* (у спорту) не значи само *болети за кога*, већ у исто време и *ободрић ега*; итд.

На крају књиге писац је дао и „Кратак преглед граматике српскохрватског језика“, који је зналачки, концизно и прегледно састављен, тако да Русима може добро послужити без икакве друге граматике. У уводу су дата кратка обавештења о књижевним изговорима и њиховој распрострањености (с погрешним тврђењем да се екавски говори и у једном делу Босне) и о двема азбукама. У фонетском делу дата је карактеристика наших гласова, са њиховим променама, и особине нашега акцента. Врло добро је обрађена именска и глаголска промена, с указивањем и на неке новије појаве, које у граматицама нису довољно истакнуте. Синтакса овим прегледом није обухваћена, осим што је овде онде додирнута у вези с неким врстама речи. Али су место тога дате прегледне таблице именских и глаголских промена, таблица промене неправилних глагола и таблица именичких суфикса.

Све у свему, Речник И. И. Толстоја заслужује топлу препоруку не само сваком Русу и совјетском грађанину који хоће да научи српскохрватски и служи се књижевношћу Срба и Хрвата, већ и сваком нашем човеку који жели да научи добро руски.

М. С. Московљевић

ПРИЛОГ ЛЕКСИЦИ НАРОДНИХ ГОВОРА

Поред речника који припрема Српска академија наука са циљем да обухвати целокупно стање нашег књижевног језика, занимљиву и богату грађу за речник пружа нам и простонародна лексика, неискоришћена у ту сврху у довољној мери. Несумњиво је да су се народни говори баш као и живот изменили од времена Вука и Даничића, да су се у њима јавиле нове речи, од којих многе још нису ушле у књижевност, док су друге које су у њему биле постале архаичне. Речник Академије биће важан историски докуменат постојећег језичког стања у књижевности и неопходан књижевним радницима, али како се језик даље развија заједно са животом, мислим да би био потребан и речник са терена. На тај начин би се постигла стварнија и шира слика нашег народног језика, мада речници увек заостају иза стварног језичког напретка. Јер док се грађа припрема и штампа, у језику већ има новина. Несумњиво је ипак да би један речник простонародног говора био врло потребан. Прво по природном праву нових речи, ако су ове постале у складу са језичким законима и ако су у народу у редовној употреби. Случајност је што нису скупљене и постале свима приступачне и одомаћене у књижевности. Такав би речник допринео бољем разумевању народног живота и народних умотворина, развоју књижевног језика и стручних терминологија. Потребно је само да речи скупљене у народу, нове и непознате градском становништву, буду објашњене и употребом стекну право у књижевном језику.

Како су наши књижевници највише везани за језик своје градске средине, нови речник народног језика претстављао би за њих врло корисну грађу. Живот народних маса не може се приказивати без познавања њиховог говора, без тога је тешко ухватити са њима друштвену везу. Као што се живот радника не може потпуно приказивати без познавања назива за алат, ма-

шпинерију, и свега другог што је у вези са њиховом производњом и друштвеним амбијентом, тако се ни живот земљорадника и сточара не може приказивати без познавања њихових животних услова и средстава, а природно ни без назива који су са овима у вези. Зар би Харди и Месфилд могли приказати енглеског радника и сељака без познавања сељачког и радничког говора? Шолохов је за Тихи Дон савладао сву рибарску терминологију. Код наших савремених писаца не осећа се толика блискост ширем народном језику. Нови речник простонародног говора обогатио би много језик наших најмлађих књижевника не само лексиком него и фразеологијом. И може бити да би их заинтересовао не само за упознавање танчина народног језика, што је неопходно сваком добром књижевнику, него и за боље познавање народног живота.

Сем тога, треба узети у обзир да велике промене у друштвеном животу утичу и на лексику. Многи појмови се потискују и заборавања њихово значење; уз нове појмове стварају се и нови називи, односно речи. Тако језик у исти мах сиромашни и богати се. Од колике би нам користи био теренски рад на проучавању народног језика нека нам покаже део грађе скупљене на терену од Пљеваља до Пиве, највише у крајевима око Дурмитора. Овца, ован и јагње имају за становнике града само по једно име, у народу, међутим, они носе разна имена према карактеристичним особинама и животним функцијама. Тако је у поменутих крајевима забележено око стотину назива за овцу, преко оних који се налазе у Вуковом речнику. Они су стварани према боји вуне, односно према распореду боја, према густини и увијању вуне, према боји очију, облику ушију и рогова, према млечности, плодности, навикама, а, ако би се у овом случају смело тако рећи, и према психичким особинама животиње.

Називи уједно расветљују и економске прилике сточара, а често су прави песнички епитети засновани на поређењима и метафорама. Према боји очију овце се називају: *златиљка* или *жутиљка*, са златастим сјајем у очима: *винџка* (фјинџка), у које су очи окружене црним круговима те се још више истиче њихов сјај и белина лика. Према облику рогова јављају се називи: *сврдла*, са увијеним сврдластим роговима, *сабља*, са роговима у облику сабље за разлику од оне која има увијене „заковрцане“ рогове. *Вилорога* или *вилача* има рогове као виле, *вила* је са роговима

повијеним у облику вила, *вићорогиле* је ован са танким роговима, *рога* са лепо развијеним роговима, *шићњорогасиџа* са малим, *шићко-рогасиџа* са роговима као шипке, *црворога* (придев: *црворог*, *црворога*) са болесним оштећеним роговима у које могу и црви да се увуку.

Према вуни има назива *вунаља* или *вунасиџа* са добром вуном, *крћанка* са слабом вуном, *јагода* са белим међу роговима као цветови од јагоде, иначе црна. *Берда* која има под грлом као ђердан увијене вуне, или јој се шарени под грлом црно-бела боја, — *реса* са дугом ресастом вуном, по другом тумачењу са израслицама на кожи као минђуше, *реје*, *баља* са црним знацима на глави. или са белим ако је овца црна. За вола са сличним знацима се каже *баљен*, а за краву *баљуша*. Овца са тамним пегама по глави, као зрна, зове се *зрња*, а са тамним или светлим крушчићима по глави — *кружса*. *Граша* или *грашава* је бела по лицу са црним тачкама. *Јабљанка* има знаке у виду цвета, који се у тим крајевима зове јаблан, жута по лицу, *шдра* је шарена, *жуја* и *жуја* жуткаста, *кавена* мрка, *биљегоша* има по лицу црне и беле пеге, а *кујина* је црно-бела. *Бјелица* или *лашићка* је сасвим бела, *гара* или *црнгара* и *боровница* је црна овца (ован гаран и Гаран мушко име, Гара женско). *Синга* или *сингава* — седа, *ћетиџа* (цвета) са белим између рогова. Како су неки од ових назива скраћени или проширени придеви поименичени јављају се називи у одређеном или неодређеном виду: *гара* и *гара* (као код Вука). *Црногривасиџа* је са густом црном вуном на врату. *Пушала* (*иућоногасиџа*) је црна, а по ногама бела, *ддољена* црна са ногама белим до колена, *гшличасиџа* црна са белим знаком око врата. *Вучуреја* је овца која има дуг реп. За овцу са малим ушима Вук има назив *чула* (слично чулав), али се у дурмиторском крају реч изговара са љ, опет са кратким силазним акценом *ћуља*. *Буша* или *бушина* је слаба овца, без вредности: „оне моје бушџетине“ (околина Дурмитора). *Мршвица* је толико слаба да се једва вуче, а *убеиџа* стрвина овчија или овца заклана а опшичана. *Скуба* или *скубара* је са слабом вуном, која сувише опада у пролеће. *Крдница* се зове овца из великог стада. *Млекџруша* која даје доста млека (млијечи). *Посиџкуша* или *иосиџкушена* која даје мало млека (зато је најчешће кољу; у народној песми има: „а ухватих постркушу“). *Музница* или *музара* је овца која се добро музе; *вимењача* (чешће за краву но за

овцу) са великим вименом (и кад јој виме отекне од уједа змије, па од бола лута по планини и „неће је ни вук“). Супротно значи *судсиса*, коју, пошто је лака и окретна, зову још и *ћеливџанка*.

Не само према разним особинама него и према навикама овца у народу има много назива. Уз Вуково тумачење овце разблуднице можемо додати још ову карактеристику узету из народа: размажена — увек очекује да јој се да соли, парче шећера, хлеба. Није плашљива, лиже човеку руку, а излази на чело стада. *Гџи-бара* иде у бару уместо да пасе; *јојџуша* стално јечи (глагол појекивати); *шуга* је болесна, шугава овца; *слома* — која је ломила ногу. *Појрагљива* зову овцу која се одваја од осталих, која тражи где има што најбоље да поједе, па се провуче у ливаду, и у кућу. *Гузна* увек нађе себи места, може ускочити или провући се; *јре-сџавница* је овца скитачица, за коју се не зна чија је, јер иде од стада до стада. Ако је овца од добре расе каже се да је *сојли* овца (и основа и наставак су турски).

Када напуне две године (*двџојке*, *двџоџд*) припуштају им се *јрдзиви* (неујаловљени обновци). Отуда именица *јрџисџи*. Ован за приплод зове се *рџач* (*рџдџи*), супротно *изјаловџак* или *јаловџак*. Поред речи *мрџа* (оплођује) (код Вука *мрџе*) има и *јомрџује*. Именице су: *мрџање* (парење оваца) и помрџивање, код краве *вџење* и *повађање*. Отуда *волџојџка* или *волџоџе*, *волџодак*. *Ўвојџка* (код Вука *ухојџка*) је овца која се ни трећег пролећа не јагњи. (Постоји деминутив *јвочџица*, не само за овцу већ и за краву). Ако се ојагњи пре две године, док је још шиљџе, зове се *којџилица*. Ако се двапут није ојагњила *јредодница* (код Вука *јре(х)одница* само као назив звезде) и за овна *јредодник*. Ако се три пута није ојагњила зове се *дрџојредодница* или *дрџојредојџка*, а ако се уопште не шлоџи зове се *бџсџлодница*, *бџсџлоџиџиња* или *шиџјрџиџиња* (код Вука само за жену). Назив за овцу која се први пут јагњи је *јрвојџанџа* или *јрџвџешџка* (исто за краву). Деминутив је *јрџејџиџиџица* или *јрџвџешџиџица*. Према томе јагње, двџизе, првџојџанџа, теле *џџимџе*, волџоџе, првџотџелџка. *Дрџојџанџа* је која се по други пут јагњи, а *дрџојџџелџка* крава која се други пут тели.

Ако се овца ојагњи или крава отели рано (по Божићу) каже се да је *орџаџчиџа* (орџаџчити). Такво јагње или теле зове се *раџње*, а кад порасте *раџџак* или *раџџка* (код Вука само за лџзу раџџка). Крава која се касно тели (по Ђурђеву-дне) зове се *младџунџа* „нит

је рањка ни младунка“ (са пљеваљског пазара). *Трзе* или *иђзан* је јагње доцкан ојагњено (Пива). Слабо јагње или како се у народу каже „рђавашно“ зове се *исшурак* или *мриче*; ако је последње зове се и *изјалбче*. Ушкопљено шиљеже зове се *шкдичић* („шкочичића два шипкорогаста“, Жабљак). Ако овца ојагњи два јагњета, каже се да је облизнула. Овца одабрана за божићну печеницу зове се *бџићњача*.

Вук реч јагњило објашњава као место где се овце јагње, — отуда је географски назив Јагњило. Поред глагола јагњити се (именица *јагњење*, слично: *шељење*, *ждребљење* и др), у народу постоје композита *дјагњити*, *иђејагњити*, чиме се обележава завршетак јагњења. На пример, „јесу ли се прѣјагњиле овце?“ (Жабљак).

Има и више композита од основног глагола *јавити*, који у сточарском животу обележавају кретање оваца, изгон на пашу или на воду и повратак. Поред *јавити*, *ијајавити*, *дојавити*, *изјавити*, *најавити*, наведених код Вука, има у народу *иријавити* у значењу приближити овце катунима (у време муже); *иђејавити* значи прегонити са једног места на друго (отуда именица *иђејавак*); *ујавити*, угнати их у стају или у тор (именица је *ујавак*); *сјавити* — вратити из катуна или „савити“ из планине (обично је вода ниже да се напоје). *Пројавити* овце значи превести их без штете при прејављивању. *Шикнути* значи кренути овце с места (код Вука само љуљнути), док се *коћакнути* (несвр. *коћакити*) каже за козе. Ако је ветар овце иду *иђсајке* (сапима окренуте једна према другој да им је заветреније). Ако ујутру иду по роси каже се да се *рџаве* (росавити се). *Пџасковати* овце или краве значи изагнати их на јутарњу пашу пре муже. „Што бих ја данас попасковала краве“, каже девојка са Дурмитора). А *спландовати* — скупити да се одмарају (Спландовати овце под *крѣкњаше* чечаре, под широко жбуње); глагол *раскрѣкњаше се*, значи раширити се.

Вук је унео буљук међу речи за које се сматра да су турске. Реч је заиста турска (бујџк) велики, простран. Од ове речи деминутиви су *буључић* и *буључак*. Од речи буљук је изведен глагол *забуључити* (као од крдо *закрдити*, антоним *смичити*, ако се продаје, коље или угине.) У буљук се никада не убраја више од хиљаде оваца. *Одвојак* су овце које се одбијају преко хиљаде; *неубројак* оне којих нема на броју (ако их неко краде или вук коље). Постоји и придев *неубројаш*.

За човека који нема стоке, у кога „коња није, вола није, овце није, козе није“, каже се да је *бездравовић*, а који има мало стоке, само неколико брава (*бравака*) он је *идбравичар*, а који не пази стоку („није понесен за живим“) зове се *невидбрав*, а ко има много стоке зове се *буључар*.

Реч *јагањчар* означава чобанина који јагњи, а тор у коме се налазе јагањци зове се *јањчар*. Уз реч овчар постоји и *иддојчар* (у народној песми: „Ој, овчару, подојчару“), који не пази да јагањци подоје у право време, не „подлучи“ их (одлучи). (Код Вука получити само *erlangen*). Занимљиво је у народу замењивање именица придевом и обратно: Место овца, *овчије*, место говеда, *говеђе*, место брав, *бравље* („шта имаш овчије и говеђе“), док се место овчији скоруп употребљава реч *двчешина* (Вирак под Дурмитором). Вуковим речима *кесим* и *кесимача* додали бисмо још *кесимара* као и прецизније објашњење речи *кесим*. Кад не роди сено овце или краве дају се у кесим онде где га има. Друге јесени се враћају уз килу масла или фијорин — за краву се примало четири киле масла или четири фијорина. (Ово су цене од пре Првог светског рата). Ономе ко их је хранио остаје млеко, јагње или теле и вуна са овце. Овца или крава придата нечијим зове се *йридавуша* а тако исто ако „придаје“ (више даје млека). Ако се предаје без награде (рецимо да се помогне сиротињи, или ако су Турци хтели да плене за казну) зове се *йредавуша*. И јагњад се даје на *зим*, *изимљење*, *зимницу*. Половина се у пролеће враћа сопственику, а половина остаје ономе ко их је зимео.

Поред речи *бик*, *бак* има аугментатив *бачина*, а за јуне назив *букоша*. Јуне са круговима друге боје него што му је основа зове се *кбоља* и *кбољница* (кола, упор, коласта аздија). Јуне буче (букати). *Бурдукаши* значи разметати роговима сено или сламу. За краву кажу да је *бикуљаси* кад одебља а не даје млека, *забичила је* (забичити, постати као бик).

Ујармиши, *идјармиши* значи ставити јарам, а *разјармиши* остати без волова, *разјагњиши* оставити овце без јагањаца. „Пржките, пржките, разјагњићете овце“ (Жабљак под Дурмитором), у значењу ако се јагањци покољу неће имати ко да посе овце. Од именице *шџелиг* (уведене код Вука) има глагол *уйџелижшиши*, ставити у тељиг. Човек суров према воловима зове се *волддер*,

а батина којом се во гони *волдганац*. („Ако те ударим овим вологонцем“, Жабљац).

Од речи чобанин или чобан изведени су глаголи *чобановѣиши* и *почобаниѣиши* се (постати чобанин). „Почобанио се под старост“ (Пљевље). Од речи *кашун* изведен је глагол *кашунѣиши*, живети и радити у катуну, као што је од речи *ѣланина* изведена именица *ѣланинка* — домаћица на планини (код Вука значење *sigatix ovium*), уствари означава жену која све ради око млека, скупуља скоруп и сир за зиму) и глагол *ѣланиндваѣиши*, бити планинка: „Музем краве и овце, планинујем и разливам, и најпрва сам на ливади да пластим“ (жена из села Развршја под Дурмитором).

Део планине који припада целом племену зове се *кѣмунѣишка гѣра*. Паша у њој *кѣмун*, а ливада *кѣмунѣица*. Ту је све неомеђено, док су ливаде омеђене камењем. Такав камен се зове *међаш*, или *мѣдник* (Код Вука међаш само у значењу сусед, треба *ѣомеђаш*). Поставити међаше, ударити границе, каже се *удѣужѣиши*. *Мѣрѣишек* је граница коју поједина племена у планини постављају између себе. (Глагол *мѣрѣишѣиши*, поставити границу). Ако на испаши нема племенске границе, него је заједница шира од комуна зове се *муша* или *мушалук*. *Ѣграда* у поменутих крајевима значи ограђена ливада (боље се чува од стоке и боље роди). Ако се земља да добро обрадити, каже се да је *срѣдиѣиша*; трпни придев на *ѣи* јавља се и код речи *сѣлѣстѣиѣиши*: „лијепог овог дола, спластит ли је“ (село Новаковићи), у значењу да се у њему лако да пластити. Од оваквих трпних глаголских придева, пошто их је употреба сврстала са правим придевима, имамо и компаратив *срѣдиѣиѣиѣиши*, *сѣлѣстѣиѣиѣиѣиши*. Поред глагола *ѣздѣзѣиши*, *ѣздѣгнѣиши*, има именица *ѣзѣиши*, изгон стоке у планину.

Товѣрија (код Вука само суд за воду налик на плоску) део је конопца причвршћен за главар, предњи део самара, око кога се кад је слободан омота, служи за везивање терета. *Рѣбиѣице* су попречни део самара.

Поред стаја, торова, торина има још назива за места у којима се држи стока у планини у недостатку стаја. *Прибој* се прави од соха, пробијених унакрст, „учетврт“. Удари се шљеме, „шљемѣна се“, па се „попроштѣиша“ (ударе се унаоколо даске, проштине); глагол *исѣрошиѣиѣиѣиши* значи исећи на проштине. Горе је отворено. Нагне се помало. (Код Вука *прибој* је место на води где

увек има ветра, те прибија уз крај). Од именице *ѝрибој* изведен је глагол *зайрибојити*. *Наслон*, наслоњено дрво са ветровите стране (код Вука *bedeckter Gang*). Наслоном се стока штити од ветра, међаве, да јој не смета јести, и од вукова. *Заклон* (код Вука *Zufluchtsort*) у Пиви значи назив за место усечено у снегу.

Овце се утерују у *рџвине* где рове испод снега и траже храну. Отуда *зарџвити* овце, или појавити овце да се зарове, или *ујџвити* *овце* у *рџвине* (снегом, на лопати, место соли, намаме се у ровине). Ту оне *ѝрирџвују* (прировљивати), ровикају (ровикати), док се не напасу. Овце се идући пртином огрудвају (навали им се снег ако је мек на вуну), па не могу ићи док им чобанин не одбије груде тојагом. Док овце рове пада им снег на ђубу (код Вука *Ћуба* само за кокош), па се често тако накупи да ништа не виде док им чобани не стресу снег. Изровљено место је *рџвљитиште*, а *рџрова* је општењено сено. *Рџваи* је штећење сена које говече дохвати рогом (код Вука само у значењу *рабоша*). Овце се држе у савардацима, синг. *саварџак*, који се граде када се побије неколико врљика тако да им је дно добро разведено, а у врху су скупљене. *Наѝрошљика*, празнина између врљика, покрије се сламом. Савардаци су служили и људима за становање. У случају рата или паљевине лако су се подизали, што се помиње у народним песмама¹; аугментатив *саварџачина*, упор. *кџличина* („живи у некој колипчини“), деминутив *кџлибица* има нарочито значење, значи малу колибу у којој планинка вари и разлива млеко. *Саварџиште* је место где је био савардак. *Муџњак* и *муџар* је тор где се овце музу, али не ноћивају онде. За муџњак се не употребљава проштац, већ може и слабији материјал од врљике. *Кућара* је на саонама стављена колибица, која се може покренути, велика тек толико да у њој могу лећи једна или две особе (код Вука *кућер*).

Поред назива за стоку и места где се држи, непознатих или мање познатих у књижевном језику, постоји још велико богатство у називима за храну, нарочито има много разних имена трава (што иде у ботаничку терминологију), сена и рада око њега,

¹ Луле криве, а чибуци шарци
А маом им куће савардаци
По томе се познају Шаранци.

па назива за производе млека и вуне, за посуђе и алат који се у сточарству употребљава. Стручној и општој терминологији свакако би ови називи били *корисни*. *Брзозрелац* је кукуруз (урметин), који брзо, за 48 дана, сазре.

Овце и друга стока се у планинским крајевима највише хране травом. Ако трава добро расте каже се да је *јорданљива*, ако је слаба зове се *злотиравица*. Стара трава зове се *ситдруга*, прва у пролеће *калац* (наведено и код Вука). За младу траву кажу *рѣска*, лако се коси, а за стару, изгорелу од сунца, да *рушићи* (руштати, „стоји је *рѣсак*“). *Сагорѣлака* је трава сагорела од врућине, или како се око Дурмитора каже „спламћела од сунчарице.“ Трава се *уйири*, упири, постаје као пиревина, *зубача*. Траве имају разне називе. Неколико општепознатих у дурмиторским катунима су: *црвјемуша* са лишћем сличним луку ширим од спанаћа, највише је има по планини Ивици (део Дурмитора) и људи су се хранили њоме у време глади. *Бусика*, оштра, расте у висини, у Дурмитору на Мрковиној Греди. Врло је хранљива; иза ње стока дуго не огладни, дивљачна је, расте у ђумама, слична је коњској гриви. Има је српасте и коритасте. Може вода низ њу да појави. Зову је још *вучај* и *чииац*, ако је ниска. Јарац, ако је оштар, понекад се не може ни покосити („нисам могао одбити ни *свица*“, у значењу колико би коса засветлила у њему). *Јарац* је оштар или обао, налик на бусику, само не одрасте колико бусика, па га је тешко косити. *Сиљевина* расте већином по стенама. У Паштровићима израсте слична трсци, тршната, док је у околини Дурмитора у виду гранчица. Има бео цвет на врху. Повећава количину млека код стоке, или како се онда каже „мљѣчи“ мал и чува га од метиља. Народ верује у којој год трави расте и кукурек да појачава количину млека. *Кусицурица* је са цветом плаве боје, стока је радо једе, *Грдовина*, ако је ситна — зечја *грдорица* (код Вука граховица), расте трста, дебела, око ње је широко лишће. Од ње је стока напредна, као од сиљевине, са листићима уокруг; зими је стока радо једе, али млеко од ње мирише, те га нерадо пију. *Чдѣљезина*, код Вука чапљијез, у народу се сматра да је корисна ситној стоци, док би крупна од њега скапала. Кажу да овца од ње кукуриче од ситости. *Разжаница*, велика класуља, *Шејтвица* (код Вука тетивика, Дубровник, без објашњења), када из земље удари корен јој је као омлаци, што овце радо једу. *Аврѣк*

је кад трава прерасте. Постоје још два имена за траву: *буљукџи* (нисам добила објашњење) и *сјеруша, сјџер, шјеруша* (придев сјерушав за сен), слична белом луку, има танко повисоко перце врло оштро; као медљика добра је за пчеле.

Ако стока нерадо једе негу храну каже се да мрзџичи (мрзџичити). Зелено сено је детелина, звонач, чапљезина, мљечике, дрк је од бусике, чипца, јарца, сјеруше, бучаја — јарчевито. *Кдровина* је трскаво сено. *Пишџмина* — пљевина је сено из орнице (орничине). Ливадно је питомо, али нешто мање. *Сшарџосно* је сено које се последње коси, у августу, даје се ујесен када је мал „живстан и јак до Савина — дне“. Старокосна трава „промакне напола“, дрк се дигне у сено. *Нџкосина* је трава што остане целе године. *Пџжња* остаје иза пожњевена жита. (Не верује се плећу јагњета које је пасло пожњу). *Прџљешџак* је остатак прошлогодишњег сена. *Вџдовина* је сено кошено око Видовдана, зове се још и младокџсина. То је најбоље сено, даје се овци кад се „објагњи“ или крави кад се отели, али кад „изрђа мал“, кад ислаби стока, да се поправи.

Које и отава има значење реч *џддошџавџак*, трава која се јави по косидби (глагол је *џддошџавџи се*). *Врџвина* је део сена или сламе са врха, што иструли, те се одбацује. Глагол *џврџи џвџи* значи поправљати врх од сена. *Крџовина* је сено или слама којом се покрива намет снегом, где нема воде. То је најгоре сено, које стока неће да једе. *Пџдина* је савршено сено, а *зџџодинџак* мало развршено сено. Глагол *рџсџодинџи*, синоними: расподјести, развршити, разложити, антоним: *уџијџени*, *урџи*. *Прџвилџи* значи растрести сено вилама. Од именице сијено изведен је придев сјењав, натруњен сеном, уз кога је прионуло сено, глагол *осјењџавџи се*. *Уџуљџи се* значи упарити се и почети трулити. Такво неосушено и потпарено сено је *џуљевина*. *Зџладак* је хлад од траве. „Колика је трава, ударио сјен њен у заладак“ (Жабљак). Поред речи *грџи*, наведене код Вука, има од речи грабуље изведен глагол *грџуљџи* и композита помоћу префикса *џри-* *грџуљџи*, *џрикуџи* (програбуљати, мало грабуљати), *џре-* *грџуљџи*, бацати у страну ради пролаза. *Надгрџуљџи се*, надметати се у грабуљању. *Дрџџак* грабуља зове се *грџуљџише*, а горњи део грабуља са зупцима *дрџи*.

У вези са косидбом има у овим крајевима доста мање познатих речи. Поред основног глагола *косићи* од њега су изведени многи други помоћу префикса и прегласа. *Укодсићи*, *укодшаћи* (*укаша*, сено од 50 товара), *ѿрикодсићи*, *ѿрикодшаћи* — довршивати косидбу. *Прикосница* је пита која се меси у време прикашања. *Прекдсићи* значи прећи границу; *докдсићи* — завршити косидбу. Ако је први откос двострук, зове се *раскос*. Отуда *раскодсићи*, начинити пролаз и *ѿрокдсићи* у значењу мало косити.

Остојбаша је последњи од косача. Супротно козбаша, првоне. (Козбаша припада глава при јелу, остојбаша тртица). За уредна косца, радника каже се да је *ѿламет* на раду („Захукти се кад ради“).

Сјењак је више сијена свучено на једно место, где се обично стока зими храни. Поред овога објашњења Вук је дао и синоним *сјењару*, где сијено стоји. У поменутих крајевима, око Дурмитора, употребљава се само реч *сјењак*, а увек у значењу места где се свози сено.

Кодшевина је синоним за косидбу. „У Језерима је прошла кошевина“ (Змијница). *Ўкос* је оно што човек може укосити на своје имању. *Ўкосак*, *скдсак*, мало што се покоси. *Закос*, колико се косом обухвати, и почетак косидбе. *Прокдсићи* значи и начинити пролаз. (Код Вука *закос*, место у планини где се може косити). *Пдокос* или *ѿдокосина* је оно што је покошено. *Сјенчић*, сијенце је деминутив за сено од две до три стране. (Страна је 60 кг.). *Неусијењено* је неслегло, не устајано сено. *Осувоњено* је просушено, које се може трпати и у плашће. *Награнчић* је мали пласт. *Бремчић*, количина сена која се одједном полаже овцама и говедима. *Плдсилица* је девојка или жена која пласти. *Плдсицда* радња плашћења; глагол *ѿласићи* је наведен код Вука, а у народу постоје још многи с њим сложени: *зайласићи*, почети пластити, *силдсићи*, довршити сплашћење, синоним *уѿласићи*. „Колико сте упластили?“ *Проѿласићи*, радити на плашћењу. „Поћи ћу да пропластим“ (Жабљак). Сено се скупља у навилке (деминутив је *навилчић*). По неколико навилка се ставља један уз други, када су добро просушени, трпа се у пласт и свлачи у *кодѿр* (место где стоји сено). *Кодѿарѿиће* је место где је био котар. „Котариште од те кућиштине“. Глагол *искоѿѿрићи* значи потрошити све из котара. *Љѿлак* је део сена што се слегне, а

слегнути се каже — *љднуџи*. Велика сијена су пластови слегли „усијењени“, стављени уједно, и до педесет товара. *Сџдговина* је место где се садева сено. *Завала* је сено скупљено у толикој мери да се грабуљама не може даље вући. Обрнутим орлићем се гура даље (Код Вука *Завала* име манастира у Херцеговини. Вероватно је на месту где је подигнута била нека завала. Упореди: Пљевље).

Где је кршевито место сена се бере односно сече лишће са грана и оставља за зиму. То лишће за стоку зове се *лисићбер*. *Пддбрси*, суво лишће или четине, стављају се под јагњад.

Од имена места на којима овце пасу и напајају се има више деминутива: *ливадак*, *лединак*, као што су од локва деминутиви *залдквин*, *залоквин*. *Влачица*, *увалица* су места на ливадама где боље роди сено, а *задолашак* — мала удолица. Поред речи *врџача* наведене код Вука има придев *врџачџи*. *Тањич* је слаба земља, а исто тако и *дбрдина*, земља при брду. *Сџлдвак* је водом нанесена земља, која може да роди најбоље сено. *Валдвин* у оним крајевима не означава *undusus*, *wellenreich* него *кршевин*. *Калдвин* значи прљав, блатњав, а *блџи* је прљави вода. *Врлџак* је деминутив за врлетно земљиште. *Сливци* су вода и све што се слива да нагноји земљиште.

У народу постоје многи називи за млечне производе. У Црној Гори и Херцеговини узварено млеко се зове само *варџника*, док је *млијeko* назив за кисело млеко. Придеви *варџничав* и *мљџчав* адв. мљџчаво. Ако се неварено млеко (јдмужа) кисели без разливања у карлице или како се онде изговара *калице* добије се *цијјело млијeko*. *Самокисџелина*, као што јој име каже је млеко које се само укисели. Када се млеко збије као сир у карлици, „удрпи се“, зове се *дрџа* или *дрџљевина*. *Грушавина* се добија ако се тек помузено млеко осоли (обично ујесен када је најгушће) па се настављено на ватру меша по дну кашиком док не почне избијати слап испод кашике, онда се скине с ватре и изручи у чист суд. Згусне се као каша, тако да кашика стоји у њему. Ове речи је било потребно објаснити јер је код Вука *грушавина* објашњена само као згрушано млеко које се прави особито „првијех дана када се крава отели“, и као синоним за *урду*, која се добила од сурутке што се цеди из меког сира. Ако се та сурутка стави на ватру избија густа а лака бела смеша коју планинка скида кутлачом

у суд. Ако урда дуже стоји, *йрџукне*, поквари се (придев је *йрџукао*), а кисело млеко које дуже стоји *узвѣишии*, ужљути се. *Недогруша* је млеко које се није потпуно угрушало. (*Грушаиши* и *узгрушаиши се*). Сурутка кисела зове се *расол* од сира. *Сиревина* је кад се провари вареника. *Брљковина*, *брљчићи* се јављају док се слатко млеко разлива у карлице (упор. *брчак* вода која штрцне кад се гађа каменом). *Бучевина*, *буча* је врста киселог млека код Вука; она се уствари добива када се вареника сипа на љуту сурутку, те се од ње одвоји сир. *Кџназдра* је млеко прво по телидби или јагњиву. *Цијџлац* је сир од варенике са кога није скидан скоруп. Пејоративно од сир *сирџљина*. *Сирница* је пита са сиром. *Прљо* је тврд сасушен сир од млека са кога је скинут кајмак (скоруп) и врло је слан. *Задојак* је оно чиме се задоји. „У овој земљи то је најбољи задојак“. Ујесен скоруп „зајачи“ (постане дебљи, чвршћи). *Прџмијев* у овим крајевима значи преливање, а не као код нас прелив оно што се прелива. „Сваки суд напрелијев“ (Дурмитор). *Громџљица*, грудица масти у млеку, глагол: *згромџљаиши се*, *угромџљаиши се*, *згромџљичаиши се*. *Љџикаси* је скоруп ако је силан и мало опор. *Засмока* је оно чиме се смочи. *Млађеница* се зове метено млеко из кога се извади масло.

Мљџкара је жена која ради око млека или која воли млеко а и која сама има довољно млека па може добро да доји. *Мљџкар* је човек који ради око млека и место где се држи млеко.

Ако млеко нестане крави каже се да је *йрекаџило*.

Од речи скоруп имамо изведене глаголе *заскорџишии*, *оскорџишии*, ставити скорупа у млеко. *Скорџиан* је човек који воли скоруп, *скорџиача* жена која воли скоруп и питу са скорупом. (Придев је *скџруиав*). За цицвару постоје синоними *гџиовац*, *йрџиравац*, *мџмица*. *Залив* или *залијев* је чиме се пита залива. *Пјџне* (*placalia tantum*) су на узвареном млеку. Поред изведеног глагола *џијџенишии*, наведеног код Вука, има и *идџијџенишии*, *сијџџенишии*, скинути пјџне у један суд. Планинка обично даје чобанима да пјџне. *Грџба* (грџбанице) је оно што се на дну суда ухвати од млека. („Хсди да ти бака да грџба“). *Разљџвуша* је пита која се разлива, *сџлџишиишии*. Каже се и *разљџвача* или *изљџвуша*, док је *коџџурача* пита савијена са сиром и скорупом. *Смџса* је помешан меџи сир са скорупом.

Од ствари потребних у сточарском животу споменућемо: *завашку*, кашику којом се вади; *кабулицу*, мањи дрвени суд за млеко; *крљачу* — дрвени суд за мужу, (дем. крљачица). Вук наводи друго значење из Далмације. *Брљача* је дрво за мешање (глаголи су *брљачићи* и *забрљачићи*); *кодланица* — дрво дебело, колико обрамница, угнуто, стављено преко соха на које се проврзе котао ради варења млека, или казан на бечузима (код Вука *казан* само у вези са ракијом). Од деминутива *кошлиц* има изведен други деминутив *котлићак*. *Кушлача* је велики дрвени суд са дршком, за захватање и разливање млека. Демунитив *кушлацица*. *Самдвор* — велики суд као чапа или каблица. *Брзџр* — мала мешина за мрс сир и кајмак. Синоним *брзџрица*. *Кривоџера карлица*, ужа или шира са једне стране — „тако је дрво занело“. *Ћедило* — крпа пртена за цеђење млека (у шаливој пеџми: „Ђурен баби воду носи, у ћедилу на рамену, ћедило се провалило, те Ћурена завалило“). *Ћедаљка*, *ћедилница* је справа за цеђење. *Разљевак* је суд којим се разлива млеко у карлице. Деминутив *разљевачић*. Поред речи *дебе* чији је опис дат код Вука, а које служи најчешће за спремање ужине чобанима, има аугментатив *дѣбейина*, и деминутив *дебенце*. *Раздѣбейићи*, не значи само остати без дебета, већ без мрса, односно без живога, без стоке. *Крбуља*, *крбулица*, од смрчеве коре са повразом или без њега за ношење јагода, али изузетно и мрса. Деминутив *крбуљичица*, аугментатив *крбуљейина*. Уједно пејоратив — ружна неугледна крбуља. Од чактар аугментатив *чакџарина*. Поред речи мљешина постоји *кодљача*, козја мешина.

Звѣчак је прапорац у звону.

Ако се заклана овца исече на правилне делове, каже се *ишчерѣкаји*, иначе се исећи каже *искаблићаји*. *Кодшеи* је бут меса, деминутив *кодшеић*. Кошет се обично *улучи* — тј. стави у лук.

И у вези са предивом и ткањем има нових речи. *Влас* — жица од вуне, *идџика* — вуна за поткивање основе. *Рудина* — код Вука у значењу тратина — руда, руда вуна, значи добра вуна, *крђевина* — слаба вуна. *Тушица*, код Вука вуна што се брије с коже. У дурмиторском крају се тако зове вуна која порасте после летње стриге, пре клања. Стрига, радња као и стрижење (код Вука епитет за овцу — „А ти овцо стриго моја“). *Нагребљај* вуна, колико се једном узме на гребене. За реч *дџндџр*, која означава човека што разбија

јарину, вуну с јагњаци, у оним крајевима постоји назив „разбијач јарине“.

У вези са речју *боровница*, витаминозне бобице, сличне апти које расту на жбуњу, *бордвњаку*, и које чобани радо беру, има *бордвњака*, сок који се цеди из бордвнице.

Има у дурмиторском крају и назива за време ненаведених у Вукову речнику: *зајужи* (*зајужити*), јужни ветар, југовина јужина („Турчин је тада жесток на сјеверцу је бољи“). Сено овлажи, те се тада теже полаже стоци. Супротно југовини — *сјеверац*, *сјеверовина*. Од именице киша изведена је нова — *кишовина* (кишовито време). *Ромњати* каже се *нарашати*. „Нараша киша десет дана, окисели сваки корен“ (Жабљак). *Сувдмаглица* је магла која лако нестане. Падање снега је дало сложеницу *шњегопад*. „Дотужио ми је овај шњегопад“, прешао врлику, придев шњегопадан, где има много снега. „То је мјесто шњегопадно“ (Жабљак). *Шњемар* је снег који добро напада. *Млдкавица* је снег са кишом. *Ўјаћа*, велики снег, када се овце не изјављују. *Оћа* је лепо зимско време када може да се иде (код Вука хоћење). *Трајина* је пут по снегу (пртина). *Прогријавица* је када се сунце на махове указује, прогријава. *Сунчарица*, *засунчити*. „Склони млијско да не засунчи“, да га не ухвате сунчани зраци.

Занимљив је некада и леп фигуративни говор из сточарског живота. Као и све уметничке појаве и фигуративни говор је комбинација стварности и маште. А у овом случају потиче од посматрања стоке и љубави према њој. За неразумна човека каже се да је *брав* или *брав бдјији* (Херцеговина и Црна Гора), а за крупног и незграпног *влоња*, за неразумног а тврдоглавог каже се да је *коњдглав* или *букдглав*. Има много глагола у нашем језику који потичу из сточарског живота а употребљавају се фигуративно: *нарбгити се*, гледати попреко, *забркљачити* у значењу замутило — *брабдњачити* или *бркљачити*, причати којешта. *Узјарцаити се* бити жив преко мере, а *јарцаити* брзо и живо причати. Чактарати — причати без прекида (именица је *чактарало*). Јавља се поређење као овца кад униже *ирином*, или перифраза док *иоиткне овца вареника*, а за рђаву годину се каже „нема ће да се обуче у *ираву коса*“. Као персонификација јавља се прва *илдменица* (врућина) по Петрову-дне је све *иограбила*, у значењу да су нагле врућине спалиле траву. Или хипербола *ирижди се* (упали) на великој ју-

говини. Има, како ми се бар чини, изванредно лепих фигура: *уldbудиле се овце*, у значењу да су полегле и беле се као лабудови. Метафора *слдмийи јбрам* у народу има значење остати без волова, ако их је непријатељ или хајдук одагнао, или ако су продани у невољи. Глагол *ћевѣрисаиш*, бити девер уз девојку, у шали се преноси и на стоку. „Беверише јој галоња“. Има више примера замене животињског и људског живота употребљеног у благој иронији. *Скућлачийи се*, од именице кутлача, употребљава се у значењу савити се. Исто *усфийиш се* од именице срп. *Учаирийи* од именице *чаира* (кожа), у значењу смежурати се, смршати. *Плѣндоваиш* се употребљава не само за овце него и за људе. Од придева *јалов* имамо сложене глаголе који се примењују изван граница живота стоке. *Ојаловѣла се зима*, каже се када снег почне падати на време па га после нема; за жену кажу *изјаловѣла се*, када престане рађати, а *ујаловѣла* је ако одебља и не рађа. У тужбалици се, а и иначе, буљук (као батаљон) примењује и на људе. „Није један ни двојица но цијели буљук војске“. *Акачица* је назив не само за краву која јури него и за жену. Као што се на жену примењује епитет иначе придаван овци *вѣцирепа*, или *вѣмењаца*, у значењу зла жена, вештица. „Она моја вимењаца учини ми то данас“ (Пива). За жену оштрог погледа каже се да стриже очима. (Израз употребљен у вези са стригом вуне, а зову је *сѣријна*). У једном опису из дурмиторског краја речено је за човека да је *сѣрељкасиог ока као у јасѣреба*, а *брк је засукао као рог од овна*. Епитет *йоѣрдѣгма* каже се и за човека. *Јакдроче* се зове јагње или теле тек рођено, али се исто каже и за дете. Исто тако се и назив *дѣјѣнче*, *дѣјче*, *дѣдѣјче*, каже и за дете, а *живинче* или *сковинче* за човека у пејоративном смислу. *Кмѣчи* — *кмѣчати* — каже се не само за јаре него и за дете. Глагол *убарѣсаиш се* (испрљати се) везује се и за човека, нарочито за дете. „Убарусало се кајмаком“. Отуда именица *барѣсан* и *барѣсача*. У вези са дерањем коже са овце постала је фигура *одѣркожа* у значењу човек који гони на тежак рад без одмора. У другим крајевима *дѣрикожа* је онај ко много наплаћује. Каже се тражи *ѣомолац* у значењу тражи мито. („Помолац баби душу губи“). Реч *основа* са првобитним значењем за ткање пређе је у фигуративном смислу стекла много шире значење. *Ркалија* је назив не само за овна који јури и наноси штету, него и за човека; за жену се каже *ркача*. Епитет *крѣѣѣлнѣ* уз именицу година јавља

се ако те године стока много липсава, као што се каже *дштурила* је година, ако је слаба, неплодна. Од придева *шшџур* изведен је глагол *дштуриџи*. У вези са речју баџак, наведеној код Вука, јавља се у народу фигура *изврнуо баџаке*. Од речи *брњасџи* или брњатаџт, таман ован, во, коњ, са белим знаком на глави има глагол *дбрњџи* (транс. и *убрњџи се*), примењено на људе. Само фигуративно се и могло десити да је неко своју жену, нарочито ако је била постарија, са слабом косом, у иронији назвао *скуџом*, па је то у Вукову речнику погрешно унесено као синоним за гадарицу, домаћицу, стопаницу. *Без забјела* (*забјел* именица од глагола забијелити) је потпуно црна овца али се овај израз фигуративно употребљава и за неко зло: кад нечему нема помоћи. *Прџкаџи јој млијџко, зџмлијџчи*, каже се за краву ако не даје млеко, а за човека ако је изгубио снагу. Метафора из сточарског живота је, на пример, раскрџбио се снијег (таји, постаје као скроб) те стока одмах под њим налази храну. Напоследку, фигуративно је када доброга човека назову *кџђа* (козја) *мајка*. („О, Малишџа, кођа мајко!“).

Ово је лексички прилог само из неколико суседних крајева, из Санџака, Дурмитора и Пиве, где су машта и способност за лексичко стваралаштво изванредно развијени. А сигурни смо да би се у другим крајевима нашло других речи, израза и фигура. Њих има, мање или више, у свим крајевима наше земље. Њихово прикупљање и обрада знатно би обогатили наш нови речник народног и књижевног језика.

Аница Шаулић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. У *Хариу* (Западна Немачка) *ѝри ѡакмичењу ѡевчева* у *издржливосѝи кукурекања ѡбедно је један ѡвац кекерез...*

Већина двосложних именица мушког рода које у номинативу једине имају непостојано *a*, задржава то *a* и у генитиву множине. Номинатив једине и генитив множине код тих именица имају, дакле, једнаку основу која се разликује од основе осталих падежа. Упоредимо напр. неколико таквих именица: *ловац-ловаца: ловаца, ловци; конац-конаца: коњаца, коњци; ливац-ливаца: ливца, ливци; ровац-роваца: ровца, ровци; јарац-јараца: јарца, јарци*, итд.

Изузетак чине оне двосложне именице мушког рода које у номинативу множине проширују основу уметцима *-ов/-ев*. Оне у свим падежима множине, па и у генитиву, добијају тај уметак који се додаје на основу косих падежа једине, те је у њих у целој промени различита једино основа номинатива једине. Такве именице биле би, између осталих, и: *шанац: шањаца, шанчеви, шанчева* (< *шанц + ев + падежни наставак*); *колац: коцаца, (< колца), кочеви, кочева* (< *колц + ев + падежни наставак*); *веѝар веѝара, веѝарови, веѝарова* (*веѝар + ов + падежни наставак*); *коѝао: коѝаца, коѝалови, коѝалова* (*коѝа + ов + падежни наставак*) и сл.

Пошто именица *ѡвац* у нашем књижевном језику у номинативу множине гласи искључиво *ѡвци*, а не *ѡвчеви*, она ће у генитиву множине имати једино облик *ѡваца* са основом која је једнака облику номинатива множине. Дакле, *...на ѡакмичењу ѡваца...*

Уствари далеко срећније решење било би да је писац употребио именицу *ѡѝао*, тј. облик генитива множине *ѡѝаова*, јер је, како у нашем свакодневном говорном, тако и у књижевном језику, у неупоредиво чешћој употреби именица *ѡѝао* него именица *ѡвац*; упор.: *борба ѡѝаова, изложба ѡѝаова* и сл. па, према томе, и *ѡакмичење ѡѝаова*.

2. Он као да би хтео да каже ... да је човек *и*ога светиа један вечити *мартир*.

Ушао је и нашао се у офису.

Већ одавно је рапчишћено питање употребе страних речи у нашем књижевном језику. Разумљиво је да их не можемо изоставити тамо где им у нашем језику нема добре замене, нити тамо где су у питању међународни називи прихваћени мање-више у свим језицима. Тамо, међутим, где у нашем језику постоје речи истог значења, нарочито ако су још и широко распрострањене, потребно је увек водити рачуна да се непотребне стране речи уклоне у корист домаћих. Ова два, надхват узета примера сведоче да писци често без икакве потребе, можда сматрајући да то допринеси лепоти њихова стила, употребљавају стране речи, а да при томе, за такву употребу, немају никаква оправдања.

Први пример узет је из приказа једне наше савремене збирке приповедака. Зашто би наш књижевник желео да прикаже да је било који наш човек — *мартир*? А поред тога поставља се питање колико ће читалаца разумети критичара, колико њих ће схватити шта је наш књижевник желео да каже. У нашем језику постоји реч *мученик*, за коју је свакако чуо и писац приказа, која значи исто што и француска реч *мартир* (*martir*), и која стога потпуно може да стоји у овој реченици, казујући јасно и недвосмислено шта је желео да каже наш, југословенски књижевник.

Други пример узет је из превода једног страног романа. Пошто је већ превео читав роман, преводилац је свакако могао да преведе и ову једну реч. Зашто он то ипак није урадио није јасно. Тим пре што реч *офис* (енг. *office* — канцеларија) бар за сада, у нашем језику ништа не значи. Додуше ни *канцеларија* није наша реч, али је она већ ухватила корен у нашем језику и тако је широко распрострањена да би, ако ништа друго, била бар разумљива сваком читаоцу.

Дакле, још једном подвлачимо да треба водити рачуна о томе да су многе стране речи често употребљене без икакве потребе, да оне у приличном броју случајева наговештавају сиромаштво пишчева речника и да их стога треба избегавати.

3. За изградњу *силава* уишоено је 1300 *бамбусове* *и*рске.

При навођењу количине било каквих предмета потребно је иза броја увек назначити о каквој је количини реч, тј. да ли је

у питању мера, струк, комад, или сл., напр. 10 комада хлеба (уколико се не каже 10 хлебова), 5 тона пшенице, 3 низа бисера, туце дугмади, хиљаду струкова кукуруза и сл. Исто је тако требало истаћи о каквој је врсти мере реч у случају са овим бамбусовим трскама. Пошто то није учињено, логично је претпоставити да су у питању појединачна бамбусова стабла, а онда уз број 1300 као и „уз све основне бројеве од 5 надаље, уз прилоге за количину и уз све речи које означавају неку количину...“ именица треба да стоји у облику генитива множине, дакле:

За изградњу силава ујошребљено је 1300 бамбусових тврски.

4. „Назови М ради уморства!“

Глагол *назвайи* у источном делу наше језичке територије данас има углавном једино значење *даји некоме име, некакав надимак, назвайи кога неким именом*. У томе случају овај глагол је прелазан и уз њега мора да стоји објекат и друга допуна у инструменталу. Упор. изреку: *Назови ме и лонцем* само ме немој разбити; или *Назвали смо ју професорку Морском Сасом*, јер је највише волела да испитује ту лекцију.

Значење глагола *назвайи* с допуном у дативу и акузативу — назвати коме што — данас звучи архаично и задржало се углавном у народном говору (упор.: *Ја јој назвах добро јушро*. — Онда му он назове бога итд.)

Поготову је глагол *назвайи* у значењу које му се даје у горњем примеру туђ нашем језичком осећању и уместо њега треба употребљавати глагол *јозвайи*. С друге стране уместо рогобатне конструкције *назови ме телефоном* (која се код нас потпуно може разумети као *дај ми име телефон*, као што и у горњем примеру *назови ме лонцем* значи *дај ми име лонац*) треба рећи, у духу нашег језика, *јозови ме телефоном, јави ми се телефоном*, или просто *телефонирај ми*. Тада ће бити јасно да је телефон само средство за позив, а не некакав (свакако неумесан) надимак.

5. *Почео је да њрекоира и увеличава анзискарије...*

Јасно се види да смисао ове реченице захтева трајне глаголе, и стога глагол *њрекоирайи*, који има значење свршене радње (тј. извршити или завршити копирање) није срећно употребљен. Требало је рећи: *Почео је да копира и увеличава...* А што се тиче *анзискарији* и ту би добро било ову реч заменити неком домаћом.

6. *Најбољи њевачи су јо мени Цими Ситанић и Лола Новаковић:*

Израз *ѿо мени*, који се у разговорном језику још и може употребити као нека врста скраћеног изражавања, у писању треба увек замењивати потпуним изразом *ѿо моме мишљењу*, који је једино исправан када је у питању књижевни језик. Иначе би могло доћи до нејасних ситуација кад бисмо, на пример, написали „по мени они нису тако брзо возили“ и кад би оно *ѿо мени*, које уствари има значење *ѿо моме мишљењу*, могло да се схвати и као предикатов додаток за место, па би читава реченица постала савршено бесмислена.

Б. Ш.

7. „...ѿроговорила је савесѿи као врхован бранилац човека и живѿиѿа“ (Политика, 28. IV. 1957, стр. 13).

За овакву врсту атрибуцке службе у нашем се језику употребљава одређени вид придева. Стога је место *врхован бранилац* требало рећи *врховни бранилац*.

8. „Пре свега, не ради се о никаквом народном усѿтанку“ (Борба, 11. III. 1957, стр. 3).

Када се уз заменицу *никакав* употреби предлог, њега ваља ставити између одречне речце *ни* и другог дела ове заменице, који се тада пише одвојено. Дакле: место *о никаквом* треба рећи *ни о каквом*.

9. „Рабска *кроника* ѿисана на основу 320.000 докуменѿиѿа“ (НИН бр. 319, стр. 13).

„Ова *кроника* ѿисана је на основу *сѿтарих рабских архива*“ (исто).

Оправдано је претпоставити да онај *ко* пише о *сѿтарим* рукописима добро зна граматику и правопис *савременог* књижевног језика. Једно је од основних правила нашег савременог књижевног језика — једначење сугласника по звучности. У наведеним примерима о њему није вођено рачуна. Зато је очевидно потребно да скренемо пажњу: ваљало је написати *райска кроника*, *райских архива*.

10. У *ѿолиѿички живѿиѿ* земље *сѿуѿили* су... *млади људи*, *оријентисани у ѿраѿу* који се *није* *ни* мало *свиђао* *ауѿокраѿи Хусеѿну*“ (НИН, бр. 329, стр. 3).

Када речца *ни* у вези са каквом речју не значи просто одрицање те речи, већ са њом даје једно заједничко значење, — онда се она *мише* заједно са том речју. У наведеном примеру речца *ни* и прилог *маѿо* имају једно заједничко значење: „ни у ком слу-

чају“, „никако“, „ни у којој мери“ или сл. Стога је место *није ни мало свиђало* требало написати *није нимало свиђало*.

11. „...*обавијени су ароматичном измаглицом њојског смисла*“ (НИН, бр. 329, стр. 10).

Ово је несумњиво један врло танан закључак. Али, зар он не би био финији да је изречен чистим српскохрватским језиком? Много би дубље у нама одјекнула ова реченица да је написана у облику: *обавијени су мирисном измаглицом њесничког смисла*. Непотребне стране речи не чине мисао ни лепшом ни дубљом. Напротив, само је кваре.

12. „*За и њројив кредитињрања њојрошача*“ (Борба 25. IV. 1957, стр. 4).

Кад предлогом *за* треба да се искаже значење блиско намери одн. намени, онда тај предлог не иде с генитивом него с акузативом. Предлог *њројив*, међутим, означава супротстављање и иде у већини случајева с генитивом. Зато се не могу спојити предлози *за* и *њројив* и оба везати за генитив као што је учињено у наведеном примеру. Ваљало је рећи: *За кредитињрање њојрошача и њројива њега* или сл.

13. „...*коју није исцрџело ... свакодневно живљење*“ (НИН, бр. 330, стр. 12).

Облик *исцрџело* није правилан. Овај глагол правилно гласи: *исцрџити*, *исцрџем*, *исцрџао*, *исцрџила*, *исцрџило*, *исцрџићу*, *исцрџем*.

14. — *Лакуноћ!* — *довикнух му*.

— *Лакуноћ, господине!* — *одврати он*. (Политика 30. IV. 1957, стр. 6).

Нема никакве сумње да је *лаку ноћ* скраћени поздрав од „желим Вам лаку ноћ“ или сл. У томе скраћеном поздраву јасно се још осећају обадве речи. Управо зато је место *лакуноћ* (заједно) требало написати: *лаку ноћ* (одвојено).

Проф. Белић у своме Правопису (1950/52) наводи поздрав *добарвечѣ* као једну реч. Међутим, он одмах додаје да је то од некадашњег „ддбар вѣчѣр“ (стр. 25). У *добарвечѣ*, дакле, измењен је облик речи које улазе у састав овога поздрава. Сем тога, као што каже и проф. Белић, у облику *добарвечѣ* измењен је и акценат. — Сличан је случај и са поздравом *добрдјујро* који проф. Белић наводи у Правописном речнику. Овде је, наиме, такође измењен акценат.

19. *Али, што никуом случају није значило, нићи је могло да значи, највишиће социјализма* (НИН бр. 342, стр. 1).

Када се уз неки падежни облик заменице *нико* употреби предлог, тај се предлог ставља као засебна реч између одречне речце *ни* и облика *ко* који се тада пише одвојено. Зато је место *никуом* (као једну реч) требало написати *ни у ком* (као три речи).

20. *Овидије на италијанској марки* (Борба 17. VII. 1957, стр. 8).

Особина је нашега књижевног језика да се сугласници *к*, *г* и *х* пред самогласником *и* као наставком за облик (тј. у промени речи) мењају у *ц*, *з* и *с*. То правило требало је да буде примењено и у локативном облику *марки*. Такав се облик додуше често чује у народним говорима, али не иде у књижевни језик. У књижевном језику боље је рећи *марци*.

Б. Н.

РЕГИСТАР

VIII књиге НАШЕГ ЈЕЗИКА (нова серија)

Скраћенице: акц. = акценат, арх. = архаизам, буг. = бугарски, гл. = глаголски, грам. = граматички, дијал. = дијалекатски, дифер. = диференцијација, дубл. = дублет, и дублетни, зам. = заменица, знач. = значење, импер. = императив, једн. = јединина, л. = лице, мак. = македонски, мн. = множина, нап. = напосдан, нескњ. = несквјжсван, непр. = неправиан, об. = обичније, обл. = облик, п. = падеж, пољ. = пољски, покр. = покрајински, пор. = поређење, през. = презиме, прел. = прелазност, прид. = придев, пров. = провинцијализам, пром. = промена, рус. = руски, средњелат. = средњелатински, староинд. = староиндијски, транскр. = транскрипција, уп. = употреба, хип. = хипокористикон.

А

- абажур 265
абација, обл. и уп. 168
Абацић (презиме), облик 170
абитуријент 265
абонент 265
аваница 265
аванс 265
аварија 265
авгутар 265
авра 265
аврик, акц. и знач. 277
агин, акценат 185
агонија 265
агреман 265
Ада Циганлија, облик 163
Адеса, непр. транскрипција 53
административне јединице — писање
назива 82
адресант 265
академик 265
аеромитинг, акценат 265, 266
аеронаут, акценат 266
аероплан, акценат 266
аеропут 265
аеростат, акценат 266
аерофотографија, акценат 266
акачица, акц. и знач. 284
акценат присвојних придева 184—188
акценатско обележавање речи у правописном речнику 69
аламанка 245
алвација, облик 168
Алексић (презиме), постанак 230
Алемпић (презиме), постанак 230
Алија, облик 157
аљинетина, значење 107—108
анализа синтаксичко-семантичка 4
анасонлија, облик и значење 161
Анђелић (презиме), постанак 229, 231
Анђић (презиме), постанак 228
анина, значење 108
Анић (презиме), постанак 228
Аничкић (презиме), постанак 228

- антика, акценат 266
 Антић (презиме), постанак 228
 Анто и Анта, хипокористикон 230
 аорист — дефиниције значења у науци
 досад 129—131
 — индикативни, значење 129,
 131; употреба 131
 — казивање доживљене радње
 130
 — казивање прошле радње 130
 — казивање ограничене радње
 130
 — казивање удаљености радње
 од момента говора говорног лица
 130
 — релативни, значење 129
 апозитив 214
 апозитивне одредбе самосталних речи
 209
 апсана, облик 154; значење 155; упо-
 треба 155
 арапача 245
 арапске цифре — обележавање код
 редних бројева 84
 Арса, хипокористикон 230
 Арсић (презиме), постанак 231
 Арсо, хипокор. 230
 Арсовић (презиме), постанак 231
 асурција, облик и употреба 168
 атентатлија, обл. и уп. 162
 атлас, акценат 266
 атлас језички — потреба састављања
 201—204
 атрибушке одредбе самосталних речи
 209
 атрибушко-прилошка одредба 213
 Аца, хипокор. 230
 Ацо, хипокор. 230
 аџемкиња 245
 Аџија (презиме), постанак 170
- Б**
- бадавација, облик 168
 Бадемлић (презиме), постанак 163
 Бајић 79
 Бајраклић (презиме), постанак 163
 бак, акценат и значење 274
 Бакајлић (презиме), постанак 163
 бакелит 265
 Бакрачлић (презиме), постанак 265
 барон 265
 Балканско полуострво, писање 81, 82
 Балугић (презиме), постанак 170
 Баштованџић (презиме), постанак 170
 баља, акц. и значење 271
 баљен, акц. и значење 271
 баљуша, акц. и значење 271
 бардаклија, значење 160
 барусача, акц. и значење 284
 барусан, акценат и значење 284
 барутана, облик 154; значење 155
 баток, покр. 265
 бачина, акц. и знач. 274
 баштованџија, облик и употреба 168
 башча, некњиж. обл. 50
 Башчелија (презиме), постанак 163
 башчица, некњиж. обл. 50
 бдијем, неправ. облик (треба : бдим) 62
 Бегајлија (презиме), постанак 163
 Бедрија, облик 157
 бежични, писање 78
 безаконе, писање 78
 безбравовић, акц. и значење 274
 белајли, облик 156
 белети : белити, разлика у значењу. 123
 бератлија, облик 159
 Берић (презиме), постанак 231
 Бера, облик и акц. 231
 Беро, обл. и акценат 231
 Беровић (презиме), постанак 231
 бесконачно платно, значење 267
 бесплодница, акц. и значење 272
 бесплоткиња, акц. и знач. 272
 беспослен, облик 261
 Бечлија, облик и грам. род 158
 Беша, хипокор. 31
 бешпење, облик 62
 Бешо, хипокор. 230
 Биберџић (презиме), постанак 170
 Биволџић (презиме), постанак 170

Бијуклић (презиме), постанак 163
 бикуласт, акц. и знач. 274
 Биљана, облик 153
 биљегоша, акц. и знач. 271
 био : бијел, напор. уп. 72
 Биоградлић (презиме), постанак 163
 Бисаглић (презиме), постанак 163
 бисерли, облик 156, 157
 Бисерлија (презиме), постанак 163
 бистра глава, значење 264
 битисати, значење 119
 бићу : бит ћу, писање футура 73
 бјелица, акц. и знач. 271
 Блажа, хипокор. 230
 Блажо, хипокор. 230
 блата, акц. и знач. 280
 боба, зачење 267
 бобица, значење 267
 боговски, акценат 266
 Божа, хипокор. 230
 божитњача, акц. и знач. 273
 Божо, хипокор. 230
 Божовић (презиме), постанак 231
 Божих (презиме), постанак 231
 бозација, облик 168
 Боја, хипокор. 230
 Бојанић (презиме), постанак 227
 Бојација (презиме), постанак 170
 Бојацијевић (презиме), постанак 170
 Бојо, хипокор. 230
 Бојчетић (презиме), постанак 230
 бонбонџија, облик и уп. 169
 Боранићев правопис 66—67
 Боричић (презиме), постанак 278
 боровница, акц. и знач. 271
 боровњака, акц. и знач. 263
 Босанац, облик и уп. 162
 Босанлија, облик и уп. 169
 бостанџија, облик 168
 Бостанџић (презиме), постанак 170
 брабоњчати, акц. и знач. 283
 брав, акц. и значење 283
 бранење, облик 259
 Бранимир, облик 16
 Бранислав, облик 16

брањење, облик 259
 бремчић, акц. и знач. 279
 брзар, акц. и значење 282
 брзарица, акц. и знач. 282
 брзозрелац, акц. и знач. 277
 брига, значење 123
 бриселска чипка, значење 244
 бркајлија, значење 160
 бркљача, акц. и знач. 282
 бркљачити 283
 брљковина 283
 брљчићи 281
 брњица, значење 267
 бродина, значење 106—107
 Брозов правопис 66, 67
 брчак 281
 Будимир, облик 16
 Будимлија, облик 159
 Будислав, облик 16
 Бујукић (презиме), постанак 163
 букати, значење 274
 букоглав, значење 283
 букота, значење 274
 буљиока, облик и значење 11
 буљук 273
 буљукаш 278
 буључар 274
 Бунарџић (презиме), постанак 163
 бунџија, облик 169
 бурмалија, значење 160
 бурукати, значење 274
 бусика 277
 бутникаца (буг.), облик 12
 бутниколиба (буг.), облик 12
 буча 281
 бучевина 281
 буша 271
 бушина 271
 Бушатлић (презиме), постанак 163

В

вагонџија, облик 169
 вадивек, облик и значење 6,11
 вадичеп, облик и значење 17
 вакум (боље: празнина) 114

- вакуум, неправ. 114
 валовит, значење 280
 вансредишни, акценат 266
 ванстраначки, акценат 266
 ванстранаштво, акценат 266
 ваншколски, акценат 266
 вараждински котар, писање 82
 варак, значење 198
 варакли, облик 157
 вараклија, облик 160
 вареника 280
 вариклечка (буг.), облик 12
 варимесо, облик 6
 Василија 228
 Василије 228
 Васић (презиме), постанак 231
 Васо и Васа, хипокор. 230
 ватриште, значење 268
 ватроотпоран 265
 ватросталан 265
 ведети, арх. 49
 Велија, облик 157
 Великић (презиме), постанак 228
 велико слово, употреба 81—82
 венецијанска огледала, значење 244
 вертихвостка (рус.), облик 12
 веселник, акценат 266
 веселница, акценат 266
 види ми се, значење 246—247
 види ми се да си то преплатио, значење 247
 Видинлија, облик 159
 Видић (презиме), постанак 228, 231
 видовина 278
 Видовић (презиме), постанак 231
 виђен, облик 260
 więscięta (пољ.), облик 11, 12
 вилаетлија, облик 157
 вилача 270
 вилорога 270
 виља 270
 вимењача 271
 винока, значење 271
 wugwidąb (пољ.), облик 12
 висабаба, облик 7, 8
 Вишњић (презиме), постанак 226, 227, 228
 виторогиле 271
 видинална железница, значење 267
 Владимир (преко: Владајмир), облик 16
 влас 282
 властита страна имена — транскрибовање 74—75
 влачица 280
 włóczyki (пољ.), облик 12
 во, акценат и промена 267
 wodzirej (пољ.), облик 12
 водовоз (рус.), облик 9
 водонос (рус.), облик 9
 вођење, значење 272
 вођство, писање 77
 wozivoda, облик 9, 12
 воловодак 272
 воловотка, значење 272
 воловоче, значење 272
 володер, значење 275
 волоња, значење 283
 вољење, облик 62
 восковарција, облик 169
 вратарција (дијал.), облик 169
 врео, облик 32—33
 врети, промена 28—33
 врие (макед.), облик 29
 вријам (макед.), облик 29
 врио, облик 32—33
 врлетац, значење 280
 вровина, значење 278
 вртача, значење 280
 вртачаст, значење 280
 вртиреп, облик 6
 вртоглав, облик 9
 Вујаклија (презиме), постанак 163
 Вука (име), акценат 231
 Вукан (име) 228
 Вукана (име) 228
 Вуканић (презиме), постанак 228
 Вукић (презиме), постанак 231
 Вуко (име), акценат 231
 Вуковић (презиме), постанак 231
 Вула (име), акценат 231

Буле (име), акценат 231
 Вулетић (презиме), постанак 230
 вунара, значење 271
 вунаста, значење 271
 вућај, значење 277
 вуцибатина, облик 6, 7
 вуцирепа, облик и значење 271
 Вучетић (презиме), постанак 230

Г

Гавра (име), облик 230
 Гавро (име), облик 230
 гађнути, значење 43
 газибара (макед.), облик 12
 газибара, акц. и значење 272
 газиблато, облик 6
 Гаја (име), облик 230
 гајдарџија (дијал.), облик 169
 Гајо (име), облик 230
 галамџија, облик 169
 гара, значење 271
 гаран, значење 271
 гаћкољити, значење 43
 географска имена, писање 68
 географски називи, писање 81—82
 географски објекти, писање 81—82
 глава ексера, значење 267
 глава купуса, значење 267
 глава на стубу, значење 267
 главчина, значење 109—110
 глаголска рекција 251—258
 глаголске именице на -ње 265
 гладибрк, облик и значење 11
 „Гледа Земун, види Панчево“, значење 267
 Глишић (презиме), постанак 231
 Глишовић (презиме), постанак 231
 глобарџија (дијалек.), облик 169
 гмазити, значење и уп. 49
 гмазнути, некњ. облик 50
 говеђе, значење 274
 говорџија, облик 169
 golibroda (пољ.), облик 12
 гонење, неправ. облик 57
 гоњење, облик 57

горочан, значење 49
 Гордана (име), облик 153
 горуштина, значење 110
 господство, писање 75—77
 господски, писање 76—77
 госпоцки, писање 75—77
 готовач, значење 281
 грабикапа, облик 6; значење 17
 грабуљиште, значење 278
 град, акценат у промени 267
 Градимир (име), облик 267
 градлија, значење 160
 градови — писање имена 81—82
 градски, писање 77
 граматика формалистичка 1
 граматичка терминологија 85
 гранајлија (пушка), облик 157
 граовина, значење 277
 граорица, значење 277
 гратски, писање 76—77
 графика латиничког и ћириличног начина писања 65
 грацки, писање 75—77
 граша, значење 271
 грашава, значење 271
 греба, значење 281
 грличаста, значење 271
 Гроздан (име), облик 153
 Гроздана (име), облик 153
 Грозданић (презиме), облик 231
 громуљица, значење 281
 Грубешић (презиме), облик 230
 Груја (име), облик 231
 Грујо (име), облик 231
 Грујић (презиме), постанак 231
 Грујовић (презиме), постанак 231
 грушавина, значење 280
 гузна, значење 272
 гуликожа, облик и значење 7
 гундурити (об. гундорити) 49

Д

Даба (име), облик 230
 Дабо (име), облик 230
 давор, значење 248—250

- даворије, облик и значење 250
 даворити, значење 249
 давран, значење 249
 даврана, значење 249
 давранисати, значење 249
 давранмак, обл. и значење 249
 дајебог, значење 249
 дамарија, значење 160
 дамарлија, облик 157
 дамбулхана, облик 154
 дамгалија, значење 160
 Дамаск 242
 дамаска сабља 245
 дамаски челик 243
 дамасковање, значење 244
 дамасковати, значење 243
 дамаско гвожђе 243
 дамаско платно 243
 дамасцирање, значење 244
 дамашкин 243
 Данић (презиме), облик 228
 Даничић (презиме), облик 228
 дахијски, облик 78—79
 дашчетина, значење 111
 дашчурина, значење 110—111
 двоготке, значење 272
 двогочад, значење 272
 двојак, знач. и уп. 117
 двојакни начин писања футура 73
 дворана, облик 154
 дивизе, значење 272
 дебетина, значење 282
 Деверић (презиме), постанак 170
 девојана, облик 153
 Деда (име), облик 231
 Дедо (име), облик 231
 делација, обл. и значење 169
 делови речи — дељење при преношењу у следећи ред 82—84
 дељење речи при преношењу у следећи ред 82—84
 Демешк 242
 демешкиња 245
 Демешк 245
 демишкиња 245
 держиморда (рус.), облик 12
 дертли, облик 156
 Деспић (презиме), постанак 228
 деспотов, акценат 186
 дефиниција — у граматици 205—206
 дефицитлија, уп. 162
 дечији, облик 72
 дечји, облик 272
 диванана, обл. 154; уп. 155
 дивисма (об. дивизма) 49
 Димашк 242
 Димешк 242
 димискиња 245
 Димишк 242
 Димип-еш-Шам 242
 димишкија 245
 димишкиња сабља — порекло назива 242—245
 Дамишки-хане 242
 димишк килици 244
 димишхија 245
 димција, обл. и значење 169
 диреклија, грам. род 158
 дјелација, обл. и знач. 168
 Дмитрић (презиме), постанак 228, 232
 добар, акц. и пор. 267
 доводак, значење 227
 довоче, значење 227
 довоче, значење 227
 доврап, значење 249
 Доганић (презиме), постанак 170
 догодине, писање 79
 додуше, писање 79
 дозрети-дозрим, обл. 34
 дојавити, значење 243
 дојенче, значење 284
 дојче, значење 284
 докољена, значење 271
 допане, некњ. облик 50
 Достанић (през.), постанак 228
 Драгић (презиме), постанак 231
 Драгишић (презиме), постанак 230
 Драговић (презиме), постанак 231
 Дражаклије, географ. назив 163
 драживашка, облик 6

Драмлић (през.), постанак 163
 drarichrust (пољ.), облик 12
 државе — писање имена 81—82
 дријемати : дријемљем и дријемам, о-
 блик 28
 дрмалије (дијал.), обл. и знач. 161
 дрмкати, значење 43
 дрндар, значење 282
 дрпа, значење 280
 дрљевина, значење 280
 другојанка, значење 272
 другопредница, значење 272
 другопреотка, значење 272
 друготелка, значење 272
 дубити-дубим, значење 114
 дублети у правопису 72
 дуванџија, обл. и уп. 168
 дугајлија, обл. и знач. 157, 159, 160
 Дугајлић (през.), постанак 163
 Дугалић (през.), постанак 163
 Дуги оток, писање 81—82
 Дунавски базен, писање 81, 82
 дупсти-дубем 114
 dusigrosz (пољ.), облик 12
 дућаниџија, обл. и уп. 168

Б

беверисати, акц. и знач. 284
 Бека, облик и акц. 231
 Бекић (през.), постанак 231
 Беско (име), облик 231
 Бековић (през.), облик 231
 берда, значење 271
 бинђув (треба бинђува) 49
 Бока (име), облик 231
 Боко (име), облик 231
 Боша (име), обл. и акц. 231
 Бошо (име), обл. и акц. 231
 бубрелија, обл. 157; знач. 160
 Бука, обл. и акц. 231
 Буко (име), обл. и акц. 231
 Букнић (през.), постанак 228
 бумругџија, обл. и уп. 168
 Бура (име), облик 230
 Буро (име), облик 230

Е

егзактни футур — неке особине 89—105
 Екмеџић (през.), облик 170
 Екмеџић (през.), облик 170
 електрана, облик 164
 еснафлија, знач. 160
 естетика језика 5
 етимологија речи у средњој школи 2

Ж

жал, дијал. 198
 жеља, уп. и знач. у мн. 123
 жељен, облик 260
 жена, акц. у промени 267
 женстина, значење 110
 женско, промена 45
 женгурина, значење 110
 живљење, облик 192
 живнути, значење 43
 Животић (през.), постанак 231
 Жика (име), облик 230
 Жико (име), облик 230
 Жуја (име), обл. и акц. 231
 жуја, значење 271
 жујаст, облик 43
 Жујо (име), облик 231
 Жуковски, транскр. 54
 жутока, значење 270

З

забичити, значење 274
 забјел, значење 285
 забогарадити (треба: забогородити) 49
 забрибојити, значење 276
 забркљичити, значење 283
 забуључити, значење 273
 завала, значење 280
 zawalidroga (пољ.), облик 12
 завалити (се), објект 254, 258
 заватка, значење 282
 зависност реченице 3—4
 зависност речи 3—4
 зависност у језику 3—4
 Завишић (през.), постанак 230

заврзицушка, обл. и знач. 17
 заврћкола, облик 16
 загомилати, значење 41, 42
 задојак, акц. и знач. 281
 задолашак, акц. и знач. 280
 задрипетле (мак.), облик 12
 заискати, знач. и уп. 147
 зајужнити, акц. и знач. 283
 Зака (име), облик 230
 закон, акц. и знач. 276
 Зако (име), облик 230
 закос, акц. и знач. 279
 заладак, акц. и знач. 278
 залив, акц. и знач. 281
 залоквињак, акц. и знач. 280
 заљев, акц. и знач. 281
 замљдјечити, акц. и знач. 285
 замолити, знач. и уп. 147
 занатлија, обл. 157, 159; знач. 160
 занација, обл. и уп. 168
 зашлатити, акц. и знач. 279
 заподинак, акц. и значење 278
 запослен, облик 259—262
 запослење, облик 259—262
 запошљен, облик 259—262
 запошљење, облик 259—262
 запрзнути, уп. 49
 Зара (име), облик 230
 Зарић (през.), постанак 230
 Заро (име), облик 230
 заровити, акц. и знач. 276
 заскорупити, акц. и знач. 281
 засмока, акц. и знач. 281
 затвор, уп. 155
 зафруштати, ономатоп. 42
 зацвилети, облик 123
 зацвилити, облик 123
 збирција, облик 169
 због, разлика између због и услед
 236—241
 због нешта, непр. облик 50
 звечак, акц. и знач. 282
 згода, значење 40
 згромуљати се, значење 281
 згрудвичати се, акц. и знач. 281

згупит, значење 42
 Зека (име), облик 231
 Зеко (име), облик 231
 земљан, акценат 267
 земље — писање имена 81—82
 земљетина, значење 109
 земљовод 265
 зерделија (дијал.), значење 160
 зерзулије, уп. 49
 зимница, акц. и знач. 214
 Златан (име), облик 153
 Златана (име), облик 153
 Златић (през.) 228
 златока, акц. и знач. 270
 злотравица, акц. и знач. 267
 змијолик, писање 78
 значај новог правописа 86—88
 Зоричић (през.), постанак 229
 зрејем, дијал. 35
 зрети, промена 33—35
 зрио: зрео, облик 72
 зрња, акц. и знач. 271
 зубача, акц. и знач. 277

И

Иванић (през.), постанак 228
 Иво: Ива, облик 230
 Игња (име), облик 230
 Игњо (име), облик 230
 идеолошки покрети — писање
 имена 82
 извесан, непр. облик 198
 Известија, грам. род и промена 55,
 121—122
 извинити (се), облици и значење
 145—150
 извиновљавати, обл. и знач. 149
 извинити, облик 147—150
 изврнути бадаке, обл. и знач. 285
 изговорити се, знач. 146
 изговор књижевни 65—66
 издиг, акц. и знач. 275
 изимљење, акц. и знач. 274
 изјавити, значење 273
 изјаловак, акц. и знач. 272

изјаловче, акц. и знач. 273
 изљевуша, акц. и знач. 281
 измене у правопису српскохрватског
 језика 71—85
 измишљен, облик 261
 изум, акц. и знач. 274
 илетлија, знач. 160
 илеџија, знач. 149
 Илирски покрет, писање 82
 Илић (презиме), постанак 230
 имена административних јединица, пи-
 сање 82
 — географска 68
 — географских објеката 81—82
 — градова 81—82
 — држава 82
 — историских догађаја 82
 — идеолошких покрета 82
 — земаља 81—82
 — комуна 82
 — општина 82
 — села 81—82
 — срезова 82
 — страна властита, транскрибовање
 74—75
 именичка одредба 209
 именски, грам. термин 209
 императив историски 17
 императивне сложенице 6—18
 инаџија, знач. и обл. 169
 индикатив 128
 индикатив синтаксички 128
 индикативни аорист, значење 129
 интерпункција 69
 интерпункција слободна (синтаксичка)
 84
 искаблићати, акц. и знач. 282
 искотарити, акц. и знач. 279
 испане, некв. облик 50
 испичура, облик 6
 исповиђен, облик 260
 „Испод мире сто ђавола вире“, знач.
 267
 испред: пре, разлика у значењу 117
 испричати се, значење 146

испроштинати, акц. и знач. 275
 историски догађаји — писање имена 82
 историски императив 17
 историски развитак језика, учење у
 сред. школи 1—2
 истурак, акц. и знач. 273
 исукати, писање 78
 исцрпело, непр. облик 114
 исцрпети, непр. облик 63, 114
 исцрпни, непр. облик 63
 исцрпсти, облик 63
 ишчекивати, облик 55
 ишчавињати, облик 49
 ишчављети, облик 49
 ишчерекати, акц. и знач. 282

J

јабана, облик 154
 јабланка, акц. и знач. 271
 Јабанџић (през.), облик 170
 јавашлија, обл. 157; знач. 160
 јавити, акц. и знач. 273
 јагањчар, акц. и знач. 274
 јагода, акц. и знач. 271
 Јадранско море, писање 81, 82
 Јаков (име), облик 228
 Јакова (име), облик 228
 јакороче, акц. и знач. 284
 јаловак, акц. и знач. 272
 Јањић (през.), облик 228
 јарац, акц. и знач. 277
 јарцати, акц. и знач. 283
 Јаћим (име), облик 228
 Јаћима (име), облик 228
 Јаша (име), облик 230
 јашмачина, значење 107
 Јашо (име), облик 230
 Јеврић (през.), облик 230
 јевтин: јефтин 50
 Јевтић (презиме), постанак 231
 Јевтовић (през.), облик 231
 Једренлија, обл. и знач. 159
 језичка анализа — повезаност са
 стилистиком 4—5
 језичка естетика 5

језичка природа, учење у средњој
школи 1, 2
језички атлас, потреба састављања
201—204

Јеленић (през.), облик 228
Јеликић (през.), облик 228
јерес, грам. род 119
Јеремић (през.), облик 230
јести, значење 40—41
Јеротић (през.), облик 230
Јованић (през.), облик 228, 229
Јовановић (през.), облик 228
Јовић (през.), облик 228
јомужа, акц. и знач. 280
Јорганчић (през.), облик 170
југозапад, акценат 266
јужина, акц. и знач. 283
јунак, акценат 267
јунац, акценат 267

К

кабатлија, значење 160
кабахатлија, значење 160
кабулица, акц. и знач. 282
кавана, облик 154
кавгаџија, обл. 168; знач. 169
кавена, акц. и знач. 271
кадифели, облик 157
кадифли, облик 157
кадифлија, обл. и знач. 159, 161
Кадрија (име), облик 157
казанџија, обл. и уп. 168
Каичић (през.), постанак 230
кајмаклија, значење 160
како ми се види, знач. 246
калајли, облик 156
калајџија, обл. и уп. 168
Калајџијевић (през.), постанак 170
Калајџић (през.), постанак 170
калац, акц. и знач. 277
калице, акц. и знач. 280
каљун, покр. 265
канап, облик 49
канаф, нескв. обл. 50
Капичић (през.), обл. 170

капиџија, облик 168
Капиџић (през.), обл. 170
карамаџлија 163
карамела, акц. 266
Катић (през.), облик 229
Красић (през.), облик 228
катранџија, обл. и уп. 168
катунити, акц. и знач. 275
кафеџија, обл. и уп. 168
кесеџија, облик 168
кесизуб, облик 6
кесим, акц. и знач. 274
кесимара, акц. и знач. 274
Кикић (през.), постанак 231
Кико: Кика, обл. и акц. 231
Киковић (през.), постанак 231
кипарис 265
кипер, покр. 265
кираџија, обл. и уп. 168
кириџија, обл. и уп. 168
кичмењак, акценат 266
кишовина, акц. и знач. 283
класификација — у граматици 205—206
кљујдрво, облик 6, 16
кмечати, акц. и знач. 284
књижевни изговори 65—66
ковак, значење 198
кова латинскога (сабља) 245
кованџија, обл. и уп. 168
ковчали, обл. и знач. 157
кођа мајка, акц. и знач. 285
кођача, акц. и знач. 282
козбапа, значење 279
Којић (през.), писање 79
Која (име), облик 230
Којо (име), облик 230
којунџија, облик 170
колибица, акц. и знач. 276
колипчина, акц. и знач. 276
колоња, акц. и знач. 274
колоњица, акц. и знач. 274
колоњска вода 244
Колунџија (през.), постанак 170
Колунџић (през.), постанак 170
комун, акц. и знач. 275

комуне — писање назива 82
 комуница, акц. и знач. 275
 комуничка гора, акц. и знач. 275
 концерн 265
 коњак 244
 коњоглав, акц. и знач. 283
 Корајгбб (пољ.), облик 16
 копилица, акц. и знач. 272
 користити, прелаз. 60
 коров, грам. род 120
 коровина, акц. и знач. 278
 коруба, знач. 42
 коруба, знач. 42
 корубати, знач. 42
 Корун (име), облик 228
 Коруна (име), облик 228
 Косовска битка, писање 82
 Коста (име), облик 230
 Косто (име), облик 230
 котар, акц. и знач. 279
 котарипште, акц. и знач. 279
 ко: тко, вап. уп. 72
 котланица, акц. и знач. 282
 котурача, акц. и знач. 281
 коћакнути, акц. и знач. 273
 кофа, знач. 267—268
 коцање, уп. 49
 кошевина 279
 кошет, акц. и знач. 282
 крадикуза, обл. 7
 краљача, акц. и знач. 282
 Краснаја плошчад, транскр. 53
 Красноје знамја, транскр. 53
 крбуља, акц. и знач. 282
 крбуљица, акц. и знач. 282
 крдница, акц. и знач. 271
 крепачан, акц. и знач. 284
 кривопера карлица, акц. и знач. 282
 кровина, акц. и знач. 278
 крпат, знач. 21
 крпедија, облик 169
 Крста (име), облик 230
 Крсто (име), облик 230
 крчевина, акц. и знач. 282
 кружа, акц. и знач. 271

кружац, знач. 49
 Крутигаврило (рус.), облик 16
 крушац, знач. 49
 крхат, некъ. обл. 49
 крхт, некъ. обл. 49, 50
 крцанка, акц. и знач. 271
 кудити, акц. 266
 Кузман (име), облик 228
 Кузмана (име), облик 228
 кујунџија, обл. и уп. 168
 Кујунџић (през.), постанак 170
 кукулиструк, обл. и знач. 17
 Кулукчија (през.), постанак 170
 купати, облици промене 28
 купивојска, облик 6
 купина, акц. и знач. 271
 куршум, акц. 266
 кустурица, акц. и знач. 277
 кутлача, акц. и знач. 282
 кућара, акц. и знач. 276
 кућетина, знач. 106—107
 кућњи, некъ. обл. 50
 кучани, знач. 42

Л

лагумџија, обл. и уп. 168
 Лазар (име), облик 228
 Лазара (име), облик 228
 лајик, непр. 56—57
 Лака: Лако, облик 230, 231
 лак полак, значење 43
 Лале: Лала, облик 231
 лампион 265
 таридуч (пољ.), облик 12
 лашникандило (мак.), облик 12
 лармаџија, обл. 168; уп. 169
 латинка, акц. и знач. 271
 лединак, акц. и знач. 281
 Лекић (през.), постанак 231
 Лeko: Лека (име), облик 231
 Лековић (презиме), постанак 231
 Лепосавић (през.), постанак 227
 летење, облик 260
 летипас, значење 7
 ливадак, акц. и знач. 281

ликерџија, обл. и уп. 169
 Лиљић (през.), постанак 228
 листобер, акц. и знач. 280
 личан, знач. 62
 лични, знач. и уп. 62
 ловимуха, облик 10, 17
 ловџија, обл. и уп. 169
 логичка интерпункција 69
 ломигора, обл. и знач. 11
 Лос Анђелос, транскр. 61
 Лос Анхелес, транскр. 61
 Лос Анџелес, транскр. 61
 Лука: Луко (име), акц. 231

Љ

љиљак, акц. и знач. 279
 љонут, акц. и знач. 280
 Љубичић (през.), облик 228
 Љубишић (през.), облик 230
 људски, писање 77
 људство, писање 77
 љуство, писање 75—77
 љут, поређење 267
 љутит, акц. 227
 љутство, писање 227

М

магазинија, облик 168
 магнат 265
 магнезит 265
 мађаркиња (сабља) 245
 Мајаковски, транскр. 54
 Мајо: Маја (име), акценат 230
 мајсенски порцулан, значење 244
 мајурџија, обл. и уп. 169
 Максo: Макса (име), облик 230
 Малишић (през.), постанак 230
 малтерџија, обл. и уп. 169
 мамипара, обл. и знач. 17
 мамица, акц. и знач. 281
 Мандаџић (през.), постанак 170
 Мандић (през.), постанак 228
 Манојло: Манојла, облик 228
 Маргит: Маргита, облик 229

Маргитић (през.), постанак 228
 Маријински, транскр. 53—54
 Марић (през.), постанак 228
 Маричић (през.), постанак 228
 Маркишић (през.), постанак 230
 Марнић (през.), постанак 228
 Масаџија (през.), постанак 170
 Масаџић (презиме), постанак 170
 Масква, непр. (треба: Москва) 53
 Мато: Мата, облик 230
 маџаркиња (сабља) 245
 маџарлија (сабља) 245
 Махић (през.), постанак 231
 Машо: Мапа, облик 230
 Машовић (през.), постанак 231
 маџивода (пољ.), облик 12
 медник, акц. и знач. 275
 меџаш, акц. и знач. 275
 мејданџија, обл. и уп. 168
 мертек, акц. и знач. 275
 мертечити, акц. и знач. 275
 месихлеба, обл. и знач. 17
 механџија, обл. и уп. 168
 Мија (име), облик 230
 Мијо (име), облик 230
 Микетић (през.), постанак 230
 Милан (име), облик 229
 Милана (име), облик 229
 Милановић (през.), постанак 226
 миланска свила, знач. 244
 Миленић (през.), постанак 227
 Милетић (през.), обл. 226, 228, 230
 Милић (през.), постанак 230
 Мило: Мила (име), облик 230
 Миловановић (през.), постанак 226
 Милојевић (през.), постанак 226
 Милошевић (през.), постанак 226
 Милунић (през.), постанак 228
 Миљанић (през.), постанак 228
 миљење, облик 62
 Мима (име), облик 230
 Мимо (име), облик 230
 мирашчаја, облик 62
 Мирић (през.), постанак 228
 Мирко: Мирка (име), обл. и акц. 231

мисиркиња (сабља) 245
 мисирлија (сабља) 245
 Мито (име), облик 230
 Митрић (през.), постанак 228
 Мића (име), облик 230
 Мићић (през.), постанак 231
 Мићо (име), облик 230
 Мићовић (през.), постанак 231
 Миша (име), облик 230
 Мишкић (през.), постанак 230
 Мишић (през.), постанак 231
 Мишо (име), облик 230
 Мишовић (през.), постанак 231
 мишљење, облик 261
 младеновачки срез, писање 82
 младокосина, акц. и знач. 278
 младунка, акц. и знач. 272
 млаћеница, акц. и знач. 281
 млекација, облик 169
 млијeko, знач. и акц. 280
 млокавица, акц. и знач. 283
 мљeкар, акц. и знач. 281
 мљeкара, акц. и знач. 282
 мљeкаруша, акц. и знач. 271
 мњење, непр. облик 57, 199
 мњење, облик 57, 199
 модус 128
 Моја (име), облик 230
 Мојо (име), облик 230
 Молатав, транскр. 53
 молибог, облик 6; акценат 14
 Моравска долина, писање 81
 посзугеџа (пољ.), облик 12
 мрзанчити, акц. и знач. 278
 мрка, акц. и знач. 272
 мркање, акц. и знач. 272
 мртваца, акц. и знач. 271
 мршче, акц. и знач. 273
 Mścislaw (пољ.), облик 8
 мужјак, акц. и знач. 276
 музар, акц. и знач. 276
 музара, акц. и знач. 271
 музница, акц. и знач. 271
 муктадија, обл. 168; знач. 169

Мутавић (през.), постанак 170
 муша, акц. и знач. 275
 мушалук, акц. и знач. 275

Н

навијати, знач. 268
 наводација, облик 169
 наглас, писање 79
 награнчић, акц. и знач. 279
 нагребља, акц. и знач. 282
 нагрижен, непр. обл. 114
 нагрисен, обл. 114
 надграбљивати се, акц. и знач. 278
 надрикњига, облик 6
 на жалост, писање 79
 називи административних јединица,
 писање 82
 — географски, писање 81—82
 — идеолошких покрета, писање 82
 — историских догађаја, писање 82
 — комуна, писање 82
 — општина, писање 82
 — срезова, писање 82
 најавити, знач. 273
 највриједнији, непр. обл. 51
 на јесен, писање 79
 накрпат, обл. и знач. 19—22
 на куково лето, знач. 267
 наножити, знач. 42
 наножити се, знач. 42
 напоље, писање 79
 непоредна употреба облика у новом
 правопису 72—73
 напрошњика, акц. и знач. 276
 нарогити, акц. и знач. 283
 Народноослободилачка борба, писање
 82
 наслон, акц. и знач. 276
 наставак — аџија 167, 168
 — вић 266
 — евић 226
 — еџија 167, 168
 — ић 226
 — ина 112
 — иџија 167, 169

- о 265
- ски 265
- тина 112
- чина 112
- чурина 112

Настаћ (през.), постанак 228

натчовек, писање 77

наука о језику — потреба разликовања

од увода у науку о језику 2—3

наука о језику у средњој школи 1—5

нахијски, писање 78—79

невидбран, акц. и знач. 274

Недић (през.), постанак 226

недогруша, акц. и знач. 281

независтан, облик 58

неко: нетко, нап. уп. 72

некосина, акц. и знач. 278

неотржан, пров. 49

неретвански, облик 189—195

неретљански, облик 189—195

нетко: неко, нап. уп. 72

нећу, постанак и писање 80—81

неубројак, акц. и знач. 274

неусијељен, акц. и знач. 279

нехранимајка (буг.), облик 12

нечујглас, облик 16

Неша (име), облик 230

Непо (име), облик 230

нијати, некњ. обл. 50

Ника (име), облик 231

Нико (име), облик 231

нико: нитко, нап. уп. 72

Никшић (през.), постанак 230

Нина: Нине (име), облик 230

нирбершка роба, знач. 244

нитко: нико, нап. уп. 72

нишанџија, обл. и уп. 168

Нова (име), облик 230

Нова Градишка, писање 81

нови правопис, значај 86—88

Нови Сад, писање 81

Ново (име), облик 82

Ново Село, писање 82

новчан, акц. 267

номад 265

носак, обл. и знач. 42

носем (6 п. јед.), непр. обл. 63

posiwoda (пољ.), облик 9

носипушка, акц. и облик 14

нузарада, облик 78

О

об, предлог 255

обал, облик 72

обао, облик 72

обесхрабривати, облик 199

обесхрабљивати, непр. облик 199

обзинути, знач. 41

obieżyswiat (пољ.), облик 12

обиснути, знач. 41

објагњити, акц. и знач. 273

обољење, облик 260

обољење, облик 260

обрдина, акц. и знач. 280

обрњити, акц. и знач. 285

обући, објекат 254

обућина, значење 108

овнов (прид.), акц. 185

овчетина, акц. и знач. 274

овчије, обл. и знач. 274

огњиште, знач. 268

ограда, акц. и знач. 275

одапети, знач. 116

одвијати се, знач. 59

одвојак, акц. и знач. 273

оделење, облик 259, 260

оделење, облик 259, 260

одерикожа, обл. и знач. 284

од нешта, непр. обл. 50

одојче, акц. и знач. 284

одредбе самосталних речи 205—225

одредни придев у српскохрватском језику 171—174

одужити, писање 78

ођа, акц. и знач. 283

оженити, значење 120

озимче, акц. и знач. 272

Ојданић (през.), постанак 228

окрећати, некњ. обл. 50

Октобарска револуција, писање 82

опанчина, знач. 108
 општине — писање имена 82
 орак, знач. 198
 орањчити, акц. и знач. 272
 орлић, акц. и знач. 278
 орлов (прид.), акц. 185
 осјењавити, акц. и знач. 278
 оскорушити, акц. и знач. 281
 основа, акц. и знач. 284
 Остојбаша, акц. и знач. 279
 Остојић (през.), постанак 230
 осувоћен, акц. и знач. 279
 отац, акц. и пром. 267
 отђушнути, облик 77
 отупети, облици 115
 отупити, облици 115
 отцепити, облик 77
 охрабљити, непр. обл. 199
 охрабрити, облик 199
 Охридско језеро, писање 81—82
 оцов (прид.), акц. 185
 oczajdusza (пољ.), облик 12
 очев (прид.), акценат 186
 општурити, акц. и знач. 285

П

Павић (през.), постанак 228
 Павлић (през.), постанак 232
 Павлићевић (през.), постанак 232
 пазикуха, обл. и знач. 7
 паја, покр. 265
 Пајин (прид.), акц. 187
 паламет, акц. и знач. 279
 paliwoda (пољ.), облик 12
 паметлија, облик 157
 памтивек (само у изразу: од памти-
 века) 7
 памукли, облик 157
 Панонска низија, писање 81, 82
 памуклија, облик 157, 159, 161
 Пантић (през.), постанак 231
 Панто: Панта (име), облик 230
 Пантовић (през.), постанак 231
 парајлија, обл. и знач. 160
 парадија, обл. и знач. 168

пар година, германизам 117—118
 Паризлија, облик 162
 паритет 265
 pasibrzuch (пољ.), облик 12
 pasobrzuch (пољ.), облик 9
 pasozyt (пољ.), облик 9, 11
 пасти, реакција 254
 патрикана, обл. и знач. 154, 155
 певак, уп. и знач. 198
 Пеја (име), облик 230
 Пејо (име), облик 230
 пејоративно-аугментативна значења
 106—113
 пејзаж, облик 119—120
 пејсаж, непр. облик 119—120
 Пелагић (през.), постанак 228
 пеливанка, акц. и знач. 272
 пембелија, знач. 160
 период 265
 Пера (име), облик 230
 Перић (през.), постанак 229, 231
 Перишић (през.), постанак 230
 Перо (име), облик 230
 Перовић (през.), постанак 231
 Перуничкић (през.), постанак 226
 Петрић (през.), постанак 228, 232
 Петрићевић (през.), постанак 232
 Петричић (през.), постанак 228
 Петров (прид.), акц. 185
 Петровдан, акц. 185
 Петронић (през.), постанак 230
 пециреп, обл. 6
 пецихлеба, обл. 17
 печижаре, обл. 12
 Пеша (име), облик 230
 Пешо (име), облик 230
 пијетлов, акценат 185
 пилана, обл. и знач. 154, 155
 писање географских имена 68
 — имена географских објеката
 81—82
 — речи састављено и растављено
 68, 79—80
 — страних имена 68—69
 писарев (прид.), акц. 185

- питомина, акц. и знач. 278
 пјавација, обл. и уп. 168, 169
 пјаниција, обл. 168; уп. 169
 пјене, акц. и знач. 281
 Плавшић (през.), постанак 230
 пламеница, акц. и знач. 283
 пламкати 42
 пландовати 284
 планинка, акц. и знач. 275
 планиновати, акц. и знач. 275
 Планић (през.), постанак 228
 пластидба, акц. и знач. 279
 пластилица, акц. и знач. 279
 плачидруг, обл. и знач. 7
 плетем, акц. 203
 пљачкација, обл. 168, 169
 побравичар, акц. и знач. 274
 повађање, акц. и знач. 272
 повезаност језичке и стилистичке ана-
 лизе 4—5
 повитак, знач. 39
 повој, знач. 39
 површевати, акц. и знач. 278
 подбрст, акц. и знач. 280
 поддијалекат, писање 78
 подела на слоге 68
 под зиму, писање 79
 подина, акц. и знач. 278
 подјармити, акц. и знач. 274
 подојчар, акц. и знач. 274
 подотавак, акц. и знач. 278
 под старост, писање 79
 пожња, акц. и знач. 278
 познавајући, непр. облик 115
 познајући, облик 115
 појавити, акц. и знач. 273
 појам зависности у језику 3—4
 појекуша, акц. и знач. 272
 покос, акц. и знач. 279
 покосина, акц. и знач. 279
 Полексић (през.), постанак 266
 полукугла, акц. 266
 пољана, облик 254
 помеђаш, акц. и знач. 275
 помолац, акц. и знач. 284
 помркивање, акц. и знач. 272
 попасковати, акц. и знач. 273
 попин (прид.), акц. 185
 попјенити, акц. и знач. 281
 попов (прид.), акц. 184, 185, 186
 по први пут, непр. 60, 119
 порашљив, акц. и знач. 277
 пореждија, облик 169
 рога-ропа (средњелат.), обл. 10
 портре, непр. 61
 портрет, облик 61
 посавке, акц. и знач. 273
 послен, облик 260
 постркуша, акц. и знач. 271
 потешкоћа, уп. 118
 потка, акц. и знач. 282
 потрагљива, акц. и знач. 272
 потраживање, облик 118
 потражња, уп. 118
 поубијати, облик 122—123
 поубити, облик 122—123
 поудавати, облик 122—123
 поудати, облик 122—123
 почавити, обл. и знач. 50
 почобанити, акц. и знач. 275
 правопис — Боранићев 66—67
 — Вуков 66
 — за средње школе дра
 Милана Ракића 67
 — значај новог правописа
 српскохрватског језика
 86—88
 — измене у правопису
 српскохрватског језика
 71—85
 — А. Белића 67
 — у граматицима 67—68
 — у новој обради 65—70
 — хрватскога или српскога
 језика дра Й. Броза 66
 правописна терминологија — уједна-
 чење 84—85
 празови, акц. и знач. 272
 пратиција, обл. 169
 првјешчица, акц. и знач. 70

- првљешка, акц. и знач. 272
 првљешчица, акц. и знач. 272
 првојанка, акц. и знач. 272
 првотелка, акц. и знач. 272
 пребити, знач. 41
 предавуша, акц. и знач. 274
 предамном, непр. 62
 предара, уп. 155
 пред вече, писање 79
 предјел: предио, нап. уп. 72
 предлози због и услед, разлика
 236—241
 представа, писање 77
 презимена, грађење 226
 презрети, облици промене 117
 пре: испред, разл. у значењу 117
 прејавак, акц. и знач. 273
 прејавити, акц. и знач. 273
 прејагњити, акц. и знач. 273
 прекатиполе (рус.), облик 12
 прекоморка 245
 прекосити, акц. и знач. 279
 прелијев, акц. и знач. 281
 преложити, знач. 41
 прелетак, акц. и знач. 278
 преношење делова речи у следећи ред
 82—84
 предник, акц. и знач. 272
 предница, акц. и знач. 272
 преставница, акц. и знач. 272
 претрглија, знач. и уп. 162
 прибој, акц. и знач. 275
 придавуша, акц. и знач. 274
 придев одредни у српскохрватском
 језику 171—174
 придеви присвојни, акценат 184—188
 приждити се, акц. и знач. 283
 призренски филигран, знач. 244
 пријевод: превод 72
 приједлог: предлог 72
 пријепис: препис 72
 пријескок: прескок, дубл. 72
 пријавити, знач. 273
 прикачити, акц. и знач. 279
 прикосити, акц. и знач. 279
 прикосница, акц. и знач. 279
 приморкиња (сабља) 245
 припање, некњ. обл. 50
 приправац, акц. и знач. 281
 припуст, акц. и знач. 272
 прировљивати, акц. и знач. 276
 природа језика — учење у средњој
 школи 1, 2
 присвојни придеви, акценат 184—188
 притискивати, реакција 256
 прихваћати, некњ. обл. 50
 пркождија, обл. и знач. 169
 пркошчија, облик 167, 169
 прљо, акц. и знач. 281
 провилати, акц. и знач. 278
 проводација, обл. и знач. 168, 169
 прогријавица, акц. и знач. 283
 прозукнути, акц. и знач. 281
 пројавити, акц. и знач. 273
 проклијати, облик 50
 пропластити, акц. и знач. 279
 пуљевина, акц. и знач. 278
 пупаде, обл. и знач. 43
 пустагија, обл. и знач. 158
 путаља, акц. и знач. 271
 путоногаста, акц. и знач. 271
 пуфкати 42
 пчелана, обл. 154
 пчелињак, обл. 155
- Р
- рабација, обл. и уп. 168
 Радетић (през.), постанак 230
 Радић (през.), постанак 228
 Радо: Рада (име), облик 230
 Радојкић (през.), постанак 228
 Радул: Радула (име), облик 229
 ражаница, акц. и знач. 277
 ражљућен, непр. облик 55
 развейпрах (рус.), обл. 12, 16
 разврзигра, обл. 16
 разјагњити, акц. и знач. 274
 разјармити, акц. и знач. 274
 разлика између предлога због и услед
 236—241

разљевак, акц. и знач. 282
 разљевача, акц. и знач. 281
 разљевуша, акц. и знач. 281
 разврт, облик 59
 разовртак, облик 49
 разрова, акц. и знач. 276
 Раја: Рајо (име), облик 230
 Рајчетић (през.), постанак 230
 Рака: Рако (име), облик 230
 ракијски, облик 78—79
 Ракић (през.), постанак 228
 Ранковић (през.), постанак 276
 Ранчић (през.), постанак 228
 рањак, акц. и знач. 272
 рањка, акц. и знач. 272
 рањче, акц. и знач. 272
 рапав, некњ. облик 50
 раскос, акц. и знач. 279
 раскрекњати се, акц. и знач. 273
 разматрати, непр. 62
 распикућа, облик и знач. 17
 расподинити, акц. и знач. 278
 растављено и састављено писање речи
 68, 79—80
 растење, облик 120
 рачунџија, обл. и знач. 169
 Раша: Рашо (име), облик 230
 Рашић (през.), постанак 231
 Рашовић (през.), постанак 231
 рашћење, непр. 120
 рђав, пор. 267
 режимлија, уп. 162
 рекција глаг. 251—258
 релатив 128
 Рељић (през.), постанак 230
 релативни аорист, значење 129
 реса, акц. и знач. 271
 реска, акц. и знач. 277
 реченица — појам зависности 3—4
 реч — зависност 3—4
 речи самосталне — одредбе самосталних
 речи 6—26
 рибице, акц. и знач. 275
 Ризнић (през.), постанак 228
 Ристо: Риста, облик 230

ркач, акц. и знач. 272
 роваш, акц. и знач. 276
 ровикати, акц. и знач. 276
 ровилиште, акц. и знач. 276
 ровине, акц. и знач. 276
 рога, акц. и знач. 271
 росавити се, акц. и знач. 273
 Росандић (през.), постанак 228
 Росић (през.), постанак 228
 Роснић (през.), постанак 228
 рудина, акц. и знач. 282
 Ружић (през.), постанак 226
 рука, акц. у промени 267
 русак, акц. и знач. 277
 руштати, акц. и знач. 277

С

сабља, знач. 270
 сабља дамаскија 245
 сабља дамаскиња 245
 сабља димишкниња — порекло назива
 242—245
 сабља шамлијанка 245
 Сава (име), акц. 231
 савардак, акц. и знач. 276
 савардачина, акц. и знач. 276
 Савић (през.), постанак 231
 Саво: Сава (име), облик 231
 Савовић (през.), постанак 231
 саврети, облици 29—30
 сагорелака, акц. и знач. 277
 Сазлија 163
 сазрети, облици 34
 сакаџија, обл. и уп. 168
 салана 154, 155
 салебџија, обл. и уп. 168
 салтанатлија, обл. и знач. 160
 самарџија, обл. и уп. 168
 Самарџијевић (през.), постанак 170
 Самарџић (през.), постанак 170
 самокисјељина, акц. и знач. 280
 Самоковлија (през.), постанак 163
 самосталне речи — одредбе самосталних
 речи 205—225
 самотвор, акц. и знач. 282

- Сандић (през.), постанак 229
 сандаглија, обл. и знач. 159
 сапунџија, облик 169
 Сапунџић (през.), постанак 162
 Сарајевац, облик 162
 Сарајлија, облик 158, 162
 Сарић (през.), постанак 228
 састављено и растављено писање речи
 68, 79—80
 са стране, писање 79
 с бока, писање 79
 свилара, облик 155
 сврдла, знач. и акц. 270
 североисток, акц. 266
 севрски порцелан, знач. 244
 седење, облик 260
 седефли, облик 157
 села — писање имена 81—82
 семантичка страна саставних делова им-
 перативних сложеница 6
 семантичко-синтаксичка анализа 4
 сефајлија, обл. и знач. 160
 сеџикеса, облик 6
 силазити, рекџија 253
 силедија, обл. и знач. 168, 169
 сиљевина, акц. и знач. 277
 Сима: Симо (име), обл. 230
 Симић (през.), постанак 228, 229
 симиџија, обл. 168
 синдикатлија, уп. 162
 Синђелић (през.), постанак 229
 Синђић (през.), постанак 229
 Синишић (през.), постанак 231
 синоћњи, обл. 50
 сиревина, акц. и знач. 281
 сирница, акц. и знач. 281
 сирћетана, акц. и знач. 155
 сируљана, акц. и знач. 281
 синтаксичке категорије
 — индикатив 128
 — модус 128
 — релатив 128
 синтаксички однос саставних делова
 императивних сложеница 6
 синтаксичко-семантичка анализа 4
 сјавити, акц. и знач. 273
 сјајом, нежњ. обл. 50
 сјеверовина, акц. и знач. 283
 сјенчић, акц. и знач. 279
 сјењав, акц. и знач. 278
 сјењак, акц. и знач. 279
 сјењара, акц. и знач. 279
 сјеруша, акц. и знач. 278
 скадаркиња (сабља) 245
 Скадарлија, геогр. 163
 сковинче, акц. и знач. 284
 сколити, знач. 41
 скопидом (рус.), облик 12
 Скопска котлина, писање 81
 скорубљен, знач. 42
 скорупан, акц. и знач. 281
 скорупача, акц. и знач. 281
 скосак, акц. и знач. 279
 скочидјевојка, обл. и знач. 7; акц. 14
 скраћенице — употреба знака 84
 скуба, акц. и знач. 271, 285
 скубара, акц. и знач. 271
 скупница, знач. 40
 skutлачити се, акц. и знач. 284
 сладоледија, облик 169
 с леђа, писање 79
 сливци, акц. и знач. 280
 сложена географска имена, писање
 81—2
 сложенице императивне 6—18
 слома, акц. и знач. 272
 сломити јарам, знач. 284
 Смиљанић (през.), постанак 226, 229
 смицати, акц. и знач. 273
 смјеса, акц. и знач. 281
 смрдибуба, обл. и знач. 7
 Смрдипоток, обл. и знач. 7
 Совалија, обл. 163
 сојли, значење 272
 Сокић (през.), постанак 227
 соколана, обл. 154; знач. 155; уп. 156
 солана, обл. 154; знач. 156
 сорвиголова (рус.), облик 12
 социјатив без предлога с 175—183
 Спаса: Спасо (име), облик 230

- спасен, облик 57—58
 спахијски, писање 78—79
 спасен, непр. облик 57—58
 спјенити, акц. и знач. 281
 сплавак, акц. и знач. 280
 спландовати, акц. и знач. 273
 спластит, акц. и знач. 275
 спластити, акц. и знач. 279
 спустити се, реакција 254
 срадит, акц. и знач. 275
 Србо: Срба (име), облик 231
 Срђић (през.), постанак 230
 средња школа — наука о језику у средњој школи 1—5
 средство, облик 77
 срезови — писање имена 82
 срео: срио, нап. уп. 72
 Срета: Срето (име) облик 230
 Срећа: Срећо (име), облик 230
 срмајлија, облик 161
 српскохрватски, облик 25
 срчали, облик 157
 Стакић (през.), постанак 229
 стаклана, обл. 154
 стаклара, обл. и уп. 155
 Стамболија, обл. и знач. 159
 Станислав, облик 16
 Станислављевић (през.), постанак 228
 Станислав, облик 16
 Станић (през.), постанак 226, 229
 Станичић (през.), постанак 228
 Станишић (през.), постанак 230
 Станко: Станка (име), облик 229
 Станојчић (през.), постанак 228
 Станчић (през.), постанак 228
 Стара Планина, писање 82
 старословенски језик — значај изучавања 125—127
 старуга, акц. и знач. 277
 ствар ми се види добра, знач. 247
 Стијепо (Стјепо, Шћепо): Степа 231
 стилистичка анализа — повезаност са језичком 4—5
 сто, акц. и пром. 267
 стоговина, акц. и знач. 280
 Стојан: Стојана, облик 153
 Стојанчић (през.), постанак 228
 Стојић (през.), постанак 228
 Стојнић (през.), постанак 228
 Стојо: Стоја (име), облик 230
 Стојишић (през.), постанак 230
 Стоко: Стока (име), облик 230
 страна властита имена-транскрибовање 74—75
 страна имена — писање 68—69
 страх, грам. број 123
 Страхинић (през.), постанак 230
 стрелара: стрелана, дифер. знач. 155
 стрељана, облик 154
 стрига, акц. и знач. 282
 стригна, акц. и знач. 284
 су (енкл.), уп. 116
 суватан (прид.), знач. 40
 суватник, знач. 40
 сувомаглица, знач. и акц. 272
 сувосица, акц. и знач. 272
 султипита, акц. и знач. 281
 сунчарица, акц. и знач. 277
 супрага, знач. 40
 сутерен, облик 197
 сутурен, непр. обл. 197
 суфикси: -ак 265
 -ашце 265
 -енце 265
 -егина 265
 -ешце 265
 -ина 265
 -ић 265
 -ица 265
 -ка 265
 -киња 265
 -оња 265
 -ост 265
 -урина 265
 -ца 265
 -чић 265
 -чица 265

Т

табакана, обл. и уп. 154, 155
тавнина, знач. 108
таванчина, знач. 108
таванина, нескъ. обл. 50
таврљати, знач. 41
Тадих (през.), постанак 230
таксиратлија, знач. 160
талац, облик 58
танкић, знач. 40
Танкосић (през.), постанак 228
Тањић (през.), постанак 228
тањич. акц. и знач. 280
таоц, облик непр. 58
тарапана, обл. и знач. 154, 155
татарлија (сабља) 245
татарска сабља 245
татлија, облик 158, 160
Ташо: Таша (име), облик 231
текелија, обл. и знач. 161
Текелија (през.), постанак 163
тељиг, акц. и знач. 274
тербијети, облик 157
терминологија граматичка 85
терминологија правописна-уједначење
84—85
термоелектрана, уп. 156
тетивица, акц. и знач. 277
Тетовска котлина, писање 82
Тешо: Теша (име), облик 231
Тимотић (през.), постанак 230
„Тиха вода брег рони“, знач. 267
тко: ко, нап. уп. 72
товарија, акц. и знач. 275
товрљати, знач. 41
Тодорић (през.), постанак 228
токајлија, знач. 160
Толстој, транскр. 53
Тома, акц. 231
Томић (през.), постанак 231
Томовић (през.), постанак 231
Томо: Тома, обл. и акц. 231
Тонузлија (през.), постанак 163
топал, облик 72

топао, облик 72
топао: топал, нап. уп. 72
топузлија, обл. и знач. 158, 161
точајлија, обл. и знач. 161
Тошо: Тоша (име), облик 231
тражина, акц. и знач. 283
трамвајлија, обл. и уп. 169
транскрибовање страних властитих
имена 74—75
třasofitek (чеш.), облик 9
трзан, акц. и знач. 273
трзе, акц. и знач. 273
Трибуна луду, транскр. и грам род
121—2
Трипо: Триша (име), облик 231
трошација, обл. и знач. 168, 169
Трубецкој, транскр. 53
трчилажа, знач. 7; обл. 8
Турајлија (през.), постанак 163
турбулентан, уп. 114—5
Тутунџић (през.), постанак 170
Туфегџић (през.), постанак 170
тушица, акц. и знач. 282

Ђ

ђедило, акц. и знач. 282
ђемерли, обл. 157
ђерана, обл. и уп. 154, 155
ђеркана, дијал. обл. 153
ђерпичана, уп. 155
ђиречана, дијал. обл. 154
Ђиро: Ђира (име), обл. 231
ђичвар, облик 50
ђошак, облик 50
ђуба, акц. и знач. 276
ђула, акц. и знач. 271
ђуља, акц. и знач. 271
ђумурана, обл. 154, 155
ђумурџија, обл., 168
ђутупана, обл. 154, 155
ђушелија, обл. 157, 160

У

убарусати се, акц. и знач. 284
 убрњити се, акц. и знач. 285
 увалица, акц. и знач. 280
 увече, писање, 79
 увис, писање 79
 увити, објекат 254
 увод у науку о језику — потреба разликовања од науке о језику 2—3
 увотка, акц. и знач. 272
 увочица, акц. и знач. 272
 Угљешкић (през.), постанак 230
 Угрчић (през.), постанак 230
 угромуљити се, акц. и знач. 281
 удвојени сугласници — писање 77—8
 удужити, акц. и знач. 275
 удупчити се, знач. 41
 узаврела, облик 33
 узаврело, облик 33
 узвиштити, акц. и знач. 281
 узводлија, обл. и знач. 159
 узјарцати се, акц. и знач. 283
 у зору, писање 79
 узрети, облици пром. 34
 ујавити, акц. и знач. 273
 ујармити, акц. и знач. 274
 уједначење правописне терминологије 84—85
 ијјаһи-јода (староинд.), облик 10
 ујкати, облик 43
 ујутру, писање 76
 укашати, акц. и знач. 279
 укос, знач. и акц. 279
 укосак, акц. и знач. 279
 укосити, акц. и знач. 279
 уливати: улијевати, нап. уп. 72
 универзитетлија, обл. и уп. 162
 упађа, акц. и знач. 283
 ушпирати се, акц. и знач. 287
 ушлатити, акц. и знач. 279
 употреба великог слова 81—82
 употреба напоредних облика у новом правопису 72—73
 употреба предлога 233—235
 ушљувати се, акц. и знач. 278

иgwiroté (пољ.), облик 12
 урметин, знач. 277
 усијенити, акц. и знач. 278
 услед: због, разлика 236—241
 усрпити се, акц. и знач. 284
 у ствари, писање 79
 утељижити, акц. и знач. 284
 ухотка, знач. и акц. 272
 учавити, обл. и знач. 50
 учављети, облик 49
 учапритити, акц. и знач. 284

Ф

факултетлија, обл. и знач. 160, 162
 fac-matum (средњелат.), облик 10
 финока, знач. 278
 формалистичка граматика 1
 Француска револуција, писање 82
 фрутити, некъ. 49
 фруштати, облик 42
 фршав, облик 42
 фршкати, облик 42
 фрштати, облик 42
 футур — двојак начин писања 73
 футур II — неке особине 89—105

Х

халвација, обл. и уп. 168
 хамлетовски, писање 116
 ханџија, обл. и уп. 168
 ханина, знач. 108
 ханџија, обл. и уп. 168
 харачлија, обл. 158, 159
 хатарџија, знач. и обл. 169
 Хаџић (през.), постанак 170
 хвалџија, обл. и знач. 169
 хидроелектрана, уп. 156
 ходалица, знач. 40
 хрбаљ, непр. обл. 199
 храмати, облици 50
 хрбат, грам. род 56
 хрвање, некъ. облик 50
 хрвати се, некъ. обл. 50
 Хрватско загорје, писање 82

Хрватско приморје, писање 81
хрватскокрпски, облик 25
хрвачи, некњ. обл. 50
Христић (през.), постанак 228
хујкати, облик 43

Ц

цивиљење, облик 62
циглана, обл. и знач. 154, 155
цијелац, акц. и знач. 281
цијело млијско, акц. и знач. 280
цичати, облик 49
цичити, некњ. обл. 49
црворога, акц. и знач. 271
црепана, облик 154
црепара, облик 155
цријемуша, акц. и знач. 277
Црна Гора, писање 81
Црна река, писање с 82
цригара, акц. и знач. 271
црнење, непр. облик 57
црногриваста, акц. и знач. 271
црњење, облик 57

Ч

чав, облик и значење 49—50
чава, знач. 50
чаведати, знач. 50
чавињати, обл. 49
чављет, облик 49
чактарало, акц. и знач. 283
чапљезина, акц. и знач. 277
Чаркачић (през.), постанак 170
чаршилија, облик и знач. 160
челичана, обл. и знач. 154, 155
четеџија, облик 168
чешко стакло, знач. 244
чизмеџија, облик 168
чио: чил, нап. уп. 72
чипац, акц. и знач. 277
чистикућа, знач. и облик 15
читак, знач. 198
чифтелија, обл. и знач. 167
чишћи, непр. обл. 61
czyścibut (пољ.), облик 12, 13

чобановати, акц. и знач. 275
човек своје главе, значење 267
човечији, облик 72
човечији, облик 72
чокајлија, облик 163
чокалија, облик 163
чорбаџија, обл. и знач. 169
чохаџија, облик 168
Чохаџић (през.), постанак 170
чуга, акц. и знач. 272

Ц

цамлија, обл. и знач. 160
цербана, акц. и знач. 154, 155
Цемиџић (през.), постанак 170
цењак, облик 265
цубетина, акц. и знач. 271

Ш

шалиџија, обл. и уп. 168, 169
шамијанка (сабља) 245
шампањ 244
шан, покр. 265
шара, акц. и знач. 271
шатрашче, покр. 265
шатранџа, покр. 265
шен, покр. 265
шестогодишњи, облик 78
шестогодишњи, облик 78
шећерана, обл. и уп. 154, 156
шећерлија, обл. и знач. 160
шећерџија, обл. и уп. 168
Шефиџија (име), облик 157
шефтелија, обл. и знач. 160
шеширџија, облик 169
Шешлија (през.), постанак 163
шиљбокана, обл. 154
шиљске, акц. и знач. 272
шипкорогаста, акц. и знач. 271
шкопчић, акц. и знач. 273
шљеме, акц. и знач. 275
шњегопад, акц. и знач. 283
шњехар, акц. и знач. 283
шпањорогаста, акц. и знач. 271

Св. Н.

НАШ ЈЕЗИК излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; исти свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 300 дина.; цена појединог броја је 60 дина. Претплату слаштин Институту за српски језик САН, Кнез Михајлова 35/1, на чековни рачун број 101-Т-582. Рукописе слаштин Уредничком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд.

— Рукописи се не враћају.
